

J. F. MICHAUD

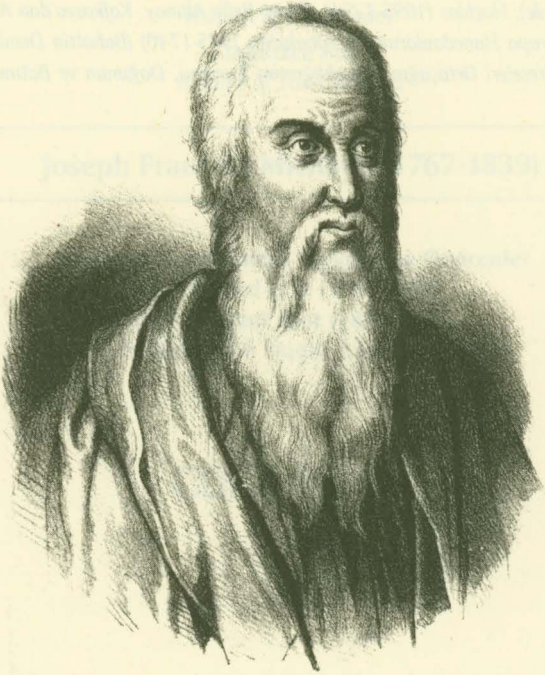
HAÇLI SEFERLERİNİN İLGİNÇ OLAYLARI

Hazırlayan

GÜRAY KIRPIK

HAÇLI SEFERLERİNİN İLGİNÇ OLAYLARI

Pierre L'Ermite
(Michaud 1841 nüshasından)

Doç. Dr. Güray KIRPIK

1978'de Osmaniye Kadirli'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Kadirli'de tamamladı. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi'ni bitirdi. Aynı üniversitede ortaçağ tarihi alanında Master ve Doktorasını "Haçlılar" konusu üzerine tamamladı. Genel olarak Ortaçağ Tarihi, Haçlı Seferleri Tarihi ve Eğitim Tarihi konuları üzerine kitaplar, makaleler ve bildiriler yayınladı. Osmanlı Türkçesi, İngilizce, Arapça ve Farsça bilmekte olan yazar, halen Gazi Üniversitesi öğretim üyesidir. Bazı eserleri şunlardır: *Osmanlı'da Modern Öğretim, Strateji, Yöntem ve Teknikleri* (Şahin Oruç ile), *Tedrisat Mecmuası'ndan Uygulama Okulu'nda Yapılmış Ders Örnekleri* (Şahin Oruç ile), *Haçlılar (1095-1291) Ahmet Refik Altınay, Kafkasya'dan Avrupa'ya Seyahat ve Avrupa Hanedanlarının Akrabalıkları (375-1740) (Bahattin Demirtaş ile), Nizamiye Medreseleri Ortaçağın Yükseköğretim Kurumu, Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar.*

HAÇLI SEFERLERİNİN İLGİNÇ OLAYLARI

Kitabın Osmanlı Türkçesi'ndeki Adı
Emrül'-Acib fi Tarihi Ehli's-Salib

Fransızca adı
Histoire des Croisades

İngilizce Adı
History of The Crusades

Joseph François Michaud (1767-1839)

Fransızca'dan Osmanlı Türkçesi'ne Çevirenler
Ârifî Ahmed Paşa (1830-1895)
Edhem Pertev Paşa (1824-1877)
Ali Fuad Bey [Ali Paşazâde] (1846-1885)

GÜRAY KIRPIK

LOTUS YAYINEVİ – 69
HAÇLI SEFERLERİNİN İLGİNÇ OLAYLARI | J. F. MICHAUD
Hazırlayan, GÜRAY KIRPIK
ISBN 978-975-6665-68-8
Yayıncı Sertifika No: 13267

© Güray Kırpık
© Lotus Yayınevi, 2011
Bu kitabın tüm hakları Lotus Yayınevi'ne aittir.
İzinsiz kopyalanması hukuki sorumluluk doğurur.

Baskı Notları
Lotus Yayınevi, Nisan 2011, Ankara (1000 Adet)

Kapak Resmi Michaud'dan
Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni Likya

Baskı Bizimrepro Ofset Matbaacılık
Büyük Sanayii 1.Cadde Alibey İşhanı No: 99 / 22 İskitler / ANKARA
T (0312) 341 10 20

LOTUS YAYIN GRUBU
LOTUS YAYINEVİ
www.lotuskitap.com

LOTUS YAYINEVİ, ERSAN-ER Yayın Reklam Matbaa Bilgisayar Bilişim ve İletişim Ticaret Limited Şirketi yayın markasıdır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
Osmanlı Tarihçilerinin Önsözü	13
Joseph François Michaud.....	18
Ârifî Ahmet Paşa	20
İbrahim Ethem Pertev Paşa	24
Ali Fuat Bey.....	26
Haçlı Ruhü	29
Hristiyanların Hac Yeri.....	31
Kayzer Heraklius'un İran Kısrası II. Keyhüsrev ile Savaşı	34
Hız. Ömer'in Kudüs'ü Fethi	35
Halife Harun-ı-Reşit ve İmparator Şarman (Carolus Magnus)'ın İlginç Haberleşmeleri.....	35
Hristiyanların Günahlarının Keffareti Kudüs'e Gitmekti.....	38
Haçlılar Zamanına Doğru, Abbasiler ve İslam Ülkesi İç Karışıklıkları.....	39
Fatımilerin Kudüs'ü Alması ve Hakem Biemrillah'ın Kumame Kilisesini Yaktırması (1014).....	43
1000 (Bin) Yılı Kıyamet Yılı	46
Osmanlı Tarihçilerinden Haçlı Tarihçisi Mişo (Michaud)'ya Bir Hatırlatma	49
İslam'daki "Hac" Hristiyanları Etkilemiş mi?	50
Hristiyanlar Hacca Gidene Değer Verir mi?.....	52
Bir Hristiyan Hacı Bir Mektup	55
Hristiyan Hacılar Kudüs Kapıları Açık	56
Haçlılara Göre Cennetin Yolu	60
"Allah'ın Kılıcı" Olan Bir Kavim Sahneye Çıkıyor	66
Haçlı Tarihçisi Mişo'nun Selçuklulara Dair İlginç Yorumu	68
Türkler: <i>Doğunun En Savaşçı Milleti</i>	71
Haçlılara Göre Batının Doğuya Açılan Kapısı Neresidir?	73
Avrupa'da Vahşet Bulutları	76

Doğu Roma İmparatoru Papa'dan Medet Umuyor	77
İlginç Keşiş: <i>Yalınayak, Meteliksiz Piyer Lermi</i> t ve Acıklı Macerası.....	80
İmparator Aleksios Komnenos da Papa'dan Yardım İstiyor	85
Papa: " <i>Franklar Avrupa'nın Öncüsü Olabilir</i> "	88
Papa Urban Haçlı Seferine Katılmıyor	90
Haçlıların Göğsüne Haçlı Elbise	92
Ortaçağın Zırhlı Savaş Makineleri	95
Haçlıları Kudüs'e Hz. İsa mı Çağırdı?.....	97
İlginç Olaylar Haçlıları Cezbetti!.....	98
Haçlı Seferine Çağrı Fransa'da Yapılıyor.....	99
Haçlıların Mallarını Kilise Alıyor	101
" <i>Burası Kudüs mü?</i> "	104
Haçlıların Balkanlardaki Hristiyanlara Davranışları	105
Haçlılar Balkanlarda Macaristan'daki Yahudileri Katliama Tabi Tutuyor	118
İlginç Bir Olay	121
Haçlıların Bazıları Balkanlardan Geri Kaçtı	124
Haçlılar Açlıktan Neler Yaptılar	126
Düzenli Haçlı Ordularının Anadolu'yu İstilas ı	129
Haçlılar Avrupa'nın Uslanmaz Kesimlerinden Seçilmişti	134
Fransa Haçlıları Diğerlerini Tahrik Ediyor	138
Haçlı Normanları Haçlı Doğu Roma'yı Korkutuyor.....	140
Doğu Roma Haçlılarla Anlaşabildi mi?	147
Doğu Roma: Haçlılar " <i>Barbar</i> "	149
Haçlılar Hem Soydular, Hem Soyuldular	153
Osmanlı Tarihçilerinin Gözüyle Haçlılar Kimdir, Selçuklu Türkleri Kimdir?	155
Anadolu'da Müslüman Kılıçlarının Yemi Haçlılar	156
Binbir Çeşit Millet Haçlı Seferinde	162
Haçlılar Esirleri Katlediyorlar.....	164
Haçlıların Kalbindeki " <i>Korku</i> "	166
İznik Haçlılara Değ il Bizans'a Teslim	167
1096'dan 1097'ye Bir Yıllık Yol.....	169

Anadolu'nun Güneşi Haçlıların	
Beyinlerine ve Kılıçlarına Vuruyor: <i>Dorilyum'daki Keşmekeş</i>	172
Galip Gelmek Düşmanların Özlediği Şeydir	176
Haçlılar Akşehir'den Konya'ya Yollarını Kaybettiler	180
Haçlı Liderlere Vahşi Hayvanlar Saldırdı.....	181
Haçlılar Prenslikler İçin Kavga Ettiler	184
Haçlılara Tarsus'ta Deniz Yardımı	186
Haçlı Prensler Kendi Kontluklarını Kurmak İstiyor.....	194
Ermeni Toros Haçlı Prensini Oyununa Geliyor	197
Toros (Thoros)'un Cesedi Yerlerde Süründü	200
Bazı Kontlar Kudüs Emelinden Vazgeçtiler	201
Haçlılar Çukurova ve Antakya'ya Doğru Hücum Ediyor	202
Haçlılar Antakya İçin Coştular	206
"Âşık ve Ma'suk" Birlikte Haçlı Seferine Katılmıştı	213
Haçlılar Arasında Fuhuş	217
Haçlılar Yamyam mıydı?	219
Fatımi Elçileri Antakya Önlerine Geliyor	221
Haçlıların Kazıklı Voyvoda'dan Farkı	223
Haçlılar Müslüman Mezarlarını Açıp, Soydular	225
Antakya'da Bir Hain	229
Haçlılar Antakya'yı İşgal Ediyor	240
Osmanlı Tarihçilerinin Gözüyle	
Antakya Savaşındaki Şaşılacak Olaylar	241
İlginç Bir Haçlı Efsanesi	251
Selçuklu Emiri Kürboğa ve Haçlılarla Savaş.....	256
Haçlılar Mukaddes Mızrağa İnanmaz Oldular	260
Haçlılara Kudüs Yolu Açılıyor	263
Haçlılarda Acaip Bir Olay	268
Suriye Bölgesi İşgal Ediliyor	274
Haçlı Papazın Ateşle İmtihanı: <i>Ordeal (Ateş İmtihanı)</i>	278
Haçlılar Geldiğinde Kudüs Fatımilerin Elindeydi.....	281
Kudüs'ü İşgale Doğru Yola Çıkış.....	283
Haçlı Seferleri ile Alakalı Okunması Tavsiye Edilen Kitaplar Listesi	286
Dizin	291

ÖNSÖZ

Dünya tarihi içinde önemli bir zaman dilimini kapsayan Haçlı Seferleri pek çok yönden ilgi çekici özellikler taşır. Esasen büyük bir zaman dilimi olan ortaçağların en büyük askeri hareketi Haçlı Seferleridir. Ortaçağlardan yeniçağlara kadar geçen olaylar içinde sürekliliği olduğu söylenebilecek nadir olaylardan biri yine Haçlı Seferleridir.

Eskiçağlardan ortaçağlara kadar doğu-batı münasebetlerinde görülebilecek en büyük mücadele safhası olarak değerlendirilebilecek bu olaylar silsilesinin çok ilginç noktaları vardır. Bu konu modern zamanların Şarkiyat enstitülerinin usta tarihçilerinden Michaud'nun eliyle ilk kez ve en kapsamlı bir şekilde ortaya konmuştur. Ancak Michaud' nun zamanında tarih ilmi henüz batıda bir ilim olarak tam manasıyla kabul görmemişti. Bu nedenle onun eserinde "*Fran-sa'da Napolyon'un Haçlı Seferlerinin son temsilcisi*" olmasının rüzgarının izlerini rahatlıkla görmek mümkündür. Eseri Türkçe'ye aktaranların tenkid ve cevapları da bu noktalarda yoğunlaşır. Osmanlı tarihçilerimiz de zeyiller ile eseri renklendirmişlerdir.

İslam, Selçuklu ve Osmanlı genel tarihlerini ortaya koyan Ahmet Cevdet Paşa'nın akranı olan bu üç Osmanlı yazar ve tarihçisi Abdülaziz döneminin tercüme hareketine bir katkı

yaparak, bu eseri Osmanlı Türkçesi'ne bir ekip çalışması ile aktarmışlardır. Haçlı Seferlerinin başlangıcından Antakya'nın işgaline kadar olayları ele alan eser, "*Haçlıların Anadolu İstilas*" dönemini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca bu eserde Osmanlı nazarından ve Fransızlar nazarından Haçlı Seferlerinin nasıl görüldüğü ortaya konmaktadır.

Eserin yazarı Michaud'un kitabından en çok yararlanan son Osmanlı tarihçileri arasında Raşid Ezer'i de görmekteyiz. O Haçlı Seferleri adlı eserinde en çok Michaud'nun *Haçlı Seferleri Tarihi*'ni kullanmıştır. Bu anlamda Runciman'ın eserinden önce batıda yazılmış en önemli ve kapsamlı eser elinizde çarpıcı noktalarıyla sunulmuş olan Michaud'nun Haçlı Seferleri (*Histoire des Croisades*)'dir. Hatta kanaatimizce ilk eser olması dolayısıyla Runciman'ı da etkilemiş ve Runciman'dan daha ileri bir tesiri olmuştur. Osmanlı yazarları Michaud'nun 1841, 1849 ve 1862'de yayınlanan 4 ciltlik eserinin bir özetini ve tenkidini yazmışlardır. Eserin Türk Tarih Kurumu'ndaki bu nüshaları görülerek, gerekli karşılaştırmalar ve alıntılar yapılmıştır.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı'daki bazı devletlerin bir büyük Haçlı Seferi hazırlığında olduklarını istihbar etmişti. Zamanla bu beklenti gerçekleşmiştir. Nitekim Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi'nin yaşanması bu haber ve beklentiyi maalesef doğru çıkarmıştır.

Osmanlı Devlet adamları, Napolyon'un Mısır'ı işgali, Osmanlı-Rus Savaşları, İngiltere'nin Mısır'ı işgali gibi olayları birer "*Haçlı Seferi*" olarak değerlendirmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin ilmi ve sosyal hayatla ilgili yenilikleri yapama-

masının nedeni de yine büyük oranda bu savaşlara bağlanmaktaydı. Osmanlı Devleti yaşadığı çağın şartlarına göre büyük yenilikler yapmayı başarmış ise de, özellikle eğitim ve okul sahasında köklü yenilikler yapmaya ne zaman fırsat bulmuşlardır sorusunun cevabı *“barış zamanlarında”* olacaktır. Çünkü III. Selim, II. Mahmut, I. Abdülmecit ve Abdülaziz’in döneminin savaşız geçen dönemleri bu hamlelerle doludur. Aynı şekilde II. Abdülhamid de bu reforma devam etmiştir. Savaş yılları olan İmparatorluğun son on yılında bile eğitim ve sosyal ıslahatlar yapılması gayreti görülür.

Görüldüğü gibi eserin tercüme edildiği dönemin düşüncesinde, bir dönemin tarih hafızasını tazeleme kaygısı vardır. Özellikle Batı’nın tarihini merak eden, tarihçiliğin geliştiği bir dönemin eseri olarak görülebilecek olan bu çalışmamızın hazırlanması sırasında eserin Osmanlı Türkçesi, İngilizcesi ve mümkün olduğunca Fransızca aslı kullanılmıştır. Eser güncel bir Türkçe’ye uyarlanmaya çalışılmış, mümkün oldukça anlam dipnotlar ile güçlendirilmiştir. Eserin Osmanlı Türkçesi ile olan nüshasında resim ve haritalar yoktur. Burada Fransızca nüshasındaki harita ve resimler eklenmiştir. Ayrıca Haçlı Seferleri kaynakçası ve dizin hazırlanmıştır. Küçük katkı ve değerlendirmeler ile çevirenlere ve Michaud’ya eklemeler yapılmıştır.

Eserin Osmanlı nüshasında ve orijinalinde başlıklar çok geniş sayfa aralıkları için kullanılmıştır. Burada ise eserin içindeki paragrafların konularına göre başlıklar yeniden belirlenmiş ve metin içine yerleştirilmiştir. Böylece “içindekiler” kısmı oluşturulmuştur.

Eserin Osmanlı Türkçesi'ndeki adı "*Emrû'l-Acîb fi Tarih-i Ehli's-Salîb*" olduğu için günümüz Türkçesindeki en yakın karşılıklarından biri tercih edilerek, "*Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*" adı verilmiştir. Eserin yazıldığı dönem Osmanlı dönemi Türk edebiyatının sanatlı bir edebiyat dönemine doğru gittiği Tanzimat dönemi olduğu için eserin dili oldukça sanatlı ifadelerle de dolu idi. Eserin orjinal metnine sadık kalınarak, içinde bulunan önsöz dahil hiçbir dize ve söz çıkarılmamıştır. Bunları da mümkün olduğu kadar günümüz ifadesine aktarmaya gayret ettik. Eserde bulunan yazar biyografileri tarafımızdan eklenmiştir.

Haçlı Seferlerinin ilginç yönleri ile ele alındığı bu eserin yeniden gün yüzüne çıkarılması ve yayın hayatına kazandırılmasının acizane ilim dostlarımıza fayda sağlayacağı kanaatindeyiz. Osmanlı müelliflerimizin de ifade ettiği gibi "*büyük ilimlerden tarih ilmi*"nin insana mahsus geçmiş düşüncesini kapsayan bir ilim olması hasebiyle, tarihten ders alınacak bu ibretli olaylar dizisinin iki yönlü hatırasını sunuyoruz.

Doç. Dr. Güray KIRPIK
guray@gazi.edu.tr

OSMANLI TARİHÇİLERİNİN ÖNSÖZÜ

Bismillahirrahmanirrahim

Besmele ve hamdle vaslola

Konsa hulûs ile eğer ola

Hayr u saâdetle olur iş temâm

Hamd ola Allah'a, Resûl'e selâm

“Derin ilim sahipleri” nezdinde malum ve delilleriyle ispatlanmış olduğu üzere, bu dünya binasının tılsımlar yayan sarayı öyle düzenli ve birbirine kenetlenmiş, güçlü kanunlar üzerine kurulmuş ve sağlamlaştırılmıştır ki, bir dikkatli bakış herhangi bir zerreyi inceleme konusu yapsa, görür ki bütün görünen ufuklarda bulunan, her zaman ve mekanda olan her varlık ve onun parçaları genel yapının gidişatına tam olarak uyumludur. Bu dikkatli bakışla insan, başlangıçta, şu anda ve sonrasında olayların oluşum silsilesi ile bir zincirin halkaları gibi birbirine sebeplerle bağlı ve alakalı olduğunu anlar. Görünen dünya ve meydana gelen olaylardaki bu sağlam yapı ve tertibin açıkça gösterdiği gibi insan bir taraftan sorumluluklarının farkına vararak, dosdoğru yolu (*sırat-ı mustakim*) bulur ve diğer taraftan olayların meydana geliş sebeplerini belli başlı maddeler altında toplayarak ilerleyip gider. Toplumlar da gerek dış görünüşlerinin, şekil

ve davranışlarının değişmesinde, gerek olayların, işlerin silsilesi ve düşünce bakımından bu temel kurala tabi bulunduklarından dünyadaki olaylar ve milletlerin inançlarının tanzimini ve aşağıda tam olarak anlatılacağı üzere insan topluluklarının yaptığı işlerin (*Haçlı Seferleri gibi olayların*) asıl meydana geliş sebeplerini bilir, anlar. Buna göre, Haçlıların hareket sebeplerinin ortaya konması ile anlatmak istediklerimiz daha kolayca yerini bulmuş olur. Ancak, bu sebepler zinciri ve hareket yolunda bir kopukluk meydana gelir ise (yani tarih unutulursa) artık yerli vatan sahiplerinin tedbir ve tasarrufları ellerinden gider ve istediği yolda istikrarlı bir şekilde ilerleyen gemi (*devlet*), rüzgarın (*zamanın*) elinde devrilen bir oyuncak olup kalır.

“*Büyük İlim Tarih*”¹ işte bu saygı ve özen gösterilecek anlama dayalı olarak oldukça önemli ve gerekli bir ilimdir. Her bir toplumda bu ilmin çok yönlü faydaları düşünülecek olursa görülür ki, oldukça istenen ve lüzumlu görülen İslam toplumlarında nice yüzyıllardan beri devam eden savaş ve isyan belası, düzeni sağlayan tedbir ve tasarruf erkine sirayet etmişti. Geçmişte kurulmuş olan ve öğretime devam etmekte olan medreseler ve dersler baştan sona tamamen değişerek, ilimlerin silsilesinde ve fen bilimlerinden tam bir uzaklaşma meydana gelmekte iken su katılmamış süt gibi temiz lütuf sahibi bu merhametli topluluğa (millete) bir istikrarlı idare dönemi daha gelmiştir. Adaletli olmayı gözetten

¹ **Fenn-i Celil Tarih:** Bu tabir, modern Avrupa tarihçileri henüz Tarih’in bir ilim olduğunu tartışmaya başlamadan önce Osmanlı Tarihçilerinin bir gelenek olarak Tarih ilmine bakışlarını ifade etmektedir ve Tarih “*büyük bir ilim*” olarak tanımlanmaktadır (*Güray Kırpık* tarafından notlar bundan sonra ‘G.K.’ şeklinde gösterilecektir).

Osmanlı sultanlarının ortaya çıkması ve sağlam adalet sahibi olmaları ve güçlü bir siyaset izlemeleriyle bu milletin yenilenme ve büyümesine gayret ederek Moğol zulmü (Eşrar-ı Tatar) ve Haçlılar (Ehl-i Salib) denilen acayipliklerle dolu kavimlerin doğudan ve batıdan saldırılarıyla ayak altına alınan ve şerefi yerlere atılarak, yıkılmakta olan İslamiyet'in gücünü tekrardan en yüksek noktaya taşımıştır. Osmanlı Devleti her zaman vergi vermeyi ve ilmi hayatı yeniden canlandırmayı amaç edinerek, çeşitli ikramlar ve iltifatlar ile dünyanın birçok bölgesinden meşhur bilim adamlarını toplamıştır. Aynı şekilde Osmanlılar nice eski büyük ve önemli eserlerle bilim binasının ve fennin sağlamlaştırılmasını gerçekleştirmiştir. Bu konuda da tam olarak istediklerini yaptılar. *Allah onlardan razı olsun ve mükaflatlarını kat kat artırsın (Radıyallahu anhuim ve zâ'afe ecrehüm).*

İslam dünyasının Avrupa'yı hakimiyeti altına almaya başlaması, bu kıtayı elinde tutan Hristiyan prenslere (melik) korku verdiğinden, bunların hep birden Osmanlı'ya saldırmasına sebep olmuştur. Ayrıca çeşitli iç sebeplerden dolayı birçok yüzyıldan beri bu pak sülale ve ataları ülkeden bu türden Haçlı sürülerini kovmakla uğraştığından, büyük atalarının devlet ve milletin mevcut bünyesine ettikleri eğitim tohumlarının meyvesini toplamaya, çok doğal olarak, zaman ayırlamamıştır. Böylece ilmi bakımdan yükseliş tersine dönmüş ve bir ikinci çöküş dönemi başlamıştı. Allah'ın yar-dımı ile Osmanlı Hakanı II. Mahmut Han² hazretleri isyan-

² **Osmanlıca lakab ifadesi:** Hüdavendigar Mahmud El-Asar Es-Sultan İbnü's-Sultan' Es-Sultanu'l-Gazi Mahmud Han es-Sultan el-Gazi Mahmud Han Eske-nehullah fi Gurefi'l-Cenan şeklindedir (G.K.).

ları bastırarak saltanat makamını tekrar meşru itaat makamı haline getirmiş ve sağlam temellere bağlamıştı. Böylece milletin gidişatı için, zamanın şartlarına göre bir ikinci yeniden ilerleme meydana gelmesini sağlayarak, isabetli icraatlar yapmıştı. Ecrehu alellah (Allah ecrini versin). Hala, *Sultan Abdülaziz*³ Han Efendimiz tahta oturdukları günden beri devletin yenilenmesi, din ve milletin güçlendirilmesi işine büyük gayret göstermeleri ve bu sebeple toplum hayatını ıslah işine vakit ayırmalarıyla sultan olduğu dönemin bereketli günlerinde, her bir günün yarınında bir büyük eser karar zarfına konmaktaydı. Bu konuda Padişahımız Abdülaziz'in en büyük çalışmaları; *ordunun yeniden düzenlenmesi, kara ve deniz kuvvetlerinin sayısının artırılması ile birlikte, Darul'-Fünun'un kurulması, Daire-i Maarif ve okulların çeşitlerinin yeni nizamnamelerle ıslah edilmesi ve genişletilmesi, bilimlerin ve Maarif'in belli kurallar üzerinde her yere yayılmasına, telif ve tercümenin fevkalade artırılarak, çoğaltılması* gibi konulara ait olmuştur. Çeşitli dillerden nice önemli eser O'nun himayesi altında *Lisan-ı Azbu'l-Beyan-ı Osmani* (Akıcı Osmanlı Türkçesi'ne)'ye çevrilmektedir. *Cenab-ı Hak saltanatının zamanını uzatarak, bütün kullarını nimetlendirsin. Âmin.*

Sadrazamlardan devletli Mehmet Emin Âli Paşa⁴ hazretleri, Muhteşem Kanuni Sultan Süleyman efendimiz büyük yenilikçi düşüncelerine güzel bir uygulama koymakta sağlam bir ustalık vasfına sahip, bir benzerine az rastlanır bir adam olup,

³ Osmanlı Türkçesi metnindeki padişah ismi lakaplarla birlikte şöyledir: "mesned ara-yı lilâfet-i kübra ve erikepeyra-yı saltanat-ı uzma hami-i millet-i beyza, saye-i lutfı huda İmamü'l-İslam ve'l-Müslimin urve-i vuska-yı muvahhidin mukteda-yı saltanat mülteca-yı mülk ve millet es-Sultan ibnü's-Sultan es-Sultan Abdülaziz (G.K.).

⁴ [Allah isteğini ve dileklerini kabul etsin (yesserallahu ma yüridu ve ma yeşâ)] (G.K.).

kendi yetkisiyle saltanat kurumunun her şubesine eğitimin ışıkları akmakta ve en güzel şekilde uygulanmakta idi.⁵

Eğitim gibi şerefli bir işin bereketiyle müteşerrif olan bizler de memurluk işlerinden fırsat buldukça bazı faydalı kitapların tercümesiyle uğraşmayı uygun gördük. Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin mufassal ve mükemmel tarihi büyük yazar ve devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa tarafından düzenlenerek, yazılmaktadır. Meydana gelmesi bu devlet ve milletin tarihi içinde ve yenilmesi de bu devletin hakim olduğu sahalarda olduğundan dolayı genel bakımdan İslam Tarihleri ile ve Osmanlı Devleti Tarihiyle de alakası olması dolayısıyla tarihimizde önemli bir yer tutan Haçlı Seferleri Tarihi(Ehl-i Salib Tarihi)'nin tercümesinden başlanmasını uygun gördük. Bu konuda bir örnek olması için Mişo (Michaud) adlı yazarın telif ettiği Haçlı Seferleri Tarihi'nin tercümesine âcizane çaba harcadı. [*Galip ve yüce olan Allah'tır (Vallahu'l-Muvaffak ve'l-Müsteal)*].

Ali Fuad

Edhem Pertev

Ahmed Ârifî

⁵ [Allah sevdiklerini ve razı olduklarını muvaffak etsin (*Veffekahullahu bima yuhibbuhu ve yurdahu*)] (G.K.).

Joseph François Michaud
(19 Haziran 1767-30 Eylül 1839)

JOSEPH FRANÇOIS MICHAUD

(19 Haziran 1767-30 Eylül 1839)

Legion de Honour Sahibi Tarihçi, Yazar

Fransız tarihçi ve yazardır. Albens şehrinde doğmuş Bourg-Bresse'de eğitim görmüştür. Edebiyatla meşgul olmuş, Fransız inkılabının olduğu zamanda ihtilalin getirdiği yeniliklere muhalif kanatta yer almıştır. 1791'de kendi güvenliği bakımından riskli olan Paris'e gelerek burada gazetecilik yapmaya başlamıştır. 1796'dan itibaren çeşitli yayınlarından dolayı askeri mahkeme tarafından takibata uğramış ve gıyaben yargılanarak ölüm cezasına çarptırılmıştır. 1800'den sonra gazeteciliği bırakarak, kitaplar yazmaya başladı. Kardeşi ve çalışma arkadaşlarıyla birlikte çeşitli yayınlar yapmaya başladı. 1811 yılında *Histoire des Croisades*'in ilk cildini neşretti. *Legion de Honour* ünvanını aldı. 1830-1831'de Suriye ve Mısır'a giderek, bölgede Haçlılarla ilgili araştırmalar yap-

tı. Beraberinde kaşif arkadaşı *Jean Joseph François Poujoulat* da vardı. *Doğu Günlüğü*, *Biblioteque des Crouisades* gibi yayınlar yaptı. Doğu gezisinin ardından 1832’de öldü. Arkadaşı çalışmalarını tamamladı. Böylece 6 ciltlik *Haçlı Seferleri Tarihi* 1840 yılında yayınlandı. Daha sonra bu baskı 1856’da eklerle beraber yenilenmiştir. Elinizdeki eser bu eserin içindeki çarpıcı noktaları sunmaktadır.

Ârifî Ahmet Paşa'nın Başvekilliği

(29 Temmuz 1879 –18 Ekim 1879)

ÂRİFÎ AHMET PAŞA (1830-1895)

Osmanlı Devleti Başvekili, Viyana Elçisi, Yazar ve Hattat

Sultan II. Abdülhamit'in Has Adamlarından

Ârifî Ahmet Paşa, Ebezade Mustafa Bey'in hazinedarı Nuri Ağazade eski Hariciye Nazırı Mehmed Şekib Paşa'nın oğludur. 1830'da İstanbul'da doğdu. Özel hocalardan Arapça, Farsça, Fransızca, Ekonomi-politik, Devletler Hukuku (Hukuk-ı Mîlel) ve Jeoloji (Fenn-i Tabakaü'l-Arz) dersleri aldı.

1845'de Divan-ı Hümayun kalemine girdi. Babası Viyana sefiri iken 17 yaşında 3000 kuruş maaşla sefaret birinci katipliğine (başkatip) tayin edildi. İki sene sonra İstanbul'a döndü. Bâb-ı Âli tercüme odası ve Amedî kalemi hulefâsından oldu.

Kırım Savaşı'nı sona erdiren Viyana Kongresi (1855) dolayısıyla kongre birinci murahhası Âlî Paşa'nun beraberinde

Viyana'ya ve Paşa'nın Paris Kongresi (1856) murahhaslığı sırasında Paris'e gitti.

Mithat Paşa'nın sadrazamlığı sırasında 1872'de 45000 kuruş maaş ve “*Büyükelçi*” unvanıyla Viyana Sefareti'ne tâyin olundu.

Sultan Abdülâziz, tercümanlıktaki kabiliyetini ve edebi kültürünü takdir ederek 1873'te O'nu üçüncü defa Divan-ı Hümayun tercümanlığına getirdi. Padişah tarafından sevilen bir kişi olan Ârifî Ahmet Paşa Vezaret Rütbesi'ne ve 75000 kuruş maaşla Hariciye Nazırlığı'na tâyin edildi. Bunun ardından kendisine “Murassa' Osmanî” ve daha sonra birinci rütbe “Mecidî” nişanlarıyla taltif olundu.

Ârifî Paşa'dan hoşlanmayan Rusya sefiri Ignatiyef O'nun aleyhinde çeşitli entrikalar düzenlemişti. Sonunda Ârifî Paşa 1875 yılında 30000 kuruş maaşla Maarif Nazırlığı'na tayin edildi (1874). Aynı yıl içinde kısa bir süre 50000 kuruş maaşla Adliye Nazırlığı'na tayin edilmiş ve iki buçuk ay sonra bu görevinden de alınmıştır (1875). Azledildikten sonra ise 45000 kuruş maaşla ikinci defa Viyana sefaretine tayin olundu(1875).

Sultan Abdülâziz'in Vükelâ tarafından hal'i üzerine Viyana'nın en meşhur gazetelerinden birinin başyazarına “*Vekil, müvekkili azl edemez. Binaenaleyh vükelâ'nın kendilerini nasbeden bir padişahı hal' etmeleri doğru değildir*” diyerek hal'in aleyhinde beyanatta bulunması üzerine azl edildi(1876). Ancak bu medeni cesareti yaşadığı müddetçe Sultan Abdülhamit'ten iltifat görmesine sebep oldu.

1879'da 100000(yüzbin) kuruş maaşla Ârifî Paşa “Başvekil” unvanıyla sadarete getirildi. İstanbul'da faaliyet göster-

ren Layard ve İngiltere yanlısı kişiler Mithat Paşa gibi İngiltere'nin politikalarına uyumlu bir başvekil gelmesini istemekteydiler. Bu yolla daha sonra "Ermeni Meselesi" şeklinde tabir edilecek bir hal alan "Anadolu Islahatı" gerçekleştirilmek isteniyordu. Sultan II. Abdülhamit İngiltere'nin bu politikasını çok iyi bildiğinden sıkça hükümet değiştiriyor, zaman kazanmaya çalışıyor ve bir entrikayla Devlet-i Âliye'nin sonu bilinmez uçurumlara sürüklenmesine sebep olmak istemiyordu. Ârifi Paşa beklenmeyen bir isim olmuştu. İki ay yirmi dört gün süren sadrazamlığı sırasında Yunan ve Karadağ sınırı konularıyla meşgul oldu.

1895'te Meclis-i Vükelâ âzalığine tayin edildi. Oğlu Mustafa Şekib Bey, bana aynen şu sözleri söylemiştir: *"Kamil Paşa'nın ikinci defa sadarettten azli üzerine sadrazam tayin olunmak üzere saraya davet edildi. Rahatsızlığından bahsederek mazur görülmesini istedi. Tekrar gelen davetçiye oturduğu odanın tavanını eliyle gösterip 'Başıma yıkılıyor. Gücüm yetmediği ve ihtiyaç için de olduğum için yaptıramıyorum. Ben pek ziyade ihmal olunuyorum.' dedi. Padişah 1500 lira gönderdi. (O da) Saraya gitti. Huzura girince hakikatte rahatsız olduğu görüldü. Kendisi de itirazını tekrar etti. Sadarete nasbından vazgeçilerek Meclis-i Vükela azalığına tayin kılındı."*

1895'te 67 yaşında vefat etti. Cenazenin hazırlanması ve defin masrafı Ceyb-i Humayun'dan verildi. Eyyup'te Bostan İskelesi yakınındaki babasının kabrinin yanına defnedildi. Ahmet Ârifi Paşa'nın Mezar Taşı'nın Kitabesi Şöyledir: *"Efahim-i vükelâ-yı saltanat-ı seniyyeden Meclis-i Mahsus-ı Vükelâyâ mezmur iken, irtihal-i dar-ı beka eden, sadr-ı esbak merhum ve mağfur cennet mekân Ahmed Arifi Paşa İbn-i Mehmed Şekib*

Paşa'nın ruhiçün rızaen lillâhi teala el-Fatiha. 8 Cumade'l-Ahire 1313 Yevm-i Pencüşenbe."

Ahmet Ârifî Paşa, Almanca ve Fransızca'ya vakıf ve Fransızca tercüme ve tahrir etmekte ve tercümanlıkta, alaf-ranga piyano çalmakta mahir bir insandı. Sultan II. Abdülhamit, Ârifî Paşa'yı sık sık yanına çağırarak, onunla musiki konularında sohbet etmekte imiş. Arapça ve Farsça'yı iyi derecede bilmekte idi. Özellikle diplomatik terimlerin Türkçe'ye çevrilmesinde büyük hizmetleri olmuştur. İyi bir hattat olan Ârifî Paşa hukuk ve tarih konularıyla da yakından ilgilenmiş, Haçlı Seferleri tarihlerini Fransızcalarından okumuş ve bir kısmını Türkçe'ye aktarmıştır. Rik'a yazıyı iyi yazanlardandır.

Ârifî Paşa aldığı yerli nişanlardan başka Avusturya, Fransa, Rusya, İran, Belçika ve Prusya gibi pekçok yabancı devlet nişanına da sahip idi.

Ârifî Paşa'nın eserleri arasında "Mufasssal Terceme-i Hal"i, Son Sadrazamlar(İstanbul, 1965) adıyla bilinen ve asıl ismi "Kemalüssudur" olan eseri, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın adıyla yayınlanmıştır. Ayrıca Ethem Pertev Paşa ve Ali Fuat Bey(Ali Paşazade) ile beraber Michaud(Mişo)'nun "*Histoire des Croisades*" adlı eserinin bir kısmının tercümesi olan "*Emrü'l-Acîb fi Tarihi Ehli's-Salib*" adıyla hazırladığı kitap, Osmanlı Türkçesi'nde basılmıştır. Bu eseri Fransızca ve İngilizceleriyle de karşılaştırmak suretiyle, transkribe edip, günümüz Türkçe'sine aktarılmış şekilde sunuyoruz.

İbrahim Ethem Pertev Paşa
(1824-1877)

İBRAHİM ETHEM PERTEV PAŞA (1824-1877)

-Devlet ve Düşünce Adamı, Yazar, Şair ve Hattat-

Ethem Pertev Paşa, Tanzimat devri devlet adamı, şâir ve yazarlarındandır. 1824 senesinde Erzurum'da doğan Ethem Pertev Paşa, aslen Erzurumlu Söylemezzadelerdendir. Kığı beylerinin hazinedarlığı görevinde bulunan babası Söylemezoğlu Fennî Mehmed Timur Efendi, annesi Fatma Dursun Hanım'dır.

Ethem çocukluğunda "Fennî" mahlasıyla şiirler yazan ve basılmamış mürettep divanı bulunan babasından ve gezdiği yerlerdeki ulemâ ve şairlerden faydalanarak yetişmişti. 1845'te babasının ölümü üzerine Trabzon Valisi Abdullah Paşa O'nu himaye etti ve divan kâtibi olarak yanına aldı.

Trabzon ve Bursa'nın yanı sıra, Kaptan-ı Derya'ya bağlı müesseselerde İzmir, Cezâir-i Bahr-i Sefîd, Rodos, Hüdâvendigâr valiliklerinde memuriyet yaptı. Sefaret başkâtibi olarak üç yıl Berlin'de kaldı (1853-1855). Bu sırada Almanca ve Fransızca öğrendi. Berlin'den dönüşünden sonra Babıâli Tercüme Odası'nda, Yanya, Serez (Siroz) ve Drama kaymakamlık-

larında, Divân-ı Muhasebat-ı Maliye üyeliğinde (1864) bulundu. “Paşa” rütbesiyle Halep merkez kaymakamlığı (1865) ve Kandiye (Girit) mutasarrıflığı görevlerini yaptı. Daha sonra İstanbul’da Rüsûmat Meclisi Başkanlığına ve Hâriciye Nezâreti Mektupçuluğu’na tâyin edildi(1869). “Bâlâ” payesiyle Serasker Müsteşarı (1871) ve Kastamonu Valisi oldu (1872). Kastamonu valiliği görevini yaparken 6 Ocak 1873’te vefat etti. Mezarı Kastamonu’da Şeyh Şâbân-ı Velî hazîresindedir. Avrupa’da bulunduğu sırada, Avrupa kültürünün ve yaşayışının etkisinde kalarak orada gördüklerini Türkiye’ye aktarmak gayretine düştü. Fransızca’dan şiir çevirisi yapanların başında yer aldı. Şakacı ve hoşsohbet bir kişi olarak bilinen Pertev Paşa, bu özelliğini hemen hemen bütün yazılarında hissettirdi. Bu sebeple onu ilk Türk mizahçıları arasında saymak da mümkündür. *Hâbnâme*, *Emrû’l-Acîb fî Tarih-i Ehl-i Salîb*, *İtlaku’l-Efkâr fî Akdi’l-Ebkâr*, *Medh-i Sa’y ve Zemm-i Betâlet*, *Beka-yı Şahsî ve Nev’îye Hizmet*, *Av’ave* adlı kitapları ve makaleleri ve birçok şiir çevirisi vardır.

Ethem Pertev her şeye rağmen devrinin siyasî olaylarına karışmamıştır. Pertev Paşa’nın, İslâmiyet’te evlenme hayâtına, masonluğa, târihe dâir telif ve tercüme risâleleri vardır. “*Kırmızı Bayrak*” adlı bir seri makâlesiyle, Türkiye’de Komünizm akımına karşı ilk tepkiyi başlatan O olmuştur. Pertev mahlasıyla yazdığı eski tarz şiirlerinde herhangi bir yenilik yoktur. Tercüme şiirlerinde ve hece ile yazdıklarında ise daha başarılıdır. Nesih hattını güzel bir şekilde yazdığı, bir “*Delâilü’l-Hayrât*” istinsah ettiği(yazarak çoğalttığı) bilinmekte ve bazı eserlerinden O’nun hatla ciddi bir şekilde meşgul olan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Ali Fuat Bey, Maarif Nazırı

(1881-1882)

ALİ FUAT BEY [ÂLİ PAŞAZÂDE], (1846-1885)

-Osmanlı Devlet Adamı, Maarif Nazırı, Hattat-

Ali Fuat Bey, eski sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa'nın ilk oğludur. 1846 (H.1262)'da İstanbul'da doğmuştur. Zamanının en değerli üstatlarından olan Hoca Mecid Efendi'den ve öğretmenlerden Arabça, Farsça, Fransızca ve edebiyat tahsil etmiş, onbeş yaşında Divan-ı Hümayun kalemine, daha sonra Meclis-i Vâlâ mazbata odasına "çırak (çerağ)" olarak girmiştir. Oradan da Amedî kalemine "çerağ" sıfatıyla geçiş yapmıştır.

Sultan Abdülâziz merhumun Avrupa seyahatinde yanında bulunanlardan biri de Ali Fuat Paşa idi. Kendisine katiplik hizmeti dolayısıyla "dördüncü rütbe Osmanî", Fransa, Avusturya ve Prusya devletleri tarafından "lejyon dö honuvar (Legion de Honour)", "kron dö fer" ve "kron" nişanları verildi. 1868'de başmütercimlik, 1869'da Hariciye mektubculuğu

görevine geldi. Divan-ı Humayun amedi kalemie ve birinci bürokrasi memuriyetine getirildi.

Devlet görevleri sırasında Rusya, İran, İtalya, İspanya, Belçika, Portekiz, Yunan ve Prusya devletleri tarafından nişan verildi. 1875 Şûra-yı Devlet üyeliğine ve bir yıl sonra Şûra-yı Devlet başkatipliğine tayin olundu. 1878 Mabeyn-i hümayun başkatipliğine tayin olunarak, rütbe-i balâ ve ikinci rütbe Osmanî nişanı verildi. İki defa görevli olarak Mısır'a gönderildi.

Baş katiplikten ayrıldıktan sonra da Padişah, siyasi meselelere dair bazen görüşünü sorardı. Mısır meselesinin başlangıcında huzura getirilerek mütalaası sorulduğunda asker göndermede ısrar etmiş ve bu hale Padişahın canı sıkılarak: *“Sevk edeceğimiz asker orada ne yapacak”* demesi üzerine: *“Hiç bir şey yapmazlarsa bilâhare İngilizlerin sevk edecekleri askere selâm dururlar”* tarzında mukabelede bulunarak asker gönderilmezse İngilizlerin Mısır'ı işgal edeceklerini ima etmiştir.

1881'de 20000 kuruş maaşla Maarif Nazırlığı'na tayin edildi ve birinci rütbe Mecidî nişanı verildi.

Yakalandığı verem hastalığı, bu büyük devlet adamını takatsiz bir duruma düşürmüştü ve Heybeliada'da tedavisine çalışıldıysa da sağlığına kavuşamamıştır. Ali Fuat Bey (Ali Paşazade) 29 Temmuz 1885'te vefat etmiş ve Süleymaniye Camii hazîresine babasının yanına defnedilmiştir.

Ali Fuat Bey'in Mezartaşı Kitabesi'nde;

“Hüve'l-Baki

Sadr-ı esbak merhum Seyyid Mehmed Emin Alî Paşa'nın necl-i kebiri olub Vergi emini iken irtihal-i dar-ı beka eyleyen Seyyid Ali

Fuad Bey Efendi'nin ruh-ı şerifiçün rızaen lillâh, el-Fatiha. 16 Şevval 1302." yazısı bulunmaktadır.

Fransa'nın ve XIX. yüzyılın önemli tarihçilerinden Mişo'nun (Joseph François Michaud) Ehl-i Salib Tarihi'ni "*Emrû'l-Acîb fi Tarih-i Ehli's-Salîb*" adıyla Ârifî Ahmet Paşa ve Ethem Pertev Paşalarla birlikte tercüme etmiştir. Bu çalışmanın bir kısmı basılmıştır ve elinizde bulunan bu eser tarafımızdan transkribe edilmiş ve günümüz diline nakledilmiştir.

Ali Fuat Bey, Fransızca'yı pek iyi anlar ve pek iyi tercüme ederdi. Sultan II. Abdülhamid, eski Paris elçisi Münir Paşa'ya demiş ki: "*Saltanatım süresince iki liyakatli adam gördüm. Biri Said Paşa, biri Ali Fuat Bey'dir. Bunların aklı hayra de erer, şerre de erer.*"

Said Paşa, bir münasebetle bana şöyle demişti: "*Ali Fuat Bey seviyesinde yeteneği üstün bir adam görmedim. Yirmi altı yaşında Hariciye mektupçuluğuna tâyin olunmuştu. Bu önemli hizmeti fevkalade bir gayretle yerine getirerek dostun ve düşmanın takdirine mazhar oldu.*" hatıralarında da Vergi emanetinin düzenli işlemesinden bahsettiği sırada "*Ali Fuat Bey, Vergi emanetini değil, Riyaset-i Vükelâyı kemal-i metanetle idare edecek bir memur-ı zû iktidar idi.*" demiştir. Said Paşa, herkesi öyle kolay beğenip, takdir eden bir insan olmadığı için Ali Fuat Bey hakkında samimiyetle söylediği bu sözlerin gerçeğe uygun olduğu muhakkaktır.

İbnü'l-Emin Mahmut Kemal'in sözüyle "*Şu bir gerçektir ki, namuslu insanı, namuslu insan takdir eder ve onurlandırır.*" Kanaatimizce Ali Fuat Bey de bu dairede değerli bir Osmanlı Devlet adamı, yazar, hattat ve bilim adamı idi.

Haçlılar ve Türkler muharebe sırasında (Michaud'dan)

HAÇLI SEFERLERİNİN İLGİNÇ OLAYLARI

HAÇLI RUHU

Kudüs(Kuds-i Şerif) taş taş üzerinde kalmayacak derecede harap olup, yalnız harabeler arasında İsa Aleyhisselam'a nispet olunan kayadan oyulmuş mezar görünüyordu idi. Hristiyanlığın henüz ortaya çıktığı zamanlarda bu dini kabul edenler, peygamberlerinin mesken ve mezarını ve diğer mukaddes eserleri ziyarete giderlerdi. Roma İmparatorlarından *Ali Adrin(Elie-Adrien)*⁶ Hristiyanlarca kutsal kabul edilen yerlere kendi inandığı putperestlik ayini üzere bazı sembolleri ve heykelleri koydurarak Kudüs'ü kendi adına yeniden imar etmiş ise de İsevilerin gözlerine çarpan ve gayet çirkin görünen bu eserleri Konstantin(Constantin) yıktırıp, ortadan kaldırmış ve şehre eski adını geri vermiş, Ku-mame Kilisesi'ni yaptırmıştı. Bundan başka bazı mübarek mahallerde birkaç mabet inşa ettirmiş ve imparatorluğunun otuz birinci yılında büyük bir tantana ve gösterişli bir tören ile açılışını yapmıştı.

⁶ Roma Pagan İmparatorlarından Hadrianus olmalıdır (G.K.).

Konstantin'in annesi Sent Elen(Sainte H      ) yaşlılık çağına gelmiş olduğu halde, bizzat o tarafa gitme zahmetine katlanarak gözü önünde Dar-ı İsa(İsa'nın Evi) olarak bilinen yeri kazdırıp, "Ha  " tahtasını buldurarak Kumame'de tapınma yerine koydurdu. Beyt  llahm'da ve Ürdün Irmağı'nın kenarında ve daha buna benzer yerlerde birkaç manastırı yeniden canlandırdı ve inşa ettirdi. Bu sebeplerle Filistin topraklarına giden ziyaretçilerin sayısı arttı. Julyen (Julianus) adıyla bilinen Putperest Roma İmparatoru hükümdarlık koltuğuna oturunca, Hristiyanlığa rağmen Kudüs'te Yahudiler için bir ibadethane tesis eylemiş ise de bu durum Hristiyanların inançlarının zayıflamasına ve ziyaretçilerin şevk ve isteklerinin azalmasına sebep olmamış, yine her yıl çeşitli insan toplulukları akın edercesine o tarafa gitmeye devam etmişti. Hristiyanlığın kısmen gerilemiş olduğu   u zamanın ziyaret  ilerinden sınırlı sayıda ve Hristiyan tarihlerinde adları çeşitli methiyelerle birlikte anılan Sen Jerom ve Sen Porfir(Saint J        , Saint Porphyre) de her biri vatan ve yurtlarında ince zevk sahibi yüksek tabakadan oldukları ve bundan dolayı seyahat ve yolculuk için bulundukları halde kalplerinde olan kuvvetli ba   ve istek gereğince, ümmeti oldukları peygamberle hemhal olmak ve bu yüzden en büyük hazine olan sevaplı işleri elde etmek arzusuyla yoksulluk ve eziyetler çekmeyi, müzik ve eğlenceye tercih edip, dağları ve kırları a  arak, bu yolda her türlü d      nl  k ve belalara katlanmak suretiyle istedikleri   ehre vardılar. Geriye kalan ömürlerini Beyt  llahm'da gayret, sürekli ko  u  turma, fakirlik ve zillet içinde, Hristiyanlığa hizmetler yaparak geçirdiler. Bu tarihlerde dünya karışıklık, isyanlar, felaketler ve musibetler ile karşı karşıya bulunduğundan Eski Büyük

Roma Devleti'nin kuvvetli yapısı barbar kavimlere teslim ve bağımsızlığı yok olmaya başlamıştı. Yani bu ölümlü dünya yolculuğunda babalık ve miras bırakma işini tamamlamış ve hayat nöbetini savmış her bir canlı gibi, o yüzyılın da hüküm ve kuvveti geçmiş olduğundan herkes bu huzursuzluk ve karışıklıktan bıkkınlık içinde ve rahatsız olarak huzuru başka bir yerlerde aramaya mecbur kalmıştır. Bu durum revaçta olan ve şöhrat yapan bir yeni din ile dinlenmeye sebep olmuştu.

HRİSTİYANLARIN HAC YERİ

Dördüncü yüzyılda yani miladın dört yüzüncü seneleğinde Kudüs ziyaretçileri öncekilere nispetle azalmıştı. Denizde, göller, sahra ve çöllerde, çeşitli yerlerde ve mukaddes hatırat içinde olmadık kötülükler ve çekilmedik zahmet ve meşakkatler kalmamıştı. Kudüs'te sözü geçen ruhani liderler ziyaretleri men' edecek (engelleyecek) şekilde konuşmalar ve duyurular yapmaya mecbur kaldılar. Bu cümleden Niş Piskoposu Sen Greguvar(Grégoire) adlı kişi bu çok meşakkatli seyahatin aleyhinde şiddetle serzenişte bulunarak ve hatta bir yazısında da bu halin sadece Kudüs'e has bulunmadığını vurgulayarak, mesafenin uzaklığından, izdihamın çokluğundan dolayı yollarda, köy ve kasabalarda dinin aleyhinde nice haller meydana geldiğini belirtmekte idi. Bu iddiasına örnek olarak Kudüs şehri merkezinde de dünyada ne kadar bela ve suç varsa her türünün işlenmekte olduğunu da bir açıklama ile vererek anlattıktan sonra, halka yasakladığı Kudüs hac ziyaretine kendisinin hangi şartlar ve geçerli sebepler dahilinde gittiğini açıklamıştır. O bu yolcu-

luğunu, Arabistan kiliselerini bir yöntem ve yeni düzen altına almak için yapılan bir toplantıda bulunması gerektiği için davetli olarak ve mecburen seçtiğini belirtmiştir. Bu ziyaretin temel inançlarının artmasına yaramadığını ve her kim her nerede bulunursa bulunsun Cenab-ı Hakk'ın hamdine tam bir inanç ve sadelik ve dillere destan temizliğiyle meşgul olduğu zaman, şu anda onun yardım ve imdadına hazır bulunacağını söylemiş, aksi halde kalbi şeytanın çeşitli vesveseleri ve dünyevi telaşeden uzak ve kurtulmuş olmayan bir şahsın Kudüs'te değil, Hazret-i İsa mezarının ta ortasında bulunsa bile kendisine inanmayan bir kimsenin daha çok ondan uzak olacağını da sözlerine ilave etmiştir.

Fakat halkın bu yolda olan akım ve eğiliminin önüne set çekmek bir şekilde mümkün olamayarak, İncil'e iman etmiş olan Batı kavimleri daima Doğu yönüne yönelerek ve görmek istedikleri, inandıkları çocuğun doğup büyüdüğü yerleri ziyaret etmek maksadıyla Gol(Gaule)⁷ ülkesinin tam sonlarından ve Cermenya Ormanlarından, hasılı Avrupa'nın her köşesinden takım takım yolculuğa çıkarlar idi.

Got⁸, Hun⁹, Vandallar¹⁰ dünyayı istedikleri gibi talan ve yağma ettikleri zamanlarda da mukaddes topraklara seya-

⁷ Fransa'nın eski ismidir.

⁸ Gotlar(les Goths) Vistol Nehri'nin çıktığı taraftan Bohemya ülkesinde oturan bir büyük güç sahibi millet olup, miladın üçüncü ve dördüncü yüzyıllarında Avrupa'nın çoğu yerlerini istila ederek, birçok hükümet kurmuş ve sonunda Hun Türkleri ortaya çıkarak bunları düçar-ı kahreylediler ve cezalandırdılar. Şimdilerde bunların büyük bir kısmı İsveç ve Norveç'te yerli halka karışıp kalmışlardır. Merhametsizlikle darb-ı mesel olan Alarik(Alaric) adlı hükümdar bu taifedendir. Bu kavmin istilasının sınırları Çekmece kasabasına kadar yayılmıştır.

hat kesinlikle eksik olmayıp ziyaretçiler yolculuk sırasında Hristiyanlığa girmeye başlamış olan barbar kavimlerin hi-mayekar muamele ve cömert ağırlamalarına mazhar olurlar idi.

Miladın beşinci yüzyılında Vandalların hükümdarı Jan-zedik (Genséric) Afrika kıtasında bulunan Kartaca adlı meşhur şehri ve diğer Hristiyan beldelerini ele geçirmesi üzerine, buralarda yerleşik bulunan ahalinin çoğu bu baskı nede-niyle yurtlarından çıkarak Asya'nın ve batıdaki ülkelerin çe-şitli yerlerine dağıldılar. Bunlardan birçoğu kutsal topraklar olarak bilinen Kudüs ve civar bölgesini kendilerine sığınma ve barınma yeri olarak seçti. Belizer adlı general Afrika'yı tekrar ele geçirdiği zaman, vahşi kavimlerden kalan ve O'nun eline geçen mallar arasında birtakım kutsal emanetler

⁹ Hunlar(les Huns) asıl isimleri Hunni(Hunni) veya Khunni(Chunni) olup, mila-dın dördüncü yüzyılı sonlarında Moğolistan'dan çıkıp, Kafkasya'dan Avru-pa'ya geçerek bir asra yakın Avrupa'yı ayakları altında ezmış ve yağmalamış-lardır. Meşhur hükümdarlarından olan Attila(Attila)'nın vefatından sonra ço-cukları arasında meydana gelen kavgalar kendilerinin zayıflamasına sebep olarak hakimiyet altına almış oldukları kavimlerin isyan ve hücumlarıyla dev-letleri yıkılmıştır. Bunlardan geriye kalan bir kısmı Macarlar olup Fransızca Hunkari(Hongrie) ismi de adı geçen topluluğun isminden türetilmiş olduğu ve Osmanlı Sultanlarının "Hünkâr" unvanının da bundan alınmış olduğu bazı yabancı tarih eserlerinde de görülmüştür. Hele Macarların aslen Türk olduk-ları ve halen dillerinde belli sayıda Türkçe kelimeler bulunduğu muhakkaktır.

¹⁰ Vandallar(les Vandales) Rusya ülkesinde bulunan Oder(Oder) ve Vistol (Vis-tote) nehirleri arasında oturan bir kavim olup miladın beşinci yüzyılında Al-manya içerisinde ve daha sonra bütün Fransa ve İspanya ve Afrika'nın Berbe-ristan bölgesine yayılarak bir yüzyıl kadar dillerde darb-ı mesel olmuş bir za-limane tavır ile hüküm sürmüşlerdir. Sonunda Roma Kayzer(Kayzer-i Rum)'i tarafından tayin edilen meşhur başkomutan Belizer(Bélisaire)'in eliyle orta-dan kaldırılmışlardır. Günümüzde (XIX. yüzyıl) bu kavim yoktur. *[Son olarak Berberiler içinde kaybolmuştur. (G.K.)].*

de vardı. Bu emanetler vaktiyle Roma İmparatoru Titus'un Hz. Süleyman Aleyhisselam Mabedi'nin yakılması sırasında kurtardığı kutsal emanetler olup Titus bunları Roma'ya götürmüştü, oradan da emanetler Kartaca'ya geçmişti. Belizer'in seferi sırasında da bulunarak İstanbul(Kostantiniye)'ye getirilmiş ve sonradan Kudüs'e gönderilerek Kumame Kilisesi'nin asli süslemeleri bunlarla artırılmış ve tamamlanmıştır.

KAYZER HERAKLIUS'UN İRAN KİSRASI II. KEYHÜSREV İLE SAVAŞI

*Kur'an'ın diliyle kitap ehlinin ateşperestlere karşı
üstün geleceği savaşlar on yıl içinde sonuca ulaşmıştır.*

Roma Kayzeri Herakliyus(Heraclius) zamanında İran tarafından gelen bir savaş seli Kudüs ve civarının emniyet ve asayişini tamamen yok etti (615). Şöyle ki, II. Keyhüsrev'in askeri Suriye bölgesini, Mısır ve Filistin'i istila ederek Kudüs-i Şerif ateşperestlerin hakimiyeti altına girmişti. Galip gelen Sasaniler, kiliseleri yağma ve talan ederek, diğer yerlerde de birçok hasar verdiler ve bundan başka birçok Hristiyanı zincirlere vurarak esir aldılar. Kudüs'ün böyle bir felakete uğraması ve özellikle yağmalanan kutsal eşyalar içinde bahsettiğimiz Haç Ağacı'nın da bulunduğu haberi, bütün İsevîlerin hassasiyet ve duygularını tahrik ederek gözlerinden üzüntü ve kanlı sular akıttı.

Heraklius bu olaydan on yıl sonra galip gelerek (624), esirleri vurulmuş oldukları zincirlerden bıraktırarak hürriyetlerine kavuşmalarını sağladı. İmparator zaferinin en kıymetli sonucu olarak da Hristiyanlarca kutsal sayılan Haç'ı götürüldüğü yerden alarak dini değer ve hürmetini ona tekrar göstermek suretiyle, sokaklarda dolaştırdıktan

sonra eşine az rastlanır bir debdebe ve gösterişli merasim ile Kutsal Haç'ı özel yerine koydurdu.

HZ. ÖMER'İN KUDÜS'Ü FETHİ

Bu galibiyet üzerine Heraklius(Herkıl) Filistin bölgesine, Suriye'ye birtakım selahiyetler verdiğinden bu bölgeler asayiş ve sükun üzere yaşamaktaydı. Öte taraftan ufukta güçlü bir şekilde ortaya çıkarak doğan ve dünyayı kaplayan İslamîyet, adaletli Halife Ömer(r.a.) zamanında Beytü'l-Makdis (Kudüs)'e de şimşekten parıltılarını vurmıştu. Hz. Ömer Filistin ahalisinin daha önceden sahip oldukları imtiyaz ve selahiyetleri bazı noktalarda yeniden düzenleyerek bu durumun devamını ve Kudüs'te bir Mescid-i Şerif yapılmasını da emretti. Hz. Ömer'in vefatından¹¹ sonra mukaddes topraklar havanın iyi veya bulanık olmasından etkilenen bir nazik hasta gibi idi. Bir karar ve istikrar üzere duramayıp bazen bolluk, asayiş ve huzur içinde yaşıyor bazen de bunun tam tersi olarak muzdarip, üzüntülü bir hale bürünüyordu.

HALİFE HARUNU'R-REŞİT VE İMPARATOR ŞARLMAN (CAROLOS MAGNUS)'İN İLGİNÇ HABERLEŞMELERİ

Ne zaman ki Müslümanların idaresini ve halifeliği Abbasîlerin en büyük meliki olan Harun Reşit eline geçirdi, işte o zamandan itibaren Beytü'l-Makdis'te oturanların üzerine mutluluk ve talih güneşi doğdu. Harun Reşit'in o tarihte Roma kayzeri ile olan düşmanlık ve savaşlarından dolayı, O düşmanını nüfuz ve güç sahibi olan Batı Avrupa İmparato-

¹¹ Osmanlıca metinde "*darul-bekaya intikal etmek*" şeklinde geçmektedir (G.K.).

ru Şarlman'ın ittifakından mahrum etmek düşüncesindeydi. Şarlman'ın hakimiyeti altında bulunan Batı Hristiyanlarının yanlarında yalnız Kudüs'ün adını anmak bile galeyana gelip hücum etmelerine yetecek bir coşku ve heyecan uyandırabilirdi. Bunun fiili sonuçlarından yani bir din savaşından sağlam, emin ve tedbirli kalmak isteyen Harun Reşit İmparator Şarlman(Charlos Magnus)'a dostluk ve barış antlaşması yapmak için özel elçileriyle tuhaf hediyeler ve köleler gönderdi. Şarlman da O'na benzer bir şekilde karşılık verdi:¹²

Halife Harunu'r-Reşid'in hediyeleri: *Bir fil, Meryem buhuru*¹³, *Fil dişi, Satranç takımı, Su saati.*

Şarlman'ın hediyeleri: *Beyaz ve yeşil çûka(çuha)*¹⁴, *Av zağarı.*

Şarlman Halife'nin elçilerine kendi dininin ihtişamlı merasimlerini göstermek için Aix-la-Chapelle(Eks La Şapel) adlı yerde kiliseye mahsus alaylarda ruhban sınıfından kimselelere altın sırmalı elbiseler giydirmiş olduğundan, Halife'nin elçileri Bağdat'a döndüklerinde altın adamlar gördüklerini anlatıp hikayeleştirmişlerdir.¹⁵

¹² Burada hediyeler tek tek incelendiğinde Harun Reşit'in hediyelerinin daha üstün olduğu kanaati ortaya çıkmaktadır (G.K.).

¹³ Meryem buhuru: Meryem tütsüsü demek olup, efsaneye göre Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı dünyaya getirdiği sırada eliyle uzandığı ağaçtır. Bundan dolayı bu ağaca "*Meryem buhuru*" adı verilmiştir (G.K.).

¹⁴ **Çuha veya Çuka:** Tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaştır. Çuha dokuma işine çuhacılık denir. Çuhadar ise bir resmi daire veya malikanenin dışarıdaki ayak işlerine bakan kimseye denir. "Yeşil çuhali sandukalar dizildi-Hunrenk-i harb-i çelipa hengâmında" mısrasında olduğu gibi(G.K.).

¹⁵ O zamanlarda Bağdat, Uzak Hindistan ve malları Avrupa'ya üstün ve belki bu altın sırmalı giysileri de Franklar oralardan almakta iken, artık Harun Reşit'in elçileri "*altından adam gördük*" diye anlatılan bu rivayet güvenilir ve öneme alınır olamaz. Bu durum ileride Bağdat ve İslam ülkelerinin bazı du-

Halife Harun Reşit hakimiyeti altındaki Hristiyanlara gerçek teb'ası ve has adamları muamelesini yaparak oğulları Emin ve Me'mun da babalarının izinden giderek kendi Hali-felikleri zamanında Afrika Müslüman Araplarının Batı'da Sicilya'yı fethetmeleri ve adeta Roma ve Sen Pol(Saint Paul) adlı kiliseyi bile kuşatmaları gibi olaylar olurken beri taraf-tan Kudüs'e gelip gidenlere resmi bir misafirperverlik göste-rilir idi. Hatta o zaman Kudüs ziyaretçilerine tahsis edilmiş on iki adet misafirhane olup, şehir civarındaki bir hayli alış-veriş ve ziyaret yerinin hasılatı bunlara vakfedilmiş idi. Ay-rıca Hristiyan ölülerini defin için bir yer tahsis edilmiş oldu-ğu, Miladın dokuzyüzlü senelerinde yanında iki askerin de refakatiyle buraya seyahat etmiş olan Fransız asıllı Bernar (Bernard) adlı rahibin rivayetinden anlaşılmaktadır. Hac zi-yareti görevini yerine getiren kimselerde koyu dini yaşam gereğince o zamanda her tarafta aranan bir kıymetli dini ka-lıntı, örneğin bir kemik bulmak arzusu da güçlü olup, doğu tarafından memleketlerine dönenlerden ilk Hristiyanların kalıntılarını ve özellikle bir relik(kutsal kalıntı) bulup geti-renlere övünç ve şeref duyarak onlarla kiliseleri süslerlerdi. Krallar ve prensler adalet ve doğruluk yolundan ayrılmaya-caklarına bu relikler üzerine yemin ederlerdi. Bundan başka Asya'nın çeşitli mal ve el yapımı eşyaları da Avrupa'nın dikkatini çektiğinden Asya'nın ipekli dokumaları, sınai ürünleri, tatlı şarabını her yıl o tarafa seferle getirmek üzere Fransa krallarının yanında bir Yahudi tüccar bulunurdu. Mısır ve Suriye'de bulunan Avrupa Hristiyanları içinde tica-

rum ve şartlarını ortaya koyarken yazarın kendisinin de belirttiği bir görüş-tür.

ret sevdasıyla gitmiş hayli kimse bulunmaktaydı. Venediklilerle İtalyanların ve daha başka yerlerden giden tüccarların, Cenova ve Marsilyalıların İskenderiye’de ve Suriye bölgesinin sahilde bulunan şehirlerinde ve Kudüs’ün merkezinde birer ticaret evleri dahi olduğu bazı muasır tarih kitaplarında kaydedilmektedir. Dolayısıyla Kudüs’te Latinlerin Merjem Kilisesi önünde bir ticaret pazarı kurulup orada mallarını müşteriye sunan her tüccar yıllık olarak o kiliseye iki altın vergi verirdi. Ancak bu pazardan başka her yıl Eylül’ün on beşinde bir büyük panayır düzenlenirdi.

HRİSTİYANLARIN GÜNAHLARININ KEFFARETİ KUDÜS’E GİTMEKTİ

Her türlü suç ve günahın kefareti olarak Kudüs seyahati ve Kenise-i Kumame¹⁶ ziyareti yeterliydi. Şu dereceye kadar ki, sekiz yüz altmış sekiz tarihi sonlarında Britanya ileri gelenlerinden Frotmond adlı bir kişi amcasını ve genç yaştaki kardeşlerini kılıç zoruyla ortadan kaldırdıktan sonra suçluluk elbisesi ve tevbekar diliyle Fransa kralı ve ruhbanlar topluluğunun huzuruna girerek olan bitenleri anlattı. Bunlar Frotmond’un pişmanlığını anladılar. O’nun pişmanlık feriyatları ve ağıtları inandırıcı olduktan sonra döktüğü mazlum kanının kefareti olmak üzere göğsü üzerine siyah damga vurdular ve vücuduna gayet kaba ve sert bir aba giydirmiş olduğu halde doğuya ve kutsal topraklara yolculukla görevlendirdiler. Frotmond da birkaç hizmetkar ve bu kabahati işlerken kendisine yardım eden kafadarları ile birlikte

¹⁶ Hristiyanlar nazarında bu kilisenin Hz. İsa’nın kabri olduğuna inanılmaktaydı. Bu bakımdan büyük bir kıymeti vardı. Buna karşılık Müslümanlar nazarında bu mezarın Hz. İsa’ya ait olamayacağına inanılmaktaydı.

Filistin taraflarına doğru yola koyuldu. Bu adam Kudüs'te bir süre kaldıktan sonra tevbe ederek yine yola düştü ve iyilikler yapı yapı Nil kıyısına geldi. Oradan da tâ Kartaca şehrine kadar giderek Roma'ya dönüşleri sırasında Papalık makamında bulunan III. Benuva(Benoit) O'nu, geçmiş günahlarından bütün bütün pâk ve tâhir eyleyerek, pişmanlık ve istiğfarının tamamen açığa çıkması için bunlara ek olarak yeniden bir ziyarete gitmesini nasihat etti. Frotmond bu söze de çaresiz bağlı kalarak, yola koyma teklifini tekrar seçti. Bu seferde de Filistin'i ziyaretten sonra Kızıldeniz(Bahr-ı Ahmer) sahillerine doğru gitti. Üç yıl Tûr-ı Sîna'da konakladı ve ondan sonra Ermenilerin meskun olduğu bölgelere uğradı. Nuh aleyhisselamın gemisinin oturduğu Cudi Dağı'nı da temaşa ederek, Avrupa'ya dönüşünde adeta bir velî gibi fevkalade bir ihtişam ve tebrik ile karşılandı. Frotmond, bundan sonra dünya işlerini terk edip, inzivaya çekildi. Bu halde, uzlet yerindeyken öteki dünyaya göçtü. O'nun vefatından birçok yıl sonra Roma belediye başkanı Sanisyos (Cencius) Sent Mari Major(Sainte-Marie-Majeure) Kilisesi'nde Papa'yı özel makamundan indirip, bir zindana atarak, hakaret etmiş, Papalığı küçük düşürmüştü. Bu büyük hürmetsizlikten kurtulmak için ister istemez Arz-ı Mukaddes bölgesine (Kudüs ve çevresi) gitmek için yola koyuldu.

HAÇLILARZAMANINA DOĞRU, ABBASİLER VE İSLAM ÜLKESİ İÇ KARIŞIKLIKLARI

Miladi dokuzyüz yıllarında bile doğu ve batı Hristiyanları arasında alenen bir kardeşlik ve kalıcı bir dostluk olduğunu, Eli(Helie) adlı Kudüs patriğinin bazı hayır işlerinde kulla-

nılmak üzere ve Kudüs ahalisinin içinde bulunduğu sıkıntıları bertaraf etmek için yardım ve bağış talebini içeren, bütün Avrupa'nın zenginine ve züğürdüne hitaben yazılıp gönderilmiş olan mektup ispat etmektedir. Suriye ve civar bölge Hristiyanları doktorluk ve ticaretle uğraşmakta, Bağdat şehir merkezinde bile oturmakta olup, bunlardan bazıları devlet hizmetinde de yer yer istihdam olunmakta idiler.

Son Abbasi Halifeleri düştükleri israf ve sefahat hayatından dolayı reaya ve memleket işleri ile uğraşmayı ve ipleri elde tutma vazifesini tamamen bırakarak, görevlerini ihmal ettiklerinden hükümetleri bir zaaf ve cızlık dönemine düşmüştü. *"İnsanlar yöneticilerinin yolu üzerinedirler (Ve'n-nâsu alâ sülûkî mülûkehum)"*¹⁷ mantığınca Arapların dahi eski şecaatli ve gayretkeş yapılarına yorgunluk ve halel gelmişti. Dolayısıyla devletin ve bağımsızlığın hamisi, saltanatın gerçek muhafızı olan bu kuvvet zayı' olduğundan bunların makamına geçebilmek ümidiyle Ceyhun Nehri kenarlarından birtakım esir satın alınarak, bir memleket askeri yapmış ise de bu askerler bilakis devletlerinin zevalini hızlandırmaktan başka bir işe yaramadı. Hasılı ülkenin her bir parçasını bir yerel hakim gasp ve itila ederek, ele geçirdiği yerlerde dilediği gibi hüküm sürmeye başladı. Hilafet makamınca kendilerinden istenen vergi ve asker hakkında edilen emir ve tekliflerin yerine getirilmesinden kaçındıklarından her yönden *Devlet-i Âl-i Abbas (Abbas Ailesinin Devleti)*'in temeli sarsılıp yok olmaya başladı.

Romalılar İslamiyet'in düçar olduğu işbu parçalanmışlık ve kargaşalığı fırsat bilerek Nisefor Fokas (Nicéphore Pho-

¹⁷ "Baş neyse ayak da odur" sözü de bu anlamdadır (G.K.).

cas)¹⁸ adlı Kayzer'in öncülüğünde bir külliyetli ordu tertip ettiler. Nisefor kendi komutasında olarak bu orduyla Arabistan yönünde ilerlemek üzere sefere çıktı. İlk hamlede Antakya'yı zaptederek, bu başarısını daha da ileri götürmek için ileri gelen din adamlarından savaş meydanındaki ölümlere "şehit(martyr)" lakabı verilmesi için istekte bulunmuş olmakla birlikte bu isteğine müsaade göremediğinden İstanbul(Kostantiniye)'da düzenlenmiş olan şehriyin ve şenlikler yalnız Antakya'nın alınmasına münhasır kalmış idi. Temlikus(Témélicus) adında birinin idaresi altında olan ordu Şattu'l-Arap Nehri¹⁹ kenarında bulunan Diyarbakır (Âmed) adlı şehrin kapısı önüne kadar ilerledi. Burada Müslümanların kalabalık bir şekilde, sel gibi akarak ve birdenbire Bizans ordusu üzerine saldırmasıyla meydana gelen savaşta Bizanslılar mağlup oldular. Birçok kişi kılıçtan geçirildi, sağ kalanlar da bağlı bir şekilde esir olarak Bağdat'a götürüldüler. Bunlar Bağdat hapishanelerinde İmparator Nisefor'un vefatını işitip, yerine geçen Zimiscés'in kendilerinin kurtarılmasında ihmalkâr ve düşüncesiz davrandığını gördüklerinde başlarında bulunan şahıs, İmparator Zimiscés'e şu mealde bir mektup uçurarak (güvercinle) gönderdi: *"Madem ki siz dindaş ve soydaşınız olmayan bir kavmin içinde bizim ölüp gitmemizi ve babalarımızın ve atalarımızın kabirleri yanında merasim ve ayin ile dinimiz üzere defnolunmamızı uygun görmüyorsunuz, biz sizi asla meşru metbumuz olarak tanımayız. Eğer Âmed önlerinde top-*

¹⁸ Adı geçen İmparator dokuzyüz altmış üç miladi senesinde Kayzerlik tahtına oturmuş olup, dokuzyüz altmış dokuz senesinde eşi İmparatoriçe Teofano(Théophano) ile alaka ve muhabbeti olan General Zimisses (Zimiscés) tarafından idam edilmiştir.

¹⁹ Mişo burada Dicle Nehri'ni Şat Nehri olarak vermektedir(G.K.)

rağa karışıp, hak ile yeksan olanların ve hali hazırda mezara benzer bir dar köşe olan Bağdat zindanlarında feryat eden, can acısından ahu figan edip gece gündüz gözyaşları akıtanların intikamını almazsanız, yarın cezâ gününde yüce hüküm sahibi Allah'ın huzurunda bu bahtı karaların ahvalinden hesap ve cevap vermeniz gerekir."

Zimiscés'e bu mektup ulaştığında, mektubun etkileyici anlamı kendisine aşırı tesir ederek, bunun üzerine Araplar-
dan öc alma gayretine düştü. Ülkesinin her tarafından asker toplayarak, savaş aletlerini ve teçhizatını hazırlatarak sefere çıktı. Bu durum Haçlı Savaşlarından yüz sene önce olduğu halde batıdaki milletler dahi bu girişimin dışında kalmayıp, onlar tarafından da mali bakımdan ve insan gücü bakımından yardım ve imdada yetişenler oldu. O zamanlar Venedikliler ticaretlerini doğu ülkelerine kadar uzatmışlardı. Bunlar Afrika ve Asya Müslümanlarına silah yapımına kullanışlı kereste ve demir vesair malzeme taşınması ve alışverişinden gayet kesin bir şekilde men edilerek, bu yasağın tersine hareket edenler ya idam cezası veya yüz altın fidye cezasına çarptırıldılar. Suriye Hristiyanları ve Ermenistan prenslerinin birçoğu Zimiscés'in sancağı altında toplandılar. Bu tarihlerde İslam devletleri arasında ziyadesizlik ve karışıklık olduğundan boylar ve hanedanlar birbirlerinin yerine o derece süratle geçerler ve hakimiyet kısa zaman aralıklarıyla el değiştirirdi ki, Kudüs'te hangi hükümet veya sülalenin idareyi ele geçirdiği ve nüfuzunu sürdürdüğüünü birbirinden tam sınırlarıyla ayırmak ve belirlemek konusunda tarih kitapları acziyet ve güçlük çekmektedir.

İmparator Zimiscés'in ordusu Fırat kıyısında Müslüman ordusunu bozguna uğratmak suretiyle, Bağdat Halifesiyle

ilk Bizans İmparatoru Konstantin'in haleflerine bir para yardımı vermesi şartıyla antlaşma yaptı. Zimiscés buradan Suriye'nin içlerine doğru yürüyerek, Şam şehrini muhasara ve zaptedip, Lübnan Dağı'nı geçtikten sonra, Yahudistan'ın çoğu yerini itaatine bağladı. İmparator, Ermenistan Kralı'na yazdığı bir mektubunda savaşlar ve birçok güçlüklerle Müslümanların elinden söküp almış olduğu Mukaddes Şehir görülmeye müsait olmadığından, bu konudaki üzüntülerini belirtmiş ve buraya bir muhafız askeri kuvvet yerleştirmiş olduğunu bildirmiştir.

FATİMİLERİN KUDÜS'Ü ALMASI VE HAKEM BİEMRİLLAH'IN KUMAME KİLİSESİNİ YAKTIRMASI 1014

Zimiscés Mısır ve Suriye eyaletlerinde yeni yeni yerler almak, başarılar elde etmek üzere Araplar aleyhine muharebeye tam bir ilerleyişle devam etmiş ise de, bu aralık kendisi zehirlenerek öldü. Gerek Kudüs ve gerek zaptettiği diğer yerler, Mısır'da kurulmuş ve ülkesini genişleterek doğu bölgelerinin karışıklık ve zayıflığından istifade sevdasına düşmüş olan, Fatimilerin eline geçti.²⁰

Bu bölgelere sahip olanlar hazinelerini uzun süren ve yoğun savaşların bırakmış olduğu harabeleri tamir işine harcadılar. İsevileri kendilerinin yardımcısı ve müttefikleri makamında tutup, Avrupalıların oralarla olan ticaretine ve Kudüs'ü ziyaretine müsaade ettiler. Fatımi Meliklerinden üçüncüsü olan Hakem Biemrillah'a gelindiğinde, O'nun an-

²⁰ Zimiscés Tarsus taraflarında 975 miladi yılında vefat edip, hizmetinde bulunan Bazil(Vasileus, Basileus) adlı hadım kölesinin zehirlediği zannolunmuştur.

nesi İsevi olduğu için Hristiyanlar daha çok imtiyaz ve refaha sahip olabilmek ümidine düştüler. Hakem ise, bilakis saltanat müddeti boyunca birtakım mutaassıb ve delice tavırlarıyla dikkat çekmiş, her bir niyet ve planını açığa vurmaktan çekinmiş ve kararsız bir tutum sergilemiştir. O, ne seleflerinin politikasına bağlı kalmış ne de bizzat kendinin koyduğu kanunlara riayet etmiştir. Hakem'in bu düşünce ve işleri kendisini mabud tanıttırmak cinnetine kadar sevk ederek, halkın kalbine saldıgı korku ve dehşet sayesinde kendisine prestij eder kimseler de buldu. Ateşe vermiş olduğu Eski Mısır civarında kendisi için mabetler inşa ettirdi ve teb'asından onaltı bin kişi O'na yönelerek, secde ederek, *"canlıların ve ölülerin hakim ve padişahı"* sıfatıyla dualarını arz edip, ricalarda bulundular.

Hakem, ülkesinde Müslüman ahali çokluğu dolayısıyla işkence ve tahkir edememiştir. O, olgun ahlak ile ahlaklanmış olduğu için emri altındakiler arasındaki geçim ve uyum yerini ihtilaf ve ayrılıklara bırakarak Mısır ülkesinin bütün şehir ve kasabalarında Hristiyan kanı seller gibi çağlamıştır. İsevilerin kendi kiliselerinde şu mezalim döneminin kısa zamanda bitişini görmeleri için dergah-ı ilahiye gönderdikleri yalvarışlara bile bir isyan ve itaatsizlik rengi hakimdi. Bu sebeple bile, bunlara büyük bir suçlu ve katil gibi ceza verilmişti.

İkinci Silvester(Silvestre) adıyla Papalık sıfatını taşıyan Jerber(Gerbert), Raven(Ravenne) şehrinin başpiskoposu iken o sırada ziyaret maksadıyla Kudüs'e giderek dönüşünde doğu Hristiyanlarının görmekte olduğu zulüm ve sapıklıkları bir bir beyan ve ilan ederek batı milletlerini Müslü-

manlar aleyhine ellerine silah almaya teşvik etti. Güya Kudüs dahi “*şu giriftar olduğu musibet ve kızzılıkları başından defetmeleri için imdat ve yardımına yetişmelerini uygun bir dille kendini sevenlerden oldukça çok istediğini*”, belirten sözlerini de bu teşviklerine ekledi. Cenovalılar(Cenevizliler), İtalya ve Fransa’daki hükümetler bunun üzerine deniz yoluyla Şam bölgesine bağlı sahillere akın ettiler. Bunların hareketleri ve gün geçtikçe artan ziyaretçilerin sayısı Arapları gerçekten telaşa ve endişeye düşürmekteydi. Yerli halk arasında gelecekte oluşabilecek durumlara dair yayılan dehşet uyandırıcı söylenti ve haberler vardı. Hristiyanlar tarafından Müslüman halka yöneltilen hafife alıcı tehditlerden dolayı artık İslam ahali, İsevileri gerçekten düşmanları kabul ettiğinden Kudüs eski halinden daha fena bir hale düştü. Bunun yanı sıra o sene bölgedeki kış da misli görülmemiş bir şekilde şiddetli geçti. Nil’den, Karadeniz Boğazı’ndan buzlar aktı ve Suriye bölgesiyle Anadolu’da iki ay birbiri ardınca zelzeleler oldu. Pekçok büyük şehir ve büyük yapılar yıkıldı ve harabeye döndü. Ruhban sınıfından Glaber’in tarihinde açıkça anlatıldığı üzere o zaman Avrupa halkının Burgonya(Bourgogne)’ya taş yağmasından ve bir kuyruklu yıldızın ve daha sair semavi alametlerin görülmesinden dolayı gelecekte bir büyük afet ve musibetin zuhuruna işaret kabul etmeleriyle hepsinin korku ve ızdırabı son raddesine ulaşmıştı. Bu sebeple İslam aleyhine ellerine silah almadan önce, “*Müslümanları Hristiyanlar aleyhine tahrik ediyorlar*” diyerek bütün kızgınlık ve gazaplarını Yahudiler üzerine yönelttiler ve yüklediler. Bütün Hristiyan Milletlerde de böyle vahşet düşüncesinin yaygınlaşmasıyla bir grup hilebaz ve entrikacı adamlar ortaya atılarak hergün bu yolda bir çeşit yalan çıkarıp, yayarak, ortaya at-

tıkları sözlere halkı inandırmak için “*bunlar semadan nazil oldu (indi)*” diyerek bazı harflerle yazılı sayfalar gösterirler idi. Bir de bu tarihte Hristiyanlar arasında dünyanın ömrünün sona erdiği ve İsa Aleyhisselam’ın yakında zuhur edeceği velvelesi yayılmış olduğundan, O’nun gelişini ve inişini beklemek üzere Kudüs’e gidenler bir kat daha artmıştı. Böylece Filistin bölgesinin yolları kalabalık ziyaretçilerin akınına uğramıştı. Her tarafı kaplayan bu kasvet ve elem gölgelerinin o tarafa çekip getirdiği adamlar, ziyaretten başka mukaddes yerlerde hayır eserleri inşa ve tesisine teşebbüs ettiler. Malı çok, servet ve güç sahibi kimseler dünyalık mallarını hiçe sayıp, tam bir cömertlikle ahiret azığı tedarikiyle meşgul oldular.

1000 (BİN) YILI KIYAMET YILI

Hatta o zaman kurulan bir eski Vakfiye’nin mukaddimesinde “*Bu ölümlü dünyada hayat müddeti yakında dolacağından ceza gününün dehşetli salmesinden korkarak*” diye devam eden bir garip anlam taşıyan yazı ile giriş yapılmaktadır. Halkın bu suretle âlemin (dünyanın) son gününe inancı şayan-ı dikkat (dikkati çeken) bir durumdur. Bu itikattan (inançtan) dolayı onuncu yüzyılda Avrupa halkını istila eden keder ve tedirginliğin gelecekte büyük şeyler meydana getireceğini göstermesi tabiidir. Halkın düşüncesi bu tarz tahmin ve hissiyat ile meşgul ve karmakarışık iken, insanların kalplerinin korku ve endişeye düşmesi de tabii bir haldir. Kısaca, onuncu yüzyıl olan gelecek yüzyılda da bu varlık ve fesat âleminde meydana gelecek acayip olayları ve büyük değişimleri göbek bağı ile taşıyıp beslemekte olan müzmin bir hasta

hükümünde idi. Bu olaylar da Haçlı Seferleri(Çelipâbîler)'dir²¹ ki, dünyanın en azim ihtilallerinden sayılır.

Kudüs Hristiyanlarının düştüğü cefa ve eziyet Hakem Biemrillah'ın vefatıyla derhal normal ve sakin haline geçti. O'nun yerine geçen Melik Tahir Kumame Kilisesi'ni ve diğer mabetleri tamir ve inşaya izin verdi. Hristiyanlar İstanbul İmparatoru'nun da özel yardım ve desteğine başvurmuş olduklarından, İmparator inşaat işine sarfolunmak üzere kendi özel hazinesinden yeterli miktarda para yardımı ayırıp, gönderdi. Böylece Kumame, yıkılmasından 37 yıl sonra yine imar ve inşa edildi.

Yukarıda zikredilen Frotmond ve Sanisyos(Cencius)'un hallerinden ve başlarına gelenlerden de anlaşıldığı üzere Kudüs ziyareti, XI. yüzyılda bir tevbe şekli, resmi olarak kabul gören ve dini bakımdan geçerli pişmanlık yerine konmaktaydı. Böylece pek çok kimse bu işle mükellef ve memur olmuşlardır. Özellikle birader kanına eli bulaşmış olan ve kiliselerin mal ve eşyasını zimmetine geçirerek, çalmış veya aynı şekilde savaşmanın yasak olduğu belli günlerde buna uymayarak savaşmış olanlara Arz-ı Mukaddes ziyareti be-
raat ve kefaret için bir gereklilik olurdu. Ayrıca böyle büyük günah sahiplerinin vatanlarını bir müddet terk edip, Kâbil gibi serseri, ölüme terkedilmiş şaşkın bir miskin olmasına hükmedilirdi.

Tevbe ve kurtuluşun sağlanmasının bu türlü, Batılıların sakin ve sabırlı olmayan tabiatlarına uygun gelmiştir. Şu konuya da değinmek gerekir ki, hac ve ziyaret insanlığın

²¹ Çelipâbîler: Haçlılar demektir. "Kerdend de kâfirin olmuş çelipâ nur-hilal", Muallim Nâci, Lügat-i Naci, (G.K.).

asıl tıynet ve tabiatına o kadar yakın bir iştir ki geçmiş ve şimdiki dinlerin hepsinde makbul ve mer'î olmuştur. Tarihleri bizim dinimiz üzere yazılmamış ve kendileri şimdiki iman ve itikadımızla inanmamış bir takım hükümdar ve kahramanların yerleştikleri yerlerin ve vatanların görülmesi, seyredilmesi hayalhanemizde günbegün daha ayrıntılı tasavvurlar uyandırmaktadır. Tedmür, Menef(Memphis)²² ve Atina'daki eserler ve görüntüsü garip harabelere bakışlarını yönelterek dikkat eden akıllar hayran ve mest etmekteyken, İsa'nın vücunun bir parçası ile müşerref olmak mesabesinde olan ve Hristiyanların gözlerine ve gördüklerine daima hayat ve sebat kaynağı olduğunu gösteren bir dinin menşei ve makamı olan bu pak toprağın bizzat görülmesi ve ziyareti onları ne derece temizleyeceği, gayrete getireceği ortadadır.

Buralardan gözleri çok uzaklarda bulunan insanların toplanarak, kendisini eğitmesi ve medeniyet teşekkül etmesi ilahi iradenin de bir gereği olduğu için, tek bir noktada toplanmak maksadıyla halkın böyle uzak beldelerden gurbete çıkmalarının yaratıcının rızasına da uygun olduğunu da harda tutmalıdır.

²² Eski zamanlardaki Mısır'da *Ahrâm (Piramitler)* civarında altıyüz bin nüfusu barındıran bir geniş bölge olup, Firavunlara başkentlik yapmıştır. Hazret-i Yusuf'un hükümrânlık tahtına oturduğu ve Hz. Musa'nın Tur'a ayak bastığı ve yaşadığı mahal burasıdır. Şimdilerde burası bir harabe şeklinde olup, "Sakkara" ismiyle anılmaktadır.

OSMANLI TARİHÇİLERİNDEN

HAÇLI TARİHÇİSİ MİŞO (MICHAUD)'YA BİR HATIRLATMA ^(*)

[Din-i mübîn İslam'daki hac farızası ve yolculuğunun yüce hikmetini bu anlamda bir nebzecek zikretmek faydalı olacaktır. Zira akli ermez kimseler yanlış yönlendirmeye kapılarak, uzak ülkelerden bağlarını ve kendisini çeşitli tehlikelere atarak, Beytü'l-Haram'ı ziyaret etmeyi dince bir kurala ve dünyaca bir faydaya bağlayamayabilirler. Nihayet bunlar içinden bazıları bu farz, *“sadece Hicaz ahalisini ve özellikle tarımla uğraşmayan birtakım bölge sakinlerini geçindirmek içindir”* zannına düşmüşlerdir. Halbuki, Beytü'l-Haram'ı ziyaret etmenin dince faydaları, *birinci olarak*; Bütün dünya ülkelerini kapsama özelliği olan Hz. Muhammed(S.A.V)'in peygamberi olduğu dinin mensuplarının çoğalmasa ve yayılmasının doğal bir sonucu olarak, parçalanma ve dağılmadan korunmak için hilafet merkezine bağlanması ve bu münasebetle ibadet ve inanç usullerini, temel adet ve muameleleri değiştirmeyerek tek bir ibadet üzere devam edilmesini sağlar. Kısaca Hac, sağlam ipe, şer'i şerife tutunmuş olan çeşitli kavimlerin “din ve millet ikisi birdir” temel prensibi gereğince amelde ve inançta tek bir Millet şekline gelmesini sağlamaktadır. *İkinci olarak*, güzel bir terbiye kazandırmak için Müslümanlara iyi yönde tesir yapan seyahat ile Müslüman şahsiyetleri temizleyerek nihayetinde dini bir marifeti Allah'a sunma ve yerine getirebilmedir. *Üçüncü olarak*, önemli yerleri ve ashab-ı kiramın mezarlarını ziyaret

^(*) İstitrâd: Bir fıkra veya bir makalenin arasında münasebetle diğer fıkra veya makale iradı, Bu yolda irad olunan fıkra veya makale, bu bir istitrâddır. Asıl bahisten hariç sayılır(M. Naci, Lügat-i Naci, s.60-61) (G.K.).

ederek, gerek din adamlarının ve önemli alimlerin sohbetlerini dinleyerek onların bereketiyle arlanmak ve mutmain olmaktır. Haccın dünyevi faydası ise politik ve ekonomi-politik aşınalarınca apaçık anlaşılır bir durumdur. Cümlelerin özü şudur ki, Hac farızası ile mükellef olanlar Millet'in zenginleri yani seçkinleri olup, bu taktirde her sene ülkelerin her yerinden gelen çeşitli ırktan insanlar hilafet merkezinde toplanıyor demektir. Fakat diğer dinlerde olduğu gibi bunlar bir şeye itiraz için vazifeli olarak gönderilmiş olmayıp, İslamiyet'in tekbir kelimesini duymak ve ona uymak için mallarını harcayarak gelmektedirler. Bunların dinleyeceği nasihatler ve hutbeler dünya ve ahirette saadet vesilesi olan işler ve hareketlere dair olup, dolayısıyla bunlar da hilafet makamından çıkan talimat sayılır. İşte bu sebeple her sene halifelik merkezinin fikirleri çevresindeki birçok bölgeye ulaştırılabilir. Hitabet ve işin vekaletini yapma görevi şer'i şerif gereği Emirü'l-Müminin'e ait olup O'ndan hilafet ve niyabet (vekalet) alınmadıkça hiçbir alim, konuşma ve dua faslı yapmaya başkanlık edemez. Şimdi hilafet makamında olan, bu ihata ve azameti, Müslüman insanlar için bir dini gerekliliği bu sebeple itaata mecburiyeti göz önüne alarak değerlendiren, bunun politika bakımından nasıl sonuçlar ve ne faydalar getireceğini hayal sınırları genişliğince varsın mülahaza etsin.

İSLAM'DAKİ "HAC" HRİSTİYANLARI ETKİLEMİŞ MİDİR?

Hatta bu manada Mösyö Mesmer "*İstanbul Sohbetleri* (Kostantiniye Müsameresi)" adlı Fransızca başlıklı kitabında hac farızasını inceleyip yorumlarken, eğer bundan hakkıyla

istifade olunur ise dünya bir devlet olur demiştir. Ekonomi-politik bakımından faydalarına gelince, birinci olarak milletlerin ve ülkelerin mahsul ve mamullerine tam bir değer gelmesi ve alışveriş çerçevesinde her bölgenin ürününden sair yerler ahalisinin de hissedar olması sağlanır. İkinci olarak ise, genel olarak servetin iyi paylaşılmasına ve özellikle Hicaz havalisinin yani merkezin sürekli refah ve bolluk içinde olmasına başlıca sebeptir. Bunun hakkıyla beyanı ancak bir özel risale ile ifade edilebilecektir. Burada amaçladığımız ise yalnız konuyu kendi gözüyle görenlere hulasa olsun diye bir temel fikir sunmak ve göstermektir.]

Batı İsevilerinin hemen tamamı kendi vatan ve memleketlerinde müptela oldukları huzursuzlukları böyle uzak ve uzun seyahatler ile bir miktar unuttuklarından, her biri tıpkı yeryüzünde yardım ve imdat dileyecek bir kutsal kuvvet veya amanına yetiyecek, sarılacak bir dua kabul edici aramak için vatanlarından gelmiş benzemekteydi. Batıda her eyalette yiyip içmeyi azaltarak nefsinin terbiye eden bir zata veya iyi bilinen bir şahsiyete rastlamak mümkündü ve halk her konuda onun yardımına ve duasına müracaat etmekteydi. Aynı şekilde şehir ve kasabalarda boş ve تنها bir yer bulunmaktaydı ki, orada kapıları ziyaretçilere açık, keramet dolu menkıbeleri ile tanınan bir hücre ve tapınak yer almaktaydı. Büyük günahlar işlemiş olan tevbekarlar veya takva sahipleri canlarını büyük büyük tehlikelere atarak en uzak yerlere yolculuk yaparlardı. Bunlar bazen Napoli ülkesinde olan Poyl(Pouille) ve Kalabriya(Calabre) eyaletlerine seyr u sefer ederek, oralarda havarilerden ve onların benzeri şahsiyetlerden zuhur etmiş olan harikulade bazı olaylardan dolayı şöhrat bulan yerleri ziyaret ederler ve bazen de Pire-

ne(Pyrénées) dağlarını geçerek din büyüklerinden sayılan Sen Jak'ın(Saint Jacques) kurumuş etinden(çaman) medet eylemek için Araplar tarafından zaptedilmiş olan bölgeye giderlerdi. Bir grup da Kral Rober(Robert) gibi Roma'ya giderek havarilerden Petrus ve Pavlus'un mezarları yanında yere kapanarak gözyaşı dökerler, ağlayıp sızlanırlardı. Bir takım kimseler de, Hz. Mesih'in çocukluk zamanlarını geçirmiş olduğu Mısır ülkesine kadar gitmeyi yeğlerler ve Memphis ile Teb(Thébes)²³ topraklarını dolaşırlar idi. Çok kalabalık ziyaret toplulukları Kudüs'e varışlarında Bab-ı Efrahim'de Araplara kanuni bir vergiyi ödedikten sonra ziyaretin gereklerinden olan oruç ve ibadeti yerine getirirler. Bedenleri yalnız bir kefen ile örtülü olduğu halde doğruca Kumame kilisesine yönelerek, sonra Kudüs dağı, Zeytin Dağı(Tur-ı Zeytâ) ve Yehuda vadisinin ziyaretini tam bir ibadet havası içinde yerine getirirler. Şeria Nehri'nde yıkanıldıktan sonra Riha(Eriha) adlı köy arazisinde yetişen hurma ağaçlarından birkaç dal toplayarak onları memleketlerine götürürlerdi.

HRİSTİYANLAR HACCA GİDENE DEĞER VERİR Mİ?

Onuncu ve onbirinci yüzyılın amel ve itikadı (inancı) bu şekilde idi. Hristiyanların çoğunluğu her kim ki, ziyaret vazifesini yerine getirmez ise onun dini bakımdan bir büyük lakaytlık yapmış olacağı inancında idiler. Bir tehlikeden ca-

²³ Teb şehri yukarıda bahsi geçen Menef(Memphis) şehrinde önce Mısır'ın başkenti olup, yüz adet büyük kapısı olan kalesi ve pek çok büyük yapı, çeşitli saraylar, sanatkarane yapılmış büyük tapınakları barındırdığı bilinmektedir. Buraya bağlı olan çeşitli karyeler (köyler) olup başlıcaları Müdamûd ve Medinetü'l-Ubuv'dur.

nını kurtarmış veya hasmına galebe çalmış olan ve sığınılacak tek yer olan ilahi dergahta arzettiği serzenişleriyle anne ve çocuğunun bir can tehlikesinden korunduğunu ve emin olduğunu gören kimse, buna karşılık olarak şükürünü yerine getirmek için ziyaret esasını eline alarak adı geçen mübarek yerlere doğru yola düşer idi. Bazen bir baba çocuğunun vücudunun üzerine ayağını basmış olduğu halde onu Kudüs ziyaretine vakfedip, adardı. Çocuğunun da çocukluktan çıkar çıkmaz en önce yapacağı vazife babasının ve akrabasının adağını yerine getirmek olurdu. Bunlardan başka görülen bir rüya ve ortaya çıkan olaylar üzerine de ziyarete gitmek mecburiyetinde bulunulur idi. Ortaya konulmuş olan makalelerden anlaşıldığı üzere, bu yolculuğu icra etmek düşüncesi sadece dini hükümlere riayetten ibaret olmayıp, insanların kalplerine gelen sırlı olaylar, içler acısı durumlar ve buna benzer şartlardan da kaynaklanır idi.

Ziyaretçiler her tarafta iyi bir kabule mazhar olarak kendilerinden misafirliklerinin ücreti olmak üzere hayır duadan başka bir şey talep olunmadığından, onlardan bir çoğu işte yalnız şu bitmez tükenmez hazineyi yanına alarak, yani her türlü bağdan uzak bir şekilde yola çıkarlardı.

Hatta birisi Filistin'e gitmek için bir gemiye binip, gemi sahibine ücret olarak sadece bir İncil hediye etmiştir. Yolculuk sırasında ziyaretçiler kafilesine yapılabilecek bir korsan saldırısı veya yol kesmesine karşı koyacak kendilerinde haçtan(çelipa) başka silah ve gidecekleri yere ulaştıracak şevklerinden ve sevgilerinden başka bir rehberleri yoktu.

Hristiyan hacıların bu seyahatlerinde çektikleri mihnet ve eziyet şeref ve şöhretlerinin artırılmasını sağladığından bu

halk kendilerini herkesin ikram ve ihtiramına mazhar eyler idi.

Hristiyanlar indinde Hacılık kadr ve şerefinden sonra bir şahıs hakkında en büyük meziyet ve itibar nehirlerin kenarlarında, yüksek dağlarda ve şehirlerde ziyaretçiler için tesis olunan imaretlerde hizmetkarlığa kendini adamak sayılırdı. Kudüs'ün ve Filistin bölgesinin daha başka şehirlerinin Hristiyan ahalisi hacıların karşılanmasına çıkarak yollarının klavuzu olmak üzere canlarını envai tür tehlike ve zahmete atıyorlardı. Seyyahlar için Kudüs'te dahi imaretler mevcuttu ve bu imaretlerden biri kadınlara mahsus olup, orasının hizmetçiliğini de ömürlerini din yolunda hizmete adanmış olan terkedilmiş kadınlar deruhde (elde etmişler) etmişler ve çalıştırmaktaydılar. Bu imaretler Venedik, Cenova ve Amalfi²⁴ tüccarının zenginleri ve Avrupa prenslerinin sadakalarıyla idare olunarak bundan başka her sene doğu Papazları da halktan yardım toplamak üzere Avrupa'ya gelirlerdi.

Bir ziyaretçi hem dini nazarında bir mümtaz ve müstesna yaratılmış olarak görülür, ziyaretini iyi sonla tamamladıktan sonra da mübarek ve mukaddeslik şöhretini de kazanırdı. Her ziyaretçinin gidiş ve dönüşünün bir dini merasim töreni ile ikram olunması da mutad bir hale gelmişti. Şöyle ki, bu sefere giden şahsa bir rahip ziyarete mahsus dağarcıkla asayı ve üzeri haçlı gömleği ithaf ve teslim ederek, mukaddes sudan da giysilerine serpererek rahiplerden oluşan büyük bir alayla bir kiliseden diğerine kadar eşlik edilir idi. Dönüş gününde ziyaret etmiş olan kimse doğruca kiliseye yönelerek

²⁴ Amalfi, İtalya'da tüccarlarıyla meşhur bir liman şehridir.

orada bu seyahatinin iyi sonuçları kendisine nasip olduğundan dolayı yaratıcıya şükrünü ve kulluğunu arz ederek, sağ salim bir şekilde ve güvenle dönüşüne bir sevinç nişanesi olmak üzere manastırın mihrabına konulması için bir hurma dalını Papaza sunardı.

Yaşlı ve miskinleri ziyarette bulundukları zamanlarda mümkün olduğu kadar onların zaruret ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yetecek yardım ve sadra şifa olarak memleketlerine döndüklerinde dahi haylice sadaka devşirirlerdi. Zengin olanlar bu yolculuğu sadece kendilerine hasrederek iftihar ve övünç kaynağı elde etmek ve Hristiyanların çoğunluğunun dikkatini kendi üzerine çekmek, vatanlarına dönüşlerinde başlarından geçenleri ve gördüklerini hikaye ve naklederek halkı şaşırtmak, maksadıyla bu uzak sefere girerlerdi. Bir başka grup özellikle işsiz zaman geçirmek ve tebdil-i mekan eylemek üzere çekilip giderken, bazıları da yalnız o bölgeleri dolaşmak hevesiyle yola çıkarlardı. O tarihlerde ömrünü hac ziyaretinde geçirmiş ve defalarca Kuds'ü görmüş birçok İsevi bulunmakta idi.

BİR HRİSTİYAN HACI BİR MEKTUP

Her bir ziyaretçi ya prenslerinin veya piskoposlarının tavsiye mektubunu taşımaya mecburdu. Bu yazıların meali ve içeriği de şu şekildedir: *“Cenab-ı hakkın yüce adını yazının başına koyarak, yüce zatına(veya yüce kutsal ruhunuza) arz ve ilam ederiz ki, din kardeşlerimizden olan üzerinde yazılı kağıt parçasını taşıyan kişi, işlediği suçlardan istiğfar ve tevbe ederek veya cümlemizin emniyet ve selameti için farz olan duayı yüce makama sunmak niyetiyle hacıların kiblegahı olan filan mahale gitmesine*

tarafımızdan izin ve onay almış olduğunu göstermek üzere işbu mektup kendisine verildi. Öncelikle yüce zatınıza selam ve saygı arzolanduktan sonra adı geçen şahsı Allah aşkına ve aziz Petrus hürmetine kendi konuğunuz ve misafiriniz gibi iyi bir şekilde kabul ederek seyahat sırasında ve dönüş zamanında O'nun hakkında gerekli yardım ve kolaylıkları esirgemeyiniz ki, vatan ve meskenine arkadaşlarıyla birlikte sağ salim dönebilsin. Cömert misafirpervergiliğiniz gereği o mübarek havalide adı geçen kişi de sayenizde bir rahat ve huzur ile zaman geçirsin. Ta ki, bütün varlıkların sonsuz hakimi yüceler yücesi rab bu dünya hayatında sizi her türlü noksanlık ve elemenden masun ve emin eyleye."

HİSTİYAN HACILARA KUDÜS KAPILARI AÇIK

Müslümanlar hac farızasını eda eylemek için Hristiyanlardan daha çok uzun yolculuk yapageldiklerinden bu hal onlara Batı yönünden yola çıkarak seyahat eden ziyaretçilere müsaa-de etme düşüncesini vermiştir. Çoğu zaman Kudüs'ün kapıları, hem Kubbetu's-Sahra'yı ve Hz. Ömerü'l-Faruk Mescidi'ni ziyarete gelen Müslümanlara hem de Hz. İsa'nın mezarına yönelerek ibadetlerini yerine getirmek için buraya gelen Hristiyanlara, belli bir zaman ve saatte açılırdı. Bölge barış içinde bulundukça bu iki grup eşit bir şekilde himaye ve yardım görürdü. Her sene Paskalya mevsiminde orada sayısız ve hesapsız derecede bir kalabalık toplanır, gerekli merasim ve ibadeti ifa ederler ve Kumame kilisesi'nde bulunup gökten inen nur ile aydınlatmakta olduğunu sandıkları ve inandıkları kandilin ışığı ile apaçık görünen cahilliklerini aydınlatırlar idi.

Onbirinci yüzyılın meşhur ziyaretçileri arasında Anju(Anjou) vilayetinin kontu olan Kara Folk(Foulque) da bulunmakta-

dır. Bu adam ilk nikahlı karısının ve birkaç günahsızın kanına eli bulaşmış olduğundan halkın nefretini çekmişti. Kendi vicdanında duyduğu pişmanlığının, kınama ve nefretinin nişanesi olması için, ya intikam almak veya kendi hırs ve şahsi emeline ulaşmaya çalışmak maksadıyla öldürdüğü birtakım mazlumun ruhları, güya gelip her gece uyku ve huzurunu kaçırmaktaydı. Kendisinin işlediği suçlardan dolayı feryat ve şikayeti dile getiriyorlar gibi etrafını istila eden çeşitli hayal ve görüntülerden, yani her hal ve mahalde gözünün önüne gelen şekil ve varlıklardan, dehşet veren suret ve hayallerden canını kurtarmak sevdasıyla vazifesini ve hükümetini bırakarak, ziyaretçilerin giydiği alçakgönüllülük elbisesini giyip, kutsal semtlere doğru yola koyulmuştu. Folk'un Suriye sahillerine yakın denizlerde tutulmuş olduğu fırtınalar kendisine gazap ve kahredenlerin şiddet ve suretini yeniden ihtar etmesi ve bildirmesi, O'ndaki manevi metanet düşüncesini bir kat daha artırıp, koyulaştırarak Kudüs'e ulaştığı anda boynunu bir iple sıkıca bağlatıp, hizmetçilerine de kendisini kamçılarla dövdürerek ve şu anlamlı sözlerle şehrin çarşı ve pazarlarında bağırarak ve feryat ederek dolaşırdı: *"Ey Tanrı! İsyan yoluna sapmış, sözünü ve yemini yerine getirememiş olan, kötü yola düşmüş bir Hristiyanın felaket dolu haline merhamet eyle ki, vatanından ayrılarak sonsuz üzüntü ve mahrumiyet çöllerinde başıboş dolaşır olmuştur."* Folk, Filistin'de ikameti süresince pek çok sadaka verip, ziyaretçilerin zaruret ve yokluklarını gidermiş, her mahalde yaptığı iyi işler ve bağışlar birçok zaman yad olunmuştur.

O yüzyılın tarihçileri Folk'un Hristiyanlık bakımından makbul olmak maksadıyla Araplara yaptığı bir meşru hileyi yazmakta ve hikaye etmekte iseler de, tarihçilik adabı eski

tarihlerin gayet sade bir dille yazmış oldukları böyle rivayetlerinin burada tekrarı uygun olmamıştır.²⁵

Anjou Kontu kendi ülkesine ulaştığı zaman ziyaret etmiş olduğu yerlere inancını daima gözü önünde yayılmış bir halde tutmak için sarayının önünde tıpkı Kumame'ye benzer bir kilise bina ettirdi. Orada günah ve suç seyyahlarının mektubunu yıkamak maksadıyla af ve rahmet deryasını galeyan ve heyecana getirmek niyetiyle her gün içinden geldiği gibi dua eder ise de dua ve yalvarışlarına cevap bulamamaktaydı. Bunca vakitlerden beri kendisini muzdarip ve huzursuz eden hallerin daha önce olduğu gibi tekerrür edip yeniden alevlenmesinin verdiği duygu ile ikinci defa Kudüs'e doğru yola koyuldu. Böylece kendisinde meydana gelen pişmanlığın ne mertebeye kadar ulaştığını göstererek, af dileğinin ve tevbelerinin ne kadar candan olduğunu göstermek suretiyle herkese ibretlik bir adam oldu.

Bu seferden de dönüşünde Papa'yı ülkesini tahrip ve yağma etmekte olan bir düşmanın cefalı pençesinden kurtardığı için Papa da O'nun bu gayret ve yardımına mükafat olarak övgü ve ihsanlarda bulundu. O'nun bütün geçmiş

²⁵ Bahsi geçen hile (giüya Folk İsa Aleyhisselam'ın mezarını ziyaret etmek üzere bekçilerinden izin istediğinde, bunlar rıza göstermeyip, işin sonunda adı geçen mukaddes mahale küçük abdestini dökmek şartıyla izin vereceklerini beyan ettiklerinden Folk, bu şartı kabul ettikten sonra bir şişe içine gül suyu ve bazı otların sularını koyarak kasığı arasında gizlice bekçilerin teklifini icra suretinde bulunup, amacına ulaştığı şeklinde anlatılan olaydır.) Müslümanların şer'i terbiye altında bu türden akılsız işleri yapmaları mümkün olmadığı gibi, Hz. Mesih'i şanlı bir peygamber olarak kabul edip dururken, velev ki doğruluğu kesinleşmiş olmasa bile, O'na isnat olunan kabir hakkında artık böyle küfredercesine hakaretlerin meydana gelmesine itimada yer yoktur.

günahlarından âri (arınmış) ve beri olduğu müjdesini kendisine bildirdi. Folk bir çok büyük din adamını yanına alarak bu kere de kendi yönetiminde olan bölgeye gitti. Bunlarla Loches(Loş) ve Angers(Anjer) kiliselerini tezyin etti. O zamandan sonra tam bir iyilik ve takva sahibi olarak manastırlar ve şehirler yapılmasıyla meşgul oldu. Hatta halk arasında “*Büyük Müessis*” lakabıyla meşhur olduğu gibi aynı zamanda Kudüs’ü mükerrer ziyaretine ve dönüşte hurma dalı getirmek adetine binaen “*Nahîl(hurma)*” mahlası da buna ek olarak bir başka lakabı olmuştur. Folk, meydana getirdiği şükürlü hizmetleri ve iyilik dolu çalışmalarına binaen gerek ruhbanlar topluluğunun ve gerek hükümdarların adalet ve insaf sıfatıyla vasıflandırmaya meykinden dolayı teşekkür borçlu ahalinin hayır duasına müstahak olmuştı. Artık bunun üzerine mutluluk kanatlarını açmış ve hoş hal üzere olması gerekirken kendi vicdanının buhran ve kuruntuları, kendisine bir aman nefesi vermeyen ızdırap ve çarpıntıları o derecede idi ki, hiçbir şey ile pişmanlığını ve içindeki etkileri ortadan kaldırmaya muktedir olamadı. İki defa İsa’nın kabrini ziyaretle elde etmek istediği sükun ve rahata da bir münasip şekilde arzuladığı gibi nail olamadı. Dolayısıyla çaresiz Prens, üçüncü defa olmak üzere Kudüs semtine gitmek üzere yola çıktı. Arz-ı Mukaddes’e ulaştığı zaman, iki gözünden sel gibi akıttığı kanlı gözyaşları Filistin topraklarını ıslattı. Yarasının iyileşmesi ve yüreğinin içinden çıkan inilti ve süregiden felaket feryadı zaman ve zemini sarstı. Bu ziyaretini de tamamıyla yerine getirdikten, hacılar ve ziyaretçilerin hizmetlerine kendilerini adanmış olan zahit kişilerin hayır dualarını ve kalbi desteklerini aldıktan sonra vatanına gelmek üzere Kudüs’ten ayrılmış ise de yolculuk esnasında

Metz adlı şehirde bu mihnet sahibi vücuttan rahatlığa uzanarak, sonsuzluk alemine göçtü. Cesedi idarecisi bulunduğu yere nakledildi ve Kumame'nin aynısı olarak bina ettirdiği kilise sahasında toprak örtüsü altına gizlendi(1040). Bağır-sakları, ciğeri ve kalbi de vefat ettiği mahalde defnolunarak üzerine bir kubbe yapıldı ve mezar taşına, "*Anjou Vilayeti'nin Kontu Folk'un Medfenidir (mezarıdır).*" ibaresi nakşedilerek yazıldı.

HAÇLILARA GÖRE CENNETİN YOLU

Yine bu asırda (onbirinci yüzyılda) Normandie(Normandie) Eyaleti'nin dükası ve "Conquérant(Kongeran)" yani fatihlik lakabını almış olan daha sonradan İngiltere krallık tahtına oturmuş olan Guillaume(Gilyum)'un babası Rober da bira-deri Richard (Rişar)'ı zehirlediği için kınandığı ve eleştirildiğinden ziyaretçilerin elbisesi olan gömleği giyerek, yalınayak bir şekilde yola çıktı. Ancak yanına Chevaliers(Kavalir), Baron ve diğer zümrelerden bir hayli adamı alarak Kudüs taraflarına doğru yola koyuldu. Roma'dan geçerken Konstantin'in at üzerinde kırmızı bakırdan yapılmış putunu görüp, "*Romalılar kendi efendilerine yılda bir elbise verecek kadar saygı göstermiyorlar.*" diyerek ona ağır ve müzeyyen (süslenmiş) bir pamuklu (hirvani) elbise giydirdi. Kostantiniye'ye varışında da Kayzer'in ihtişamına ve kendisine arzylediği hediyelere hakaret nazarıyla baktı. Hatta sarayda gayet âdi ve bayağı bir ziyaretçi kıyafetiyle görüldü. Rober'in kendi ifadesine göre, Hz. İsa uğrunda çektiği sıkıntılar ve elemeler, O'nun indinde bütün sahip olduklarından daha muazzez ve kadri kıymetli olduğundan, bu yolda olan mihnet ve meşakkatlere

tam bir halis inanç ile tahammül ve sabır gösterirdi. Rober, Anadolu taraflarında hasta ve mecalsiz olarak, ta Kudüs'e kadar bir tahtirevan ile gitmiş ve bu nakil hizmetiyle maiyetinde bulunan Hristiyanları yormaktan çekinerek, bu hizmeti Arap hamallara vermiştir. Yolculuk sırasında Normandiyalı ziyaretçilerden memleketine dönmekte olan bir kimseye tesadüf ederek bu adamın prenslerinin ülkesinden bir emir ve siparişi olup olmadığı sorusuna cevaben, "*Var, teb'ama bir Hristiyan prensini şeytanlar omuzlamış cennete götürürken gördüm diye söyle*" demiştir.

Mişo'nun bu ifadesine ve inancına Osmanlı tarihçilerinin cevabı şöyledir:

Tersem neresi becennet ey Efrenci (Korkarım Cennet'e gitmiyorsun ey Haçlı)

İn rah ki to mirevi be Küfristanest. (Ki senin gittiğin bu yol Cehennem'e gider)²⁶

Rober, Kudüs'ün kapısı önünde bir kalabalık topluluğa rastladı. Meğer bunlar belli ve kanuni olan vergiyi fakr u zaruretlerinden dolayı ödeyemediklerinden bir hayır hasenat sahibinin gelmesini gözetler ve bekler durumdaymışlar. Rober hemen her biri için birer altın ödeyerek bu güruhun ümit ve ricalarına karşılık müsaade kapısını açtırdı ve şehre girişlerine izin elde etti. Kudüs'te ikamet ettiği sırada gösterdiği züht ve takva, özellikle diğer dinlere mensup olanlar için bile sarfettiği mal ve bağışlarından dolayı nam ve şöhret kazandı. Avrupa'ya dönerken gece ve gündüz ancak beraberinde götürmekte olduğu mübarek eserlerle meşgul olmaktaydı. O, mukaddes şehirde ömrünün ecelini tamamladı.

²⁶ Yaklaşık anlamı verilmeye çalışılmıştır (G.K.)

mak şerefine nail olamamasına üzülmekte ve kederlenmekteyken İznik'te son nefesini verdi.

Ziyaretçiler bu uzun yolculukta kendilerine isabet eden çeşitli sıkıntı ve can dayanmaz zahmetlere iyi bir karşılık olarak ilahi dergahtan talep ettikleri ve umdukları, ancak peygamberlerinin yukarı dünyaya yükseldiği mübarek belde ömürlerini geçirmek mutluluğuna mazhar olmanın bir gereklilik olduğu inancına bağlı kalarak, Kumame'ye teveccüh ettiler ve çok önceden olduğu gibi şu dua ile dualarına başladılar: *“Çünkü sen bizim için hayatını feda eyledin ve bu bağlı kalınması farz olan toprakta medfun oldun (öldün). Bizim de şu içler acısı halimize rahmet ve şefkat edip, bu yapılacak işi çok bir ev olan dünya evinden nefsimizi halas eyle.”* Paris'e yakın Autun (Oton) şehri sakinlerinden Lethbald(Letbald)adlı Hristiyan Kudüs'te sürekli oruç ve yiyip içmekten kendini men etmekle ölümünü temenni ve davet ederek bir gün Zeytin Dağı'nda gözleri göğe doğru dikilmiş ve Hakk'ın kapısının da yalvarır şekilde ellerini açmış olduğu halde birçok zaman ayakta durduktan sonra mekanına girer girmez üç kere *“Ey mevlamız şanın ne yücedir (Ya Mevlana celle şanüke)”* diye nida ederek arkadaşlarının gözleri önünde aniden ruhunu teslim ettiğini geçmiş tarihçiler nakil ve hikaye etmişlerdir.²⁷

²⁷ Malum olduğu üzere Hz. Mesih hakkında Hristiyanlardan bazıları *“Zatullah”* ve bir takımı *“İbnullah”* ve bir başka grup da adeta Ehl-i İslam gibi inanmışlardır. Dolayısıyla işte birinci ve ikinci inanç üzerinde bulunanlar yalvarış ve dualarını itikatları gereğince ve burada görüldüğü üzere yaparlar. İkinci grubun öncüsü ve başkanı Arius adlı kişi olup miladi 270 tarihinde İskenderiye'de ve rivayete göre Trablusgarb havalisinde dünya sahnesine girmiş ve 336 senesinde Kostantiniye'de zehirlenerek vefat etmiştir. Bu mezhep, Kayzer Konstantin ile haleflerinin çoğu tarafından himaye ve sahip çıkıldığı, özel ruhani meclislerde hak ve faydalı görüldüğü için Katolik mezhebiyle kuvvet

Kudüs ziyaretiyle takdis edilmek ve nefsi temizlemek emel ve arzusu daha sonra öyle bir yayıldı ki, dalgalı derya gibi grup grup o suya akıp giden ziyaretçiler uğrayıp geçtikleri ülkelere korku ve dehşetler salmaya başladılar. Eğer belirtilen güruh (Haçlılar) savaş isteği ve niyetiyle vatanlarından çıkmamışlar ise de yine “*Tanrının ordusu (Cund-ı İlâhî)*” adıyla anılırlardı. O zaman bu yolun yolcusu olan Hristiyanlar bir süre sonra kutsal toprakları Müslümanların hükmü altından kurtarmak sevdasıyla ortaya çıkan kavgalardaki savaşçıların elbisesi üstünde bulunan “Haç-Salib” resminin aynısını taşıdıklarını tarihlere dayalı olan geçmiş eserler bize gösterir ve ispat eder. Fransa’nın kuzey beldelerinden olan Cambrai (Kambre) şehrinin Piskoposu Lietbert(Litbert) 1054 tarihinde üç binden fazla yol arkadaşı ile ziyaret yoluna ayaklarını basmıştır. Memleketlerinden ayrılışlarında hemşehrileri ve ruhban sınıfı üç saat kadar merasimle onları uğurlamaktaydılar. Onların hepsi bir ağızdan Piskoposlarının, vatandaş ve arkadaşlarının sıhhat ve selamete dönmeleri için ağlaya ağlaya dua etmekteydiler. Bu gurup Almanya’yı hiçbir düşman ve engelle karşılaşmadan geçmişlerse de Bulgaristan’a girdiklerinde orada ormanları kendilerine mesken ve yurt edinmiş, haydutluk ile geçinmekte olan bir kavme tesadüf ettiler.²⁸

ve kudret hususunda hemen neredeyse tek boy ölçüşecek, onun ayarında bir mezhep olmuştu. İmparator Theodosius hakim olduğu ülke içinde adı geçen mezhep inancını kaldırarak yok etmiş ise de, Roma saltanatına daha sonra geçmiş olan sülaleler tasdik ve kabul etmiş ve istilacı Gotlar, Vandallar, Burgondlar ve Lombardlar gibi birçok topluluk arasında devam ederek 660 tarihine doğru bu mezhep asıl kuvvetini kazanmıştır.

²⁸ O yüzyıllarda Bulgaristan’ın medeni hali anlatıldığı derecede olmadığı ispat edilmiş ve ziyaretçiler topluluğunun şikayetini gerektiren durum, kendi-

Bu biçarelerden birçoğu onların hain pençeleri ve ihanetlerinde kurban oldu ve bir haylisi Bulgaristan kırlarında açlık yüzünden izlerini kaybettiler ve yok olup gittiler. Lietbert bin bela ile Suriye bölgesinde bulunan Lazkiye (Ladikiye) şehrine ulaşabilmek kendisine yol arkadaşlığı yapan geri kalan ziyaretçiler ile birlikte oradan bir gemiye bindi. Denizde tutulmuş olduğu fırtına ve boralar bindikleri gemiyi Kıbrıs adası sahillerine çarptı. Bu korkunç olayda da arkadaşlarının büyük bir kısmını, boğulmak suretiyle, kaybetti. Diğerlerinin de daha fazla şiddet ve eleme tahammülleri kalmadığını görerek çaresiz oradan yine Lazkiye'ye geri döndü. Kudüs yolu üzerinde de büyük engel ve tehlikelere düşer olacaklarını haber alınca artık bu seyahatin her nasılsa orada bittiğine ve rıza-yı ilahiye uygun düşmediğine kanaat getirerek yine daha önce de başına geldiği gibi çeşitli tehlikelere düşer düşer memleketine ulaştı. Lietbert ülkesinde kendisine görmek nasip ve mukadder olmayan Kumame kilisesine benzer bir ibadetgahın inşaatını başlatarak, bağışta bulundu. Lietbert'in seyahatinden on yıl sonra Mayence (Mayans) başpiskoposu, Ratisbonne(Ratizbon), Bamberg (Bamburg) ve Utrecht(Utraht) piskoposları katıldığı halde yedi bin Hristiyandan mürekkep bir ziyaretçi kfilesiyle Ren kenarından Filistin bölgesine yönelerek yola koyuldular. Haçlı Seferlerinin öncülerinden olan bu kalabalık guruh Almanya ve Macaristan(Engürüs)'ı geçip Bulgaristan'dan Balkanları aşarak Kostantiniye'ye vasil oldular. İmparator Konstantin Dukas tarafından iyi bir şekilde kabul edildiler. Bizans ma-

lerinin utanmaz bir şekilde yöre halkının mallarına tasallutlarından kaynaklanmış bir keyfiyet olduğu hatırlatılır.

betleri ve Rumlar nazarında gayet saygıdeğer olan birçok mübarek yeri ziyaret ettikten sonra Anadolu ve Suriye'yi selamle geçerek Kudüs'e yaklaştıkları sırada bu yolcuların süslü ve ihtişamlı görünüşleri Remle havalisinde çöllerde yaşayan Arapların iştahlarını kabarttı. Bunlar ziyaretçilerin mallarını yağmalamak için üzerlerine hücum ettiler. Boş ve terkedilmiş durumdaki kale içinde üç gün savunma savaşı yaptıktan sonra açlık ızdırabı canlarına tak etmiş ve ellerinde biriktirdikleri kale duvarının taşlarından başka kullanacak silah kalmamış olduğundan sonunda eman (öldürmeme sözü) ile teslim olma şartları için görüşmeler yapıldı. Şiddetli ve birbirine ters görüşler üzerine tartışmalardan sonra, tartışmanın sonu oldukça vahim ve zararlı sonuçlar doğuracakken Remle emiri bazı firariler sayesinde olaydan haberdar oldu. Acele yardımlarına yetişerek, bunların can ve mallarını sıkıntı ve hüsrandan kurtardı. Bir cüz'i vergi karşılığında yanlarına asker vererek bunları Kudüs'e kadar sağlam ve emin bir şekilde ulaştırdı. Bunların başlarından geçenlerin haberi daha önceden geldiğinden Kudüs Patriği bunları tantana ve alay ile karşıladı. Def, nekkare(kös)²⁹ ve meşalelerle Kumame kilisesine götürüldüler.

Bunların Kudüs Dağı, Zeytin Dağı ve Yehuda Vadi-si'ndeki ibadetlerinin velvelesi gök kubbeyi inletiyordu. Arapların oralarda sürüp giden saldırıları hakkında gelen korkutucu şayialar nedeniyle, bunlar ne Şeria Nehri kıyıları ve ne de diğer meşhur mübarek makamların ziyaretine muvaffak olamayacaklarını yakından bildikleri ve yoldaşlarının üç binden fazlasının ötede beride telef olup kaldığı halde

²⁹ Köş veya davul tarzında eski bir musiki aletidir.(G.K.)

Avrupa'ya doğru geri dönüp gittiler. Orada Kutsal Topraklar ziyaret ve seyahatinin, yolda meydana gelen can yakıcı olayların anlatılıp, hikaye edilmesiyle meşgul oldular.

“ALLAH'IN KILICI” OLAN BİR KAVİM SAHNEYE ÇIKIYOR

Bu tarihlerde Hristiyan milletlerin tamamını bir büyük afet ve felaket, sıkıntı ve dehşete düşürmekteydi. Yaratıcı'nın kahreden iradesinin bir göstergesi olarak, bütün kavim ve milletler için büyük bir felaket kabilinden olan ve yeryüzünü enine boyuna sarması mukadder ve kaçınılmaz olan bir vahşi kavim peyda oldu. Yani Tataristan'dan ortaya çıkmış olan kabilelerin yağmacılık yüzleri geçmiş birkaç asırdan beri Asya'nın (Anadolu ve civarı) mamur bölge ve kasabalarını birbiri ardınca vurmaktaydı. Bunlardan bir boy zafer kazanarak, mal mülk sahibi olmuş ve liderlik yapmaktaydı. Bir boy (mesela Kınık boyu gibi) naz ve nimet dağıtır duruma gelince barış ve rahatlık ortamından dolayı karakterlerinde bulunan sertlik asabiyetlerine rahatlık ve sakinlik gelince, sert tabiatlı coğrafyaları olan sahra ve çöllerde sertlik ve haşinlik ile terbiye olmuş bir diğer boy onların makamına geçmeye kalkar idi. Al-i Sebük Tegin (Sebük Tegin hanedanından)'den Gazneli Sultan Mahmut'a kadar geçen zaman zarfında Ceyhun Nehri'nin ötesinde yayılmış olan ve göçebe halde yaşayan Türk kavimlerine Gazneliler kendi yönetimi içinde geleceği iyice düşünmeden, serbestiyet ve çeşitli haklar vermişlerdi. Daha sonra bu Türkler (Selçuklular) Fars ülkesini ele geçirerek bölgenin hakimi oldular. Gazneli Mahmut'un oğlu Selçuklu Türkleri ile yaptığı muharebede fevkalade cesaret ve gayret gösterdiyse de, değişti-

rilemeyen talihleri onun çabalarına, aldığı tedbirlere karşı üstün geldi. Şöyle ki, Sultan Mesut savaş sırasında etrafa göz attığında kendisinin kumandası altında bulunan hassa askerlerinden başkasının firar ayıbını işlediklerini görüp, çaresiz kendisi de firar etmeyi seçtiğinden devleti yıkılmaya yüz tuttu. Türkler övünülmeye değer bir galibiyeti gördükleri anda kendilerine bir hükümdar nasbına (tayinine) şu şekilde kura çekerek karar verdiler. Bunlar kanlı oklarını toplayarak her ok üzerine bir kabile ismini yazıp, bir deste bağlayıp ve bir çocuk vasıtasıyla bir tanesini çektiler. Hangi kabileye isabet eylediyse o kabilede bulunan hakimiyete uygun hanedanların isimlerini de bu tarzda yazıp çektiler. Velhasıl o hanedandan yönetime muktedir (güç sahibi) beylerin isimlerini böylece hakimiyet gücüne getirdiler. Niha yette tac sahibi şah olan Selçuk'un torunu Tuğrul Bey şevket ve ziynet sahibi olunca, dirayetli yandaşı bol olan bu Bey, derhal bütün askeriyle İslamiyet'i kabul ve tasdik etmiş olan biri olması dolayısıyla "*İran Bölgesinin Fatih'i*" unvanına, "*İslamiyet'in Hamisi*" lakabını da ilave etti. Yukarıda belirtildiği üzere Abbasi saltanatının varlığının daha sonradan zayıflığı, gevşekliği, hastalık ve bozulmasından kaynaklanan her tarafında bir dağılma emaresi ve rehavet ortamı görülmekteydi. Aynı şekilde Şattu'l-Arap boyları ve Fırat tarafları da emirlerin ellerinde parçalanması hasebiyle karışıklıktan ve olaylardan bir an kurtulamıyordu. Kaim Biemrillah adlı halife Tuğrul'dan yardım ve imdat istemekle birlikte Asya'yı fetih ve ele geçirmesine müsamaha ve müsaade edeceğini de söz verdiğinden Emir Tuğrul da derhal kumandası altına aldığı bir ordu ile acele sefere koyularak ilk hücumda hasımlarını ve muhaliflerini perişan edip dağıtarak, memleketlerini tah-

rip ve talan eyledi. Bunun üzerine Halife'nin başkentine yüz sürmek için Bağdat'a döndüğünde tertip olunan bir büyük mecliste mükafat olarak Tuğrul Bey'in üzerine yedi kat övünç hil'ati giydirdi ve Arabistan'ın yedi bölgesinde doğmuş yedi güzel görünüşlü gulâm hediye etti. Bundan başka doğu ve batı üzerine hükümranlığına bir açık alamet olmak üzere beline iki kılıç kabzası taktı ve iki parça taç ikram ederek devletin övgü mertebesine yükseltildi.

HAÇLI TARİHÇİSİ MİŞO'NUN SELÇUKLULARA DAİR İLGİNÇ YORUMU

Bu galip kavmin hırsla, fetih hevesiyle dolu olan hatıralarına adı geçen Halife'nin getirmiş olduğu Küçük Asya ülkesi kısa bir süre sonra büyük ordular tarafından kolaylıkla ele geçirilerek, istila olundu. Tuğrul'un haleflerinden Alp Arslan ve Melikşah'ın hakimiyetleri zamanında Âl-i Selçuk'un kollarından olan yedi sülale, aralarında Küçük Asya'nın en geniş beyliklerini paylaşarak, kurdular. Türklerin İran'ı istilasından hemen otuz sene içinde, Selçuklu asker ve reayası Ceyhun'dan Fırat'a ve Hindistan'ın büyük nehirlerinden olan Sind Nehri'nden ta Marmara'ya kadar yayıldı. Hatta Melikşah'ın beylerinden biri savaşların ve mücadelelerin dehşetli seslerini Nil kıyılarına dek götürerek Fatımi Halifelerinin topraklarından olan Suriye'yi hakimiyeti altına aldı. Filistin bu suretle onların hakimiyeti altına geçtiğinden Kudüs'ün kapısı ve duvarı üzerine siyah renkli Abbasi bayrağı asıldı. Fakat bu galip topluluk ne Hristiyanlardan ve ne de Abbasiler tarafından "Allah'ın düşmanları" sıfatıyla adlandırılan dini büyüklerden kılıçlarını esirgemeyerek bütünüyle katliamı caiz gördüler. Keskin kılıçlarının açlığını da Mı-

sırlıların (Fatımilerin) muhafız askerlerinin kanıyla bastırdılar. Bundan başka bütün cami ve mimari eserleri de yağma ve talan ettiler. Sonuçta Kutsal Şehir içtiği Müslüman ve Hristiyan kanları ile boğularak Bahr-ı Ahmer(Kızıl Deniz) tabirinin aynısı burasının içine düştüğü durumda görülür oldu.³⁰

İsevilerin bu defa tattığı zehirli su, gördükleri zulüm, onların ataları ve dedelerinin Bağdat halifeleri ile Kahire meliklerinin yönetimleri sırasında, asla ve kat'â bu ölçüde tatmadıkları bir şeydi.

Latin ziyaretçileri düşmanları arasından çeşitli tehlikelere tesadüf ederek geçtikten sonra Filistin'e varışlarında, şehir kapısı anlatıldığı üzere bir parça tam ayar dinarı verenden başkasına açık değildi. Bunların ekserisi zaten fakir ve muhtaç olduklarından başka, olanca malları da yolda gasp ve yağma edildiğinden, dünya ve içindekileri yolunda terk eyledikleri Kudüs'ün etrafında, bir çaresizlik ve zelillik ile birlikte sarhoşluk ve şaşkınlık hali içinde, tavaf ederler idi. Ziyaretçilerin büyük bir kısmı cehennemnin bir parçası olan ve açlık, susuzluk ve çıplaklık hastalığıyla hatıralarını dolduran yolculuk sırasında telef olmuş veya düşmanlarının zehirli oklarına hedef olmuşlar idi. Böyle çeşit çeşit zorluklar çekerek içeri girdikten sonra da emniyet içinde olamayıp, vakitlerini yine sayısız eziyetler ile geçirirler idi. Ziyaretçiler o mübarek havalide görüp geçirdikleri halleri Avrupa'ya dönüşlerinde bir bir nakil ve hikaye eylediklerinden ve türlü

³⁰ Selçukluların Kudüs'te katliam yaptıklarına dair İslam kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Mişo'nun değerlendirmesi pek isabetsiz olmuştur (G.K.).

mübalağa ve ilavelerle dilden dile düştüğünden bu söylenti dolu kıssalar hatırlatılıp, konuşuldukça bütün dindaşları gözlerinden yağmur suları gibi yaşlar akıtırlar idi.

Melikşah'ın biraderi Tacuddevle Tutuş kumandası altında olan çerisiyle (askeriyle) Suriye ve Filistin'i harap ve vuran etmekte iken bir taraftan da kız kardeşinin oğlu Süleyman Anadolu'nun içerilerine girmiş ve Batılı ziyaretçilerin Kudüs'e gitmek için geçtikleri eyaletleri fethederek, kontrolü altına almıştı. İsevilik dininin sesinin ilk önce yayıldığı Roma'nın birçok belde ve bölgeleri Türklerin tabiiyetine girdi. Ehl-i İslam'ın bayrağı Urfa, Konya, Tarsus ve Antakya kalelerinde görünmeye başladı. İznik şehri bir İslam saltanatının başkenti oldu. İslam askerlerinin beyaz ve siyah çadırları ile Küçük Asya enine boyuna doldu. Çayırlarda otlayan hayvanları Kilise ve Manastır harabeleri arasında gezdi. Romalılar şimdiye değin Türklere benzer cesareti keskin ve korkulası hiçbir düşmana tesadüf etmemiş idi. Çünkü Alp Arslan ve Melikşah'ın hassa askerleri ve hizmetçileri Farslardan oldukça medeniyet parıltıları almış olduğundan, onlardan başkası genel olarak galebe çalarak üstün geldikleri kavimler ve milletler arasında Moğol adet, ahlak ve haşinliği ile yaşamakta idiler. Âl-i Selçuk çadırlarda oturmayı bir şehir ve belde içinde oturmaya tercih ederlerdi. Elde ettikleri ganimet mallarının kendilerinin her türlü ihtiyaç ve gereçlerine yeteceğini çok iyi bildiklerinden ziraat ve ticaret tarafına pek rağbet ve meyil eylemeyip bineklerinin ve davarlarının mahsulleriyle geçinirler idi. Şecaatli orduları zafer elde edip, suyunu ve havasını hoş ve mutedil, münbit tarım arazilerini bol buldukları her neresi olursa olsun orasını kendilerine vatan ve yurt edinirlerdi. Bir yerden bir yere taşınıp,

göç ettiklerinde hepsi birden ve zenginlikleriyle birlikte, sahip oldukları çeşitli türden eşya ve malları, beğenip sevdikleri her ne varsa onu sahiplenerek çekilip giderler idi. İşte bunlar böyle daima kararsız olduklarından ve rakipleriyle sıkı sıkıya muharebe eylediklerinden savaşçılık düşüncesi kendilerinin hatırlarında daima durmaktaydı. Her bir savaşçı mızrağı ucuna kendi ismini nakşedip, yazarak düşmanın cebren ve kahren ona riayet ettirip, bağlayacağına yemin ve iman eder idi. Bunlar genellikle savaş ve akınları o kadar çok hırsla isterler ki reis ve beyleri savaş meydanına davet için boyuna kendi kılıcını veya yayını gönderdiği zaman derhal cümlesi birden harekete geçerlerdi. Başkanlarının güvenine ve amaçlarına nail olmak hevesiyle savaşmak, vuruşmak uğrunda açlığa ve susuzluğa, her türlü mihnet ve meşakkate katlanırlar idi.

TÜRKLER: DOĞUNUN EN SAVAŞCI MİLLETİ

Doğu ülkelerinde hiçbir millet at binicilikte ve ok yay kullanmada bunlara asla yaklaşılamamıştır. Yol kat edişleri bile gayet seri ve tez olup galip gelip, muzaffer olmalarından sonra da kinlerini sakinleştiremezlerdi. Bunlar akınlarını ve ordularını sadece yağmacılık için sevkedip hiçbir tarafa yalnız şan ve itibar kazanmak amacıyla hareket etmemişlerdi. Bu kavmin hücumunun ve istilasının sesleri Kafkas Dağları'nda ve Hazar Denizi'nin ötesinde oturan milletlerin kalbine de korku ve dehşet düşürmüştü. Bir yandan eski yurtlarından göç eden muhacirlerin de bunlara katılması cesaretlerini ve güçlerini tazelemekte idi. Seferde itaatkar ve kardeşçe, barış zamanında asi ve fitneci olduklarından ko-

mutanları daima onları yeni yeni kavgalara sürmeye mecbur olurlar idi. Melikşah görünüşte onları ödüllendirmek ve gerçekte çeşitli sıkıntılarından başını kurtarmak için ordusunun emirlerine Bizans ülkesini ve Mısır'ı ele geçirmeye izin vermişti. Onlar da çeşitli gruptaki askerlere belirtilen memleketlere hücum ve düşmanla yaptığı çarpışmalar sırasında elde edip, ulaşabilecekleri ganimet ve malların küçüğü ve büyüğü kendilerinin olacağı sözünü ilan ederlerdi. Memleketlerinden henüz gelerek geçmiş muharebelerin ganimetlerinden hissedar olamayanların tamamı kolaylıkla kahramanlık timsali bayraklarının altında toplanırlar ve istenen maksada sevk olunurlar idi. Böylece Anadolu ve Mısır gibi ülkelerin bütün servet ve düzeni, bir kıldan aba ve ağaç üzengi ile geldikleri yer olan çöllerden çıkan Türk askerlerinin nasibi oldu. Âl-i Selçuk'un tabiiyet bağına dahil olmuş olan kabilelerin çoğu bilhassa Suriye ve Anadolu'yu istila edenler en fakir ve en cesurları idi. Yerleri düşmanlarının eline geçmiş olan Rum ahali kendilerini himaye ve muhafazaya cesaret edememiş ve musibetli hallerini ortadan kaldırma konusunda bir türlü ümit ve teselli verememiş olan Bizans İmparatorlarına ızdırap ve çaresizliklerini eğilip bükülerek ima edebilirdi. İmparatorluk saltanatı dahili bir takım ayrılıklar ve bozgunculuklar içinde boğuşmaktaydı. Yıkılış ve sona erme kuyusunun karanlığını bulmasına hemen birkaç adımı kalmıştı. Heraklius'tan sonra büyük şehir Kostantiniye tam on bir imparatorun kendi saraylarında idam ve telef edilmesini görmüştü. Altı İmparator da zindanların sıkıntısı içinde hayatlarını kaybetmişler ve birçoğu göz nurdan mahrum bırakılarak gözleri dağlanmış veya sürgüne gönderilmiş idi. İşte bu şekilde süren ve iç mücadeleler

sebebiyle ağırbaşlılık ve saygı evi olan güzel saltanat kubbesi bir takım kötü ahlaklı, soysuz ve insanlık faziletlerinden yoksun adamların düşlerinin süsü, iftiharı oldu. Bunlar da kendi şahsi geleceklerine hizmetten başka bir işle uğraşmayıp, iktidar ve hakimiyetlerine ihanetlerinden korktukları, cinayet arkadaşları olan belli yandaşlarını kendilerine ortak yaparlar idi. Çoğunlukla düşmanlarından bir dakika olsun güven ve refahta bulunmak için nice şehir ve vilayetleri feda ederek, güya bunların yüce tanrıdan temenni ve talepleri saltanat ve devletlerinin sadece kendi ömürleri kadar sürmesinden başka bir şey değildi.

HAÇLILARA GÖRE BATININ DOĞUYA AÇILAN KAPISI NERESİDİR?

Romalılar ilahiyat konuları arasında İncil'in aslını bile kaybederek sonuçta bunlarda dine varıncaya kadar her şey fesat ve bozulma haline gelmiş ve her tarafta çöküş ve yok oluş hissedilmeye başlamış idi. Fransa bilim adamlarından Montesquieu(Monteskiyö)'nün deyimiyle *"bunların müptela oldukları riya ve gösterişleri gayret ve çalışkanlıklarını"* bitirmişti. İmparatorluğun gücüne durgunluk ve zayıflık getirmiş, vatanseverlikten elde edilen bütün ahlaki faydaları ve övünülecek şeyleri mahvetmiş, boşa harcatmıştı. Entrikalar ve ihanetler iyi idare ve siyaset adını alarak iyilik ve mükafatın yerini almaya, düşmanları küçük düşürme ve cezalandırmaktan çok, çeşitli sihir ve masallar içinde gafilce yaşamak şan ve nam sayılmaya başlanmıştı. Bir yere asker gittiği zaman kuşanıp takınmaları icap eden silahlar bile hafif ve küçük arabalara yüklenmekteydi. Muharebe ve muhasaralarda cesurluk ve şahsi kahramanlığa bedel olabilecek aletler ve teç-

hizat tam bir şekilde sağlanmış olsa bile, ordularına nazar olunduğu zaman görünüşte askerin ezici gücü olur ise de, i lerinde gerçekten savaş eri ve cenk meydanı yüreğine sahip kimse bulunmazdı. Romalıların babaları ve ecdadından ancak koruyabildikleri özellikler, daha sonradan komşuları Arapların geleneklerinde olan fitne  kartma ve tertip ilik işi kendilerinin mizaçlarına da bulaşmış, korkaklık ve rehavet ile karışan bu kötü tesirler özellikle ülkenin tehlike ve tehdit altında bulunduğu zamanlarda pek çok görülmeye başlamıştı. Aralarında sürekli ayrılık ve tartışma olup dışarıda dört tarafı bir takım korkunç ve dehşet uyandıran şartların kuşattığı ve  vrelediği bir yapının içinde birbirine üstünlük ve  ne geçme gibi abes tartışmalardan bir türlü uzak durmuyorlar, ülkelerinin savunmasını yabancı ellere bırakıyorlardı. Roma Devleti'nin bu tarihlerde Müslümanlardan korkusu ve telaşı vardı. Çünkü hicretten sonra Suriye, Mısır ve çoğu vilayetin fethi son dinin mücahit gazilerine nasip olmuş ve bir müddet sonra Karaman'da otağını kurarak sık ormanlar da geçilmiş, başkentte hiçbir hareket olmaması  zerine Anadolu'ya yayılmışlardı. *İşte o zaman Kostantiniye surlarının İslamiyet'e karşı bir set olamayacağı ve ahalisi yalnız Hristiyanlardan ibaret olan Avrupa'da da Müslümanların ışklarını yaymak için Kostantiniye'nin bir medhal (giriş kapısı) konumunda olacağı gün gibr'aşıkar görülebiliyordu.*

Gerçekten Konstantin'in halefleri arasında tek ilaha inanların bu şekilde ilerleyişini durduracak bazıları olmuş ise de bunlardan hiç biri teb'a ve milletin imdat ve yardımına koşmadı. Hemen hepsi gösterdikleri ülke çalışkanlığı yoluna kurban edildi. Kayzer Devleti'nin binası zamanın ge mesiy-le k hneleşip yıkılma sesleri duyulmaya başlamıştı. Hakim

olan kötü ahlak ve bozuk adetler de bunu temelinden yıkmak için hazırlanmış bir lağım görevini yapmaktaydı. Batı tarafında da meşhur Charlemagne(Şarlman)'ın güçlü saltanatının, kanun ve nizamından işe yarayan bir eser kalmadığı için, intizam ve medeniyet örgüsü dağınık birtakım kavimler ile doluydu. Dolayısıyla hiç biri diğeriyle ellerinde silah, savaş ve kavga ile geldikleri savaş ve çarpışma meydanaından başka bir yerde karşılaşmamış ve konuşmamış olup, aralarındaki dostluk ve kardeşlik yoktu. Her tarafta din milliyete, milliyet saltanata kısaca her şey birbirine karışmıştı. Bu karışıklığın ve iktidarı ele geçirenlerin fesat ve oyunlarının önüne geçmeye hiçbir kuvvet ve kudret bulunamadı. Her ne kadar Avrupa sayısız asker ve sağlam görünüşlü istihkamları ile doluydu da çoğunlukla yönetim yapıları dışarıdan gelebilecek zararlara karşı durmak için yardımcı kuvvet bulamazdı. Sayılan ve anlatılan keşmekeşlik ve karışıklıklar bütünü içinde ordugah ve kalelerden başka emniyetli bir mesken bulunmuyordu. Bunlar da bazen ahaliyi ve bölgeleri himayelerine alır, bazen de onlar için bir tehdit ve korku kaynağı olur idi. Hatta en büyük şehrin bile hiçbir köşesi boş, serbest değildi. Hayat ve insanlığın geleceği o kadar değersiz ve önemsiz oldu ki birkaç dirhem ile bir katil hak ettiği cezadan kurtulurdu.

Batılı milletler adalet ve hakkaniyeti kılıç yoluyla talep ve arz ederdi. Bir hıyanet veya zulüm meydana gelirse kaybettikleri şeyleri yine o yolla isterlerdi. Batılı bir milletin ileri gelenlerinin dilleri siyaset bilimi ve milletlerarası hukuktan bir kelimeye aşına değildi. İlimlerinin genişliği ve politikalarının özü harp ve darptan ibaret idi.

AVRUPA'DA VAHŞET BULUTLARI

Hristiyan(İsevi) Milletlerin her biri bir şekilde bozulmuş ve karışıklık içine düşmüştü. Ancak bu arada Franklarda³¹ yine bir dilaverlik (cesurluk) eseri mevcuttu ve şan şöhret elde etmeye hepsinden çok meyilleri görülmekteydi. İnançlarını birtakım konulara dayandırarak ve amellerini sabit bir eğitimle sınırladıklarından Hristiyanlıkta büyük saygı elde etmeye ve büyük fikri akımların ortaya çıkmasına potansiyel bir güç imkanı sağlamışlardır. Ama Batılılar Hristiyanlık akaidini birbirini tamamlayacak şekilde bu kadar öneme ve dikkate almamış olduklarından, *İncil'in hükümleri Franklar üzerine daha çok tesir ediyordu. İşte bu şekilde Franklar din ve millet uğrunda fedakar yürekli kişiler yetiştirmeyi başarmıştı.*

Avrupa'yı sarmış olan vahşet bulutlarının karanlığı içinde mensup oldukları din Latin dilini taşıdığından işte yalnız bu dil eğitim ve medeniyetten bir haber verirdi. Geçmiş zamanların olay ve şartlarını tekrar hatırlamaya ve anmaya bir araç olurdu. Avrupa haritasındaki olaylar ve ortaya çıkmış olan yeni topluluklar için her çeşit kural, yöntem ve tecrübeler bilgi yerine geçerdi. Her yerde ayrılıkları, bağımsızlıkları ve karışıklıkları körükleyen olaylar yaşanmaktaydı. Şehirler ve ülkelerde, parçalanmışlık içine düşülmüş olan zamanlarda halk mezalim, düşmanlık ve en çok karşılaştıkları asayiş yokluğu ve bozgunculuk olaylarına karşı ancak dinlerinden yardım ve imdat bekleyebilirlerdi. Hatta çoğu zaman usul ve durumu bozuk ve karışıklık içinde olan yönetimlerde

³¹ Germany'a'dan ortaya çıkmış bir eski kavim olup, yukarıda açıklanan Galya(Gol) ülkesini istila ederek Fransa'yı kuran topluluktur.

Hristiyan unvanı eski Romalıların Citoyen (Sitoyin)³², yani “medenilik” adından daha çok saygı ve ihtiram görür ve gayret damarlarını kabartarak iyiliklerin sıradan bir sebebi olur idi. Bunlar böyle aşırı vahşet halinde bile düzeni sağlamaya ehil ve layıktılar. Ancak mezhepçe bazı konuları ve yönleri düzeltme ve tesviye maksadıyla oluşturulan ruhani meclislerde üye olan rahiplerden ve Hristiyanlık kanunlar mecmuasının tamamı olarak İncil ve diğer dini yayınlardan başkasını tanımazlardı. Kısaca baştan başa Avrupa tamamıyla dini toplum durumunda olup, o kıta halkının içten bağlılıkları vatandan çok kiliseye idi. Onların nazarında iman ve itikatlarının tamamının korunması en çok istenen ve amaçlanan şey idi. Hal bu gidiş üzere olduğundan halkın düşüncesini dini bakımdan bir küçük sebebe bağlamak mümkün görüldüğünden, onları galeyan ve heyecana getirmek en kolay iş idi.

DOĞU ROMA İMPARATORU PAPA'DAN MEDET UMUYOR

Türklerin Anadolu'yu istilasından on yıl önce Kostantiniye (İstanbul) İmparatorlarından Romain Diogène (Romen Diyojen)'in yerine geçen Michel Ducas (Mişel Dukas) eğer Katolikler islam alayhine silaha yapışırılar ise Roma Kilisesiyle Ortodoks Kilisesi arasında olan büyük ayrılık seddini kırıp, yerle bir ederek, mezhepçe de ittifak ve ittiheadı sağlayacağı vaadiyle Papa'dan ve Batı'nın büyük milletlerinden yardım ve imdat dilemişti. O zaman VII. Gregoire (Greguvar) ruhani hakimiyet kürsüsünde oturmaktaydı. O'nun dilinde berraklık, karakterinde sebat ve metanet bulunmaktaydı. İyi kö-

³² Asıl manası “hemşehri” demektir.

tüden seçen, düşünceli ve lider kişilerden olması, her şeyde görülen cüret ve cesareti dolayısıyla kendisinde büyük işler yapmaya liyakat ve kabiliyet görülmekteydi. Papalık hükümetinin bu şekilde genişlemek istemesi ve Doğu bölgeleri tarafında da nüfuz ve iktidar elde edeceği ümidi Michel Ducas'ın yardım talebini dile getiren müracaatının kabulüne sebep olmuştur. Müslümanlara karşı savaşa silahlanarak hazırlanmaları için Hristiyanlara yakınlık göstererek ve kendisi de bizzat Küçük Asya'da bu orduya yol göstermeyi vaat ederek üzerine aldı. Papa bazı yazılarında Doğu Hristiyanlarının çekmekte oldukları hüsrana dolu üzüntüleri gördükçe kendisi gayret ve ar (utanma) ateşine düşerek, mukaddes yerleri kurtarmak uğrunda vücudunu zamanının zulüm ve eziyet oklarına hedef yaparak bütün dünyaya hakimiyette yetkili ve en büyük idareci konumunda olduğunu kabul ettirmiş ve adını tarihe yazdırmıştır. O'nun düzgün sözlülüğünün çekici kuvvetine aldanan ve sözlerine yürekten bağlanan elli bin Hristiyan, Greguvar'ın İstanbul ve Kudüs'e doğru çağrısına katılmaya söz verdi. Ancak Greguvar sözünü yerine getirmeyip, Avrupa gelirleri ve işleriyle uğraşmak, O'na göre Asya'da olmaktan daha elverişli ve faydalı olduğundan düşündükleri ve yazdıklarının fiiliyata geçirilmesinden vazgeçti.

Hristiyanlığın ilerlemesi ve herkesin bilgisizlik karanlık ve vahşetinden çıkmaya olan ihtiyacı sebebiyle Papaların iktidar ve nüfuzu günbegün artmakta idi. Roma şehri ikinci defa olmak üzere dünyanın başkenti olup, hatta Roma Hildebrand'ın idaresi altında geçmişteki Kayzerlerin nüfuz ve kuvvetine yeniden sahip olmuş gibi idi.

Greguvar, havarilerden Petrus'un yerine oturmuş olmak şerefi dolayısıyla alenen bütün krallıkların Roma Kilisesi'ne bağlı ve kiliseyle doğrudan alakalı olduklarını, başkanı bulunduğu mezhebe herkesin inanması gibi kendi hüküm ve idaresinin de herkese şamil olduğunu iddia etti. İlk olarak kutsal yerlerin bağımsızlığı ve ikinci olarak Hristiyanlığın ıslahı maksadıyla meydana konulan buna benzer iddialar Papa ile Almanya İmparatoru arasında doğal olarak tartışma ve muhalefet sonucunu getirdi. Papa Fransa, İspanya, İsveç, Lehistan ve İngiltere'de dahi emir ve yasaklarını uygulamak emelindeydi. Bu şahsi isteğini gerçekleştirmek için, kendisini milletlerin düzenlerini koyan ve seçkin devletlerin müracaat kaynağı tanıttırmak hevesiyle daha önce himayesini üzerine aldığı Konstantin'in tahtına lanet ve ret oklarını atmakla meşgul olmaya başladı. Papalık artık Kudüs'ü kurtarmanın yollarını düşünmez olmuştu.

Greguvar'ın dünya meşguliyetlerini terk etmesi ve ölmesinden sonra III. Viktor(Victor) selefinin takip ettiği politikayı elden bırakmayıp ilk fırsatta Almanya İmparatoruyla ve Papalığın aleyhinde olan Guibert(Giber) ile uğraşmıştır. Diğer taraftan da Müslümanlarla çarpışmak fırsat ve yollarını da değerlendirmeyi ihmal etmedi. Afrika'da yerleşik Araplar Akdeniz'deki gemi taşımacılığının emniyetini ihlal etmekteydiler ve İtalya kıyılarını da korkutmaktan geri kalmıyorlardı. Viktor İsevi milletleri silahlarını alıp onların üzerine yürümeye davet ve teşvik etti. Bu çağırışı işiterek kabul edenlerin bütün suç ve günahlarından beri ve pak olacağını

vaat etti ve müjdeledi. Piza(Pise)lılar³³, Cenovalılar ve başka birçok beldelerin ahalisi bunun üzerine dini bakımdan gördükleri teşvik ve yönlendirme ile denizdeki ticaretlerini başkalarının tuzak ve zararlarından kurtarmak için harekete geçtiler. Kalplerindeki istek ve sevgi kendilerine taze bir canlılık verip, gemilerini düzene koydular ve asker toplayıp hazırlıklar yaparak Afrika sahillerine akın yaptılar. Eğer o zaman yazılmış olan tarihlere güvenmek ve dayanmak kabul edilirse yüz bin askerden oluşan bir Arap ordusunu orada perişan ve yok ettikleri rivayet edilmektedir.³⁴ Bu arada Viktor, Müslümanlara Anadolu tarafında saldırmak hakkında olan tasavvurlarını gerçekleştirmeye imkan bulmadan öldü. Kudüs'ü kurtarmak şan ve şerefi meğer, bir anne gayreti ve tanrı vergisi bir kabiliyetten başka dayanak noktası olmayan üstü açık miskin bir ziyaretçiye mukadder imiş.

İLGİNÇ KEŞİŞ:

YALINAYAK, METELİKSİZ PİYER L'ERMİT VE ACIKLI MACERASI

Rahipler güruhunun keşişlerinden olup, bunca çarpışma ve muharebelerin meydana gelmesine sebep olan Pierre l'Ermite(Piyer Lermite)'in soy silsilesinin kimileri meçhul ve kimileri de Picardie(Pikardiya)³⁵ Eyaleti'ne mensup bir hanedandan olduğunu çeşitli şekillerde rivayet ederler. Ancak

³³ Pisa şehri İtalya'nın meşhur şehirlerinden olup, burada garip bir şekilde bulunan "gülme suyu" ile meşhurdur.

³⁴ Bu olaya dair Arap Tarihler, Fars ve Türk Tarihleri hiçbir açıklama, görüş veya duyum bildirmemektedir. Müellifin ifadesinin zayıflığı da böyle bir incelemeye dayandığı kuvvetle muhtemeldir.

³⁵ Fransa'nın eski eyaletlerinden biridir.

hepsi de dış görünüşünün gayet sert ve katı olduğunda müttefiktirler.

Pierre, vasıflandırıldığı sertlik ve keskinliğin kendisinde yaratılış olarak ömrü boyunca bulunduğu hal, yer ve teşebbüs ettiği hiçbir iş ve amelinde amaçladığı şeye ulaşamadı. Yani ilim ve iyilik tahsili, silah yapma ilmini öğrenmek, yalnız hayat, evlilik ve daha başka buna benzer giriştiği uğraşlar asla içinden gelen heyecanlara sükun ve huzur veremedi. Sonuçta dünya hayatı ve içindekilerden nefret ederek manastırda inzivaya çekilenlerin en çok taassupkar ve hüşûnetlileri (katıları) arasında yaşamayı seçti. Bu uzlet (inziva) hali içinde daima ibadet, perhiz ve vesveselerden korunarak düşünce ve hayal dairesini gittikçe genişletti. Adeta kendi zannınca velilik gibi seçkin bir sığata sahip oldu. Gayret ve çalışkanlığı engel tanımaz ve her neyi amaçlar ve isterse onun olması kendisine gayet kolay görünürdü. İçinde gizli olan sözler ağzını açtığında günden güne hayal ve iddialar ile dolu olan yanık kalbinin buhran ve buharı bütün uzuvlarını ve yaralarını kurutuyor, O'nun bu hali dinleyenlerine tesir ve sirayet ediyordu. Sahip olduğu lisan güzelliğı ve koyduğu delillere, ispatlara karşı hiçbir şey mukavemet edemezdi. İşte bu adam her tür sermaye ve dış görünüş özelliklerinden nasipsiz olduğu halde yalnız kalpten gelerek akıttığı gözyaşları ve inancının verdiği kuvvet yardımıyla bütün batılı kavimleri Asya üzerine yürümek için yerlerinden hareket ettirmeyi başardı. Doğı tarafına doğı ziyaretçi kervanlarının yol alırken çıkardıkları zil sesleri Pierre'i inzivaya çekildiğı yerden çıkarıp Filistin bölgesine giden bir kervanın içine çekti. Kudüs şehri kendisine görünür görünmez ve şehre girdikten sonra da bunca güzel eseri ve Hüda'nın kahnrını bir

bakışta görür görmez diğer ziyaretçilerin hepsinden daha çok etkilenererek aslında sinesinde yerleşmiş olan hırs ve sevdâ ateşi bin türlü düşünce ve tasavvurun birbiri üstüne gelmesiyle bir kat daha parlayıp, alevlendi. Pierre din kardeşleriyle beraber Golgota(Celcüle)³⁶ ve Kumame'yi ziyaretten sonra Kudüs Patriği Simeon'un nezdine giderek Patriğin yüz ve simasında yaşlılık alameti ve özellikle bu yaşta ve yılda çekmekte olduğu mihnetleri gördüler. Bu sebeple Pierre bunu hem saygıya hem de emniyete layık görerek Hristiyanların çaresizlik ve felaketleri için zehir dolu sözlerden oluşan kaselerini dolaştırdılar. Sıkıntılarını ve gamlarını hep birlikte gözyaşları içinde akıttılar. Pierre ciğeri adeta hançer yarasıyla cefa ve elem çekerek, yüzü ve sakalı yaşlı olduğu halde bu musibet ve hüznüleri sona erdirecek bir çare ve ilaç tedarikine güç yetirip yetiremeyeceğini Patrik'ten sorup, açıklama isteyince, Patrik: *"Ey tam inançlı İsevi, bizim günah ve isyanımız yüzünden rahmet ve şefkat kapılarının kapanarak, Asya'nın Ehl-i İslam eline ve Doğu ülkesinin esaret ve boyunduruk altına düştüğünü görmüyor musun? Yeryüzünde hiçbir devlet ve hükümet yoktur ki imdat ve yardım talebimize yetişebilsin."* derken, Pierre söze girerek günlerden bir gün Batı bahadırlarının bu mübarek şehrin kurtulmasını sağlayacakları anlamını ima edince, Patrik: *"Evet bizim musibetimiz Allah katında sona erdiğinde ve hakkımızda ilahî merhamet zuhur ettiğinde yüce mevla Batı hükümdarlarının kalplerine anlayış ve gayret verip, onları bu tarafa sevkedip, göndereceği şüphesizdir."* demiştir. Bu şekilde geçen konuşmalar ile bunların ikisi de candan ve

³⁶ Üzerinde güya Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan Kudüs'teki üzeri haçlı tepe ve zirvesine Celcüle denmektedir(El-Muncid, *Kamusu'l-A'lâm*, "Celcüle" Maddesi)(G.K.).

yürekten bir ümide düşmekteydi. Dolayısıyla gözyaşlarının yatağından mutluluk ve sevinç gözyaşları akıtarak bir taraftan Patrik dağıtacağı mektuplar vasıtasıyla Papa'nın ve batılı ülkelerin ileri gelenlerinin yardıma koşmalarını talep ve davet edeceğine söz verdi. Diğer taraftan da Pierre kendi ateş saçan konuşmasıyla bütün Avrupalıları bu uğurda silahlandırmaya gücü yettiğince koşturup, çaba harcayacağına yeminini ve imanını tazeledi. Bu karar ve düşünceler üzerine birbiriyle kucaklaşıp vedalaştılar. Bu konuşmadan sonra Pierre'in ümit ve şevki bir noktaya geldi ki, güya İslam'dan intikam almaya teşebbüs ve gayreti kendisini yaratıcı tarafından sorumlu ve memur tayin edilmiş saymaktaydı. Bu halde Filistin'i terk ederek ve denizler aşarak İtalya sahiline ayak bastı. Doğruca Papa'nın huzurunda yere kapanarak hacet talebinde ve gözyaşlarıyla dileklerde bulundu. O esnada Papalık kürsüsünde oturmakta olan daha önce bahsi geçen Papalardan Greguvar ve Viktor'un öğrencisi ve sırdaşı olan³⁷ İkinci Urban(Urbain) seleflerinin geçmişten gelen emelleri olan bu önemli işi tam olarak anlamıştı. Bunun fiiliyata geçirilmesine aracı olmaya Pierre'de tam bir kabiliyet görerek Kudüs'ün kurtarılması hakkında bütün halklara seslenme sorumluluğunu ona havale etti.

Pierre de İtalya'dan Alp Dağları'nı geçerek kendisinin aydınlanmış kalbinde akan, etrafa saçılmakta olan güçlü ateşten halkın yanmaya hazır olan kalplerine ateş bırakmak üzere Fransa ve Avrupa'nın diğer geniş ülkelerine doğru

³⁷ **Mahremrâz:** İleri gelen bir kimsenin “sır kâtibi” veya daha açık anlamıyla mahremlerini açtıkları kişiler için kullanılan bir tabirdir(G.K.).

yürüdü. Pierre bir katıra³⁸ binerek, yalın ayak ve başı açık, elinde bir haç(çelipa) ile içliğinde keşişlere mahsus gayet kaba bir gömlek ve onun üzerine eklenmiş başlıklı, yağmurluklu başpapaz elbisesi giyinmişti. Beline de kalınca bir ipten papaz kuşağı bağlayarak seyahat ettiğinden bu görüntüsü ve sağlam duruşlu kıyafetiyle halka bir ayrı temaşalık ve seyirlik durum olur idi.

Pierre işte bu hal ile kiminin cüret ve cesaretini, kiminin şefkat ve gayretini uyandırarak, şehirden şehire eyaletten eyalete seyrü sefer yapmaktaydı. Kah kiliselerdeki vaaz sandalyesi üzerinde kendisini gösterir ve kah sokaklarda ve meydanlarda hararetli, hırslı ve coşkulu konuşmalar yapardı. Pierre'in sözündeki arılık ve hararet ile ilan ettiği konuşmaları halkın kalplerini kendisine öyle bir derece çekti ve cezbetti ki, her ne yöne yönelse bütün bekleyenler ve temaşaya gelenler birbirlerini itip kakarak izlemeye çalışırlar idi. Nereye gitse güya genel çağrıya Allah tarafından gönderilmiş bir memur gibi karşılanır idi. Elbisesine dokunmayı herkes kendince bir nimet ve saadet sayar ve katırının bağlarından alınan kıllar diğer mübarek kalıntılar mertebesinde, tam bir hürmetle saklanırdı. Pierre'in tenbih ve nasihatiyle akraba ve yakınlar arasındaki anlaşmazlıklar derhal anlaşmaya dönüşürdü. Miskin ve fakirlere yardım ve iyiliklerde bulunulur, yasakları işlemiş olanlar da durumlarını pişmanlıkla ve tevbe ederek itiraf ederler idi. Dünyanın dilinde Lermi'tin faziletinin özellikleri ve olağan dışı işleri dolaşmakta, nutkunu dinlememiş ve huzurunda bulunmamış olanlara, işitip görenler tekrar ve tarif ederler idi.

³⁸ Estere Süvar olmak: Katıra binmek anlamındadır(G.K.).

İMPARATOR ALEKSİOS KOMNENOS DA PAPA'DAN YARDIM İSTİYOR

Sonuçta Pierre içinde taşıdığı sorumluluğu yerine getirmek hususunda umumi efkârı layıkıyla hazırlamış ve dolaşısıyla bütün Avrupa'yı savaş ve kavga alanına gitmek için ayağa kaldırmış olduğu esnada Bizans Kayzeri Alexis Comnéne(Aleksi Komnen) Türklerden korkarak Latinlerin kendisine yar ve yaverliğini istemek için Paşa'ya elçiler göndermiş idi. Bu elçilerden önce Aleksis, Batılı Prenslere gönderdiği mektuplarda da Türklerin Anadolu'yu istilasını eriyip yakınmalarının başına alarak bütün Hristiyanlar bir an evvel bu tarafa imdata ulaşmazlarsa Kostantiniye şehrinin Türklerin hüküm altına geçeceğini bildirmiştir. Bu yardım çağrısına bir destekleyici kuvvet olmak üzere de Kostantiniye'de mahfuz saygıdeğer hazinelerden olan mukaddes eserleri himaye ve korumanın bütün Hristiyan milletler için bir dini sorumluluk işi olduğunu, baronlar ve Chevalier(Kavaliyer)lere başkentinin süs ve gösterişlerini arz edip, saydıktan sonra, kendilerinden bu kıymetleri ve güzel şeyleri gelip muhafaza etmelerini rica etmiştir. Bununla beraber bu uğurda gösterecekleri cesaret ve gayrete karşılık hazinelerini ikram etmek için ortaya koyduğunu ve Rum kızlarının güzellik ve gösterişlerinden de abartılı bir övgüyle bahsetmekteydi. İşte bu latif endamlı güzeller kendilerini şu elem ve sıkıntıdan kurtarma işinde faydalı gayretleri olacak bahadırlarla kucaklaşıp, sarılacaklarını bildiriyor ve hatırlatıyordu. Hasılı (sözün kısası), Batı cengaverlerinin hırs ve nefsanî hevalarını tahrik edip, heyecanlandıracak ne var ise hepsini yazısına almıştı. Çünkü İmparator Aleksis'e göre, bir Hristiyan devletini böyle İslamiyet'in istilasına pek büyük bir afet ve felaket olduğundan artık bunun reddi ve önlen-

mesi için bu şekilde her şeyi mübah ve caiz saymıştır. Tac ve tahtını İslam eline düşmektense Latinlere kısmet olmasını ehven görmüştür.

Aleksis'in yaptığı yardım talebine ve o tarafta bulunan İsevi milletlerin amaç ve isteklerine gerekli olan cevabı vermek, Bizans Kilisesi'nin yok olmaya yüz tutmasını ve Doğu Latin Kilisesi'nin de bununla aynı durumda olduğunu katılımcıların gözü önüne getirmek üzere Papa, Plaisance (Plezans) adlı şehirde bir ruhani toplantı düzenlenmesini uygun gördü.* Katılması gerekenleri davet ederek, iki yüzü aşkın piskopos ve başpiskopos, dört bin papaz ve bunlardan başka otuz bin de halktan simalar çağrıya süratli bir şekilde uydular. Orası öyle bir kalabalık oldu ki, Papa gelenleri şehrin dışında bir açık alanda toplatmaya mecbur oldu. Bizans elçilerinin böyle bir Katolik topluluğu içinde hazır bulunuşları Doğu ülkelerinde büyük hadise ve olaylar olduğunu ilan etmekteydi. Bu toplantıda herkesin bakışlarının dikkati onların üzerine yönelmiş idi. Sefirler, Prensleri, savaş ve dövüş ustalarını Kostantiniye'yi ve Kudüs'ü kurtarmaya rağbet ettirip, cesaretlendirdikçe, Urban, Hristiyanlık dininin zafer kazanması davasının kendisine verdiği deliller ve ispatlar ile bunların ifadelerini ve taleplerini desteklemekte, sağlamlaştırmaktaydı. Fakat bu topluluk Müslümanlar aleyhine hareket etmek için hiçbir netice elde edemedi. Buna da aşağıda belirtilen sebepler neden oldu. Şöyle ki; Toplantının yapılış gayesi yalnız mukaddes toprakların kurtarılmasının konuşulması değildi. Adelaide (Adlayd) adlı İmparatoriçe'nin kendisinden ve eşinden kaynaklanan hatayı arzetmesi ve Almanya İmpara-

* Piacenza Konsili (G.K.)

toruyla Papalık aleyhinde bulunan Guibert (Giber)'e lanet ve nefret okumak gibi önemli gündem maddeleri vardı. Bu konular Papa'yı ve diğer ileri gelen din adamlarını bir hayli gün meşgul etti. Öte yandan hitap edilmekte olan İtalya ahalisi işleri ve düşünceleri sanat ve ticarette ağırlıklı olduğundan, kendilerince böyle ticaretle uğraşmalarının doğal olarak din uğruna çalışmakla pek alakası ve kabul edilebilir bir yanı yoktu. Hem de İtalyalıların zihinleri türlü türlü karışıklıklar doğuruyor, yeni fikirler icat ediyordu. Dini menfaatleri düşünmeyi hatırlarından uzaklaştıracak bir düşünce serbestliği ile de parçalanmış ve perişan halde bulunduklarından, Papalığın güç ve kudreti yavaş yavaş düştüğünden ve güçlüklerle karşılaştığından İtalya ahalisi arasında heybeti bir miktar yok olmaya yakınlaşmıştı ve zayıf düşmekteydi. Bu sebeplerle İtalya halkına göre aşağıdaki başarısızlıklar meydana geldi. Urban sert huylu ve gazaplı bir kimse olduğundan dünya O'na Greguvar'ın kötü halefi nazarıyla bakarak, korkarak saygı gösterdiği sıralarda bile İtalyanlar, Urban'ın önceki hallerini yani biçarelik ve nasipsizlik zamanlarını ve o zaman kendilerinden sadaka ve adaklar toplattığını biliyorlardı. Ayrıca eskiden düşkün ve yalnız iken Batılı taht sahiplerine atılan ve gönderilen lanet şimşeklerinde bunun da parmağı olduğunu bildiklerinden bu konuda ayağa kalkması hemşehrilerinin cüret ve gayretlerini hareketlendiremezdi ve emir ve yasakları onlara tamamıyla kabul ettiremez idi.

PAPA NİÇİN “FRANKLAR AVRUPA’NIN ÖNCÜSÜ OLABİLİR” DİYOR?

Urban anlayış ve keskin idraki üzere İtalyanların diğer milletlere öncü olacak bir kabiliyet ve istidatta (yetenekte) olmadığını mülâhaza etmekteydi. Bunları tahrik ve teşvik ile uğraşmayarak kutsal savaş için bir kesin karar elde etmek ve daha önce düşündüklerini bütün milletleri de ortak etmek üzere akıncı ve savaşçı bir millet arasında ikinci defa toplantı düzenlemeyi gerekli gördü. Clermont(Klermon)³⁹ adlı beldeyi toplantı mahalli olarak kabul etti. Bu toplantı da ne sayıca ne de halkın dinlemeye gelmesi miktarı ve önemli olması bakımından Plaisance’dakinden aşağıda kalmamıştır. Clermont ruhani toplantısı savaş müzakereleriyle meşgul olmadan önce rahipler güruhunun nizamları ve ıslahatları, bunun ardından da geçmişte olduğu üzere o tarihlerde gayet küçük bir sebep ile iki hanedan arasında meydana gelmiş olup evlat ve torunlara miras kalan, her iki taraftan nice canların yanıp kanların akmasına sebep olan düşmanlıklar ve tartışmalar ele alınmıştır. Bu konular hakkında bazı düzenlemeler ilan edilmiştir. Onuncu Konsil Clermont’un⁴⁰ en geniş meydanında toplanarak Papa, Kardinaller önünde oldukları halde kendisi için konulan taht şeklinde bir tür kürsüye doğru gelerek oturdu. Kürsünün bir tarafında Pierre Lermite asası ve anlatıldığı şekildeki elbisesiyle durmaktaydı. Kutsal beldede dindaşlarının içinde bulundukları hüsrân halini gayet dikkat çekici ve hüzünlendirici bir şekilde nakledip, hikaye ettikten sonra, Urban cümleyi istediği sefer

³⁹ Fransa şehirlerinden biri ve bu toplantı dolayısıyla en meşhurdur.

⁴⁰ Bütün konsil babaları bu konsili genel bir sinod olarak görmediklerinden “onuncu” konsil olması müellifin kendi tercihidir(G.K.)

konusuna getirerek, halkın kalbini din yolunda ve kutsal beldeleri İslamların elinden almak uğrunda canını başını feda ettirmeye teşvik ve gayrete getirecek uzunca olan konuşmasını yapmasıyla bütün dinleyenler coşup galeyana geldiler ve *“Bunu Allah ister Allah ister”* sedasını nara olarak attıklarında Papa, *“İşte bu ibare bundan sonra sizin savaşınızın nidası olsun ve her hal ve mahalde yüce tanrı sizinle birlikte olduğunu hisli kalbinize ve canınıza müjdelesin.”* dedikten sonra hazır olan Hristiyan cemaatine bir Haç(Salib) göstererek, *“İşte Hazret-i İsa bizzat mezarından çıkıp size kurtuluşunuzun nişanesi olan haçını gösteriyor. Bu nişan paramparça ve perişan olan Mesih ümmetinin çocuklarını birleştirmek için ayaklanacak milletler arasında birliğin övünç alameti olsun. Bunu omzunuzda ve yüreğinizde taşıyın. Silahlarınız ve bayraklarınız da parlasın. Bunlar ya zafer kazanmanın tılsımı veya şehitliğin tacı olacaktır. Yüce Mesih sizin için canını verdiğinden sizin de O’nun için başınızı ve canınızı feda etmeniz gerektiğini her defasında hatırlatacaktır.”* sözüyle konuşmasını tamamladı. “Masum(İnnocent)” unvanıyla Papalık makamına geçmiş olan Greguvar da o zaman yüksek bir ses tonuyla halkın dilinden, suç ve günah itirafını, isticfar etmeyi, isteklerde bulunmayı kapsayan yazılı kağıt parçasını okuması üzerine hazırda bulunanlar, dizlerini yere dayayıp, göğüslerini pişmanlık ve nedamet (pişmanlık) hisleriyle doldurdular. Bunun üzerine Papa tarafından kendilerine verilen af ve bağışlanma müjdesiyle yeniden hayat buldular.

Kendi asrında akıllı ve koyu Hristiyan zümreden sayılan Puy şehrinin Piskoposu Adémar de Monteil(Ademar) din uğrunda canını harcamakta herkesin önüne geçmek için ilk önce Papa’nın elindeki Haçı aldı. Ademar’ın akran ve em-

salleri de bu alametin ardına düştüler. Tuluz(Toulouse) bölgesi Kontu Raymond gönderdiği elçiler ile Clermont meclisinde bulunamadığından dolayı mazeretini arz etmekle beraber, daha önce İspanya’da Araplarla savaş yaptığı gibi bu kere de en sağlam bahadırlarıyla Asya’da onlarla muharebeye duracağı vaat ve taahhüdünü verdi. Urban’ın konuşmasını işiten kavimlerin ileri gelenleri aralarında olan sürüp giden mücadeleleri külliye unutarak Kudüs’ün intikamını almaya yemin edip, ruhani meclisin aldığı karara riayet ve itaat edeceklerine dair birbirlerine güvence verdiler. Elbiselerine kırmızı çuhadan⁴¹ veya ipekten bir haç resmi koyduklarından, o zamandan beri kendileri “Croisés(*Kruvaze*)” yani “Haçlı” ve yaptıkları muharebelere “Kruvazad(*Croisade*)” adı verildi.

PAPA URBAN HAÇLI SEFERİNE KATILMIYOR

Gerçi halk Urban’dan başkanlık makamında olarak bu ordu ile kendisinin birlikte gitmesini talep ve arz etmişler ise de Urban, yukarıda adı geçen Guibert’e istediği gibi galip gelememişti. Almanya İmparatoru’na bir nikah ve boşanma maddesinden dolayı Fransa Kralı I. Philipe(Filip)’e lanet etmiş olduğundan ruhani hakimiyetinin nüfuzunu ve politikasını yerine getirip, duruma hakim olmaksızın Avrupa’yı terk etmeyi münasip göremeyerek bu liderlikten kaçındı ve bu hizmetten mazuriyetini bildirdi. Kendi makamının vekili olarak Puy Piskoposu Ademar’ı tayin etti.

⁴¹ Çuha veya Çuka: Tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaştır. Çuha dokuma işine çuhacılık denir. Çuhadar ise bir resmi daire veya malikanenin dışarıdaki ayak işlerine bakan kimseye denir(G.K.).

Papa Haçlıların hepsinin her türlü büyük ve küçük günahlarının affolunacağını söz vermekle birlikte, kendi canları, aile ve evlatları, bütün sahip oldukları da Roma Kilisesi'nin ve havarilerden Petrus ve Pavlus'un ruhani himayelediği altına alındı. Hazret-i İsa ordusunun neferleri hakkında en küçük bir kötülük edenin lanet ile cezalanacağı da duyuruldu. Kruvazalar hakkında olan hükümlerin ve yazılı emirlerin yerine getirilmesini Papaz ve Piskoposların uyanık başkanlıklarına devretti. Bunlardan sonra da Papa ordunun nizamnamesinin zabt u rabtını ve muharipler kervanına adını yazdırmış olanların yola çıkış günlerini tayin etti. İçlerinden bazıları şayet bazı vesvese ve söylentiye tabi olarak ev ve yuvalarında kalırlar korkusuyla söz ve yeminini yerine getirmeyen kimsenin Hristiyan tanınmayacağını ilanı ile herkesi tehdit edip, korkuttu. Müslümanlar aleyhine yapılan bu toplantılar ve bu toplantılarda cereyan eden müzakere ve tertiplerde İslamiyet aleyhine savaşma propagandasını yapmaktaydı. Her bakımdan ikmal edilerek başlanmış olan bu işi istenen başarıya ulaştırmak üzere Urban bizzat Fransa eyaletlerinin çoğunda dolaşıp, seyahat etti. Ruen (Rouen), Anjer (Angers), Tur (Tours), Nim (Nimes)⁴² adlı şehirlerde düzenlettirdiği dini meclislerde oraların asilzadeleri, ahalisi ve papaz takımı kendilerine bir "*müşfik baba*" kabul ettikleri Papa'nın sonları hüzünlü konuşmalarını dinliyorlardı. Toplantıya katılanların hepsi birden, Kudüs'ün musibet ve felaketi derdinden ağlayarak, harekete geçmekte acele etmeye başladılar idi.

⁴² Bunların hepsi Fransa'nın büyük şehirlerindendir.

HAÇILARIN GÖĞSÜNE HAÇLI ELBİSE

Haçı göğsüne koydurmak için Papa'nın huzurunda dizlerini yere koyarak boyun bükenlere Papa'nın ettiği dua ve gösterdiği yakından şefkat muamelesi her tarafa yayılarak halkın kalplerini bu durum bir kat daha heyecanlandırmıştır. Hatta Fransızlara artık Kutsal Topraklar'dan (Arz-ı Mukaddes) başka vatan görünmeyerek, O'nun uğrunda rahat ve refahlarını, mal ve mülklerini, hasılı hayatlarını da feda etmeyi dini vazifeleri ve bir din borcu bildiler. O esnada İngiltere Normanların eline düştüğünden, henüz sallantı ve istikrarsızlıklar içindeydi. Almanya Greguvar ve Urban Papaların lanet ve reddiyle ihtilaldehydi. İtalya da birçok farklı ayrılıklar vasıtasıyla nifak ve parçalanmışlık içindeydi. İspanya ise kendi mülkünde Araplarla uğraşmaktaydı. Özetle, her yerde halk tam bir esaret altında bulunduğundan bu hal ve efkar çok geçmeksizin oralara da kolaylıkla sirayet etti. Her yönetim ve her şahıs kendi önemli işlerini, uğraşlarını unutmuş olarak bütün milletler bu muharebeye asker devşirme telaşına düştü. Fransa ve birçok yerde de birkaç zamandır gelmiş olan açlık ve kıtlıktan birçok kötülükler ve karışıklıklar ortaya çıkmış, köyler ve kasabaların çoğu boş ve ahaliden mahrum kalarak harabeye dönmüştü. Dolayısıyla halk kendilerine kuvvet ve maişet tedarik edemedikleri ve üzerinde rahat ve emniyet bulamadıkları bir yeri pek kolaylıkla terk ve feda ile düşer oldukları ızdırıp ve elemelerden savaş sancağını bir sığınak saymaktaydılar. Clermont Konsili'nin kararından sonra herkes her çeşit vergi ve borçlardan azade olarak sefer sırasında kimse kimseden hak iddia edemez, suçlu veya cani bile olsa kanun ve nizam hükmü ona uygulanamazdı. Sonuçta Kruvazalara söz verilen

teslimiyet beratı, imtiyaz ve refah ümidi, rahat ve arzularına ulaşmaya olan meyil ve rağbet, kutsal görevlere bağlılık belki insaniyetten çıkma ruhsatına sahip olma sevdası halkı çeşitli bölgelerden bölük bölük Haçlı Sancağı altına almış ve toplamıştır.

Savaşçılık nişanesi olan “Haç” resmini almayan pek çok komutan, kendisine bağlı olanların kontrolü mümkün olmayacak şekilde yola çıkmalarını görünce onların üzerindeki hakimiyet hakkını hiç olmazsa bir yüzden muhafaza etmek üzere kumandan makamına geçerek çaresiz sefere çıktılar. Clermont Konsili Avrupa’ya bir barış ve sükun ortamı getirdiğinden bahsedilen beylere bahadırılıklarını gösterecek durum ve yer kalmadığından, hepsi suç ve cinayetlerinin kefareti için ödemeye muhtaç kişilerden olup, Monteskiyö’nün deyişiyle, *“Her birine isteğine uygun af dileğinin kabulü yolu vaat olunduğundan”* artık bunlar da gayret ve şenlik içinde ‘Haç’a ve silaha sarıldılar. Roma Kilisesi bu zamana gelinceye kadar suç ve cinayet işleyenlere uygulanan aleni tevbe etme usulünden vazgeçmemiş olduğundan suçlu kimseler bu şekilde hemşehrileri, akraba ve yakınları arasında ayıp ve töhmetle yaşamaya utandıklarından vücutlarını yolculuğun sert mihnet ve meşakkat oklarına siper ederek uzak semtleri ziyaret etmeyi bu hal ile vatanlarında ikamet etmeye tercih etmekteydiler. Bir taraftan da bunun için mevcut olan şartlara, bazı kere İsevilere ve özellikle cengaver ve cesurlarına diğerlerinden ayrılma ve vazgeçmeyi, savaşın ızdıraplarından uzaklaşmayı emir ve telkin edip durmaktaydı. Bu arada birdenbire din adamları tarafından din adına olarak savaş ve çatışma kösü vuruldu. Hristiyan dininde fetihlere meyletmek, galibiyet şanını kazanmak ve bu uğurda her türlü tehlikeye

bütün gücüyle koşmak, adeta gûnahtan sayıldığı halde, defalarca ilahi rızaya uygun olduğu ilan edildi. Artık halkın efkar ve aklının ne derece karışık ve bozulmuş olacağının varın siz hesabını görün. Katolik Kilisesi'nin usul ve adetin-deki bu yenilik ve değişim, ahlakın ıslahına yardım edememiş ise de açılan savaşa şaşılacak şekilde yaramuş ve dinleri yoluna canını feda eden ziyaretçiler gûruhunu artırmıştır.

Kont(Comte)⁴³ ve baron lakaplarını taşıyan ve dini haklarını korumak ve devam ettirmek için çoğu zaman tartışma ve mücadele içinde bulunan birçok Piskopos Hazret-i Mesih uğruna silahlanmayı vacip bir görev bildiler. Ruhbanlar yayın ve vaazlarına bir kat daha ağırlık ve önem vermek için bizzat savaşçılık alameti olan Haç'ı ellerine aldılar. Keşiş tائفesinden birçoğu da cemaatleriyle beraber istekli bir şekilde ve kendi rızalarıyla ta Kudüs'e kadar gitmeye karar verdiler. Çünkü bu kitabın aşağılarında kaleme alınacağı üzere bunların olmasını istedikleri şey gerçekleştiğinde, Asya'nın verimli bölgelerinin Piskoposlarından kendilerini üstün görmek adeti başlayacak, Doğru Kilisesi'nin en namlı makamlarına nail olmak ve yükselmek heves ve ürnidinin başlıca yola çıkış sebepleri olduğu anlaşılacaktır.

⁴³ Bilinmelidir ki, Avrupa'nın Feodalite, yani "*Tavayif-i Mülûk*" şeklinde idaresi zamanlarında hükümdarlar sınıfı "kont, vikont, baron ve dük" gibi unvanlar ile isimlendirilmekteydiler. Bunların ortaya çıkışı ve kaynağının anlatılması faydasız değilse de dipnotta açıklamak suretiyle yazılması mümkün olamadığından başka bir kitapta başlıca bir konu olarak buna dair gerekli bilgi verilecektir.

ORTAÇAĞIN ZIRHLI SAVAŞ MAKİNELERİ

Meşhur Şarlman(Charles Magnus)'ın hakim olduğu zmandan beri Avrupa'yı harap ve virane hale getirmekte olan kontrolsüzlük arasında bu Chevalier(Kavalir)lerin büyüklerinden oluşan masumları, günahsızları himaye ve koruma birliği, zulüm ve eziyet pençesi altında olan zayıfların imdat ve yardımına yetişmek için çaba göstermeye, dinlerinden başka dinlerde olanlarla savaş yapmaya sağlam bir söz verdiklerinden yaptıkları amellerin baş yazısı olacak köhneleşmiş emri yazıp, araştırarak dünyayı dolaşırlar idi.

Bunların toplulukları dince takdis olunmuş ve cesur kılıçları üzerine dualar edilmiş olduğundan şimdi bu dini koruma ve himaye için açılmış olan bir büyük savaşa tabii olarak onlar da davet olunduğuna ve "*Chevalierler Ocağı*"nın Haç'ın yükselişinin, parlayış ve gücünün artmasının sebebi olmasına binaen "*Haç Bayrağı*" altında bu şövalyelerden toplanarak saf bağlamış hayli cengaverler oldu. Din yolunda bu derece katılık ve fedakarlık göstermelerine ihtimal ki dünyevi birtakım gizli amaçlar da karışmış olabilir. Şöyle ki, din, kendisi için sefere çıkanlara güzel mükafatlar söz vermekte olduğu gibi, yükselmek arzusu da onları yeryüzünün saltanat, zenginlik ve servet kürsüsünü ele geçirme ümitlerine düşürmektaydı. Çünkü doğu tarafından gelenler o bölgelerde gördükleri güzellikleri ve geçtikleri mamur ve süslü vilayetleri şevkle anlatıyor, hikaye ediyorlardı. Normandiya ülkesinin iki üç yüz ziyaretçisi deniz yoluyla ülkelerine döndüklerinde Haçlıların Puy ve Sicilya(Siçilya)'yı kuşatıp, baskı altına alarak Araplardan kurtardıklarını iletmişler ve öğrenmişlerdi. Buna kıyasla soylarında olan asaletten, halk-

larının karakterinde bulunan kahramanlıktan ve sahip oldukları kılıç ve benzeri silahlardan başka her türlü servet ve saadet kalıntısından nasipsiz olan Chevalierler Müslümanların ellerinde ne kadar yer var ise kolayca ellerine geçeceği zamanında bulunmaktaydılar.⁴⁴

Genel olarak Hristiyanları ayağa kaldırmaya en birinci ve başlıca sebep dine olan meyil ve bağlılık olduğu unutulmamalıdır. Normal zamanlarda herkes kendi tabii meyil ve yeteneğine bağlı olarak hareket etmekteydi. Ancak bahsettiğimiz zamanlarda gittikçe karışmakta olan ziyaret şevki dünyadaki her şeyin önüne geçmiş, üstün gelmiş, bir hal ve hareket tarzı olmuştu. Herkes dini, “Kudüs”ü Araplar elinden düşürmek için onlarla savaş yapmaktan ibaret gibi görmekteydi. Böylece görüp işittikleri din de, görünüşteki hamilerinin hatırlarına getirdiği şan ve zaferden başka şeyi arayıp sormaya ve düşünmeye kesinlikle müsaade etmezdi.

Vatan sevgisi, birbirleriyle olan akrabalık, kalbin en çok meyl ve muhabbet beslediği her ne varsa onların hepsi Avrupa’yı o zaman hakimiyet dairesine almış olan düşünce ve tasavvurlar yoluna kurban edilmekteydi. İtidal ve yumuşaklık göstermek, rezil rüsvalık, büyülenme olarak görülmekteydi. Tarafsız kalmak da bir büyük hıyanet ve kabahat, hele bu hale itiraz ve muhalefet etmek adeta küfür ve isyan sayılırdı. Din için silahlanan fedailer hakkında kanun ve usulün

⁴⁴ Flandre Kontu’nun ikinci oğlu Robert le Frison(Rober le Frizon) hanedanının servetinden hisse sahibi olamadığı için babasına hitaben “*Bana asker ve gemiler ver ki, gidip İspanya’da bulunan Arap Devleti’nden bir ülke zaptedip, kurtarayım.*” demiştir. Bu gibi sözler ve düşüncelerin o zaman tarihlerinde benzeri çok olduğundan, böyle bir girişimin belirtilen yüzyılda yutulması kolay bir lokma olarak görüldüğü anlaşıyor.

hüküm ve kuvveti bir hiç noktasında kaldı. Hükümdarların emri altındakiler ve halk bu muharebeyle ilgili kendi hakimlerinin emirlerine bile güçlkle itibar ederlerdi. Hür ve köle herkes Hristiyanlıktan başka hiçbir unvan ve lakaba sahip olmayarak, bu dünyada vazife ve hizmet olarak ancak eline silah alarak dini savunmayı tanırırlar idi. Halkın efkarı her gün o kadar olağan dışı müşahedelerle (olaylarla) meşgul idi ki, güya kainat Kudüs'ün fethi ilahi iradesinde tasvir ve görüntü şeklinde yansımıştı. Hatta Guibert şöyle nakleder: *"Yüce Tanrı'yı şahit tutarım ki, o tarihte Beauvais(Buve) kasabasında oturmaktaydım. Günlerden bir gün öğle vaktinde birbirine eğri şeklinde dayanmış birkaç parça bulut gördüm. Şöyle ki, bu görüntü o anda bir leylek veya bir turna şeklini andırabilirdi. O halde dört yönden binlerce ses gökyüzünde bir Haç resmi çehresine gösterdiği garip alametli haberle velvele kopardılar."* Yine bu zattan rivayet edilmektedir ki, bir kadıncağız Kudüs seferine gitmek üzere yola koyulmuştu. Bilmem ne üslup ile eğitilmiş bir "kaz" bu kadının yanı sıra salınarak giderdi. Böyle bir sıradan durum duyularak, evden eve ve köyden köye yayıldı. Nihayet bu olay halk arasında kazların da Kudüs fethine Tanrı tarafından memur oldukları haberinin ortaya çıkmasına sebep oldu.

HAÇLILARI KUDÜS'E HZ. İSA MI ÇAĞIRDI?

Bunların zanlarınca, mezarını düşmanların elinden kurtarmaya Hazret-i İsa kendilerini *güya* talep ve davet buyurmuş olduğu için, Haçlı Savaşı için her şahsın kendine göre bir tür ilham almaması bir ayıp ve eksiklik idi. Bazıları bu noktada manevi bir ihbar ve işaret olmasına halkı inandırmak için bir uzvundan birkaç damla kan çıkararak vücudu-

na Haç suretinde çizgiler çizip, derhal herkese göstermekteydi. Kimisi göz bebeklerinin etrafında ortaya çıkmış olan lekeleri bu mübarek seyahate katılmaya gaipten bir işaret gibi göstermekteydi. Birtakımı da bazı bitki sularından veya damga ve durgunluk benzeri diğer çeşit renklerden yüzlerine gözlerine Haç şekli nakşetmekteydiler. Düşkün ve miskinler de Hristiyanlık mucizesinin yaşayan delilleri makamında kendilerini gösterebilmek için adeta kırmızı ve yeşil boyalar sürünürler ve bu tanınmaz kılıktaki görüntüleri ile bukalemunu andırır ve renk değiştirmesini öğrenirler idi. İşte bu sihirli renklere boyananlar malum savaşa katılmak için kendilerinin her türlü ihtiyaçlarına dindaşlarının yardım ve imdada yetişmelerini bekledikleri ve kendilerini içine attıkları uzlet hayatının içinde nefeslerini teslim edinceye kadar kalmaya yemin ettikleri halde, birden inziva oruçlarını boş vererek, güya kendileri ilahi ilhamlar ile bu muharebeye celp ve cezbolunmuş inancında bulunurlardı. Yeme ve içmeyi kısıp inzivaya çekilmiş olanlar da uzletgahlarından (çekildikleri sığınaklardan) baş göstererek Haçlı Seferi ordusuna karışmaktaydılar.

İLGİNÇ OLAYLAR HAÇLILARI CEZBETTİ!

Asıl en çok garip ve acayip olanı hırsız ve haydutların barınaklarını ve bilinmeyen yerlerdeki pusularını terk ederek işlemiş oldukları isyankarlık ve suçları, kabul ve itiraf ederek bunun kefaretinin Filistin’de aramayı “Haç” şekline tutunarak, üzerlerine alırlardı.

Zenaatkarlar, sanatçılar, ziraat ve ticaret ehli ne kendilerinin ve ne aile ve evlatlarının gelecekteki hallerini hiç dü-

şünmeden, her çeşit meşguliyet ve faaliyetlerini tatil edip, ertelerlerdi. İleri gelenler ve hakimler ise baba ve dedelerinin cesaretle galip gelerek ellerine geçirdikleri emlak ve malikanelerinden vazgeçerlerdi. Bir idari makama ulaşmak uğrunda nice kavga ve tartışmalar yapılmış olan arazi, belde, kale ve diğer mülkler sahiplerinin gözünde birdenbire itibar kaybetmişti. Mukaddes yerleri görmek ve ziyaret etmek, doğu fetihleri kendilerine nasip olmayıp kalan ve kendi zanlarınca böyle bir ilahi inayete mazhar olmamış olanlara parasını bağışlaması karşılığında ihale ve bu görevi başkasına yükleme hakkı tanındı.

O asrın tarihçileri halkın bu yolda düşünce heyecanının başlıca kaynağı olan birçok harikuladeliklerden de bahsetmektedirler. Güya yerlerinden hiç ayrılmayan yıldızlardan yeryüzüne birtakım parçalar düşmüş ve havada bulunmayan ve hiç görülmedik şekilde binlerce ateşler peyda olarak karanlık gecelere aydınlık vermiş, doğu ve batıya doğru ufuklarda birdenbire kan rengindeki bulutlar zuhur etmiştir. Kılıç şeklinde müthiş bir kan saçan yıldızın güney yönünde görünmesinden başka, gökyüzünde güya savaş ve mücadeleye hazır kaleler ve burçlar ile Haçlı bayrağının ardınca yürüten sayısız ordu da görülmüştür.

HAÇLI SEERİNE ÇAĞRI FRANSA'DA YAPILIYOR

Clermont Konsili⁴⁵ miladi 1095 tarihinin Kasım ayında toplanarak, Haçlıların yola çıkmaları ertesi yılın Meryem'in göğse kabulü yortusu(Urûc-ı Meryem) günü⁴⁶ olarak belir-

⁴⁵ 27 Kasım 1095 tarihinde toplanmıştır (G.K.).

⁴⁶ 15 Ağustos 1096 günü (G.K.).

lendi. Kış mevsiminde bu yola çıkış hazırlıklarından başka bir şeyle meşgul olunmadı. Diğer iş ve uğraşların tamamı şehirlerde ve sahralarda tamamen terk ve tatil edildi. Bu genel kargaşa ve hengame (karışıklık) esnasında halkın nizam ve istirahatını dini kontrol ve sınır getirerek, Kruvazattan önce Avrupa'yı baştan başa tahrip etmekte olan yol kesme, hırsızlık ve yangın benzeri musibetlerin birdenbire adı işitilmez ve emaresi görülmez oldu.

Muharebe hazırlıkları arasında Haçlıların silah ve bayraklarını takdis ettirmeleri de unutulmaması gereken ilginç olaylardandır. Şehir ve kasabaların her mahallesinde Papazlar önlerine konulmuş olan silahlar üzerine okunmuş bir serptikten sonra *"Calut'a galip gelen Davut'a Allah katından verilmiş olan kuvvet ve güçten bu silahların taşıyıcısı olanların da hisse sahibi olması"* duasını yad ederler (hatırlarlar) idi. Chevalierler kılıçlarını takdis ettirmeye geldikleri zaman rahip gerekli olan duaları okuyup üfledikten sonra silahı geri teslim ve iade sırasında her birine *"Baba'nın Oğlu ve Ruhu'l-Kuds'ün Adıyla.⁴⁷ Bu kılıcı cesurluk kabzanıza alınız ve dinin galibiyet ve muzafferiyeti için kullanınız. Ancak sakın ola, günahsızların kanını akıtmayın."* diye bir konuşma yapardı. Bayrakların takdisi de açıklandığı minval üzere olup, yine zikrolunan sudan serptikten sonra Papaz bayrağı taşıyan kimseyi ta önünde diz çöktürerek, *"Tanrı'nın yüzü için muharebeye gediniz. Bayrağın üzerine nakşedilmiş olan alamet sizi her türlü tehlikeden korusun."* duasını yapardı. Bu zaman gelinceye dek, Kilisece bilinmeyen bu merasimler halkın ziyadesiyle o tarafa akmasına sebep olarak bunu görmeye giden çok sayıda

⁴⁷ Osmanlı Türkçesi'ndeki şekliyle *"Bismi'l-Ebi'l-İbni ve Ruhil-Kudsi"* (G.K.).

toplanmış insanlar Hazret-i İsa askeri için rabbani yardım ve himaye niyaz etmekte olan Papazlarla bir ağızdan duaya katılırlar idi.

Savaşçılık(muhariplik) alameti olan Haç'ı alanlar birbirlerini teşvik ve gayrete getirerek, yola koyulmayı çabuklaştırmak için, aralarında mektup ve elçi gidiş gelişleri olur idi. Kudüs'e doğru yola koyulmada herkesten önce hareket eden gruba güya ilahi bereket ve lütuflar vaat edilmişti. Bu büyük girişimlerin başlarında bu hareketi hafife alıp, iştirak etmeyenler de daha sonra din davasına ilgisiz ve tarafsız kalmalarından dolayı kendilerini kınayarak, bu yolda gayrette kendilerinin önüne geçenlerden geri kalmadılar.

HAÇLILARIN MALLARINI KİLİSE ALIYOR

Herkes sahip olduklarını satıp savmaya ziyadesiyle acele etmekteyse de bu malları alacak kimse bulamazdı. Ancak kilise bunun dışındaydı. Kruvazalar her neyi birlikte götürmediler ise onu yanlarında muteber tuttuklarından dolayı arazi mahsulleri gayet değerinin altında satılmaya başladı. O havalide olan kıtlık ve pahalılık birdenbire yerini ucuzluk ve bolluğa bıraktı. Baharın ilk belirtileri dünyada görünmeye ve hayata canlılık katmaya başladığı anda, Kruvazalar aralarında sözleştikleri belirlenmiş olan yerlerde birleşmek üzere süratle yola koyuldular. Bunların büyük bir kısmı yaya olup, bir kalabalık topluluk içinde ancak birkaç binekli kişi bulunur idi. Bir kısmı da nallı öküzler koşulmuş "şâr(char)" denilen iki tekerlekli "kağnı (kanglı)" arabasına binerlerdi. Başka bir grup da sandallarla nehir yoluyla sahile ulaşarak, güvenli yollardan ırmakları takiben ve deniz yo-

luyla amaçladıkları diyarlara doğru yola koyulurlardı. Bunların silahları ve yapıları da tek düze olmayıp kimi yay ve ok kimisi de kılıç ve muzrak ile silahlanmıştı. Sonuçta bu hususlarda herkes kendi istediği gibi davranarak Haçlı gürühunun her hal ve her kısmı oldukça karmaşık ve düzensiz bir acayip ve garip heyet şeklinde görünmekte idi. Şöyle ki, savaş ve vuruşma erleri yanında silahlı kadınlar görünür idi. Açlık ve susuzluğun şiddeti ve dini emirleri yerine getirmeye, kendi şehvet ve hazlarını karıştırarak, genç ve yaşlı, zengin ve fakir, emir ve esir, miğferli ve inzivaya çekilmiş oruçlu rahipleri karmakarışık giderler idi.

Kaleler ve beldelerin civarında ve sahralarda, dağlarda ve tepelerde chevalierler(şövalyeler) için haymalar kurulur ve ayin düzenlemek için alelacele mihraplar konulurdu. Bir tarafta bir komutan ordu askerlerini talim ederken, diğer tarafta bir vaiz İncil'in hak olduğunu dinleyenlere hatırlatarak, ikrar eylerdi. Ötede davul ve kös, beride mezmurların⁴⁸ ve ilahilerin gürültüleri işitilmekteydi. Tibre(Tiber) Nehri'nden⁴⁹ ta Okyanus'a ve Rhin(Ren)'den⁵⁰ Pirene dağlarının ötesine kadar her yerde asıl Arapları ve kollarını dünyanın güzel bahçelerinden çıkarıp atmaya yemin eden, fetih ve galibiyetlerinin şeklini peşin olarak fiiliyata geçiren Haçlılardan başka mahluka tesadüf olunmaz ve "*Tanrı İster, Tanrı İster*" malum nidasından başka ses yankılanmazdı.

⁴⁸ Davut Aleyhisselam'a indirilen Zebur'un surelerine denir. Mezamir-i Davut tabiri ile anılır(G.K.).

⁴⁹ Roma Şehri'nin içinden akan nehrin adıdır.

⁵⁰ Almanya'nın batı taraflarından akan nehirdir.

Babalar evlatlarını istek ve rızalarıyla bu yola sevk ederek, onlara Hazret-i İsa uğrunda ya fetih ve kurtuluşa nail olma-ya veya ruhlarını bu yolda teslim etmeye yemin ettirirler idi. Cengaverler zafer kazanarak ve ganimet alarak dönecekleri tesellisiyle aile ve akrabalarından ayrılırlardı. Düşkün ve halsizlerine imdat ve yardım edecek kimseleri kalmayan yaşlı kadın ve erkekler⁵¹ eşlerini ve çocuklarını bulundukları mahale en yakın bir şehre kadar yollayıp, şu ölümlü dünyada oldukça sağlam ve kuvvetli surette bağlı, sevgi ve alaka besledikleri şahıstan bir türlü ayrılamayarak ta Kudüs'e kadar onlarla birlikte çekilip gitmeye kail ve razı olurlar idi. Avrupa'da kalanlar Kruvazaların baht ve talihiine haset ederek, göz yaşı sellerine ve Asya'da ölümünü aramaya gidenler ise sevinç ve ümitlerine, bir set veya sınır çekemezlerdi.

Deniz tarafından gidenlerden bir güruh da Atlas Okyanusu'nun kuzeyindeki adalardan(İskandinavya) çıkmış olduklarından silah ve elbiseleri hiçbir zaman kimsenin görmediği şekilde olmakla, herkesin dikkat ve şaşkın bakışlarını çeker idi. Bunlar Kruvazaların hiç işitmedikleri bir dil ile konuştuklarından, Hristiyanlık uğrunda hizmet yapmaya geldiklerini anlatmak için parmaklarını birbirinin üzerine koyarak Haç'ı gösterirler idi. Kısaca gerek bunların halinden ve gerek o zaman her tarafa bulaşmış olan genel karışıklık ve şamataadan gayrete gelerek nice hane sahipleri, hatta köy ve kasabalar Kudüs'e gitmek üzere seyahate çıkarlardı. Eşya ve öteberileriyle oturdukları daracık kulübelerini, azıklarını ve zahirelerini de nakledip götürürlerdi. Pek miskin ve fa-

⁵¹ havâtîn ve pîrân: yaşlı kadın ve erkekler(G.K.).

kir⁵² olanlar da her türlü ihtiyat ve gelecek kaygısından uzak olarak, *“zayıf ve biçare olan kuşları bile susuz ve tanesiz bırakmayan rızık verenlerin hayırlısı Yüce Tanrı’ya din uğrunda Haçlı elbisesini giymiş olan mert insanları elbette darlık ve zillet içinde, yokluk ve yoksulluk içinde kalmaktan korur.”* diyerek sefer yoluna ayaklarını vururlardı.

“BURASI KUDÜS MÜ?”

Haçlıların sevdaya tutulmuş başlarındaki çeşitli heves ve hayallerine cehalet ve bilgisizlik de eklendiğinde bütün gördükleri şeylere bir garip şeymiş ve sihirli alamet gibi inanırlar, her an ve dakika kendilerini ziyaret yolunda gitmek istedikleri asıl menzile ulaşmış zannederler idi. Köylü çocuklar ne zaman bir şehir veya kale gözlerine iliştiğinde *“Burası Kudüs mü?”* diye sorarlardı. Hatta ömürlerini taşın kuleleri içinde geçirmiş olan lordların da halkından ve vassallarından daha başkaca bir şeye ait bilgileri ve hakimiyetleri yoktu. Kara ve deniz için av takımlarını yanlarına alarak, bir sürü zağar ve tazi⁵³ önlerine düşmüş ve yükseklerde uçan şahin de el üzerinde yuva yapmış olduğu halde, biçareler böylece av ve avlanma ile yiyip içerlerdi. Bu şekilde kaba saba süslenmiş görünerek Kudüs’e ulaşırsınız ümidinde bulundukları halde yol alırlardı. Şu umumi karmakarışıklık ve gürültü arasında bir akıllı bulunup da doğru sözü duyurmadı. Zamanımızda pek çok garip görünen, hayran ve mest oldu-

⁵² bînevâ: fakir, nevâlesiz insan(G.K.).

⁵³ Zağar ve tazi: Tavşan, yırtıcı kuş ve çeşitli vahşi av hayvanlarını avlamakta kullanılan, hızlı koşan eğitilmiş av hayvanlarıdır (G.K.).

ğumuz olaylar, o zaman kimsenin garibine gitmiyor, kimseye acayip görünmüyordu.

HAÇLILARIN BALKANLARDAKİ HRİSTİYANLARA DAVRANIŞLARI

Avrupa'nın çoğu bölgesinde savaş alameti olan Haç'ı alan Hristiyanlar birçok büyük ordu teşekkülüne yeterliydi. Bunları sevkedenden liderlerin hepsi birden aynı zamanda yola koyulmayıp, her takım bir başka yoldan giderek Kostantiniye şehrinde toplanmayı aralarında kararlaştırmışlardı(Yıl 1096). Prensler sefer hazırlıkları ile meşgul oldukları esnada Pierre'in konuşmalarının cazibesine kapılan ve O'nun peşine takılıp, dolaşmakta olan bir halk güruhu diğer Haçlıların önüne geçerek, yarışta ziyadesiyle sabırsızlık gösterdi. Böylece bunların başları ve sergerdeleri (liderleri) de olmadığından hepsi Tanrı tarafından gönderilmiş olduğuna inanmışlar kimseye bakarak Asya'da kendilerine yol gösterecek rehber olarak O'nu seçtiler. Bu koyu Hristiyan Keşiş ise gayret ve isteğinin fazlalığı bilahire pişmanlık sebebi olacak bir yöne doğru gitmekteydi. Biçare adam zannetti ki, seferberlikten doğacak her türlü ahval ve sonuçlara yalnız bu şevk ve içinde taşıdığı emeller yeterlidir. Sefere çağrı sloganı ile silahlanmış olan bir nizamsız güruha komutan ve rehber olmak kolay bir iştir. Pierre başında rahiplerin takkesi, sırtında yüнден hırkası, ayağında nalin (takunya ayakkabı) olduğu halde kendi etrafına toplanan takımın çok istemesi üzerine kumandanlık sıkıntısını üzerine almıştı. Bunlar Meuse(Muz)⁵⁴ ve Moselle(Mozel)⁵⁵ nehirleri kıyılarından

⁵⁴ Fransa ile Belçika arasında akan bir nehirdir.

⁵⁵ Fransa ile Almanya arasında akan bir nehirdir.

Almanya'ya doğru hareket ettiler. Yolculuk sırasında Champagne(Şampanya) ve Burgonya ile civar vilayetlerin ziyaretçileri de katılarak hemen hemen yüz bine yakın nüfus toplandı.

Haçlıların bu birinci grubu yanlarına çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve hastalarını da alarak başkanlarının büyük büyük vaatlerine kalpten bağlanmış şekilde hareket etmişlerdi. Hatta emniyet ve ümitleri o derecede idi ki, yüce Tanrı kendilerini İsevi dininin muhafaza ve korumasına memur ve tayin buyurmuş olduğundan güzergahlarına tesadüf edecek nehirler her halde yarılıp, o derin yarıklardan selametle geçeceklerini ve geçimleri için semadan kudret helvası ve bal indirileceğini beklerler idi.

Pierre'in ordusu iki fırkaya ayrılmış olup "*Meteliksiz*" lakabıyla anılan Gauthier(Gotyer)'in kumandasında idi. Bu lakap ispat eder ki, liderler de askerlerle hemhal (içli dışlı) imiş gibi görünürdü. Bu grupta ancak sekiz atlı bulunup, kusuru genellikle doğu beldelerine yükleyerek yalın ayak ve yaya olarak giderler idi. Kruvazalar Fransa arazisi üzerinde bulundukça sadaka ve iyilik sahiplerinin yardım ve bağışları bunların ihtiyaçlarına yeter idi. Almanya'dan geçişlerinde Almanlar arasında daha bu muharebeye dair propaganda olmadığından onları da heyecanlandırdılar. Haçlılar her tarafta "*Tanrının Ordusu*" nazarıyla görülmekte olduğundan Ren(Rhine) kenarlarında hiçbir düşmana tesadüf etmedilerse de Beni İsrail'in Amelika'sı gibi bunları da ileride Savaş⁵⁶ ve Tuna kıyılarında Macarlar ve Bulgarlar beklemekte idiler.

⁵⁶ İngilizce metinde "*Morava*" olarak geçmektedir ki, Morava Tuna'nın başka bir koludur. Sava ise ana kollarından biridir. Dolayısıyla burada Sava olarak

Macarlar onuncu yüzyılda, zamanımızda Slavonya (İskavlenya) ve Hırvatistan'dan ibaret olan Panonya'ya (Pannonie)⁵⁷, istila ve savaş musibetlerini Avrupa'nın bu en mamur bölgesine getirdiler. Bütün Avrupalı milletler bu Millet'in silahlanarak ilerlemekte olmasından sıkıntılara ve ızdıraplara düştü. Onları büyük kıyametin alameti ve büyük bir bela zannederler idi. On birinci yüzyılın başlarına doğru Macarlar, saldırdıkları ve düşmanlık ettikleri Hristiyanlığı kabul ederek şehirler inşa etmeye ve tarımla uğraşmaya başladılar. Artık bir yurt ve vatan edinerek, daima komşularına korku salmaktan vazgeçtiler. Haçlıların ilk grubu zamanında Macarlar hükümdarları arasında St. Etienne(Etin)⁵⁸ isminde olan krallarının kendi dinlerince azizlik mertebesini almış olmasından dolayı övünürler. Bahsi geçen Pierre'in Filistin'den dönerken Macaristan'da duraklayarak, mukaddes topraklardaki dindaşlarının anlatıp, tasvir ettiği durumlardan Kral Birinci Ladislas fazlasıyla üzüntü hissetmiş ve harekete geçerek, bizzat onlara yardım için gitmeye yemin ederek sözler vermişti. Ladislas bu yemini yerine getirememesine üzülmeye miladi 1095 tarihinde öbür dünyaya göçtü. Engürüs(Macaristan)⁵⁹ vekayinüvisleri (tarihçileri) rivayet

alınması Osmanlı mütercimlerinin kendi tercihleridir. Kanaatimizce, Sava Nehri'nin büyüklüğü dikkate alınırsa ve coğrafi olarak Haçlıların ilerleyiş yollarına bakıldığında uygun bir güzergah olduğu görülecektir(G.K.).

⁵⁷ Tarihteki Güney Macaristan bölgesi bu bölgeye karşılık gelmektedir(G.K.).

⁵⁸ "St. Stephen" de denilen bu kağan, Macaristan(Hungary) kralı olarak Coloman'dan önce, birinci Haçlılar zamanında görevde bulunmaktaydı(G.K.).

⁵⁹ "Üngürüs" veya "Unguriüs" ya da "Ungaria" ve "Hungaria, Hungary" tabirleri "açlık memleketi" anlamına da gelmektedir. Ancak "Hun, Hun-ga-ria" türemiş şekli "Avrupa Hunları"nı çağrıştırmaktadır(G.K.).

ederler ki, “*Plezans(Plaisance)*⁶⁰ *Konsili’nden sonra Fransa, İngiltere ve İspanya’nın elçileri Kruvazat ordusunun komutanlığını Ladislas’a arz ve teklif etmişlerdi.*” Ancak bu rivayetin doğruya yakın olması pek de muhtemel değildir. Çünkü ülkesi içinden Haçlı ordusunun geçeceği için Ladislas yalnız bu sefere katılmaya davet edildi. O’nun halefi olan Koloman (Coloman) İkinci Urbanla dostane munasebetler üzerine bulunmuş ise de, gerek kendisi gerek halkı bu Kudüs seferine hiç istek ve gayret göstermediler.

Bulgarlar, Volga (İdil) Nehri kıyılarından gelerek Konstantin’in devletini bazen himaye ve korumaları altına alır, bazen de yağma ve talan ederler idi. Yukarıda ismi geçmiş olan Nikefor’u savaş meydanında bunların cengaverlerinden biri öldürmüş ve diğer bir İmparator’un kafatası adeta bir altın kadeh şekline getirilerek, her bir zafer sonrasında tertip olunan yeme içme meclisinde Bulgar reislerine şarap kadehi olmuştur. Ancak çok geçmeksizin yine Kayzerlerden Bazil(Basile)’e mağlup olarak, Basile on beş bin Bulgar esirinin gözlerini oydurmuş ise de bu vahşice ve zalim davranış sebebiyle bütün Millet, Rumlara karşı ayaklanmıştı. Kruvazat sırasında Bulgaristan Konstantin’in Devleti’ne tabi idiyse de metbû’unun hakimiyetini ve kanunlarını daima yüzüne vurur ve tahkir (küçümser) ederdi. Bulgar kavmi girmek mümkün olmayan büyük ormanları kendilerine sığınak ve yurt edinerek, Tuna’nın güney yönüne yayılmışlardı. Vahşi bağımsızlıklarını daima korurlar ve Batı İmparatorlarını gözleri önünde ordusunu görmedikçe asla tanımazlardı. Bulgarlar her ne kadar Hristiyanlığı kabul etmişlerse de di-

⁶⁰ “Piacenza” adıyla da anılır(G.K.)

ğer İsevilere kardeş gözüyle bakmayıp, ne insani vazife ve hukuk kurallarına ne de misafirperverliğe uygun hareket etmediklerinden Haçlılardan önceki iki yüz yıl kadar sürede ziyaret bölgesine gitmek için yola koyulmamışlar ve Haçlılara bir bela ve afet olmuşlardır.

Haçlıların uğrayıp geçeceği ülkeler ahalisi işte bunlar idi. Pierre'in ordusunun öncüleri Macaristan'a girdiğinde, bazı türlü hakaretlerden başka bir gitmeye engel bir durum olmayıp, buna da bu Haçlı gürhununun başı olan Gauthier tam bir tevekkül ve teslimiyet ile tahammül ve sabır göstererek hak ettikleri cezayı, canları pahasına yoluna düştükleri mün-takim (intikam sahibi) ve kahhar olan Allah'a havale etti. Bunlar kendilerince durumları meçhul olan memleketlerde ilerledikçe ihtiyaç ve miskinlikleri kat kat artarak, böylece birbirleriyle olan bağlantıları da kaybolmuş, terbiyeleri ve ahlakları bir kat daha karışmış ve bozulmuş idi. Bulgaristan'a varışlarıyla hayati ihtiyaçlarından mahrum kaldıkları ve Belgrad'da bulunan vali ise erzakları esirgediğinden dolayı, bu sürü aç kalmış kurtlar gibi şehirde buldukları sürü ve hayvanlara saldırarak, hepsini yağma ettiler. Gözlerine ilişen evleri yakarak, birkaç kişiyi de idam ederek Bulgarlara fevkalade hiddet ve gazap gösterdiler. Onlar da zincirden kurtulmuş arslan gibi bütün güçleriyle bunların üzerine pençelerini vurdular. Bu arbedede güya kendilerine güvenli bir sığınak olarak kabul ettikleri bir kilisede altmış kadar Haçlı alevli bir ateşte yandılar. Diğerleri de kurtuluşlarını kaçmakta buldular. Gauthier bu kırılma ve bozgundan sonra artık kesin olarak bu hal ve düzenin yeniden kurulması ve tamirine kalkışmayarak tam bir perişanlık ve güçsüzlük ile orman ve sahralara düştü. Gauthier takımıyla merhamet

ve yardım dilenciliği aramaya koyularak, Niş⁶¹ valisi huzuruna çıktı. Vali, düştükleri bu zelillik ve hüsrandan etkilenip, onlara zahire, silah ve elbise verdi. Gauthier'in askeri bu bozgunun yalnız kendilerine yüce Tanrı tarafından bir te'dip (edeplendirme) ve kulak çekme olduğuna inanarak Tanrı korkusu ile düzen ve disiplin altına tekrar girdiler. Balkanları aşarak Filibe'ye ve oradan düzenlerini bozmaksızın ve bir felakete uğramaksızın Edirne'ye ulaştılar. İki ay süren yorgunluk ve perişanlıktan sonra Kostantiniye surlarının dışına ulaştılar. İmparator Aleksi tarafından Pierre'in ordusu gelinceye kadar orada beklemek müsaadesini aldılar.

Pierre'in ordusu da Bavyera ve Avusturya'dan geçtikten sonra, öncekilerden daha çok müsibetlerle karşılaştılar. Pierre Avusturya ile Macar hududu üzerinde bulunup, Romalılarda Sempronius(Sempronius) ve zamanımızda Aden-burg(Odemburg) adıyla anılan şehir dışında bir hayli gün geçirerek, oradan Macar kralı Koloman'a Macaristan'dan serbestçe geçip gitmelerine izin ve onay vermesi isteğiyle birkaç elçi gönderdi. Kral da yollarına edepli ve sakin bir şekilde devam etmek ve başkaca erzak ve levazımın ücretinin ödenmesi karşılığında tedarik etmek şartıyla var olan ihtiyaçlarını gidermelerine müsaade gösterdi. Bunlar Macaristan'ın en büyük gölü olan Balaton'un batı tarafından Drave(Drava) Vadisi'ne indiler. Tuna boyunca yürüyerek Zemun(Semlin, Zemlin) kasabasına bir engel olmadan ve sıkıntısızca vardılar. Eski Vakanüvisler bu ülkenin ismi kendilerince malum olmadığından ve Kruvazalara bir musibet

⁶¹ Nissa valisi(G.K.).

mekanı olduğu için “*Musibetler Şehri*(*Medinetü’l-Mesâib*)”⁶² diye adlandırmışlardır.

Bazı dehşet veren alametlerden Pierre’in ve ordusunun aleyhine bir gizli ittifak olduğu anlaşılmıştı. Bunun uygulamaya konulamamasının tek çaresi orduyu düzen ve kontrol altında tutmak olduğu halde Pierre, tam tersine bu hususun farkına varamayarak, arkadaşlarının uğradıkları felaketin intikamını almak sevdasına düşmüş ve kendi ana güzergahlarında derin bir ölüm çukuru açmıştı. Şöyle ki, *Zemun Kalesi* kapısının üstünde on altı Haçlının silah ve eşyası asılmış olduğunu gördüğü gibi meydana gelen bütün kızgınlık ve dolduruşları bir türlü tahammül dağarcığına sığdıramayıp derhal katliam bağırıışlarıyla savaş vuruşmalarına başladı. Şehir üzerine ilk hamlelerinde çaresiz kalan ahali bir tarafı kaya ve ağaçlarla ve diğer tarafı da Tuna nehriyle kuşatılmış ve çevrelenmiş olan tepeye sığındılar. Ancak bu insafsızlar oraya da hücum ederek Zemun sakinlerinden dört bin kadarını burada ölüm çukuruna yuvarladılar. Tuna’ya düşerek akıntılarla Belgrad kıyılarına geçmiş olan soykırıma uğratılmış cesetlerden Belgrad halkı böyle bir feci olayın olduğunu anladılar. Bu musibet izleri görülen haberden bütün Macar kavmi ateşlenerek silahlarıyla toplandılar. Haçlılar ise oklarının hedefleri olan ahalinin mal ve eşyasını ganimet sayarak Zemun’da yayıldı ve istirahat koyuldu. Macar kralı Koloman’ın yüz bin kadar askerle belirtildiği şekilde bir takım mazlum insanları kurban edenlerden intikam almak için acele ve sert bir yürüyüşle gelmekte olduğunu duyduk-

⁶² Willermus Tyrensis ve diğer Latin kronikler bu şehri “*Malle Villa*” olarak adlandırmaktadırlar(G.K.).

ları zaman, Haçlılar yalnız nereye kaçacaklarını göremeden, bir ani hiddet ve gayrete gelerek tam ve gerçek bir sebat ve şecaattan nasip sahibi olmadıkları, liderleri ise bir cengavere lazım olan sıfatı taşımayıp, yalnız şevk ve heyecanına yenilmiş, kendini bu sele kaptırmış biri olduğundan, Kolo-man'ın ordusunu beklemeye cesaret edemeyerek güruh halinde Sava Irmağı'nın karşı kıyısına geçtiler.⁶³

Haçlılar Bulgaristan arazisine ayak bastıklarında bütün halk dağlara, ormanlara kaçmış olduğundan kasabalar ve köyler, hatta Beldrad'ı halkı boşalmış halde buldular. Pierre'in askerleri yiyecekleri olmadığı ve güçlüğüle rehber ve yol gösterici bulabildikleri halde birçok zahmet ve meşakkatlerle Niş şehri önüne ulaştılar. Bulgarlar burç ve kale duvarları üzerinden görünerek, Kruvazalar da silahlarına dayanarak ve yaslanarak bir müddet karşılarındakilere korku ve dehşet vermeye çalıştılar. Bu hal kısa bir süre iki tarafın çarpışmasına engel teşkil etmişse de, bu sessizliğin bir düzensiz askerle o askerin zalimce muamelelerinden dolayı galeyana gelmiş olan bir halk arasında çok sürmeyeceği aşıkardı. Haçlılar güçlerini tedarik ettikten sonra yollarına düzülmüş iken birkaç askerle ahali arasında çıkan tartışma, savaş ve çarpışma fitilini tutuşturan kıvılcım oldu. Kroniklerden Guillaume de Tyr(Gilyum dö Tir)'in "*İfritoğulları*"⁶⁴ dediği Almanyalı birkaç yüz fitneci Kruvaza askerinin esnaftan bazılarıyla tartışma çıkararak öç alma hevesiyle Niş üzerinde bu-

⁶³ İngilizce metinde Morava olarak geçmekteyse de bu nehir Tuna'nın daha güneydoğusunda bulunan koludur. Bu nedenle Sava Irmağı'nı ana güzergah olarak kabul edilmiştir(G.K.).

⁶⁴ *Children of Belial: İfritoğulları* (G.K.).

lunan yedi tane değirmeni yaktıklarını halk gördüğü zaman kale kapılarından şiddet ve süratle boşaldılar. Pierre'in grubunun artçıları üzerine hücum ederek, güzergahlarında tesadüf ettiklerini idam ederek, iki bin eşya arabası ele geçirdiler ve bir çok da esir aldılar. Pierre ise bundan daha önce Niş hududundan çıkmış olduğundan arkadaşlarının başına gelen beladan haberdar olduğunda yanında bulunanlarla yine izine basarak, o tarafa doğru geri döndü. Pierre ve takımı şehre yaklaştıkça öldürülmekten canını kurtarmış olanlara rastgelip, onların acıklı sözlerini dinleyerek, kardeşlerinin ve sevenlerinin cesetlerini ayaklar altında görerek, intikam almaya kalkıştılar. Ancak Pierre yeniden bir korkunç helaka daha düşmemek için güvendiği yol arkadaşlarına danışmayı seçerek, esirlerin ve yağmalanmış eşyaların geri alınması talebiyle Niş şehrine birkaç elçi gönderdi. Elçiler bölgenin valisine kendileri İsa'nın dini uğrunda can vermek için yola koyulmuş bir fedayi alayı olduklarını arz ve ifade ettiler. Bunun üzerine vali alnını kırıştırarak, kendilerinin söz ve yeminlerini yerine getirmeyenlerden olduklarını ve fiile getirdikleri türlü zulüm ve azgınlıkları, özellikle Zemun ahali-si hakkında işledikleri katliamı belirterek ve tekrar ederek isteklerine ret cevabı verdi. Elçilerin orduya hakaret edilmiş ve elleri boş olarak dönmeleri haberi Kruvazalar arasında yayıldığı zaman, kendilerine o derece üzüntü ve kızgınlık geldi ki, Pierre'in zihinleri teskin etmeye ve arayı bulmaya çalışması iyi sonuca ulaşmadı. Bunların mizaçları en ateşli olanları hemen silahlarına sarılarak ve her taraftan tehdit ve şikayet bağırışlarını göklere vellelelerle salarak, her biri

kendine buyruk hareket eden bir katil⁶⁵ oldu. Pierre Niş valisini barışa ve anlaşma için iknaya çalışmaktayken, öte yandan iki bin soyguncu ve kızgın Haçlı şehrin kalesine yaklaşıp duvarlarına sarılıp, çıkmaya başladılar. Bulgarlar bunları bir taraftan püskürtüyor ve arkadan da Kruvaza fırkalarının hücumuna destek veriyorlar idi. Sözün özü, savaş ve cidal ateşi her tarafa sirayet etmiş, anlaşma konu ve şartları müzakerede bulunan iki taraf liderlerini de içine almıştı.

Pierre'in kendi askerini zaptetmek ve sakinleştirmek için yaptığı tenbih ve ricaları, iki ordunun arasına atılarak ayrılmaya özen göstermesi hiçbir tesir yapmadı. Pierre'in yalvarış sesi silah gürültüsüne karıştı. Haçlılar tertipsiz ve düzensiz kavga ettiklerinden kaçmakta karar kıldılar. Kimisi bataklıklarda kayboldu ve bir takımı da Bulgarlar elinde kana bulaşmış kılıçlarla öldürüldüler. Birlikte olan çoluk çocuk, binek ve yük hayvanları, dindaşlarından topladıkları adaklar ve sadakaların akçe sandığı yani ordu hazinesi zafer kadehi sarhoşu olan düşmanlarının ellerine geçirdikleri ganimet içindeydi. Pierre geriye kalan eli kılıçlılarla civarda bulunan bir tepeyi sığınak edinerek, bu kırılma ve mağlubiyetten ve Macar kavmi arasında bizzat sebep olduğu uğursuz olayların neticelerinden dolayı o geceyi korku ve dehşet içinde gözlerinden üzüntü ve pişmanlık yaşları akıtarak geçirdi. Kendi etrafında ancak beş yüz kişi kalmıştı. Savaş meydanından kaçarak sığındığı yere koşan ve şaşkınlık ve ızdırap içinde serseri ve başına buyruk olanları toplamak

⁶⁵ **Mordenbord:** “öldürücü, katil, ölüme götürücü, adam öldürücü” anlamlarında kullanılabilir. **Merdenburt:** “adam öldürücü” anlamına gelmektedir. Her iki kelime aynı yazılıp farklı okunabilmektedir. Ortak anlamları ise “insan öldürücü, adam öldürücü” tabirleridir(G.K.).

için çalınan davul ve kesintisiz boru sesleri etrafı inletmekteydi. Kruvazalar(Haçlılar) kendi bayraklarının altından başka güvenli bir sığınak bulamadıklarından mı veya ahit ve yeminlerini hatırladıklarından mı her nedense içlerinden biri vatanlarına dönmeyi düşünmeyerek ertesi gün yedi bin firari, liderlerinin yanına geri geldiler. Pierre az gün içinde yine etrafında otuz bin kadar Haçlının toplandığını gördü. Bunların on bini Niş Kalesi altında ecel zehrinin acısını tatmışlardı. Pierre'in askeri işte bu içler acısı hale girip, Trakya yani Edirne vilayeti sınırlarına doğru gayet parçalanmış olarak ilerledi. Çünkü kendilerinde açlıklarını giderecek kadar hububat ve kuvvet, savaşa girişecek kudret ve kuvvet kalmamış olduğundan Bulgarlara çaresiz kalırlarsa tekrar perişan olmaktan, kırılmaktan ve erzak tedariki mümkün olmayan bir sahraya düşerlerse, açlık belasına uğramaktan fazlasıyla korkmakta idiler. Pierre'in askerleri yaptıklarına pişman olup, ah vah ettiler. Uğradıkları musibetler ve felaket kendilerine yumuşaklık getirdi. Gayet itidalli bir düşünce oluşturdu. Bahadırılık ve kahır pençeleriyle kazanamadıklarını istemeyle ve merhamet dilemeyle elde etmeye başladılar. Yani bunlardan halkın nefreti ve korkusu gitti. Dolayısıyla herkes yardıma meyleder ve yönlenir oldu.

Trakya arazisine ayak bastıklarında Bizans Kayzeri bu ordunun nizamsızlığından şikayet etmek ve bununla birlikte af ve merhametini göstermek üzere elçiler gönderdi. Pierre yukarıda anlatıldığı üzere yeniden bir büyük felakete uğramaktan korkmaktaydı. İmparatorun nezdinde böylece lütuf ve merhamet görecekları müjdesine nail olduğu zaman sevincinden ağlamaya başladı. Artık tam bir emniyet ve ümit ile yoluna devam etti. Kumanda ettiği Haçlılar ellerin-

de hurma dalları olduğu halde engelsiz ve zahmetsiz bir şekilde Kostantiniye surlarının eteklerine ulaştılar.

Rumlar Latinlerden hoşlanmadıkları için kolaylıkla Bulgarların cesaret ve şecaatlarına hayran olurlar ve Batı cengaverlerinin çul giymiş fakir ve ihtiyaç sahibi kimseler olduklarını görerek bu durumdan hazlanırlardı. İmparator bütün Avrupa Hristiyanlarını hitabetteki ustalığıyla ayağa kaldırmış olan fevkalade şahsı görmeyi arzu ettiğinden Pierre, Aleksî'nin huzuruna kabul olunup, Kayzer'e başından geçen felaket olaylarını ve aldığı görevi arzetti. Aleksî de bütün saray halkı huzurunda Haçlı Savaşı'nın hatibinin gayret ve çalışkanlığını hayranlıkla takdir etti. Bu şekilde İmparatorca böyle bir sıradan Papaz'ın hırs ve emelinden korkacak bir şey olmadığından Pierre'i bol ihsanlara boğduktan sonra ordusuna da akçe ve zahire vererek yardım etti. Muharebeye başlamak için Avrupa'nın cesaretli ve kahramanlıkta namılı olup, Kruvaza kervanına katılan prensler ve kaptanların gelmesini beklemesini nasihat etti.

Her ne kadar bu nasihat güvenilir bir rehber idiyse de, Haçlıların en meşhur olan bahadırları Avrupa'dan çıkmaya henüz hazırlanamadıkları için düzensizlik ve disiplinsizlikte Pierre'in ordusuyla aynı olan bir yeni grup daha teşekkül edip yine çeşitli kötülükler işleyerek, Pierre'in ordusunun geçtiği yerlerden geçtiler ve aynen onlar gibi mihnet ve felaketlere uğradılar.

Gotşalk(Gotschalk)⁶⁶ adında Palantina(Palatinat)'nın bir keşisi de Almanyâ'nın çoğu vilayetinde ahaliyi Haçlı Seferi'ne davet etmekle on beş yirmi bin kişi Müslümanlarla

⁶⁶ Almanyâ vilayetlerinden Bavyera'ya bağlı bir büyük vilayettir.

muharebeye yemin ederek, ordu şeklinde toplanmışlardı. Şu sebeple ki, Kruvaza çığırtkanı olanlara Tanrı tarafından gönderilmiş bir mübarek mahluk gözüyle bakılmakta olduğundan, avam bunları kendilerine başkan yaptıkları halde, ilahi iradenin emrine itaat ve bağlılık gerçekleşmiş olur inanç ve yanılığında idiler. Gotşalk da halk arasında Pierre'in meziyet ve haysiyetini kazanıp, kendi daveti üzerine ellerine silah alanlar tarafından topluluğun başına lider olarak seçildi. Bu güruh da yaz mevsiminin sonlarına doğru Macaristan arazisine ayak basarak girdiler. Bu sırada mevsim zamanını doldurduğu, ürün devşirme ve hasat vakti geldiği için, Almanlar nefislerine boyun eğerek bahçe ve ekili tarlalara yayıldılar. Dinlenmeye ve meyvelerden yemeye koyulduklarından artık Kostantiniye'yi de Kudüs'ü de belki din ve ayinlerin ihya ve muhafazası için yolculuk elbisesini kuşandıkları Hazret-i İsa'yı da unuttular. Bu güruh, güzergahı olan yerlerde ırza geçmek ve katliam yapmak gibi aşâğılık fiilleri işlediklerinden Macar Kralı Koloman bunlara hak ettikleri cezayı vermek ve hakkı tanıma ve haklıyı haksızdan ayırt etme usulünü öğretmek amacıyla bir ordu düzenledi. Gotşalk'ın takımı cesur ve bahadır olduklarından adeta bir galibiyet eseri göstererek sebat ve mukavemetlerinin uzaması, Macarlara bir nevi üzüntü ve gevşeklik vererek artık bunlar düşmanlarını kovalamak için hile ve desise (tuzak) yolunu seçtiler. Şöyle ki, Koloman'ın generali şekli olarak barış arzusunda göründü. Macar reisleri Kruvaza ordu-suna hasım sıfatıyla olmayıp, adeta müttefik ve karındaş gibi gittiler. Frankları bin türlü yaltaklanma⁶⁷ ve ikiyüzlülük-

⁶⁷ Temelluk veya tebasbus etmek: yaltaklanmak(G.K.).

le⁶⁸ silahlarını bırakmaya razı ettiler. Alınanlar her türlü hayvani şehvetlerine kendilerini kaptırmış olduklarından pek temiz yürekli⁶⁹ ve saf olduklarından bu sözlere ilerisini görmeden güvenmelerinin kurbanı oldular. Silahlarını bıraktıkları anda Macar liderleri katliama başlamayı işaret ettiler. Kruvazaların rica ve ağlayışları, göğüsleri üzerindeki Haç işaretleri düşmanlarının hücum ve şiddetini yumuşatıp, azaltmaya yetmedi. Bunların durumları hakikaten acınası olup, daha önce kendileri insani hak ve görevlere riayet etmiş olsalar idi, tarihçilerin kalemleri bunlar için hüznün ve yas gözyaşları dökerdi.

HAÇLILAR BALKANLARDA MACARİSTAN'DAKİ YAHUDİLERİ KATLIAMA TABİ TUTUYOR

Haçlıların ilk grubunun basiret gözleri cehalet ve bilgisizlik perdesiyle kapanmıştı. Bir liderin nüfuz ve hakimiyeti veyahut bir kanun ve nizamın hüküm ve kuvveti altında bulundurulmadıkça din nam ve alametini kötüye kullanmaya müsait ve hazır bulunmuş olan aşağı tabaka halktan oldukları bilinince meydana getirdikleri taşkınlık ve tecavüze o kadar şaşırmamak tabii olacaktır. Uzun süre Avrupa'yı sarsan iç muharebeler ve savaşlar serserileri ve soysuz takımını çoğaltmıştı. Almanya batı ülkelerinin diğerlerinden daha çok ihtilale maruz kaldığından haydutlukta büyümüş ve dolayısıyla insanlığın başına bir bela ve musibet olmuş, baldırı çıplak ve terbiyesiz takımı ile dolu idi. İşte bunların

⁶⁸ müdahane: iki yüzlülük, münafıklık anlamına gelmektedir(G.K.).

⁶⁹ Sade dil veya sade levh: yüreği temiz, saf, bön, kurnaz değil anlamlarına gelmektedir(G.K.).

hepsi Kruvazat(Haçlı) sancağı altında toplanarak kendilerinin ayrılmaz bir parçası olan ihtilal ve utanmazlığı da nereye gittilerse birlikte götürdüler.

Ren ve Mozel(Moselle) nehri kıyılarında Pierre ve Gotşalk'ın takımından çok daha nizamsız ve fitneci bir yeni güruh daha toplandı. *"Haçlı Seferi bütün günah ve büyük suçları mahveder."* sözü bunların kulağına çalınmış olduğundan artık bu sevinçle en büyük suçları ve kötü işleri çok rahat bir şekilde işlemekteydiler.

Kruvazalar özellikleri olan mutaassıp gurur gereğince bu seferde kendilerine katılmayan ve arkadaş olmayanların hepsini tahkir etmek ve aşağılamak hak ve hakikattir inancında bulunurlar idi. Başladıkları muharebe güya ilahi dergahta o kadar makbul ve razı olunacak bir iş olduğu itikadında idiler. Bu anlamda İsa'nın dinine hizmetlerini o derece büyük zannederler idi ki, bunun dünya ve içindekiler kadar, gözlerinde bir başka karşılığı hemen yok mesabesinde idi. Gayet sert ve asi olan, nizamsız bir yolda zampara biri olarak dolaşıp, kendi delice tavırlarına uyandan başka kimsenin emrine girmeyen bu güruhun liderliğini hiçbir kaptan deruhte (ele geçirme) etmeye cesaret edemezdi. Bu sürü topluluğunun meyil ve heveslerini gidermek ve yerine getirmekte yarışmakla, delikanlılığı zamanında meydana getirdiği aşırılıkların kefaretinin eda etmek gibi bir boş sevdaya kapılan Emiko(Emicon) adında bir kont ile Volkmar adlı bir papaz hitabetleriyle haklarında bu yeni Haçlıların güven ve itibarlarını kazandılar. Bu iki lider peygamberlerini çarmıha bağlamış olan bir kavmi huzur ve asayiş üzere bırakıp da mübarek mezarı yönetimleri altında tutan Müslümanlar

üzerine muharebeye gitmeyi gayet acayip görerek ateşlerinin hedefini Yahudiler üzerine püskürtmek için halkı teşvik edip, kışkırttılar. Düşünce ve görüşlerini vahiy ve ilhama dayandırarak iddialarını ispatlamaya özen gösterdiler. Çünkü, Yahudi milleti o zaman her tarafta halkın kin ve nefretini çeker olduğundan, Onları kahırlı pençelerinde ezmeye ve cezalandırmaya halk içinde çok büyük bir öfke var idi. Bu kavmin hemen yalnız başına yapmakta olduğu ticaret işi Avrupa'da dolaşan altının büyük bir miktarını tasarruflarına koymuş olmakla görünen servet ve zenginlik eserleri, çoğunlukla niyet ettikleri ziyareti eda için bile dindaşlarından sadaka dilenmek ihtiyacında bulunan Haçlıların heyecanına sebep olmuştur. İhtimal ki, Yahudilerde yaratılış olarak vasıfları olan alaya alma ve diğerlerine hakaret nazarıyla bakma ile Hristiyanların Haçlı Savaşı hakkında gösterdikleri şevk ve cesareti küçümseyerek, yüzlerine vurdular. Bu sebepler yağmacılık hırsını körükleyerek zulüm ve azgınlık fırtınasının alevlenmesine yol açtı.

Emiko ve Volkmar bu çirkin fiili işaret ve icraya bizzat öncülük ederek bu çirkin güruh da onların ardına düştü. Ren ve Mozel civarındaki şehirlere saldırıp, güzergahlarında bulunan bütün Musevileri gayet zalimane bir suretle katl ve idam ettiler. Bu biçarelerin birçoğu üzüntü ve ümitsizliklerinden düşmanlarının hain kılıçlarına sığınıp, onlara yem olmaktansa kendi kendilerini idam etmeyi tercih ettiler. Çoğu evlerine kapanarak belalı ateşler içinde kayboldular.

İLGİNÇ BİR OLAY

*Haçlılardan korkan anneler çocuklarını
kendi elleriyle boğmak zorunda kaldılar.*

Bazısı da amansız olan can düşmanlarının gözlerinden ilelebet yokluk kuyusunun dibinde kaybolup, gizlenmek için elbiselerine ağır taşlar bağlayarak Ren ve Mozel nehirlerine kendilerini attılar. Analar, şefkatli kucaklarında sütleriyle besledikleri ciğerparelerini Hristiyanların işkenceli pençelerinde idam olunmaktan kurtarmak maksadıyla, “*da-ha sonra Halilürrahman’ın bereketli sofrasından nasipdar olsun-lar*” diyerek, kendi elleriyle boğmaya razı oldular. Yaşlılar ve kadınlar hayatlarını bitirmek noktasında güçlülerinden yardım talebinde bulundular. Bu karabahtlıların hepsi diğ-
ğerlerinin ömür bereketi talebinde buldukları gibi, çabucak bir şekilde ölümleri için dua ve yalvarışlarda bulunurlar idi. Bu musibetli hengame içinde tarih Vorms, Tréves(Tirev), Spire(Spir) ve Mayence(Meintz, Mayans) piskoposlarının in-
sani gayret ve hamiyetleriyle sayfalarını süslemiştir. Bunla-
rın sarayları bir alay katil ve celladın takip etmekte olduğu Museviler için kapılarını açarak bir sığınak olmuştur.

Emiko’nun ordusunun neferleri böyle büyük bir rezil rüşva fetih olayından büyüklenip, böbürlenerek kendi ken-
dilerini alkışlarlar idi. Bunlar sanki Arap cengaverlerine ga-
lebe çalmış gibi müftehir ve övünerek, sayısız ganimeti de
yüklenmiş olarak, böyle bir feci suret ile gazap ve intikamını
çektikleri yaratıcıya utanmadan şükür ve hamdlerini arze-
derek yola dizildiler.

Kendilerinin bir takım kötü batıl şeylere olan inançların-
dan dolayı bazı kutsal nesnelerin parçalarıyla bir kaz veya

bir keçiyi uğursuz katarlarının önüne düşürmüşlerdi. Bu zavallı hayvanları bizzat reisleri gibi saygıdeğer görürler, zalimlik ve kan dökücülükte en acımasızca davrananları bile, bu hayvanlara gösterilen itibar ve itimada ortak olurlar idi. “Haçlı” adını almış olan bu korkunç güruhun yaklaştığı halk büyük bir vahşetle önlerinden kaçır ve gizlenirler idi. Yollar üzerinde tesadüf eyledikleri Hristiyanlar kendilerinin gayret ve şecaatlerini tebrik ve takdire zorlanır ve zalim kılıçlarının kötülüğüne uğramak korkusuyla titreşirler idi. Hayvan ağzına vurulan düzen geminden başını kurtaran bu büyük topluluk ne geçip girecekleri yerleri ve ne de ahalisini tanımaksızın ve hatta ordunun öncüsü olan fırkanın bu hatırı sayılır seferde ne bela ve hüsrana giriftar olduklarını bilmeksizin, belalı bir fırtına gibi Engürüs(Macaristan) sahralarına doğru ilerlediler. Mozburg(Moseburg) şehri onların yüzüne kabul kapısını kapatarak erzak vermekten kaçındı. Haçlılar ise İsa askeri hakkında hürmette bu suretle kusur işlenmesinden galeyana ve nefrete gelip biçare Yahudilere eyledikleri muamelenin aynısını Macarlara da yapmaya kalktılar. Haçlılar Lita(Leytha) üzerine attıkları köprü vasıtasıyla kale duvarına kadar ulaştılar. Bazı hazırlıklardan sonra hücum işareti verilmekle beraber kale duvarlarına merdivenler dayayıp, topluca yürüyüş yaptılar. Kale içindekiler de şiddetli bir mukavemetle karşılık verdiler. Düşmanlarının üzerine oklar, taşlar, kazan kazan kızgın zeytinyağlarını bela yağmuru gibi yağdırdılar.

Haçlıların şiddet ve hiddetleri ikiye katlanarak birbirlerini cesaretlendirir ve teşvik ederler idi. Zafer şahidi, bunlardan yana çehresini göstermek üzere iken hücum edenlerin ağırlaşmış ayaklarının altında birkaç merdiven bükülerek

mancınık ve köskülerle⁷⁰ sarsılıp yıkılmaya yüz tutmuş⁷¹ olan burçları da bedeninin enkazıyla beraber üzerlerine çökerek birdenbire düşüverdi. Yaralıların feryat ve vaveylasıyla düşmüş olan burç ve duvarların çarpması ve sesleri Haçlılar arasına bir dehşet ve korku saldı. Bunlar yarı yıkılmış ve içinde hasımları korku ve telaşa düşmüş olan kaleyi terk ederek perakende ve perişan çekilip gittiler. Mozburg (Moseburg) ahalisi ise bu aniden ortaya çıkmış olan galibiyete şaşırmış oldukları halde, kalelerinden çıkıp, dağ ve sahrayı silahlarını atmış ve firar yolunu tutmuş olanlarla dopdolu buldular. Bu ana kadar kendilerine hiçbir şey mukavemet edememiş olan bu en katı şerliler bir sebeple mukabeleye güçleri yetmeyerek düşmanlarının intikam kılıçlarına aciz ve miskin bir şekilde teslim olmaktaydılar. Pek çoğu bataklıklarda boğularak telef oldu. Tuna ve Leytha nehirlerinin suları bunların kanıyla kırmızı renge boyanarak leşleriyle örtüldü. Emiko Almanya'ya kadar firar ederek orada geriye kalan ömrünü tamamladı.

Bu ordunun Bulgaristan arazisine kadar ilerlemiş olan öncü birlikleri de aynı hale düştü. Şehirlerde, dağ ve saharlarda hasılı her yerde Haçlıların bu rezil zümresi tıbbı kendileri gibi haşin ve vahşi adamlar buldular. Şöyle ki, o asır müverrihlerinin kanaat ve düşüncelerine göre belirtilen kavimler, bu kötü yapıli ziyaretçilerin gidiş yolları üzerinde kurulmuş bir takım ilahi gazap vasıta ve araçları gibi durmaktaydı.

⁷⁰ Koç başlarıyla(G.K.)

⁷¹ **kağşamak**: “sallanmak, sarsılmak, yıkılmaya yüz tutmak, çökmek üzere olmak ve gevşetmek” anlamlarına gelmektedir(G.K.).

HAÇILILARIN BAZILARI BALKANLARDAN GERİ KAÇTI

Kurtuluş yolunu firarda bulmuş olan az bir topluluğun birazı memleketlerine dönerek hemşehrilerinin maskara ve alaylarına mazhar olmuştur. Bir parçası da Kostantiniye'ye ulaşarak Pierre L'Ermite takımının meydana getirdikleri zalimane fiilleri nedeniyle pek çok ızdırap ve zahmet çekmiş olan Bizanslılar, Latin Haçlılarının yine yeni bir afete uğramış olduklarından tam bir sevinç ile haberdar olmuşlardır.

Bu ordu Gauthier'in güruhuyla birleşerek, O sancağı altına Piza, Venedik ve Cenevizli(Cenevre)leri almış olduğundan, askeri yüz bin kadar savaşçıya ulaşmıştı. Çektikleri zillet ve miskinliğin eseri olarak bir zaman Kayzer'in emirlerine ve misafir oldukları ahalinin hukukuna riayet etmişler ise de Roma ülkesinin her yönden bereket ve bolluğu, kendilerinin işsizlik ve tembellikleri, Kostantiniye servetinin sürekli aç gözlerine görünmesi karargahlarına tekrardan fesat, başıbozukluk ve talancılık hırsını verdi. Artık sabırsız ve kararsız olarak hane ve sarayları, hatta kiliseleri bile yağınaya koyuldular. Aleksi payitahtını bu yıkıcı misafirlerden kurtarmak ricasıyla gemiler tedarik edip bunları Boğaz'ın karşı yakasına taşıtmıştır. Çeşitli ırklardan karma, toplama ve her hal ve yönü düzensiz, tertipsiz orduların döküntüsü olan böyle bir güruhtan hiçbir şey beklenmemeliydi. Başlangıçta, Haçlıların çoğu vatanlarını terk ettiklerinde, sadece adaklarını yerine getirmek ve Kudüs-i Şerif⁷²'i ziyaret şerefini taşımaktan başka bir şey düşünmezlerdi. Ama bu halis düşünce ve temiz niyetler yolda mahvoluverdi. Her ne sebep toplanma gerekçesi olursa olsun, insanoğlu bir dizgin ile

⁷² Kuds-i Şerif olarak da yazılmaktadır(G.K.).

zapt ve idare olunmadığı zaman, en çok ahlakı bozuk olanların en çok nüfuz ve kudrete sahip olduğu, kötü örnek ve uygulamaların kanun ve âdet yerine geçtiği tecrübeyle bilinmektedir.

Pierre'in askeri Boğaz'ı geçtiği zaman, yolda rastladığı bütün halkı kendisine düşman buldu. Bunların ilk saldırısında Bizans İmparatoru'nun teb'ası Türklerden çok zulme ve hüsrana uğradı. Haçlılar cahillik ve ahmaklıkları gereğince sağlam adetler ile batıl inançları, kayıtsızlık ve başıboşlukla karıştırarak Haçlı bayrakları altında tabiiyeti nefret ettirir ve ürkütür bir şekilde çirkin ve kötü işleri yaparlardı. Çok geçmeksizin aralarına düşen çeşitli Hristiyanlara ettikleri fenalıkların hepsi başlarına geldi. Bunlar Kostantiniye'den ağırlıklarını yüklenerek yola koyulup, Mudanya civarında Sivito(Civitot) adlı kasaba etrafına çadırlarını kurdular. Bu kasaba Müverrihlerden Orderik Vital(Orderic Vital)'in sözüne göre Guillaum'a(Fatih William) İngiltere'yi ele geçirdiği sırada mukavemet edemeyerek doğu tarafına iltica etmiş olan İngilizleri iskan etmek üzere Aleksi Komnen tarafından henüz yenilenmiş ve tesis olunmuş idi. Zamanımızda Gemlik denilen kasaba mevkiindedir. Kruvazalara(Haçlılara) Bizanslıların ev sahipliği hukukuna riayet etmeleri ve özellikle Türklerle karşılaşma ve konuşmaktan kaçınmaları tavsiye ve tenbih edilmişti. Dolayısıyla bunlar birkaç hafta sessiz ve temiz durmayı gerekli gördülerse de kendilerinin huzur ve ataleti, etraf ve civar bölgelerin medeniyet ve güzelliği gittikçe usul ve nizamı unutturarak, liderlerinin nasihat ve vasiyetlerini küçümsemelerine, hafife almalarına sebep oldu. İçlerinden en terbiyesiz olanlar etrafa sarkıntılık edip gaspederek ele geçirdikleri mal ve eşyayı

yüklenmiş şekilde geri döndüler. Denilebilir ki, haset ve kin, kargaşa ve isyan Bizanslıların gasbedilmiş mallarıyla birlikte bunların arasına girdi. Öyle ki, her gün bir tür tartışma ve ihtilaf baş göstermekte⁷³ idi.

HAÇLILAR AÇLIKTAN NELER YAPTILAR?

Bu mağrur grup çok zaman geçmeksizin, Türklerin böyle sulh ve rahat üzere bırakıldığını acayip bir iş görerek Alman, Lombard ve Ligurlar(Liguriens)⁷⁴dan üç bin Haçlı ayrılarak Renaud(Renod) isminde bir liderin kumandasında doğruca Ekzirogorgon(Exérogorgon, Kserigordon)⁷⁵ kalesi üzerine yürüdüler. İlk hücumda muhafız İslam askerlerini oradan çıkararak kaleye girmişler ise de müteakiben, İznik tarafından gönderilen bir grup Türk askerinin kuşatma ve baskısına uğradılar. Çünkü Haçlılar azık ve zahirelerden eli boş bulundukları gibi muhasara edenler tarafından kalenin suları da kesilmişti. Bundan dolayı Haçlılar arasında açlık ve susuzluk belası öyle bir mertebeye ulaştı ki, bir lahza hararetlerini bastırmak için bevillerini(sidiklerini) ve hayvanlarının kanını içmeye mecbur oldular. Cesaret ve dayanaklılıkları kendilerini muhafaza edemeyip işin sonunda hasımlarının pençesine yakalarını ve canlarını teslim ettiler. İçlerinden bazıları katledilip, geriye kalanları esir olarak Horasan'a gönderildi. Reisleri bulunan adı geçen Renaud askerleriyle

⁷³ **serzede-i zuhûr**: baş göstermek(G.K.).

⁷⁴ İtalya'nın batı tarafında oturmakta olan ahalinin ismidir. Adı geçen vilayet eskiden Liguria diye adlandırıldığı için ahalisi de oraya nispet olunurdu.

⁷⁵ Asrımızda bahsi geçen yer "Kale" ismiyle anılmakta olup, Gemlik'e dört buçuk saat mesafede ve İznik'in sekiz saat kuzeybatısında ve Pazar Köyü'nün yarım saat kuzey tarafında bulunmaktadır.

birlikte fidiye vermek yerine dinini terk ederek, İslamiyet'i kabul ile canını kurtardı.

Bu korkunç haber Haçlı ordugahına ulaşınca, aralarına bir büyük karışıklık saldı. Ordunun içtima halinde yirmi beş bin piyade ve zırlı beş yüz atlı dağların ormanlıklı olan taraflarından İznik'e doğru yürüdüler. Bu sıralarda İznik hakimi de bunları ordugahlarında basmak için bir büyük topluluk ile yola çıkmıştı. Haçlılar üç dört mil mesafe kateder etmez İznik hakimi düşmanların da kendi tarafına yönelecek yürümekte olduklarından haberdar olup, girmiş olduğu ormanı terk ederek geldiği yoldan dönüp, Hristiyan askerinin güzergahı olacak olan sahrada savaş düzeni oluşturdu. Haçlılar ise düşmanlarının kendilerine yakın olduğundan şüphelenmeksizin yollarına devam ettiler. Hasılı iki topluluk karşılaştılar ve savaşa duruşuldu. Ancak İseviler saf tanzimine vakit bulamayarak öte tarafın yoğun bir şekilde hücumu üzerine parçalandılar. Kaynakların naklettiklerine göre, Haçlılar kendilerinde hiçbir vakit misli görülmemiş şekilde savaş meydanında mukavemet gösterdiler. Ama cenk ve cidal ateşi etrafa şerrini saçmaya başladığı gibi, ilk başta liderlerinin hayat elbisesi yanıp, Meteliksiz Gauthier⁷⁶ de yedi yerinden ok ve mızraklarla yaralanmış olarak acziyet ve güçsüzlük çukuruna yuvarlandı. Bu şiddetli ve kanlı muharebe İznik'in altı fersah⁷⁷ batı tarafında zamanımızda Pazar Köyü denilen kasaba ile İznik Gölü arasında bulunan mahallerde yapılmıştır. Bir fersah⁷⁸ uzaklığı olan bu mesafe şimdi bağlarla ve

⁷⁶ Malum olduğu üzere bu şahıs "bîvâye: nasipsiz"likle lakaplandırılmıştır.

⁷⁷ Ahter-i Kebir'e göre oniki bin adımlık mesafedir (G.K.).

⁷⁸ 1 Fersah: Deniz Fersahı 5555m, Kara Fersahı 4444m'dir (G.K.).

nar, zeytin ağaçlarıyla örtölmüş ve süslenmiştir. İznik Sultanı, bu muvaffakiyet ve zaferden sonra ancak ruhban, kadınlar, çocuklar ve hastalardan ibaret kalmış olan Haçlı ordugahına yönelerek, gulam ve cariye olmaya kabiliyeti olan genç yaştakilerin canına eman vermiştir. Onlar da esir olarak oradan götürölmüşlerdir. Bizanslılar tarafından kurtarılan ancak üç bin kaçaktan başka Hristiyan ordusu takımıyla bir günde yokluk alemine ayak basıp, Civetot vadisiyle İznik yolu üzerinde Onların çürümüş kemiklerinden hasıl olan kuleler bu ovaya onların varlıklarına dair bir nişan verir idi.

Asya'ya dehşet velvelesi salan bu güruhun son hali, istilaya gittikleri yerleri görmek kendilerine müyesser olmaksızın bu sonuca ulaştı. Yaptıkları aşırılıklar ve zulümler bütün Bizans halkının Haçlılardan tüylenmelerine ve onlardan nefret etmelerine sebep olmuş, savaş ve çatışma şekilleri batı cengaverleri hakkında söylenen sözlerin boş çıkan şeyler olduğunu Türklere göstermiştir.

Pierre muharebeden önce Kostantiniye'ye dönmüş olup, hayli zamandan beri Kruvazalar(Haçlılar) arasındaki hüküm ve nüfuzunu zayı' etmekle onların haşinlik ve sünepe-likleri aleyhine hararetili konuşmalar yapar ve bu güruha, yaratıcının indinde kutsal mezarı ziyarete, orada ibadet etmeye layık olmayan, buna hakkı olmayan bir haydut alayı nazarıyla bakar idi. İşte o zaman herkes gördü ki, mukaddes savaşın başında ve daha çağrısını yaparken önderliğe hasleti olan bir adam mevcut değildir. Çeşitli maksatlar ve hedefler için amel ve hareket eden, kendilerinin meyil ve heyecanlarından başka bir şeye asla itaat etmeyen bir topluluğu ancak

paye, dirayet ve idrak sahiplerinden olan kimse idare edebilir. Bahsi geçen Pierre bu olayı becerikli diliyle hazırladıktan sonra ziyaretçiler kalabalığı içinde kaybolarak nihayet kendi eseri olan bu muharebeler arasında nüfuz elde etme, kendi nefsinin tatmin etme değil, varlığını bile belli edemedi. Avrupa kendi gözü önünden geçmiş olan üç yüz bin şahsın ahvalinin, anlatıldığı şekilde perişanlık ve başarısızlıkla sona ermiş olduğunu büyük bir telaş ve dehşetle haber almış ise de, bu durum öncülerini olanlara asla gevşeklik getirmedir. Bunlar seleflerinin uğradıkları Tuna sahilleriyle Bitini(Bithynie)⁷⁹ arazisinde mahvolup giden Kruvazalardan daha nizamlı, daha dehşetli ordular oluşturmıştır.

Bu yeni orduların ahval ve hareketleri, yolculuk ve gelişleri esnasında pek çok büyük olay anlatılacaktır. İşte bu seferde şövalyeliğin (Chevalierlik) düşünce ve cesaret hali görülür. Haçlı savaşının şaşılaştıran zamanları bu tarihten itibaren başlar.

DÜZENLİ HAÇLI ORDULARININ ANADOLU'YU İSTİLASI

Bu defa da batı ülkelerini terk edecek olan Hristiyan liderler cesaret ve savaşçılık hususunda şöhret ve şan sahiplerinden olup, özellikle Basse-Lorraine dükası (Duc de Basse-Lorraine) Godefroy de Bouillon(Godfruva) tarihi eserlere göre hepsinden seçkindir. Bu zat Bolonya(Boulogne) kontları asil silsilesinden olarak nesepçe (soyca) de Şarlman(Charles Magnus)'a bağlanmaktadır. Boillon delikanlılık zamanlarından beri Papalıkla Almanya İmparatoru arasında olan mu-

⁷⁹ Bağlı olan yerlerle birlikte Hüdavendigâr Vilayeti'nin eski ismidir.

harebede şöhret bulmuş, tanınıyordu. Greguvar'ın İmparatorluk tacını göndermiş olduğu Souabe Dükası Rodolf Rinfeld'i(Rodolphe de Rhinfeld Duc de Souabe) savaş meydanında idam etmiştir. Papa'nın hasmı olan Anaklet'in meramının yerine getirilmesi zımnında (için) İtalya'da ateşin alevi yükselince, Godfruva, Hanri'nin askerleri içinde bulunarak Roma'ya hücum edildiği esnada, çok daha önceden oraya girmek O'na müyesser olmuştur. İşin sonunda galibiyet ve muzafferiyetin bile şeref ve şan veremediği, Hristiyanların asi olarak gördükleri bir tarafı tutmuş olduğuna pişman oldu. Tabi ki, zamanının fikri yapısına uygun olarak sıradan bir ziyaretçi gibi değil, aksine fetih ve kurtarma niyetiyle gitme konusunda samimi idi.

Hal ve şarının nasıl olduğunu haber veren tarihlere göre bu kişi istenen vasıflara sahip ve rağbet gören bir ahlaklı olmasına binaen, her tabaka ve sınıfta bulunan şahısların en güvenileni, makbulü ve her halukarda sığındığı ve itimat ettiği biri idi. Bundan dolayı O'nun emir ve işaretiyle Fransa ve Ren sahillerinin ileri gelenleri ordularını techiz etmek ve hazırlamak için hazinelerini yağmaladılar.* Savaşmaya yarayacak her nevi eşya o kadar ağır paha oldu ki bir ev idaresine yetecek arazi kıymetiyle ancak bir süvari techizi mümkün olabilirdi. Kadınlara kocalarının veya oğullarının sefer levazımının tedariki için altınlarını, ziynetlerini ve cevherlerini bozdurup, harcadılar. Hatta daha önce zikredildiği gibi, memleketin ileri gelenleri diğer zamanlarda bin cana karşılık alakalarını kesemedikleri emlak ve mal mülkü bedavaya terk eder(semen-i bahş) veya silah ve savaş aletleriyle değiş-

* nisâr: saçmak, saçıcılık, yağmalama.

tirirler idi. Velhasıl savaş ve sefer levazımından olduğu için dünyada aranan ve istenen şeyler altın ve demirden ibaret kaldı. Ya cimrilik ve pintilik veya korku ve telaştan kaynaklanan toprağın altında kalmış olan defineler tekrar gün yüzüne(açığa) çıktı. Yukarıda adı geçen Guibert'in kavline (ifadesine) göre saf ve halis külçeleriyle meskukatın (sikkelerin) cinsleri Haçlıların ileri gelenlerinin çadırlarında köylü evindeki meyveler (ismar) gibi yığın yığın görülür oldu.

Çoğu baron, satacak yerleri ve kuleleri kalmadığından savaşçılık alameti olan Haç nişanını almayarak, harp teçizatlarını kuşanarak muhariplik şan ve unvanından hissedar olmak isteyen dindaşlarının merhamet ve muavenetini (yardımını) dilerler idi. Bazıları Müslümanlarla kavgaya azmedecek bir hale gelebilmek için Melun adlı yerin Vikontu Guillaume gibi kendi teb'alarının mallarını gasp, bazıları da köyleri kendileri tarumar ve yağma ederler idi. Godefrova akranına nispetle insaf sahibi ve mutedil (ılımlı) olduğundan emlakini satmakla yetindi. Kendi himayesi altında bulunan Metz şehri ahalisine karar verme karşılığında bağımsızlıklarını sağlamaya ruhsat verdi. Verdun Piskoposu'na Stenay Emareti'ni satarak, Liege Piskoposu'na da dört bin mark(marc) gümüş ve bir Livre(Livr)⁸⁰ altın karşılığında Boilloun Dükalığı üzerindeki hukukunu bıraktı. Buna binnaen Haçlı Seferi kronikçilerinden biri, *"Cismani dünyanın hakimi ümera ve liderler Hz. İsa uğrunda kendilerini her şeyden arındırıp, temizledikçe ruhani liderler bunlardan istifade ederek,*

⁸⁰ "Mark", ikiyüz kırkdört gramdan yani, tahminen seksen dirhemden ve "livre" de dörtyüz seksen dokuz gramdan yüz altmış dirhemden ibaret birer eski ölçü birimleridir.

mansıpların servetine sahip olarak, mal varlıklarına konarlar idi” demiştir.

Boilloun Dükası Godefruva bayrağı altına seksen bin piyade ve on bin süvari toplamış ve refakatinde Fransa ve Almanya ümerasından birçokları bulunmuş olduğu halde, Clermont meclisinden sekiz ay sonra sefer yoluna koyuldu. Yanında biraderleri Eustache ve Baudouin ve biraderzadesi Baudouin de Bourg’u da götürdü. Günlerden bir gün Godefruva gibi Kudüs Kralı olacak olan bu iki Baudouin orduda o zaman sıradan şövalyelik(chevalierlik) derece ve rütbesinde idi. İleride bazı vakalarıyla namları yad olunacağı için bu takımın içinde şan ve unvan sahibi olanlardan daha çok kimseler bulunmuştur. Godefruva’nın liderliği altında olan ordu muntazam ve mürettep bir şekilde, muharebelerde tecrübeli neferlerden oluşmakta idi. Piyer Lermit gürubunun Almanya’ya gösterdikleri temaşanın tam tersine bir görüntü sergilediler. Her geçtikleri yerde Haçlıların haysiyet ve namusunu ikmal ettiler. Evvelki gurubun düşman ve engellere tesadüf ettiği mahallerde bunlar müttefik ve yardımcı oldular. Godefruva bu yolda kendilerinden önce gitmiş olanların intikamını almak telaşına düşmeksizin yalnız onların tersine çevrilmiş bahtını ve makus tali’ini teessüf ve hüznün ile doldurarak(iktifa) Aşağı Avusturya’da bulunan Altenburg kasabasına varışlarında Kral Koloman’a hükümeti dairesinden serbestçe geçmeye yazılı bir şekilde izin verilmesini istediler. Buna o taraftan “müsait” cevabı aldı. Bu iki zat arasında Altenburg’da mülakat yapıldı. Macarlarla Bulgarlar da Piyer Gotchalk ve Emiko’nun askerlerinin işledikleri mezalim ve haksızlıkları unutarak, Godefruva’nın mü-

layimlik ve itidalini alkışladılar. Haçlıların zafer kazanmaları için dua ederek aminler okudular.

Lorainne Dükası bir taraftan İstanbul'a doğru ilerlemekte olsun, diğer canipten Fransa bu sefer için bir ordu daha hazırlamakta idi. Clermont Konsili'nden birkaç ay sonra Haçlı savaşı işlerine dair konuşmak ve müzakereler yapmak maksadıyla ülkenin ileri gelenleri toplandılar. Bu toplantı Papa'nın henüz aforoz etmiş olduğu Birinci Filip dahi hazır bulunduğu halde düzenlenmişti. Papalığın teşvik ve himmetiyle ilan olunan bu muharebenin hilafında kimse bulunmadı. Avrupa'yı ve bilhassa Fransa'yı coşkuya getiren dini taassup ve askeri kaba cesareti tadil etmeye veya kontrol altına alıp istenildiği gibi yönlendirmeye kimse zihin yormadı.

Onuncu yüzyıl ortalarına doğru Fransa Krallığı'nın üçüncü sülalesinin lideri olan Hugues Capet Haçlı komutanların istihkakları olan miktardan hariç olarak gaspettikleri bir kısım yönetim hakkını tasdik ederek, verdi. Bundan başka Krallık unvanını kazanmak için Kraliyet'in başka hukukunu da hemen terk ve feda etti. Bundan dolayı Hugues'un torunu olan Birinci Filip'in saltanatı zamanında onun mührü altında bulunan yerler ancak Paris'in etrafıyla Orleans'a münhasır idi. Fransa ülkesinin diğer yerlerinin çoğu Kral'dan daha güçlü derebeylerin idarelerinde kalmıştı.

İşte bu beyler taifesi ile kilisenin nüfuz ve kuvvetine karşı, ahalinin ümidi olan Krallık o kadar dayanıksız idi ki, Krallığın kuşatılmış olduğu bunca inatçı düşman, çok sayıda mevcut müşkilat arasında perişanlığa teslim olmamasına günümüzde bile şaşılır. Çünkü Kralın şahsı dahi kilise'nin

gözetimi ve teftişi altında bulunmakta olduğundan, itaatkar ahaliyi hakimiyet altından çıkarmak, fesat ve ihtilallerine bir mukaddes maksat izafe ederek meşruiyet rengi vermek pek kolay idi.

HAÇLILAR AVRUPA'NIN USLANMAZ KESİMLERİNDEN SEÇİLMİŞTİ

Haçlı Seferi anlatıldığı üzere Fransa ülkesinin içinde bulunduğu karmaşıklık halinden istifade etmek için fırsat kollayan kişileri Avrupa'dan uzağa çekip götürmüş olduğundan hem iç savaşın belalısı Fransızların vatanlarından atılmalarını sağladı ve hem de Almanya'da Henri(Hanri) ile Papa Greguvar arasında alevlenen savaş ateşini söndürdü. Akıl ve ilim sahiplerinin kıyas ve tasavvur edebilecekleri hal bu minval üzere idi. Ancak o zaman Fransa hükümetinin müdürleri ve tedbir sahipleri Haçlıların bu hareketlerinin bir çok zaman sonra bilinmiş olan başarılı neticelerini etraflica hatırlayarak ve düşünererek Haçlı Muharebelerine değer verdiler. Ancak bu savaşların haklılığına inanmaya bir yol ve delil yoktur. Zira bu durum(değer verme işi), ancak asırmızda⁸¹ tahakkuk etmiş ve ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan da ülkelerin ileri gelenlerinin ve ayanlarının katılmasıyla büyüyecek olan böyle bir muharebeyi gereği gibi değerlendirirken musibet ve ihtilaller mütalaa olarak asla göz önüne alınmadı. Halk arasındaki tamahkarlık ve utanmazlık tavırlarının, galeyana ve heyecana kapılmaya meyilli fikirlerin, hükümetler için zararlı ve tehlikeli olduğu gibi bu muharebe için toplanan askerin bile yok olmasına sebep olacağı asla akla getirilmemişti. Gerek savaşa katılma kararı veren ve gerek hane ve ailelerinde (aşiyanele-

⁸¹ XIX. yüzyılda (G.K.).

rinde) kalanlardan hiç biri, ne bu mülahazaları ve ne de gelecek zaman için savaş ve zaferden başka bir şeyi düşünmezlerdi. Memleketin komutanları uzak ülkelerde yapılacak böyle bir muharebeye hep birden aceleyle hazırlanmaya başladılar. Bunun kendi hükümet ve iktidarlarının, hanedanlarının, zayıflamasına ve harap olmasına sebep olacağını tasavvur etmezler idi. Bu muharebe dolayısıyla krallar memleketlerini genişletmek ve yönetimleri altındakiler de serbestiyet ve hürriyet ümidinden çok uzak idiler.

Sözün özü, bütün insanlar işin ne olacağını ve ne sonuca çıkacağını düşünmeyerek, olaya kapılıp giderler idi. Çağın hükümdarları ve bakanları da bu meyil ve cezbe kapılma bakımından ahali ile hemhal idiler. Kavmin ileri gelenlerinden sayılanlar bile bu yolda kendi iradelerini kullanmaya güç yetiremeyerek kaza ve kaderin elinde birer oyuncak olarak kalmışlardı. İşte bu taassuplu zamanda gökte ve yerde bir acayip ve garip alamet görünmesinin kalplere ve halkın duygusuna tesiri hikmet ve hakkaniyetin telkin ettiği bir emre bağlı idi. Tarihlerin verdiği bilgilere göre, baronların toplandıkları Ay'ın yüzü tutulmuştu ve bir karaltı perdesinin altında, kanlı perde içinde görünerek, ta gecenin sonuna ve yıldızların parıltısının sönmesine kadar bu hal devam etti. Şafak vaktinde ayın yüzündeki bu boya rengi kalktı. Sonraki ay görüntüsü birdenbire hiç görülmemiş bir şekilde bir nur ile çevrelendi ki, bu nur bakanların gözlerinde hayırlı bir iz bıraktı. Bu manzaradan birkaç hafta sonra kuzey ufkunun bir ateş kırmızılığı içinde görülmesinden dolayı halka o derece korku ve dehşet düştü ki , güya düşmanlar silahlarını ellerine almış olarak gece baskını yapmış gibi hane ve şehirlerinde hep birden dışarı çıktılar. İşte bu alametler ile

benzeri diğer bunu pekiştiren olaylar, Haçlı Savaşı'nın Allah tarafından gösterilen bir özel işareti gibi yorumlandı. Her tarafta Haçlıların sayılarının çoğalarak kat be kat artmalarına sebep oldu. O zamana değin, kayıtsız ve tarafsız duranlar bile genel efkara uymak üzere koştular.

Vemanduvalılar(Vermendois) kendi kontları Fransa Kralı Birinci Hanrı'nın ikinci oğlu Hugues'un sancağı altında Kral Filip(Philippe)'in tabi olmasıyla beraber yola koyuldular. Her ne kadar bu orduda bulunan beyler arasında askeri idare bakımından şan ve şöhrat sahibi birçok zat var idiyse de, Fransa Kralı'nın biraderi olmak dolayısıyla adı geçen Kont Hugues'un şöhrati çoğu şark beldelerinde ve Roma diyarında yayılmıştı. Kendisi gayet süslü ve muhteşem olduğu için halkın da bakışlarını celbetmiş idi. Tembel ve hafif tabiatlı biri olmakla beraber savaşta gayret ve cesaret gösterirdi. Ancak zahmet ve şiddet zamanlarında sebat ve celadet (yiğitlik) ortaya koyamaz idi. Hugues iki defa şövalyelerle beraber bu ziyaret yoluna yöneldi. Ama sonunda Kudüs'e erişmeden ömrü son buldu. Bu seferde pek çok ileri gelen komutanlar bulundular. Onların en ileri gelenleri de Hugues ile aşağıda isimleri sayılanlardır.

Robert, Courte-Henze lakabıyla lakaplanmış olup, kitabın önceki kısımlarında bahsedilen "Fatih" unvanıyla meşhur olan William(Guillaume)'ın büyük oğlu ve Normandiya Dükası'dır. Diğer Robert "Frison" lakabıyla şöhratlanmış olan Robert'in oğlu ve Flander Kontu'dur.

Etienne Bluva(Blois) ise Şartır(Chartres) Kontu olup zamanının emirleri arasında zenginlik bakımından en ileri geleni idi. Hatta servet ve zenginliğine(sâmân) bir ölçü olmak

üzere, yılın günleri sayısınca burç ve surlar(bar) ile donatılmış saraylar olduğunu müverrihler yazıp, anlatmaktadır. Man (Mans) şehri Piskopos Hildeber(Hildebert), Etyen'i savaş yapmakta I. Kayzer(Caesar)'e ve şiirde de Virgile'e teşbih etmiştir.

Burada bahsedilen meşhurların çoğu kadın, çocuk ve maiyetindekileri, bütün savaş alet ve edevatını yanlarına aldıkları halde Rum tarafına gitmek üzere, Alp Dağları'ndan geçerek İtalya sahillerine doğru hareket ettiler. Luk (Lucques)^(*) şehri civarında kavuştukları Papa Urban, bunların bahadırılıklarını medheden sözler söyleyerek, maksatlarına ulaşmaları için dualar etti.

Vermanduva Kontu Papa'dan kilise ilmini bizzat aldıktan sonra, Petrus ve Pavlus'un mezarlarını ziyaret amacıyla Roma'ya gitti. Roma o zamanda bir arbede ve savaş arenası idi. Papa'nın askeriyle O'nun hilafında olan Guibert'in gububu eline silah alarak, Petrus(St. Peter) için mücadeleye girişmişti. Böylece Guibert Petrus'a bağlı olan kiliseyi diğerinden ayırarak, istimlak etmeye çalıştı. İsevilerin(Haçlıların) götürdükleri adakları hangi taraf galebe ise o taraf zaptederdi. Sonraki bazı müverrihlerin diğer türden ifadeleri varsa da Haçlılar Roma şehrinin düşmüş olduğu karmaşıklık ve ihtilal halinde bu iki tarafın da leh ve aleyhinde olmadı. Daha garibi Papa bizzat silahlandırdığı Haçlı askerinden hiç birini yardıma çağırmadı. Haçlı reislerinden bazıları yalnız Petrus ve Pavlus'un Nasıra'daki kilisede olan mezarlarına yüz sürmekle yetindiler. Böyle bir makamda yapılan hürmetsizlik ve edepsizliği görüp, gayret ve inançlarına halel

^(*) İtalya şehirlerinden biridir.

geldi. Haçlı sancağını terk ederek, vatanlarına döndüler. Diğerleri de yollarına devam ederek Puy yönüne doğru hareket ettiler. Fakat Bari'ye^(*) vardıklarında kışın gelmesi sebebiyle, deniz yoluyla gitmekte tehlike olduğuna kanaat getirerek, birkaç ay orada ikametle, ilerlemeyi o bahara kadar ertelediler.

FRANSA HAÇLILARI DİĞERLERİNİ TAHRİK EDİYOR

Bu esnada Fransa Haçlılarının geçip gitmesi, İtalyalıların gayret damarlarını tahrik etti. İtalya'nın ileri gelenlerinden Tarente^(*) Prensi Bohemond, Haçlılara katılmakta ve bunların her haline ortak olmakta hepsinin önüne geçti. Prens Bohemond'un bu sefere katılmayı tercih etmesi, İsa'nın kabrini kurtarmak aşk ve ateşiyle olmayıp, bundan asıl ve kesin maksadı başkaydı. O'nun Roma Kayzer'ine derin bir kini olduğu için, Roma halkına ezici kuvvetini göstererek askeriyle memleketlerini geçmek ve Kudüs'e varmadan önce kendisi için hükümet teşkiline elverir bir memleket zaptetmek idi.

Tarente Emareti'nin küçüklüğü bir ordu toplayıp, tertip etmeye müsait değildi. Ama o asırda kim isterse, din namına her devlet ve hükümet mülkünde asker yazmaya muktedir olabilir idi. Haçlı Seferleri'ne olan düşkünlük, Bohemond'un emeline uygun geldiğinden, O'nun da bayrağı altında birçok cengaver toplandı. Şöyle ki, Bohemond amcası Roger ile Amalfi muhasarasında bulunduğu sırada, askerlerin meylini Kudüs

^(*) Napoli civarında bir şehirdir.

^(*) İtalya'da Napoli civarında yine bu isimle anılan bir körfez üzerinde bulunan memleketler.

tarafına çevirmeye muvaffak olduğundan, kaleyi kuşatmaktan vazgeçerek, Kudüs seferi hazırlığına başladı. Bir müddet sonra on bin süvari ve yirmi bin askerle gemilere binmiş olarak, Puy ve Tarente ve Kalabriya şövalyelerinin meşhurlarını maiyetine alarak, Yunanistan kıyılarına doğru yelken açarak yola koyuldu.

Fransa'nın güney eyaletlerinden tertip olunan asker Adhemar de Monteil, Saint Gilles ve Tolouse Kontu Raymond'un kumandası altında hareket ettiler. Bu Adhemar Puy şehri Piskoposu olup, bulunduğu grubun ruhani reisi durumunda idi.

Raymond oğlunu ve zevcesini yanına alarak, yüz bin askere reis olarak ve Lion şehrine uğradıktan sonra, oradan Rhone(*) nehrini geçmek suretiyle Alp Dağları'nı ve Lombardiya ve Frioul(*) vilayetlerini geride bıraktı. Esclavonie (Slovenya) (*) Dağları'ndan aşırıp Roma ülkesine doğru yöneldi. Asrın müverrihlerinin umumiyetle Esclavonie ismiyle adlandırdıkları ülke Slavlarla meskun olan memleketler olsa gerektir. Raymond'un ordusunda bulunan vakanüvisi Raymond d'Agiles'in nakil ve beyan ettiğine göre, üç hafta müddetle Hristiyanlar insandan, hatta vahşi hayvanlar ve kuşlardan hali vadi ve dağları geçtikten sonra birtakım

*) İsviçre'den çıkarak, Fransa'dan geçen bir meşhur nehirdir.

*) Eski Venedik ile Avusturya arasında yarı yarıya yönetilen bir vilayet idi. Günümüzde(elyevm) İtalya ile Avusturya yine birer parçasına maliktirler.

*) Avusturya ile Macaristan arasında bulunan ve Avusturya'ya tabi bir büyük vilayettir. Hududu garben Hırvatistan, şarken Tameşvar, şimalen Macaristan'ın Bac, Barati ve Şumuh sancakları, cenuben Bosna ve Sırbistan olup, üçyüz elli beş bin kadar nüfusu olup, bugün(XIX. yüzyılın sonu itibarıyla) Hırvatistan'a tabidir.

düşman kavimlerin püskürme, hücum ve vurmalarıyla uğraşmaya mecbur kaldılar. Raymond İşkodra'yı zapt ve istila ettiği sırada müverrihlerin Pençinat(Pincenates) adını verdikleri Peçenek (Petscheneyes) taifesi piskopos Adhemar'a baskın verip, O'nu bir büyük tehlikeye uğrattılar.

Roma İmparatoru Aleksî yardım talep ederek, bunları davet etmiş ise de çokluklarından vehim (korku) ve telaşa düştü. Zira her ne kadar Haçlıların reisleri ikinci derece ümeradan sayılırlar ise de, Avrupa'nın o zamanki bütün kuvvet ve şevketi bunlarla beraber idi. Aleksî'nin kızı Anna Komnen(Arne Comnene) Haçlıları çoklukta denizin kumları ve semanın yıldızlarına, birbirine iltihak eden guruplarını ise bir büyük nehir oluşturmaya sebep olan sellere benzetmişti.

HAÇLI NORMANLAR, HAÇLI DOĞU ROMA'YI KORKUTUYOR

Draç ve Yenişehir(*) ovaları vakasından beri Aleksî Bohemond'dan çekiniyor ve korkuyordu. Haçlı Seferlerinin diğer beylerine kuvvet derecelerini layıkıyla anlamamış iken, bunlardan yardım ve medet dileyerek gizli bir sır gibi sakladığı güçsüzlüğünü ayan eylediğine pişman idi. Bu pişmanlıklar Haçlılar başkente doğru ilerledikçe gerek müneccimlerin verdiği haberleri gerekse ahali arasındaki söylentiler dolayısıyla, artmakta ve şiddetlenmekte idi. Çünkü Aleksî kendisine iyilik eden İmparator'dan tahtı düşürmek suretiyle elde ettiği için, kararsız tabiat ve insaniyet tarzına pek o kadar güven duymuyordu. Hırs ve tama'nın insana

(*) Durazzo(Duressi) ve Larissa ovaları bugün Arnavutluk sınırları içindedir(G.K.).

neler ettireceğini herkesken daha iyi bilirdi. Saltanat elbisesiyle gayesini süsleyinceye kadar bazı kere bahadırılık ve cesaret emareleri ortaya koymuştu. Bundan sonra sıra devlet işlerini idareye gelince her güçsüz devletin ve hususen de Romalıların adetleri olan çıkarına göre idare etme politikasını hareket üssü olarak kabul etmişti. Her ne kadar, bahsi geçen Anna Komnen pederini mükemmel bir hükümdar sıfatında ve Latinleri de bir hain ve gaddar padişah suretinde nitelendirmiş ve tasvir etmişse de, tarafsızlığı seçen müverrihler medh ve zemmetmeye (övgü ve yergiye) dair mübalağalardan kaçınarak, aslında Aleksi'nin birtakım batıl düşüncelere kapılmış, gerçek şereften ziyade yalancılığa rağbet etmiş gücü, iktidarı zayıf bir Kayzer olduğunu beyan ederler.

Aleksi'nin Haçlı ordusunun kumandasını alarak bütün Anadolu'yu tekrar Kayzer Devleti'nin tasarruf kabzasına alabilmek ihtimali vardı. Ancak zayıflık gereği böyle büyük bir işe cürette tehlike görerek, onlardan çekine çekine ileriye hesap ederek, ihtiyatlı hareket etmeyi, Haçlıların zararlarından emin olabilmek onları dalavere ile aldatmak, zaferlerinden istifade etmek zannına kapılarak, bu zan ile tuttuğu politika ve düşüncelerde gösterdiği türlü tereddütler gibi sebeplerle, tehlike ve güçlükleri artmakta olan böyle bir durumdan çıkabilmek için her türlü esbap ve araca başvurmak, O'nun gözünde hak ve hakkaniyete uygun görünüyordu. Herkese güven vermeye ne kadar çalışırsa niyetinin doğruluğuna o derece su-i zan beslenirdi. Her ne vakit, korku ve tehdit salmaya kalkışırsa kendi korku ve telaşını gösterir idi. Aleksi'nin bu hallerinin üstüne Haçlı beylerinin yaklaşmakta olduğu haberi kendisine verildiği zaman gö-

rünüşte resmi hoş geldiniz merasimini gerçekleştirmek ve gerçekte ise Haçlıların amaçlarını keşfetmek ve anlamak üzere onları karşılamak üzere elçiler gönderdi. Diğer taraftan da güzergahlarında üzerlerine hücum etmek üzere yer yer esirlerden oluşan ordularını gönderdi.

Vermanduva Kontu deniz yoluyla gelirken gemisi bir fırtına ile Arnavutluk(Arnabudluk) sahilinde karaya oturduğunda Draç valisi tarafından ihtirama mazhar olmuş, sonra vali Aleksî'nin emriyle bu kontu ve Melun Vikontu(Vicomte de Melun) olan Klerambolt dö Vanduvil (Clerembault de Vendeuil)'i kendisine bağlı olan komutanların öncülüğüyle beraber koruma altında İstanbul'a yollamıştır.

Roma İmparatoru Latinler canibinden memleketi aleyhinde olması muhtemel olan bütün suikast ve taarruzlardan korunmaya Fransa Kralı'nın biraderi Kont Vermanduva'nın emniyet veren bir rehin olabileceği fikrine kapıldı. Lakin kendi kurtuluşunu aradığı içinde ihanet gizli bu muamele Haçlı reislerinin O'na karşı güvenlerini kaybetmelerine ve düşmanlıklarını çekmesinden başka bir şeye yaramadı. Godefruva dö Bulyon Filibe'ye varışında esaret haberini almasının ardından, bu hakaretin giderilmesi ve tamirini İmparator'dan talep etmek memuriyetiyle İmparator nezdine gönderdiği memurlar derde şifa bir cevap getiremediler. Bundan dolayı Godefruva ve ordusunun gazap ateşini teskine güç yetiremeyip daha sonra geçtikleri mahalleri düşman ülkesi itibar ettiklerinden bir hafta müddetle Edirne açıkları Romalılarla Latinler arasında savaş ve kavga meydana oldu. Payitahta doğru kaçıp kurtularak gelen Romalılar, İmparator'a karşı Latinler tarafından müthiş bir surette

intikama kalkışıldığı haberini anlatmakta idiler. Aleksi kötü tedbirinin vehametinin derecesini görerek korkuya düştü. Hapsinde ve esir olarak bulunan Vermanduva Kontu'ndan af ve aman diledi. Fransızların İstanbul'un surları önüne ulaşmasıyla beraber kendisini serbest bırakacağına yeminle söz verdi. Bu vaat ve söz Haçlı Reisi Godefruva'nın gazabını yatıştırdı. Godefruva kavgaya son verdirdi ve tekrar Romalılara dost ve müttelik muamelesi yaparak, maksadına doğru ilerlemeye devam etti. Bu esnada Aleksi Vermanduva Kontu'nun kendisine biat ve itaatini teklifte cebr ve zorlama ile meşgul oldu. Güya Prens Vermanduva'nın biatının diğer akranlarının da itaat etmelerini sağlayacağını ve bunlar kendisine tabi oldukça hırs ve açgözlülüklerinden emin olacağını ümit eder idi. İmparatorluk hududuna ulaştığında Aleksi'ye kendi büyüklüğünü belirten ve kendini metheden mektuplar yazmış olan Kont Vermanduva bu kere O'nun iltifatlar ve büyük hediyeler sunmasına dayanamayıp, kendisinden talep olunan ahit ve yeminlerin cümlesini Kayzer'e vermekte kusur işlemedi.

Godefruva'nın İstanbul'a gelişiyle Vermanduva Kontu'nun Haçlılar ordusuna dönmesi sırasında herkesi kendi kurtuluşundan memnun, ancak böyle bir ecnebi hükümdara tabiiyeti seçmesinden ise sitemli ve mahzun (üzüntülü) buldu. Vermanduva Kontu, Godefruva'ya kendisi gibi Kayzer'e biat etmesini ricaya kalkıştığı anda etraftan bağırma, kötöleme ve gök ve yerin bedduası gürültüleri yükseldi. Vermanduva Kontu hapis halinde Aleksi'ye ne kadar bağlılık ve mülayimlik gösterdiyse kendisinin arkadaşları İmparator'un irade ve rızasına mukavemet ve muhalefette o derece inatta ısrar ettiler. Aleksi orduya zahire (tahıl) verilme-

sini yasaklayarak, Haçlıları açlıkla yola getirebilirim zan-
netmiş ise de bunlar her şeye pazu gücüyle el koymaya
alışmış olduklarından liderlerinin işaretiyle açık alanlara
yayıldılar. Sarayları, köyleri yağmaladılar. Bu kuvvet ve
güçleriyle karargahlarında gevşeklik ve rahatlık meydana
geldi. Bu karışıklıkta Godefruva ve askerinde birkaç gün sü-
ren, İsa'nın doğumu özel gününün yaklaşmasına hürmetle-
rinin bir eseri müşahede olundu. Savaş ve muharebeyi sulh
ve salaha dönüştürmek için bu asil vesileden istifade olun-
du. İmparator daha önce yasaklamış olduğu zahireleri bu
kere vermekte acele etti. Haçlılar da düşmanca hareketlere
son verdiler.

Beri taraftan Latinler ile Romalılar arasında iyi geçinme
ve uyumun devamlı olmasının imkanı yoktu.⁸² Franklar
Kayzer Devleti'nin imdadına geldikleri övüncüyle ve her bir
hallerinde kendilerini üstün gören mütehakkim tavırlarıyla
mağrurlanıyorlardı. Halbuki, Romalılar bunların şecaatleri-
ne kabalık nazarıyla bakarak, onları hafife alıp, küçümsü-
yorlardı. Kendi tarz ve muamelelerinin nezaketiyle iftihar
etmeyi, kıymet ve itibarın sermayesi hatta bu çeşit görgü-
süzlüğün nefret verici isimlerini telaffuza bile nezaket sahibi
bir dil olan Roma dilinin(Grekçe) ifade etmeye gücü yetme-
diğini tahkir manasında yadederler idi. Çoktan beri Roma
Keşişleri(Piskopos) ile İstanbul Keşişleri arasında meydana
gelmiş olan kopmuşluk, ayrılık ve iki tarafın ahlak ve adet
bakımından ihtilafından kaynaklanan soğukluk ve düşman-
lığı artırarak, her iki taraf birbirini aforoz etmekte yarışıyor-
du. İki taraftan nutuk atan din adamlarının birbirine olan

⁸² Hayyiz-i imkandan dūr: imkanı olmaktan uzak

kin ve garezleri Müslümanlara olan düşmanlıklarından çok daha fazla idi. Romalılar Hristiyanlığın bir takım meselelerinin hayali yorumlarıyla meşgul olmakla beraber, İslam ile harp ederken ölen Hristiyanları şehitler zümresinden saymamakta ve Latin Papazlarının cesaretli hallerini ayıplamakta ısrar ediyorlardı. Bütün doğu ülkesinin mübarek bel-deleri kendi payitahtları olan Kostantiniye şehrinde bulunduğundan dolayı iftiharlarını ortaya koyuyorlardı. Bunlar elde dururken Kudüs'e kadar giderek yorulmayı seçmekte bir makul sebep isnat edemezlerdi. Diğer taraftan da Franklar Romalıları Haçlı muharebesine meylettiremediklerinden dolayı gayet gücenmiş ve infiale kapılmış olduklarından, bunları büyük günah işlemişler gibi horlar ve kötülerler idi. İşte bunca kin ve ayrılıklar nedeniyle bazen karşılıklı mücadeleler de olmuş ve bu arbedelerde Romalılar tarafından cesaret yerine ihanet ve Latinler tarafından da itidal yerine beyhude öfke ve şiddet gösterilmiştir. Bu ihtilaf içinde Kayzer Aleksî, Godefruva'yı kendisine sadakat arzemesi ve bağlanması konusunda yemin ettirmeye ve bu yolda bazen sevgi ve dostluk gösterisinde ve bazen de yapmaya güç yetiremeyeceği bir tehdit ile maksadına nail olmaya çalışırdı. Godefruva, Kayzer'in bu tehditlerine kulak asmaz ve vaatlerine de inanmaz olduğu halde cereyan eden dedikodular Roma Kayzeri'nin askeriyle Latin ordusunu iki kere savaş meydanına çıkarmıştı. Bu sebeple müdafaa gereçlerinden mahrum olan Kostantiniye'nin Latinlerin eline düşmesine az kalmıştı. O esnada Bohemond Draç'a güvenli bir şekilde ayak basmış ve bu keşmekeşliklerin havadisi kulağına gelmişti. Bohemond bu haberi duyduğu anda, Kayzer Devleti'ne hücum etmek ve miras bıraktığı şeylere varis olmak,

sahipsiz kalmış mallara konmak hayallerine düşerek mal bulmuş mağribiye⁸³ döndüğünden Godefruva'ya alelacele elçiler göndererek, Kostantiniye'yi istila etmesini istemiş ve bütün kuvvetiyle bu tehlikeli işte kendisine paydaş olacağını vaat edip, bildirmişti. Buna karşılık Godefruva İsa'nın kabrini kurtarmak için yola çıktığını öne sürüp, Müslümanlar ile cenk etmeye olan ahd u peymanını yadederek, Bohemond'un bu teklifini reddetmişti.

Bohemond tarafından Godefruva'ya gönderilen elçilerin tebliğ etmekle sorumlu oldukları dehşet haberi sonunda Romalılar arasında da duyulduğundan, bu hal Kayzer Aleksî'nin korku ve telaşını ikiye katladı. Dolayısıyla Godefruva'yı arzusuna boyun eğdirmek için hiçbir sebep ve aracın Roma'nın kuvvetini geçmediğinden ve hatta Kayzer, Haçlılar ordusuna rehin olarak oğlunu göndermek derecesine kadar gittiğinden artık bunun üzerine her türlü emniyetsizlik eseri yok olmuş ve atlatılmıştı. Batılı emirler ev sahibinin kurallarına riayet edeceklerini yemin ile temin ederek, Kayzer'in sarayına doğru yöneldiler. Vardıkları anda, Kayzer'i oldukça tantanalı ve haşmetle çevrelenmiş ve devletin zaafını bu zahiri tezyinat ile örtmekle meşgul buldular. Haçlıların reisleri ve bütünüyle beraberinde bulunan emir ve şövalyeler Batı'nın süslü, zinetli askerleriyle mücehhez ve müzeyyen oldukları halde, Kayzer'in tahtının önünde baş eğerek saygı göstermişlerdi. Bunlar sessiz bir şekilde, vakar ve ceberrutluğunu gösteren bir hükümdara karşı diz çökerek güzelce teslim olduktan ve merasim esnasında iki taraftan birbirlerine hayret ve şaşkınlık verecek tavırlar ile bildik

⁸³ Mağribî: Faslı veya Merakeşli demektir (G.K.).

muamelelerin yapılmasından sonra Kayzer Aleksı Godefıruva'yı kendisine oğul(ferzend) edindi. Kayzer Devleti'ni O'nun kollarının himayesi altına teslim etti. Haçlılar da ele geçirecekleri beldeleri eskiden Roma Devleti'nden düşürölmüş ise aynıyla İmparatorluğa teslim edeceklerini, değilse yalnız "*metbuiyet*" unvanıyla İmparatorluk idaresine saygı göstereceklerini taahhüt eylediler. Kayzer de bunlara gerek karadan ve gerek deryadan yardım ve gereken erzakı tedarik edip, hazırlayacaktı. Bununla beraber bu seferlerin faydalarına ve zararlarına ortak olmayı da vaat etti.

DOĞU ROMA HAÇLILARLA ANLAŞABİLDİ Mİ?

İşte Kayzer Latinlerin dostça geçinmelerine bir zafer kazanmış nazarıyla baktığından Latin reisleri karargahlarına döner dönmez, Kayzer tarafından bunlara türlü hediyeler ve peşkeşler yağdırıldı. Bir taraftan Godefıruva Roma Kayzeri'ne tam bir hürmet ve tazimde bulunmalarını ve Kostantiniye'nin kanun ve nizamlarına riayet etmelerini tabl ve nakkarelerle askerine emr ve tenbih etti. Beri yandan da Kayzer Aleksı Franklara zahire ve erzak taşımalarını ve onlara karşı misafirperverlik göstermelerini tebasına tavsiye etti. Bu suretle iki taraf arasında akdolunan ittifak anlaşması nifaksız bir sözleşme şeklinde yapılmış gibi görünüyordu. Lakin Kayzer, Romalıların Latinler hakkında olan kötü düşüncelerini izailede aciz kaldı. Godefıruva'nın da rahat ve huzurlu durmayan askerini zapt u rapta iktidarının olması bariz idi. Her ne kadar Kayzer Aleksı Godefıruva'nın niyetinin halisliğinden mutmain ise de Bohemond'un vusulüyle iki kuvvetin Kostantiniye civarında yığılmasından

korkmasından dolayı, Godefroya'ya ordusuyla beraber Boğaz'ın Anadolu yakasına geçmesini teklif etti. Sonra artık İstanbul'a doğru gelmekte olan diğer Latin prenslerinin kalkmış burunlarını yontmak ve belki de kuvvet ve satvetlerini azaltmak yollarını düşünmekten başka bir şeyle meşgul olmadı.

[1097 Miladi Senesi] Bu esnada Bohemond Makedonya içerilerine doğru ilerledikçe kah Kayzer tarafından gönderilen sefirlerin nutuklarını ve kah güzergahına çıkan askerleri savaşıarak saf dışı etmekteydi. Birlikte ilerleyen İtalya ve Normandiya Haçlıları birkaç şehri yağma ve talan ettiklerinden yağmanın engellenmesi için Bohemond'u askerinden ayırarak İstanbul'a celbetmek siyasi prensip gereği olarak görülmekteydi. Kayzer O'nu acilen davet ve kendisine dostluk ve sevgi teminatını arzettiyse de Bohemond'un bu tarz ahmakça karşılaşmalara aldanması muhtemel değildi. Fakat işin neticesinde durumu kendi menfaatine çıkarmak ümidiyle kendisi de zahiren samimiyet ve itaatinden dem vurarak Kayzer'in davetine icabet etmiştir. Kayzer'in Bohemond'un gelişinden korkması ve telaşı ne derece ise kendisini o derece debdebe ve alay ile karşıladı. İkisi de hilekarlık⁸⁴ meydanaının iki şerefli üstadı olduklarından manen birbirlerinden içten içe sıkıldıklarını ortaya koymaları ne kadar uyanık iseler ona göre oldu ve görünüşte birbirlerine izhar ettikleri sevgi ve saygı da o kadar oldu. Geleceklerindeki zafer için birbirlerini alenen tebrik ve kutlamakta süratle ileri atıldılar. Bu nifak peçesi altında birbirine olan kötü niyetlerini örtmeye gayret ettiler. Yemin ve ahitlerini bozmakta

⁸⁴ Dagal-bazi: hilekarlık, dalavere ustalığı(G.K.).

birbirinden ziyade laubali olduklarından Kayzer, Bohemond'a had ve hesaba gelmez emlak ve arazi vaat etmekte, Bohemond da Kayzer'in tabiiyet ve sadakatine bağlı kalacağına yemin etmekte en küçük bir tereddüt ve duraksamada bulunmadılar.

DOĞU ROMA: HAÇLILAR "BARBAR"

Anna Komnena:

"Bu barbarlar az kalsın babam Aleksî'nin tahtını kıracaktı."

Flander Kontu Robert ve Normandiya Dükası, Chartres ve Blois(Bluva) Kontu Etienne birbirlerini müteakiben İstanbul'a ulaştıkça, Kayzer'e biatlerini arz ederek, diğerleri gibi bağlılıklarının mükafatına mazhar oldular. Tolouse Kontu Raymond İstanbul'a en sonra gelmişti. Kayzer tarafından karşılanmasına gönderilen elçilere doğu ülkesine gelmesinin kendisine metbu aramak için olmadığını beyan etti. Daha fazla ısrar olunur ise İstanbul'u tahrip ve talan edeceği tehditlerini savurdu. Kayzer, Raymond ile beraberinde olan Provenslilerin(Provence) gurur ve kibirlerini yumuşamaya çevirmek için bunlara karşı aşağıdan alma ve dalkavukluk yolunu tuttu. Kendi askeri gücünü göstermekten ziyade hazinesinin zenginliğini gösterme yolunu seçti. Bunların hem tamına hem de şaşkınlık ve sünepeliklerine hizmet etmek için bol bol ihsanlarda bulundu ve onların medhleriyle eğlenmeye mecbur oldu. Çünkü çökmekte olan devletlerde güya asıl kuvvet ve azamet mal ve servetten ibaret bir şey zannolunduğundan, o halde bulunan devletlerin hükümdarları devlet hazinesinde mal bulundukça her şey olur zannına kapıldıkları tecrübeyle sabittir. Roma Kayzer'inin

divanında teşrifat merasim ve işlerinden daha önemli bir şey yoktur. Buna bir dereceye kadar ehemmiyet verilmesi uygun olsa bile, beldeleri zaptetmek üzere zahmetli yollara koyulmuş olan Frank cengaverlerinin hepsinin kendisinden ürken ve korkan bir hükümdar önünde diz çökerek yere yapışmalarına şaşırmamak mümkün değildir. Her ne hal ise sıhhat ve sağlamlığı olmayan böyle bir biatı gayet ağır satmışlarken, tavır ve davranışlarından yine hakir görme fiili ortaya çıkardı. Hatta birkaç Fransa prensinin Kayzerle mülakatı resmi töreni sırasında Kont Robert de Paris isminde biri gidip, Kayzer'in yanına oturdu. İçlerinden Baldwin de Hainaut adında diğer biri O'nu kolundan çekti ve *"her memleketin usul ve adetine riayet etmek lazım olduğunu bilmelisiniz"* deyince, Robert cevaben *"Acayip! Bunca namlı emirler ayakta dururken bu kaba herif oturuyor ya."* demişti. Kayzer bu ikisinin arasında geçen sözlerin neye dair olduğunu anlamak isteyerek kontlar çekildikten sonra Robert'i yanında alıkoyup, vatan ve doğduğu yerlerden sualler ederek konuyu araştırdığında *"Ben Fransalıyım ve Fransa'nın namlı, şanlı asil zadenim ve yalnız bir şey bilirim. O da memleketimde bir kilise yakınında bir özel yer vardır ki, oraya şecaatini göstermek arzusu içlerinde coşan cesur kimseler⁸⁵ giderler. Ben de o yere gitmişdim. Fakat kimse karşıma çıkmaya cesaret edemedi."* diye cevap verdi. Kayzer kendisini bir çeşit düello meydanına davet manasını taşıyan bu sözü güya anlamamış gibi, kesinlikle bir infial ve taaccup (tepki ve hayret) belirtisi göstermeyerek *"Öyle ise şimdi tamamıyla maksadınıza nail olur ve istediğiniz kadar düşman bulursunuz. Fakat sakın ne önde nede arkada gidiniz. Daima*

⁸⁵ Pür-dilan: Cesur kimse, dilaver.

merkezde bulunmaya gayret ediniz. Tecrübem gereği Türklerle nasıl cenk etmelidir, bilirim. Karargahta bulunmaktan selameti (güvenlisi) yoktur.” diyerek kelamı hoşça bir şekilde nasihate çevirmiştir.

Bununla birlikte İmparator’un anlatıldığı tarz üzere tedbir ve muamelesi pek de sonuçsuz kalmadı. Haçlıların emirlerinden bir haylisi geri dönerek, Kayzer’in iltifat ve hediyelerine mukavemet edemediler. Hatta Etienne de Blois(Bluva) karısı Adelé(Adel)’e hitaben yazdığı ve elimizde bulunan bir mektubunda Bizans İmparatoru nezdinde mazhar olduğu hüsn-i kabulden minnet ve övgüyle bahsederek, garkedildiği (içinde bulunduğu) saygı ve ihtiramların hepsini bir bir nakil ve hikaye eylemektedir. Sonra İmparator Aleksi’nin medhine başlayan Etienne der ki, *“Hakikaten bugünkü gün gökkubbe altında O’nun gibi bir insan yoktur.”* Bohemond da Aleksi’nin iyilik ve cömertliğinden sevinç vefası almış olsa gerektir. Zira kıymetli eşya ile bezenmiş bir salonu görüp *“İşte ülkeleri zaptedecek sermaye burada”* demesiyle derhal Aleksi o bu ihtişamlı hazineyi Bohemond’un meskenine irsal eyledi. Her ne kadar Bohemond o işte yapmacık bir haya ile zenginliği istemeyen biri gibi göründüyse de, nihayetle memnuniyetle kabul etti. Bundan başka Bohemond, Doğu Roma İmparatorluğu’nun büyük hizmetçisi veya emiri ünvanıyla teşrifini İmparator’dan rica etmeye kadar çıkmış ise de Aleksi de daha önceden bu ünvanı almış idi. Bunun saltanat tahtına ulaşma yolu olduğunu iyi bildiğinden gelecekte ortaya koyacağı güzel hizmetlere karşılık vermek vaadiyle Bohemond’u reddetmeye cesaret etti.

İşte İmparator’un açıklamış olduğumuz vaatleri bir süre Latin Prenslerini idaresi altında tuttuğu gibi bunlar hakkın-

daki iltifat ve övgüleri açıkça bildirmeyerek aralarına hasetlik duygusu soktu. Hatta Saint Gilles beyi Raymond Bohemond aleyhine düşmanlığını ilan edip, O'nun bütün niyet ve kasıtlarını Aleksi'ye bildirir idi.

Bohemond ise böyle bir ecnebi (yabancı) hükümdara karşı o derece kıymetini ortaya koyuyordu ki, İmparatorluk sarayına yakın olanlar O'nu diğer Haçlı liderlerine tercih ederek, bunun onlara karşı üstünlüğü Güneş'in diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir diye tumturaklı⁸⁶ bir şekilde seviyorlar idi. Franklar, ne Aleksi'nin hilelerinden ne de saray adamları gibi utanmaz adamların tuzak ve desiselerinden (hile, tuzak) kurtulmaya muktedir olabilirdi. Buralardan alakayı kesmek gerekliydi. Artık İslambul'da(İstanbul)⁸⁷ ikamet Haçlılar için tehlikeli ve zararlı olabilirdi. Zira temâşalarının ilk yeri olan bu şark ihtişamı bilhassa kendilerini iğfal ve ifsat (kandırmak) etmek maksadıyla tertip edilmişti. O zamanın tarihçilerinin beyanlarına göre, şövalyeler bu güzel saray ve gönülde yer tutan binalarla payitaht ahalisinin servet ve zenginlik eserlerini ve hatta Aleksi'nin batılı komutanları teşvik etmek ve hırslarını artırmak için yazdığı gönül karıştırıcı mektubunda medh ve tavsif ettiği Roma'nın güzide kızlarının peri simalarını bir türlü gönül doyasıya temâşa edemezler idi.

⁸⁶ **Tumturaklı:** içten, sıcakkanlı bir şekildi, sevimli görünme.

⁸⁷ Osmanlı yazarları XVII. yüzyıldan itibaren, ki bu yüzyıl Evliya Çelebi'nin dediği gibi , "*İslambuli*" adını İstanbul'a ad olarak vermektedir. Zamanla bu isim günümüzdeki "*İstanbul*" haline dönüşmüştür. Ayrıca "Kostantinopolis" isminin Türkçe'ye dönüşmesi neticesinde İstanbul adının ortaya çıktığı da söylenebilir. Osmanlı yazarlarının Evliya Çelebi'nin ifadesini tercih etmesi dikkati çekmiştir(G.K.).

Lakin bunlardan yalnız Tankred(Tancrede) bu hilelere kapılmayıp, bunca teşvik ve ısrar araçları arasında fazilet ve iffetini korudu. Arkadaşlarının sabırsızlık ve ölçsüzlüklerinden şikayet ederek, şövalyelerden küçük bir grup ile İmparator'a sadakat için teklif olunan yemini kabul etmeksizin İstanbul'dan çıkmakta acele etti. Aleksi nizam ve itaatten yoksun, tuğyan (azgınlık) halinde olan bu Haçlı askerinden bunların reislerinin tamahkarane saldırıları kadar korkuyor ve çekiniyordu. Yeni gelen Haçlı grupları da katıldıkça bunlara boğazın batı yakasında hayma ve otağ kurdurdu.

Beyoğlu'ndan Belgrad Köyü ve Burgos'a kadar sırt üzerinde olan sahra Haçlıların çadırlarının izdihamıyla dopdoluydu. Sahilde olan haneler de bunlarla meskun ve işgal edilmiş idi.

Liderlerin her biri başka başka yerlerde çadır kurmuşlardı. Godefruva'nın ordusu İstanbul'un dört saat kadar kuzey tarafında bulunan Büyükdere Vadisi'nde olup, hala bu yerde mevcut olan bir büyük çınar ağacının O'nun eliyle dikilmiş olduğu rivayeti işitilmiştir.⁸⁸

HAÇLILAR HEM SOYDULAR, HEM SOYULDULAR

Roma İmparatoru Haçlı liderleri hakkında takındığı genişliği ve müsamahayı ziyaretçiler topluluğu için de gösterdiyse de bundan pek istediği kadar iyi tesir elde edemedi. Rivayet olunur ki, her hafta Blakern(Blaquernes) Sarayı'nda altın ve gümüş sikke ile dolu ölçek yüklü dört hamal çıkarılıp, bu akçe Godefruva'nın ordusuna taksim olunurdu. Bir-

⁸⁸ XIX. yüzyılda var olan bir Çınar ağacı için bu bahis kullanılmaktadır(G.K.).

çok liderin ordularında da bu tarz muamele yapılırdı. Garip bir olay olarak, Albertus(Albert d'Aix)'un yazdığına göre, anlatıldığı gibi ziyaretçilere bahşedilen akçe yine hemen ardından İmparatorluk hazinesine dönerdi. Şöyle ki, İmparatorluk ülkelerinin her mahallinde ziyaretçilerin zaruri ihtiyaçlarından olan zahireler tek elden olarak İmparator tarafından satılıp, zeytinyağı, buğday ve şarap vesair bunun gibi erzak o derece pahalı verilirdi ki, bu taksim olunan akçe kifayet etmezdi. Ziyaretçiler kendi memleketlerinden getirdikleri akçeyi de ilaveten vermeye mecburiyet halinde kalırlardı. İmparator'un bu ahmakça bağışları askerin etrafa eziyet verici bir şekilde sataşmasına sebep oldu. Her topluluk kendi civarındaki mahallere musallat olarak, İmparator'a mahsus kasırları ve evleri bile istisna etmeksizin tahrip ve yağmaya koyuldular. Burç ve surlar⁸⁹ ile korunmakta olan başkent bile her gün her saat talan ve yağmaya maruz kalmaktan korkar idi. Şurası en ziyade endişe verici idi ki, bu esnada herkes Türkün adını anmazdı ve sanki Latin dilaverleri ganimet sevdasıyla Romayla muharebeye daha meyyal gibi görünürlerdi.

Aleksi ise yalnız Haçlı prenslerini kendi idaresine bağlamak ve itaat ettirmek sevdasıyla meşgul idi. Ehl-i İslam'ın bayraklarının İznik burç ve surlarında dikilmiş olduğunu düşünmez idi. Maamafih Godefruva ile sair bazı ileri gelen akıllı reisler özel maksatları olan din kavgasını unutmayıp, Boğaz'ın öte tarafına geçerek, Kudüs yoluna yönelmek için gemilerin hazırlanmasını talep ettiler. İşte yazıldığı üzere Godefruva önyak olarak kendi şövalyeleriyle Büyükdere

⁸⁹ Burc ve bârû: Kale ve surlar(G.K.).

Körfezi'nden gemiye binerek yola çıktı. Diğer Haçlılar da müteakiben beri taraftan oturdukları yerdeki çadırlarının ip-lerini çözerek Asya tarafına geçtiler.

OSMANLI TARİHÇİLERİNİN GÖZÜYLE HAÇLILAR KİMDİR, SELÇUKLU TÜRKLERİ KİMDİR?

Haçlılar Boğaz'ın karşı yakasına geçtikleri yani Anadolu toprağına ayak bastıkları gibi işleri güçleri Müslümanlarla kavgaya yönelmek oldu. Bundan önceki sayfalarda anlatıldığı üzere Kayzer Mihail Dukas'ın saltanatı zamanında Selçuklu Türkleri Anadolu bölgesine hücum etmişlerdi. Asi ve Fırat nehirlerinden ta İznik'e kadar olan beldeleri fetih ve hakimiyetleri altına alarak bir büyük devlet ihdas etmişlerdi. Bu Selçuklular İslam milletlerinin en cesur ve cengaveri olup, deniz kuvvetleri olmadığı için deniz kıyısında olan beldelerin fetih ve hakimiyete alınmasına kayıtsız kalmışlardı. Bununla birlikte birtakım münbit ve mahsulü bol vilayetleri zabtederek, esir almışlardı. Bu yerleri haraca bağladıkları Romalılara ziraat ettirirler idi.

Selçuklular, çadırlarda yaşayan bir kavim olup, savaş ve akından başka meşguliyetleri ve ganimetten başka mal ve servetleri yok idi. Reisleri olan Davut bin Süleyman⁹⁰ ki Kılıç Arslan kalabıyla lakaplanmıştı. Mesihilere nice galebeler çalmıştı ve fetihleri sebebiyle "*Ebu'l-Megazi(Gazanın babası)*" unvanını almıştı. Kılıç Arslan karmaşıklık ve ihtilal içindeki hayat şartlarında yetişmişti. Melikşah zamanında Horasan zindanlarında epey bir vakit yatmıştı. Pederinin tahtına oturduğunda kahramanlık ve cesareti icabı hükümrancılık

⁹⁰ Kılıç Arslan'ın kardeşi Kulan Arslan'ın diğer adı Davut Bey'dir (G.K.).

makamında ayağı sabit ve sağlam olup, işleri yönetme kabiliyeti genişti. Başına gelen olaylara karşı dayanıklılığı üstün olan bir saygıdeğer cesur emirdi. Haçlıların yaklaştıkları haberinin yayılması üzerine bütün teb'a ve müttefiklerini yardımına çağırdı. Bunun üzerine bütün İran ve Turan'ın en iyi Müslüman gazileri ve dini muhafızları O'nun yardımına koşmuş ve sancağının altında toplanmıştı. Kılıç Arslan bu ordudan başka Haçlıların ilk hamlelerinin İznik şehri üzerine olacağını tahmin etmişti. Tam bir ihtimam ile orasını tahkim etmiş ve sağlamlaştırmıştı. İznik eski Bitinya(Bithinia) vilayetinin başkenti ve Anadolu bölgesinin⁹¹ merkezi olduğundan Türkler İstanbul'a hücum etmek ve oradan bütün Avrupa'ya akın etmek için bu yeri en ileri bir askeri mevki olarak kabul etmişlerdi. İznik şehri, Hristiyanlığın başlangıcında düzenlenen iki büyük Patriklik konsiliyle meşhur olmuş bir şehirdir. Haçlılar Kadıköy'de⁹² birleştikten ve liderler saf ve taburlarını tertip ettikten sonra İznik yolunu tuttular. Yolda Marmara Deniziyle sağ taraftaki Adalar yönünde, bugün Müslüman ahali ile meskun birkaç köyün bulunduğu ormanlık dağlar, solda kalan eski Pandicapium yani Pendik ve meşhur Hannibal(Annibale)'ın kabrinin olduğu Libisas'ın Gökboza harabelerindeki eserler tam yollarının üzerindeydi.

ANADOLU'DA MÜSLÜMAN KILIÇLARININ YEMİ HAÇLILAR

Birkaç gün gittikten sonra İzmit'e ulaşarak oraca birkaç gün dinlenip, istirahat ettiler. İzmit yine kendi adıyla anılan

⁹¹ Rumiyye ikliminin: Anadolu bölgesinin (G.K.).

⁹² *Kadı Karyesi* bugünkü İstanbul'un Kadıköy semtidir(G.K.).

körfezin sonundaki yüksekçe bir tepenin eteğinde kurulmuştur. O tarihlerde eski tarihi yapı ve süslerinden eserler görünmekteydi. Ordu İzmit'ten çıkarak batı yönünde yukarıda bahsedilmiş olan İzmit Körfezi ve doğuda Arganthon adlı büyük dağlar silsilesiyle çepeçevre olan İzmit'e dokuz saat ve gemiyle dört beş saat mesafede olan Helenapolis (Henelopolis) ve günümüzde Hersek denilen yere doğru yola dizildi. O havalide Pierre L'Ermit'in ordusunun adamlarından savaşta ölümden kurtulmuş ve civar dağlarda, ormanlarda gizlenmiş, açlıktan bayağı hareket halindeki ölüye dönmüş, hayatlarının bedelini Müslümanların pençesinden ve soğuşun çarpmasından güç bela kurtarabilmiş olan birkaç yaralı ve çıplak Haçlılar ordusunun önüne çıkagelmisti. Bu firarilerin hal ve kalleri (durum ve sözleri) askerlerin kalplerine üzüntü ve matem verdi. Yoldaşları olan birinci Kruvazaların (Haçlıların) düştükleri bu belaların işitilip, anlatılması diğer Hristiyanların üzüntü göz yaşları akıtmasına sebep oldu. Bunlar doğu canibinde Rinaldo⁹³ ve arkadaşlarının açlık ve susuzluğun baskısından kurtulmak ümidiyle gittikleri, Türklere teslim olduktan sonra kılıçtan geçirildikleri kaleyi ve Gauthier'in ordusunun başlarındaki liderleriyle beraber yok edildikleri dağ tepesini gösterdiler. Ziyaretçiler ise bunları işittikçe mahzun ve korkuya kapılmış şekilde maksatları olan yere doğru yola devam ederken, her tarafta yoldaşlarının kemikleriyle, toza toprağa karışmış, parçalanmış bayrak ve mızrak parçalarını zırh⁹⁴ kırıklarını görürler idi. Mahvolmuş ve yenilmiş bir ordunun her yanda göze

⁹³ Renaud İngilizce metinde Rinaldo olarak geçmektedir(G.K.).

⁹⁴ Cebe: zırh, cevşen demektir(G.K.).

çarpan kırılmış aletleri ve yırtıkları, özellikle Gauthier kadınları ve hastaları bıraktıktan sonra, askerlerin isteği üzerine İznik şehrine yaklaştığı sırada ordusunun uğramış olduğu felaketin izleri ciğerlerini paralar ve kalplerini yaralar idi.

Orada Müslümanların kılıçlarının artığı olan Hristiyan mevtaları yeryüzünü kaplamıştı. Ordugahın etrafına açılmış hendekle ibadete mahsus dikilmiş taş ayakta kalmıştı.

Böyle bir vakanın hatırlatıcı izleri Haçlılar arasında nifakı ve ayrılıkları ortadan kaldırarak barışa dönüştürdü. Liderlerin kin ve hırslarının hararetini sakinleştirdi. Mukaddes mahallerin kurtarılması için gayret ve cesaret damarlarını tahrik etti. Ziyaretçilerin liderleri bu büyük musibetten ibret alarak, ordularının disiplini için faydalı olacak tedbirler almaya başladılar. Mevsim baharın başlangıcı olduğundan sahralar ve dağlar misafir alır bir haldeydi. İklimin feyz ve bereketinin zahire ve erzak tedarikinde zorluk çektirmeyecek görüntüde olması, Haçlılara ayaklarının altında toprağı örtmüş olan ordu öncülerinden daha mutlu bir gün görebileceklerini ümit ettirir idi.

Daha önce belirtilen Hersek adlı yerden hareketlerinden sonra ziyaretçiler arasında şöhret kazanmış olan Dragon(Draco) nehrini⁹⁵ birkaç mahalden geçmek gerekti. Dragon Suyu'nun akış hattı yılankavi⁹⁶ olduğu için "Yılan Nehri" ve Türkler arasında "Kırk Geçitli Çay" denilir. Bu nehrin

⁹⁵ Dragon suyu adıyla bilinen bu su kenarında 1081 yılında Süleymanşah ile Aleksi Komnen bir anlaşma yapmıştı ki buna göre, Dragon suyu Türkiye Selçukluları ile Doğu Roma arasında sınır kabul edilmekteydi(G.K.).

⁹⁶ Yılankavi: Yılan şeklinde nehir akışı için menderes tabiri günümüz Türkçesi'nde kullanılır(G.K.).

kaynağına yakın bir yerden Arganthon dağ silsilesinin geçilmesi gerekmektedir. Halktan oluşan ziyaretçiler topluluğu zorluklar nedeniyle kesme yalçın kaya uçurumlarından başka yol bulamadılar. Godefroya ileriye dört bin amele sevk ederek, mümkün olduğunca yol açtırmaya yardım etmiştir. Mesihilerin oradan geçmelerinin alamet ve nişanı olmak üzere adım adım haçlar dikilmişti. Bu yokuşlardan çıkıldığı anda sefere katılanlar İznik Ovası'nı görmeye başladılar. Haçlılar kendi kuvvet ve ezici güçlerine gururlu bir şekilde dayandıkları ve buna denk bir kudret ve şevketle karşılık verileceğinden habersiz oldukları halde ilerlemekte idiler. O havalide beşer gözü bu büyüklükte bir ordu görmemiş ve sefere katılan ziyaretçilerin⁹⁷ sayısı Avrupa'nın birkaç büyük şehrinin seknesi miktarından çok idi ve bir büyük bölgeyi kaplayıp gitmekte idi.

O zamanın vakanüvislerinden Gilyum de Tyre(Guillaume de Tyres)⁹⁸ İznik şehrini ve surunu güzel bir şekilde tarif ve tasvir etmiştir. Sur günümüzde Haçlılar zamanındaki halini tasavvur ettirecek derecede ayakta durmaktadır.⁹⁹

⁹⁷ Ziyaretçi denilmesinin sebebi Hristiyanların bu Haçlı güruhunun içinde silahsız olanlarının da bulunması ve bunların "Hac Yolcusu" olarak kabul edilmesidir. Burada şövalyeleri ziyaretçi olarak tabir etmemiş yerinde bir kullanım olmayacaktır. Haçlıların silahlı ve silahsız olanlarını orantılar isek silahlarının çoğunlukta olduğu muhakkaktır. O halde ziyaretçi denilmemesi gerekirdi ki kanaatimizce "Haçlı Seferine iştirak edenler" demek uygun olacaktır(G.K.).

⁹⁸ Willermus Tyrensis adıyla Recueil des Historiens des Croisais'te kroniği bulunan kişidir(G.K.).

⁹⁹ XIX. yüzyıl için söylenen bu tespit günümüz için de büyük oranda tekrar edilebilir(G.K.).

Zikredilen Askaniyos(Ascanios) yani İznik Gölü'nün doğu ucunda yarım daire şeklinde ormanlık bir dağın eteğinde bulunan eski surun uzunluğu bir buçuk saatlik bir mesafeden ibarettir. Bu surun üzerinde birbirlerine gayet yakın daire ve kare şeklinde çepeçevre kuleler vardı. Vaktiyle bunların adedinin üç yüz yetmişe ulaştığı rivayet edilmektedir. Duvarın eni on adım olup, üzerinden bir araba geçirilebilir idi. Göle nazır olan cihetten başka bu surun her tarafı şimdi metin ve müstahkem bir şekilde ayakta olup, üzerini kaplamış olan sarmaşıkların arasında şekil ve metaneti (sağlamlık) günümüzde de görülüp, kıyas olunabilir. İznik şehrinin üç kapısı vardır. Güney yönündeki külliye yıkılmaya yüz tutmuş¹⁰⁰, doğuya bakanı mermerden üç kemerli olup, dış duvarı üzerinde mızrak ve kalkan ile silahlanmış Roma askeri tasvirleri işlenmiştir. Bu kapının dışında biraz ötede şehre su getiren kemerlerin kalıntıları mevcuttur. Kuzey kapısı büyük ve nefistir. O da diğerleri gibi boz mermerden yapılmış üç kemerden oluşmuştur. Bu kapının dış duvarında büyük bir Gorgon(Gornones)¹⁰¹ başı yapılmış olup, duvarı kaplayan sarmaşıklar arasında görülür. Suru kuşatan hendek yarısına kadar toprakla doludur. İznik şehrine Gemlik tarihiyle gelinirse, bir büyük tuğlu kulenin ortasından açılmış olan gedikten girilir.

¹⁰⁰ Müşrifü'l-harab: yıkılmaya, harap olmaya yüz tutmuş(G.K.).

¹⁰¹ Gorgon mitolojik inanca göre, insan şeklinde görüntüsü gayet çirkin üç adet dişi camus(manda) olup, isimleri İsteno(Sthéno), Oryal(Euryale) ve Medus(Méduse)'tur. Kanaate göre bunlar, Forsis(Phorcys) ve Sito(Céto)'nun kızkardeşi ve kızlarıdır ki İbnu'l-Arz(yerin oğlu) adını verdikleri yüz başlı bir ejderin koruması altında bulunan altın elmalı İsperid Bağı(Hespérides)'nin civarında otururlar idi.

Haçlılar İznik'in önüne varışlarında liderlerin her biri muhasara esnasında bulunacağı mevkiye yani Godefruva ve iki biraderi doğu tarafına yerleştiler ki günümüzde zaptedilmesinin imkansız olduğu görünür. Bohemond, Robert, Flander Kontu, Normandiya Dükası Robert ve Blois Kontu batı ve kuzey yönlerine, orduya en son iltihak eden Piskopos Ademar (Adhemar), Kont Raymond de Toulouse da şehrin güney tarafına karargah çadırlarını kurdular. Bu terip ile göl tarafı her türlü kuşatma ve baskıdan uzak kaldı.

Godefruva ve Raymond'un fırkalarının arkasında dağlar bulunmaktaydı. Ordunun diğer kanatları uçsuz bucaksız bir alanda akan nehirler misali görünmekteydi. Başlangıçta Roma ve İtalya donanmaları kuşatmacılara erzak ve yiyecek zahireleri ve mühimmat getirdiler.

"VII. Louis Cadmus Dağı'nda" Mitolojik Tasvir (Michaud'dan)

BİN BİR ÇEŞİT MİLLET HAÇLI SEFERİNDE

Haçlı vakanüvisi(tarihçisi) orduda adetleri ve dilleri muhtelif on dokuz millete kadar sayarak der ki: *“Bir İngiliz veya bir Alman benimle konuşsa nasıl cevap vereceğimi bilmezdim. Her tür gelenek ve dilde böyle karmaşık ve dağınık bir halde isek de azim ve niyetle müttefik idik.”*

Bu orduda her millet kendi çadırı dairesini duvar ve şarmpol ile çevirttirdi. Kereste ve taşların azlığından dolayı bunlar İznik açıklarında daha önceden katlolunup, bırakılan Haçlı ölü ve kemikleri ile siper yığınları¹⁰² yaparlardı. Talim zamanlarında İslam askerini taklit ederek tabl ve nakkare çalınır ve türlü türlü sesler işitilir idi.

Baronlar ve şövalyeler zırhlı gömlek giymişti ve her birinde mavi, kırmızı, yeşil ve beyaz kaşkol sallanmakta idi. Prensler sim ile süslenmiş, daha aşağıları çelik ve diğerleri ham demirden miğferler giyerlerdi. Şövalyeler yuvarlak ve köşeli kalkanlar, piyadeler uzun kalkanlar, din için savaş zamanında mızrak, uzun ince kılıç, hançer, bıçak, gürz, topuz, sapan, ok ve yay ve tatar oku kullanıyorlardı. Sonraları Müslümanları taklit ederek, alınan ağır demirden yapılmış savaş giysileri o zamana kadar Avrupalılar arasında alışılmış değildi. Prensler ve şövalyelerin bayrakları üzerinde şekiller ve resimler rengarenk idi. Bunlar aracılığı ile kumandanların emri altında bulunan asker neferlerine toplanacakları yer belirlenmiş olurdu. Şöyle ki, siperler, sancakların ba-

¹⁰² Metris: Harpte, korunmak gayesiyle yapılan toprak tümsek, siper veya mania(G.K.).

zılarında Leopar¹⁰³ ve Arslan, bazılarında kuleler, yıldızlar, haç ve Asya veya batı ülkelerine mahsus bitkiler resmedilmiş idi. Haçlılardan birçok kişi de sefer esnasında keklik ve kırlangıç gibi tesadüf ettikleri göçmen kuşları mevsimden mevsime bölge değiştirdikleri için kendi ziyaret maksatlarına has alamet kabul ederek alet ve silahlarına nakş ve resmetmişlerdi. İşte bu alametler o zaman savaş esnasında uçtukları sema altındaki halka gayret ve rekabet sebebi olmuştu. Daha sonra da halkın ileri gelenleri için asalet alameti olarak kabul edilmiştir.

Önemli olaylarda askeri tedbirler liderlerin meşveretiyle yürütülür ise de, sıradan vakalarda her bir bey ve her bir kont kendi görüşü doğrultusunda hareket edip, o konuda kimseye müracaat etmezdi. Sonuçta bunların ordusu silahlı bir halk kitlesi şeklinde bulunurdu ki bu trajik heyetin bütün malları müşterek gibi olup, aralarında namustan başka bir kanun ve dinden başka bir irtibat noktası yoktu. Gayret o derecede idi ki, liderler askerlere hizmet ederken bu hal askerlerin bağlılık ve itaatine asla halel getirmezdi. Rahipler aralıksız safları dolaşarak Haçlılara incilin hükümlerini ve adabını tebliğ ediyor, onları uyarmaktan geri kalmıyordu. Bunlar muhasaranın başlamasıyla beraber birbiri ardınca yapılan hücumlar ile hayli ilerleyiş gösterdiler. Kılıç Arslan evlat ve akrabalarıyla mal ve eşyasını İznik Kalesi'ne koymuş olduğundan elçi ve mektuplar göndermek suretiyle onların korunmasına çalışmaktaydı. Bütün Anadolu ülkesi dilaverlerini (cesurlarını) de kuşatılmış olanlara yardım için

¹⁰³ **Bebr:** Kaplan ve Leopar adıyla bildiğimiz hayvana eski Türkçe'de ve Farsça'da verilen addır(G.K.).

toplamıştı. Başlangıçta bu gayretleri bir meyve vermedi. Ok ve yay ile mücehhez (donatılmış) on bin zırhlı Müslüman süvarisi dağlardan akın ederek¹⁰⁴ birdenbire İznik sahrasına düştü. Henüz ordugaha ulaşarak, haymalarının kurulması ile meşgul olan Toulouse Kontu'nun mevkiine kadar geldiler. Bu hücumu beri taraftan da güçlü bir mukavemet gösterilerek muharebe sabahdan akşama kadar sürdü. Akşam İslam askeri dağlara çekilerek muharebe meydanı Haçlılarda kaldı. Bu karşılaşmada Haçlılardan iki bin ve İslam'dan dört bin nefer öldü.¹⁰⁵

HAÇLILAR ESİRLERİ KATLEDİYORLAR

Haçlıların evvelki grubuna İslam askerinin verdiği bozgunun intikamı olarak bu defa da Müslümanlardan esir ve yaralı olanların hepsi katlolundu. Kesilmiş başlarından bin kadarı mancınıkla kale içine atıldı. Bin kadarı da İmparator'a gönderildi. İşte burası da, ehl-i İslam'ın şehitlerinin sayısının hasımlarının öldürülenleri adedinde olduğuna delalet eder. Artık Haçlıların civarlarındaki düşman ordusundan çekinceleri kalmadığından muhasaraya evvelkinden daha çok gayret gösterdiler. Kah üstü iki kat tahta perde ve etrafı çit ile müstahkem sıçan yollarıyla kaleye yaklaşırlar ve kah

¹⁰⁴ Ilgar etmek: Akın etmek(G.K.).

¹⁰⁵ Bu yerde tarih müellifi Mişo (Michaud) milli bir gayret ile Haçlıların medhine pek ziyade kapılmıştır. Yazarın bayağı bir vakayı hakikatten çıkarmış denilecek kadar taassup izleri gösterdiği anlaşılmaktadır. Ne çare ki, muhakeme edilecek elde diğer taraftan yazılmış bir tarih metni bulunmadığından artık buna vahit haber hükmü vermek suretiyle yetinilmiştir. (*Burada Osmanlı Tarihçileri, Mişo'yu yer yer tenkit ederek alternatif bir Tarih Felsefesine sahip olduklarını göstermişlerdir.*) (G.K.).

kale duvarlarına tekerlek üstüne kurulmuş kulelerle yanaşıp, şehir içinde olan hareketleri görürler idi.

Kaleye birkaç defa yürüyüş yapıp, bunlardan Kont de Forez ve Baudouin de Gand ve birçok şövalye öldürüldü. Bu liderlerin intikamını almak üzere Haçlılar gayretlerini iki katına çıkararak ileri atıldılar. Hatta kaplumbağa gibi siperlerinin altına gizlenerek ve safları üzerine sazdan yapılmış kalınca bir perde tutarak hendekten duvarın ayağına hücum edip, demirli mancınıkla dövmeye, taş kazmalarıyla¹⁰⁶ sökmeye başladılar. Kuşatma altındakiler ise kalenin üst kısmından bunların üzerine kaynar ziftler ve yağlar, yakıcı maddeler dökerler idi. Bu suretle alet ve edevat yanıp, kendilerini koruyan engeller yok olan askerlerin üzerine taş ve ok yağdırırlar idi. Haçlılar İznik kalesini çepeçevre muhasara etmişse de her bir kavme bir hücum noktası belirlenmiş olduğundan, muhasaranın geri kalan halleriyle meşgul olmayarak herkes kendi tarafına ehemmiyet ve itina gösteriyordu.

Gerek bu topluluğa nisbeten alet ve edevatın azlığından ve gerek mesafenin geniş olmamasından dolayı kale ile meşgul olan bir küçük insan topluluğu kalmıştı. Bunların her bir hücumunu etraftaki tepelere yapılmış olan diğer Haçlı askeri gözleriyle uzaktan telaşsızca olayları seyrederdiler. Godefrova grubunun bir defa ki hücumunda İslam tarafında fevkalade büyük cüsseli ve kibirli¹⁰⁷ bir pehlivanın ortaya koyduğu aşırı cesaret, vekayınamelerin sayfalarında yazılıdır.

¹⁰⁶ Külüng: Taş kazması(G.K.).

¹⁰⁷ Şedidü's-şekime: Başkasına boyun eğmekten kaçınan, kibirli(G.K.)

Şöyle ki, bu pehlivan Hristiyan askerini hakarete maruz bırakıp, okların sivri uçlarıyla yaralanıp, vücudu sazlığa dönmüşken¹⁰⁸ bile zerre kadar gayret ve hareketine gevşeklik gelmeyip, Haçlıların hepsi ile birden yalnız başına muharebe ederdi. İşin sonunda bu İslam pehlivanı hiç korkusu olmadığını göstermek maksadıyla zırhını kaldırıp atarak ve göğsünü açarak kale duvarının ayağına hücum eden Haçlılar üzerine açıktan taş yağdırmaya başladı.

Haçlı askerleri korkuyla kendilerini korumaya muktedir olamayarak, hemen vurulmakta idiler. Sonunda Boillouin(Buyyon) Dükası Godefroy'nın attığı bir okun sinesine isabet etmesiyle bu pehlivan maktul oldu. Bulunduğu sur kısmı hemen muhafazadan mahrum kaldı. Ancak akşamın gelmesiyle tabii olarak savaş ertesi güne uzadı. Diğer taraftan kuşatılmış olanlara bir gayret gelerek, o gün kalede açılmış olan delikler sabaha kadar tamamen tamir olunmuştu.

HAÇLILARIN KALBİNDEKİ “KORKU”

Haçlılar hasımlarının metanetini ve gözleri önündeki hazırlıkları görünce gayretlerine bir derece bıkkınlık geldi. Albertus Aix'in beyanına göre artık muharebeye girişmekte acele etmek terk edilerek, herkes yanındakinin hareketini beklemekteydi. Yalnız Normandiya şövalyelerinden biri savaş safından çıkarak hendeği geçip, kale duvarına yaklaşmaya cesaret etti. Zırh ve miğferi sağlam olmadığından üze-

¹⁰⁸ Bişe-zar: Sazlık, ormanlık, meşelik alan(G.K.)

rine atılan taş ve kayın ağacından yapılmış oklar¹⁰⁹ın vuruşuyla Haçlı ordusunun gözleri önünde yerlere serilip, duadan gayri yardımlarına mazhar olamadı. Bunun cesedi kaledekiler tarafından demir cengellerle alınıp burç üzerinde galibiyet alameti gibi Haçlılara karşı bir müddet asıldı. Sonra bir mancınık vasıtasıyla orduya atıldı. Arkadaşları tarafından himayesine gösterilen duyarsızlığa rağmen bu defa tazimle defnolundu.

Kale duvarına bitişik olan göl tarafından birbiri ardınca kaledekilere yardım olunmakta idi. Bu durum muhasaranın başlamasından yedi hafta sonra Haçlılara malum oldu. Liderler toplanarak Romalılar tarafından verilen gemi ve kayıklar gölün karasında yürütmek için Gemlik limanına birçok süvari ve piyade gönderdiler. Bu gemi ve kayıklar ki birçoğu yüz asker alabilecek büyüklükte iken, tekerlekler üzerine konulup, atlar bedeni kuvvetli adamlar koşularak bir gece içerisinde İznik Gölü'ne ulaştırıldı. Güneşin doğuşuyla beraber Haçlıların böyle mücehhez donanması kale-den görülünce, kaledekilere hayret ve gevşeklik verdi.

İZNİK HAÇLILARA DEĞİL BİZANS'A TESLİM

Bu sırada Lombardiyalı bir kimsenin ahşaptan imal ettiği bir nevi kule, kale burçlarından Saint Gilles Dükası Raymond'un karşısında bulunan bir güçlü burca yanaştırıldı. İçinde bulunan amele vasıtasıyla bu burcun temeli delinerek, tahrip olunmaya başlanmıştı. Bu suretle duvarın ayağı delindi. O gece büyük bir gümbürtü ile yıkıldı. Hatta her iki

¹⁰⁹ Hadeng: Kayın ağacından yapılmış ok veya kayın ağacı(G.K.).

tarafından zelzele zararıyla herkes uykudan uyandı. Ertesi gün Kılıç Arslan'ın bazı haremîyle küçük çocukları gölden kaçırılmakta iken Haçlıların eline düştükleri kalede duyuldu. Artık kendilerini muhafaza etme konusunda tam bir ye's hakim olmuşken, Aleksi İznik Kalesi'ni Haçlıların silahından arındırarak kendisine tahsis etti. Şöyle ki; Aleksi, Haçlıların galibiyet meyvelerinden faydalanmak için onlardan iki zayıf gruba harp ve darpten çok karşılıklı konuşma yöntemiyle ve fırsat gözleyerek İznik Kalesi'ni elde edebilmek konusunda kabiliyetlerine güvendiği iki generalini rehber olarak seçip Haçlılar ordusuyla göndermişti.

Bunların beraberindeki muhafızlardan Butumit(Butumites) şehre girmeye yol bularak ahaliyi Latinlerin intikamının belasıyla korkutarak, Kostantiniye İmparatoru'na teslim olmaları yolunu kuvvetlice tavsiye edip, gösterdi. Bu teklif ahali canibinden (tarafından) de kabul gördü. Haçlılar son hücumu hazırlanmakta iken birdenbire İznik surlarına Aleksi'nin sancakları çekildi.

Bu durum Hristiyan ordusuna büyük bir hayret verdi. Çoğu lider hınç ve infiallerini zaptedemedikleri gibi, savaş ve hücumu hazır olan askerler de gazaplarının şiddetinden titreyerek çadırlarına döndüler.

Bundan başka kendilerine vaat edilen ganimet mallarına tıka basa doyamamaları,¹¹⁰ kanları pahasına hakimiyetleri altına almaya yaklaşmış oldukları böyle bir şehre onar askerden fazlasının girememesi yasağı hiddet ve şiddetlerini ikiye katlamaktaydı.

¹¹⁰ Malamal: Lebalep doymak, mideyi ağzına kadar doldurmak(G.K.)

Haçlılar İmparator ile yapmış oldukları muahedeyi (anlaşmayı) ve muhasarada yaptıkları yardımı ortaya koymaktan geri kalmadılar. Bununla birlikte Latinler arasında dedikodular ortadan kalkmadı. Sonunda homurdanmalar İmparator'un lütuflarıyla bir müddet bastırıldı. Aleksî Pelekanon (Maltepe)'da Haçlı liderleriyle görüştü. Şecaatlerini medh ve sena etti. Her birini bahşişlere boğdu. Aleksî İznik zaptından başka kendisine biat ve sadakat için yemin etmeyi kabul etmeyen Tancred'in kibir ve büyülenmesine de galebe çalmayı istemekteydi. Sonunda Bohemond ve diğer liderlerin rica ve talepleriyle Tancred, İmparator Haçlılara sadakat ettikçe kendisi de İmparatora sadakat eyleyeceğini vaat etti. Böyle bir şartlı itaati ve diğer tarafı tehdit eder tarzdaki biatten Aleksî mutmain ve hoşnut olmadı. Bu olaydan Aleksî'nin batılı ziyaretçilerinin saygı ve güvenine mazhar olmamış olduğu da anlaşılmıştır. Gerek Kılıç Arslan'ın evlat ve ıyalını (ailesini) esaret bağından kurtarması ve gerek İslam esirlerine iyi muamele göstermesi, Haçlıları Aleksî'nin Hristiyanların düşmanlarıyla hoş geçinmek düşüncesinde olduğu itikadına düşürdü. Artık eski nefret ve düşmanlığı yenilemeye bundan daha fazla sebep gerekmezdi. İşte o tarihten beri iki taraf birbirini ithamdan ve korkutmaktan geri kalmadı. Bu olay sonradan bir basit sebeple Latinlerle Romalılar arasında kavga çıkarmaya kifayet eder oldu.

1096'DAN 1097'YE BİR YILLIK YOL

Haçlılar batıdaki ülkelerini terk edeli bir yıl olmuştu. Biraz zaman İznik havalisinde yorgunluklarını aldıktan sonra Suriye ve Filistin tarafına harekete hazırlandılar. Anado-

lu'da geçecekleri vilayetler daima cenk ve cidale, bir yerden bir yere konup göçmeye hazır ve muntazır bir millet yapısında olan Türklerin eli altında olan yerlerdi. Yıllardan beri savaş alanı olan bu ülkede yol ve geçiş hatları hemen hiç mesabesinde idi. Bundan dolayı beldele ve kasabalar arasında her çeşit kapılar ve tutulmuş yollar, muameleler, talepler birer set gibi durmaktaydı. Haçlıların yolda hareketine üstesinden gelinmez güçlükler, geçmesi zor dağlar silsilesi birer engel teşkil ediyordu. Çoğu kere yeşillik ve göze çarpacak bir işe yarar madde bulunmayan boş ve kuru vadilerde aç ve susuz bir şekilde kalıyorlardı. Hareket güzergahlarının ilerisinden habersiz olan Haçlılar bütün hasımlarına İznik'te galip geldiklerini zannederek, tedbir ve ihtiyata gerek görmeden kendilerinin dehşet ve eziyetlerinden payını alan Romalılardan başka bir rehberleri olmadığı halde görüp, tanımadıkları memleketlerde adım adım ilerliyorlardı. Cahillik ve gafletleri kendilerine sevinç ve güven mayası telkin ediyordu. Yolları üzerinde engeller ve trajedilerle karşılaşacaklarını akla getirip, kuruntu ve üzüntüye düşmezlerdi.

Haçlı ordusu Haziran'ın yirmi beşinde İznik'ten hareketle iki günlük yol gittikten sonra ikinci günün akşamı bir köprü önüne ulaştı. İşte orada karargahını kurdu. Bu köprü Gallus Irmağı'nın Sakarya'ya bağlandığı yerde olup günümüzde ayakta bulunmaktadır ve gezilebilecek durumdadır. İznik'ten Lefke en fazla altı saatlik yol olmasına rağmen Haçlılar bu müddet zarfında ancak adı geçen ırmağın civarına gelebilmişlerdi. Lakin yol ve geçitler özellikle böyle oldukça ağır, taşınması güç malzemelerle yüklü bir büyük ordu yapısı için pek zor olduğundan bu yavaş ve bıkkın hare-

ket tarzı o kadar şaşırtıcı olmaz. Çadırların dikildiği yerin otu suyu gayet bereketli olduğundan iki gün orada eğlendiler. Bundan sonra çayır ve pınarlardan âri olan çöllük bölgelere düşeceklerinden bu kadar halka, binecek hayvanlarına ve davara yiyecek tedarik edilmesi ve hazırlanmasını bir suretle kolaylaştırmak maksadıyla orduyu iki gruba ayırmaya karar verdiler. Bu iki gruptan birinde Godefruva, Raymond, Adhemar, Kont Hug ve Flander Kontu vardı. Diğerinde ise Bohemond, Tankred ve Normandiya Dükası şövalyelerin ve diğer emirlerin üstünde başkomutan durumunda idiler. Bu iki Haçlı kolu arasında birbirine mümkün mertebe yakın ve irtibatlı bir mesafe bulunmasını da gerekli gördüler. Godefruva güruhu sağ canibe ve Bohemond'un takımı ise sol canibe ayrıldı. Bu takım üç gün yol alarak, dördüncü günün başlarında bazen Ozellis ve bazen Gorgoni Dogorganhi adıyla anılan ve Lefke'den yirmi mil mesafede bulunan vadiye ulaştı.

Bohemond'un grubu Haçlıların hepsinin konakladığı yukarıda bahsi geçen köprüden geçtikten sonra Sakarya suyu boyunca üç saat kadar gidip, daha sonra suyu solda bırakarak ve şimdi Karasu denilen bir küçük ırmağın geçtiği Gorgoni vadisine girdi ve ta Vezirhanı adlı yere kadar ilerledi. Bu vadi bir büyük muharebe sebebiyle bu adla anılmakta olup Eskişehir'de nihayet bulur. Sarısu isminde olan nehir Gorgoni vadisinin bitki örtüsünü ve evlerini besler ve Tymbrıus'a karışır.¹¹¹ Kuzey yönde günümüzde İnönü adı verilen köy bulunmaktadır.

¹¹¹ Bugünkü Porsuk çayıdır (G.K.).

**ANADOLU'NUN GÜNEŞİ HAÇLILARIN
BEYİNLERİNE VE KILIÇLARINA VURUYOR:
DORİLYUM'DAKİ KEŞMEKEŞ**

Dünyayı yakan Temmuz güneşinin ilk doğduğu günün sabahında Bohemond güruhu adı geçen Gorgoni deresine ulaştığı sırada birdenbire bir Müslüman kalabalığını gördü. Meğer Kılıç Arslan İznik bozgunundan sonra adedini Latin tarihçilerinin üç yüz bine kadar çıkardıkları bir yeni ordu ile Haçlıları gaflet halinde iken basmak ve onlara ülkesinin başkentinin zapt ve işgal edilmesini pahalıya ödetmek için fırsat gözlemekte bulunmuş imiş. Kılıç Arslan Hristiyan ordusunun belirtildiği üzere iki kola ayrılmasını onların üzerine hücum etmeye uygun bir durum olarak görerek, galip gelme yolunun kolayca ortaya çıkacağı mütalaasıyla adetçe az olan tarafı seçti ve hücum etti. Kılıç Arslan'ın askeri meşe ile dolu geçilmesi zor vadinin iki tarafında bulunan tepelerde olduklarından bu ani manzaradan Hristiyanlar telaş ve hayrete düşmüşler ise de Bohemond ve Normandiya dükası bütün süvarilere piyade olmaları ve çadırlarını kurmaları emrini verdi. Bunun üzerine ordu vadiden akan küçük nehir kenarına konakladı. Bu suretle karargahı bir taraftan ırmak ve bir taraftan da kamışlı bir bataklık ile muhafaza altına aldı. Ordunun yol arabalarıyla çadır direklerinden çepeçevre muhafaza duvarı yapıldı. Bohemond kadınları, hastaları ve çocukları ortaya alıp, süvari ve piyadeleri müdafaa noktalarına yerleştirdi. Şövalyeler üç kısma ayrılıp nehrin geçit yerlerini savunmaya memur edildiler. Gruplardan birinin sergerdesi (lideri) Tankredle kardeşi Gilyum ve diğerlerinin de Normandiya dükası ve Charter kontu idi. İhtiyat kuvvetleri komutanı olan Bohemond kendisine mahsus şö-

valyelerle bir tepe üzerinde durarak, oradan her tarafa neza-ret ediyor ve savaşın hareketına dikkat ediyordu. Çadır ve karargah kurulmazdan önce bir grup Müslüman dağlardan inerek Haçlılar üzerine yağmur gibi ok yağdırdılar. İşbu bi-rinci hamleye mukavemet edildi. Hücum edenler geri dön-müşlerse de, Müslümanlar dağların zirvesinden çok hızlı bir şekilde ve kalabalık bir topluluk halinde yardıma gelip, neh-ri geçerek düşmandan istedikleri intikamı aldılar. Albert Aix'in ifadesine göre şövalyeler ve baronların karıları ve kızları esirliği ölüme tercih ederek kendi haklarında Türkle-rin iç duygularını ve eğilimlerini etkilemek için üzerlerine en münasip bir biçimde biçilmiş elbiselerle süslenmiş bir şe-kilde arz-ı endam ederek, o sırada naz ve haz meydanının depreşmesine sebep oldular.

Bu hengamede Bohemond ihtiyat birlikleriyle arkadaşla-rının imdadına yetişerek, Sultan Kılıç Arslan'ı geri çekilme-yeye mecbur bıraktı. Şövalyeleri de ordugahı muhafazaya memur etti. Kendisi de ileride Türklerle pençeleşmekte olan gruba iltihak etmek üzere acele ile çabucak hareket etti. Sa-vaş yerine ulaşmada Normandiya Dükası, Bohemond'dan daha önce davranmıştı. Beyaz yıldızlı bayrağı bayraktarın elinden alarak naralar atmakta olan Müslüman aslanlarının içine atıldı.

Bu iki reisin savaş karargahına gelmesi ve Tankred ve Sa-lerne prensi Rişar ve Bluva kontu Etyen'in büyük gayreti Haçlı askerlerine taze bir cüret ve cesaret getirdi. Ehl-i İsla-mun sayısız askerlerinin oklarının fışkıran alevleri, baştan ayağa miğfer ve cevşen (zırh) giymiş olan şövalyelere pek de kar edemez idiyse de, bunların binmiş oldukları hayvan-

ları pek zedelemesi neticesinde Haçlı güruhu içerisine baştan başa bir karmaşıklık ve dağılma ilka etti. Çünkü güruh “savaş hileden ibarettir” Müslüman kaidesine riayet ederek, Haçlılardan bir grup kendilerine sokulup, yaklaştıkça bir uygun mesafede tekrar toplanıp, okları aklı baştan çıkaran bir bela yağmuru gibi hasımlarının başına yağdırmak için saflarını açarak, kaçıp geri dönme şeklinde hareket etmekteydi. Türklerin hızlı giden atları onların ardından yetişip, saflarına ulaşmayı mümkün kılmıyordu. Böyle uzaktan kavga ise şövalyeler için bütün bütün bir yabancı tarz olduğu için, yaka yakaya sarılıp, kılıç ve oklarını istedikleri gibi kullanamadıklarından ve elleri erip, güçleri yetmediğinden dolayı onları hırs ve gazap ateşi oldukça galeyana getirdi, öfkelerini artırdı.

Bu kıyamet sahnesini andıran keşmekeş içinde hiçbir kimse boş ve rahat üzere değildi. Şövalyelerle diğer savaş erlerinin kullandıkları silah sesleri içinde ve ruhban gözlelerinden kanlı yaşlar akıtarak dua ederken, kadınlar güruhunun dahi bir takımı muharebe edenleri sulamakta ve bir kısmı da canları ten kafesinden uçmuş veya uçmak üzere olanları çadırlar içine taşımakta idiler. Nihayet savaşta Müslüman askerleri hiçbir taraftan kaçacak bir yol bırakmayacak şekilde Haçlıları çepeçevre kuşatıp, sıkıştırmıştı. Kayzerlik tahtına oturmak küstahlığını yapmış olan Robert etrafına toplanan kırk kadar arkadaşının bir bir yokluk diyarına gittiklerini gördükten sonra pek ağır bir şekilde yaralandı. Tankred’in tartışma ve şecaatte seçkin bir benzeri olan kardeşi Gilyum okun ucundaki sivri demirin isabet etmesiyle yaralanarak, dayanamayıp düştü. Kendisinin de mızrağı kırılıp, kılıçtan başka elinde başka bir mukavemet silahı kal-

madığından eğer Bohemond yardımına yetişmemiş olsaydı, ölümün pençesine düşmesi kesin idi. Kılıç Arslan'ın askerlerinden her biri elde kılıç bir arslan olup hasımlarına her bakımdan galebe çalmış ve onların üzerine tam bir ümitsizlik karanlığı çökmüştü. Birdenbire Godefruva'nın ikinci grup ile gelmesinin duyulması, hissen yarı ölü durumda bulunan Haçlıları, durgunluktan kurtararak yeni bir hayat verdi. Bohemond, Godefruva'ya Türklerin ani hücumunu haber vermek üzere daha savaşın başlarında Normandiya dükasının saray ruhbani Arnoule adlı şahsı rahvan bir ata bindirerek göndermişti.

Bu haber hızlı bir koşuyla Godefruva'ya Gorgoni vadisinin güneylerinde iki mil mesafelik bir yerde ulaştı. Godefruva ile Vermanduva ve Flander kontları ordularıyla dağların tepesinden göründükleri zaman güneş batmaya yakın bir zaman olup, kılıç, miğfer, göğüs zırhı ve baltalar üzerine güneşin ziyası düşmeye başlamıştı. Bu temaşa ve görüntü beş saatten beri ağırlıklar üstünde olduğu halde, beygirlerin altında ezilmiş olan Bohemond'un güruhunu yeniden dünyaya getirdi.

Godefruva ve biraderleri Hugues, Boudouin ve Eustache kırk bin güzide süvarileriyle ilerleyerek Hristiyan ordusunun ehl-i İslam tarafından kuşatılmış olan koluna yardıma acele bir şekilde uçarcasına koştular. Belirtildiği üzere savaş beş altı saat sürdüğü için İslam ordusunun kuvvetine tabiatıyla zaaf ve gevşeklik gelmişti. Haçlılar böyle çokluk ve kalabalık üzere taze kuvvetler almış olmakla birlikte savaş vuruşmaları tüm sıcaklığıyla geceye kadar devam etmişti. Sonunda savaş *"el-harbu beyne'r-ricali sical (savaş bazen galibiyet*

bazen mağlubiyetle devam eder)”¹¹² tertibince bu defa galibiyet Haçlılar tarafında görülmekte idi. Kılıç Arslan ordusuyla vadinin yükseklerine çekilmiş ve daha sonra oradan da geri çekilmiştir. Galip güruhun ele geçirdiği ganimetlerden birbirine bağlayarak el koyduğu hayvanlar içinde develer, hiç tanımadıkları belki işitmedikleri bir mahluk olduğundan pek ziyade şaşkınlık ve hayretlerini çekmişti.

İşbu zaferlerinin ertesi günü Hristiyanlar ölülerini defnetmek için savaş meydanına gittiler. Defin merasiminde papazlar tarafından ahenk ve makam ile hüzünlü bir duyguyla dualar okunması sırasında, evlat ve eşlerini kaybetmiş olan anne ve eşlerin, yar ve yarenleri ölmüş olanların iniltileri ve sızlanmaları dahi işitiliyordu. Ancak Haçlılar bunu müteakip Müslüman şehitlerinin silah ve elbiselerini soy-maya koyularak, bu matem ve yas birdenbire fevkalade bir surette yerini sevinç ve mutluluğa bıraktı.

GALİP GELMEK DÜŞMANLARIN ÖZLEDİĞİ ŞEYDİR

“el-fazlu ma şuhide bili’l-a’da (üstünlük düşmanların dört gözle beklediği şeydir)” özlü sözyle gerçeği ifade etme mantığınca, eskilerin Hristiyan tarihçileri dahi Türklerin yiğitlik ve cesaretlerini beğenip, takdir ederek, *“bu Türklerin tam ve mükemmel olduklarını ve Haçlılarla kıyas ve karşılaştırılmaya kabul edilebilmeleri için yalnız Hristiyan olmamaktan başka bir eksiklikleri olmadığını”* ilave ederler. Hatta Haçlı vakanüvislerinden Papaz Tudebode gayet sade bir dille *“Eğer Müslümanların Hristiyan dinini koruma konusundaki cesaretleri olsaydı ve teslisin birbirine bağlı rükünlerinden birinin beşer dokunmamış*

¹¹² Bir Arap atasözüdür.(G.K.).

olan bir bakireden doğduğuna ve nice milmet ve zahmetlerle ömrünü bu ölümlü dünyada sona erdirdikten sonra tekrar hayat bularak hala yerde ve gökte tedbir ve tasarrufun onda olduğuna ve ruhu'l-kuds'ü teselli için gönderdiğine iman ve itikatları olaydı, savaşta bunlardan daha şeci' (cesur) ve bahadır, görüş sahibi, tedbirli bir kavim olmayıp, hiçbir kavim bunlarla mukayese olunamazdı." diye bir ifade ortaya koymuştur.

Haçlıların nazarında düşmanlarının yücelik, şeref, şan ve nam sahibi insanlar olduğunu, bu galibiyetlerini adeta olağan dışı bir olay olarak görmeleri de başka bir şekilde teyit ve ispat eder. Robert *"bu olayları ibret ve hakikat gözüyle mülahaza edenler, yaratmasında sınırı olmayan yaratıcının daima her fiil ve işinde nice nice görülmedik ilginçlikler ve insanı şaşırtacak şeyler olduğunu hamd u sena ederek anlamış olurlar"* demektedir.

Anadolu'nun geçitlerini ve işlek limanlarını kendileri alarak, el koyan bir zaferden dolayı Haçlılar birbirlerini tebrik ederlerdi. Kılıç Arslan ise Hristiyanlarla tekrar çarpışmaya kalkışmayarak koruyamadığı bir memleketi tahrip ve yağma etti. Kılıç Arslan ordusunun geriye kalanı ve ona katılan on bin Arap atlısıyla Haçlıların geçecekleri yerlerde bulunan şehirleri, kasabaları ve kiliseleri yakıp talan etmekte, Romalı çocuk ve kadınları rehin olarak götürmekteydi. İşte bu şekilde savaş yeni bir hal alarak, her su ateş alevine dönüştü, yurt ve meskenler kupkuru toprak parçaları haline geldi.

Temmuz'un üçünde Haçlılar yola koyuldular ve bundan sonra birbirlerinden ayrılmamaya söz ve karar verdiler. Gerçi bu tedbir kendilerinin üzerine gelecek her türlü saldırı ve beladan emin hale getirdiyse de, Türklerin her şeyden arınmış ve boş bırakmış olduğu bir bölgede böyle bir kala-

balık topluluğu açlık ve açıklık gibi binbir türlü tehlike sarmış idi. Bunlar Gorgoni vadisinden giderek bugün Eskişehir denilen Dorylée ovasına girdiler. Ordunun genel yapısı da göze oldukça garip görünecek bir hale gelmişti. Şöyle ki, oraları bir vahşet korkusu veren çöl olarak bulduklarından, yabani bitki köklerinden ve Müslümanların yakmış oldukları ekinlerin ötesinde berisinde kalmış başaklardan başka açlıklarına gem vuracak bir nesneyi elde edemediler. Ot ve suyun yokluğu, hayvanların pek çoğunu ölüm otlağına ulaştırdı ve nice atlıyı şimdiye kadar hakaret gözüyle baktıkları yayalarla hemhal olarak ve bir adım atmaya güçleri yetmeyecek derecede ağır olan eşya ve silahlarının hamalı olmak zorunda bıraktı. Bu arada eşek ve öküzü binen askerlerin önünce giden birçok şövalye görülüyordu. Koç, keçi, hıncır (domuz) ve köpeklerle rastgeldikleri hayvanlara tahammülün üstünde yük yüklenmiş idi. Fakat bu kadar yük ve ağırlığın haylisi yollarda bırakıldı kaldı.

Haçlılar o zaman Phrygie¹¹³ arazisinde yürümekte idiler. Cotyleum ve bugünkü günde Kütahya denilen tarihi mevkii ve dönemin hakim ülkesinin görülmeye değer bazı eser ve harabelerinin bulunduğu Esanos veya Azadia adlı yeri sağ kolları tarafına almışlardı. Hristiyan ordusu Pisidie¹¹⁴ vilayeti başkenti olan Antiochette yani Akşehir'e varmadan önce Isaurie¹¹⁵ bölgesinden geçti. Tarihlerin sayfaları Eskişehir'e Akşehir'den gelinceye kadar Haçlıların düşer oldukları

¹¹³ Anadolu'nun eski bölgelerinden birinin ismi olup, bugün Konya, Aksaray, Akşehir, Kütahya ve Afyonkarahisar vilayetlerini kapsamaktadır.

¹¹⁴ İç-il ve havalisinin eski ismidir.

¹¹⁵ Kilikya civarında bir nahiye'nin eski ismidir.

dayanılmaz mihnet ve meşakkatin ayrıntıları ile dopdoludur. Su yokluğu ve susuzluk belasına vücutları çelik gibi olan güçlü Haçlılar bile bir şekilde dayanamayıp hedef tahtası gibi bir tavada eridiler. Gilyum de Tyr (Willermus Tyrensis) beşyüz adamın bir günde telef olduğunu rivayet eder.

Sıcaklığın şiddetinde cehenneme benzeyen bir çölde vaktinden evvel yükünü koymuş bir takım kadınlar, çocuklarının iâşesinden ümit kestikleri için feryad ve figanlarıyla ecellerinin acilen gelmesi için dualar ederken, bir takımı da elem ve ızdıraplarının aşırılığından bütün ordunun gözü önünde çıırçılak topraklar üstünde yuvarlanırlar idi. Vakânüvisler, şövalyelerin avlanmak için besledikleri doğan ve benzeri tavuk türünden kuşların hemen tamamının havanın büsbütün sıcaklaşmasından ölüm şişine kebab olmuş olduklarını da zikredip, yazmışlardır. Haçlılar mün'im¹¹⁶ olan Allah (c.c.)'ın İsrailoğullarına indirdiği sofraların kendilerine de indirilmesi için beyhude yere dua ve ricada bulundular. Phrygie'nin ot ve çimenden yoksun olan vadileri bunların dua ve şikayetleri ve ihtimal ki sövüp saymalarının sedasıyla bir hayli gün yankılandı.

İşbu sıcak arazide Haçlılar orduyu bir hayat pınarına götürebilecek bir şey keşfettiler. Ama bu hal onlar için susuzluk ateşinden dolayı korkunç bir afet olayazdı. Şöyle ki, kendilerinin ardı sıra gelen kemik düşkünü köpekler sahiplerinden ayrılarak ovalarda ve dağlarda bir pınar aramak için dolanırlar idi. Bir gün bunlardan haylisinin tüylerinde suya bulaşmış toz olduğunu gördükleri anda, mutlaka bir

¹¹⁶ Her türlü nimeti veren anlamında Cenab-ı Allah'ın bir sıfatıdır (G.K.).

su bulmuş olduklarına delil kabul ederek, askerlerden birkaçı bu köpeklerin izine düşerek bir ırmak keşfettiler. Ordu tamamen hemen o tarafa seğirterek, hararet canlarına tak demiş olan Haçlılar alelacele kendilerini suya attılar ve hazını ve ihtiyatı düşünmeksizin yanmakta olan midelerini suyla doldurdular.

Bunun üzerine derhal üçyüzü aniden öldü. Pek çoğu gayet ağır bir şekilde hastalığa yakalanarak, yoluna devam edemedi. Elde olan eser ve kitaplarda bu akarsuyun adı anılmamıştır. Albert Aix, İsevi askerlerin hareketini ve varışını anlatırken, ordunun bir gece zirvesinde konakladığı Karacadağ denilen dağı ve buradan geçtikten sonra türlü eziyet ve sıkıntıları olan Malabyomas vadisini tarif ve hikaye etmektedir. Dorileu yani Eskişehir ile Akşehir arasındaki mesafe kuzeyden güneye doğru tahminen dört saat olduğu halde, bu mesafeyi Haçlıların bu kadar günde katetmiş olduklarını kaynaklar bildirmemişlerse de, binbir türlü meşakkat ve bela olan yolda elbette sürat ve sühuletle (kolaylıkla) gidilemeyeceği anlaşılır.

HAÇLILAR AKŞEHİR'DEN KONYA'YA YOLLARINI KAYBETTİLER

Hasılı (nihayet), ordu Akşehir önüne ulaşarak, herhangi bir direniş ile karşılaşmaksızın şehrin içine girdi. Böyle çaylar, çayırılar ve ormanlarla etrafı süslenmiş ve kuşatılmış olan bir şehrin giriş kapılarının kendi yüzlerine açılmış olması hepsini neredeyse mutluluktan öldüreyazdı. Artık orada birkaç gün dinlenilerek, çekilen eziyet ve mihnetler unutuldu. Haçlıların ilerlemeleri ve yukarıda bahsolunan zaferlerinin haberleri civarda bulunan bölgelere de yayılmış

olduğundan, yardımlarını arzetmek ve daima bağlı ve itaat halinde bulunacaklarına söz ve yemin etmek üzere yakın bölgelerden Haçlı ordusunun geçeceği yollara elçiler gönderilmiş idi. O zaman Haçlılar kendilerinin nam ve şanını, coğrafyaca mevki ve mekanlarını hiç bilemedikleri bir takım yerlere sahip olduklarını gördüler. Haçlıların çoğunluğu kendilerine bağlılık arzeden grupların, İskender ve Roma ordularını görmüş olduğunu ve buralarda yaşayan Romalılar II. Brennus zamanında Illyrie'dan ve Tuna kenarlarından gelerek ve boğaziçinden geçerek, Ereğli şehrini yağmalayarak Kızılırmak kıyısında yurtlanmış olan göçebelerin neslinden olduğunu bilmekten çok uzak idiler. İşte bu yeni türemiş olan işgalci güruhlar, asla eski eserlere dikkat ve önem vermezler, yalnız Müslümanlara galebe çalmaktan başka bir şeyi hatır ve hayallerine getirmezler idi. Anadolu ahalisinin hepsi¹¹⁷ o zaman Hristiyan olduğundan Haçlıların zafer kazanmasına yatkın ve müsait idiler.

HAÇLI LİDERLERE VAHŞİ HAYVANLAR SALDIRDI

Akşehir'de dinlenme sırasında zaferi görmüş olmanın tadı damağında kalmış olan Haçlılar en namlı ve meşhur iki liderlerini hemen ellerinden aldırarak korku ve telaşıyla üzüntünün acı suyunu tattılar. Tuluz Kontu Raymond gayet tehlikeli bir şekilde bir hastalığa yakalanmıştı. Artık onun hayatından ümit kesildiği için vücudu göl üzerine uzatılarak Hristiyanca bir ayin düzenlenmesi gereğince Orange

¹¹⁷ Bu değerlendirmeye katılmak mümkün değildir. 1097 tarihi itibarıyla özellikle iç Anadolu'da ve hatta sahillere kadar uzanan birçok bölgede Türklerin yaşadığı bilinmektedir(G.K.).

Piskoposu can çekişmekte olanlara mahsus adetleri icra etmek üzere iken bir Saksonyalı Kont, Raymond'un bu dertten helak olmayacağını ve Saint Gilles'in duası bereketiyle onun canının düşmanı olan ecel ile bu kere mütareke yapıldığını müjdeledi. Bu sevinçli söz oradaki hazır bulunan herkese bir teselli ümidi verdi. Kısa bir müddet sonra Raymond'un sıhhat ve afiyet bulması böylece bir keramete bağlandı.

Yine bu esnada ormanda yolunu şaşırarak bir ayının pençesine geçmiş olan bir askeri kurtarmak için Godefruva büyük bir tehlikeye atıldı. Godefruva zorlu düşmanının hakkından gelmiş ise de kendisi de uyluğundan yaralanıp, vücudundaki kan hemen bütünüyle dışarı akmakta ve ramak (ölmek üzere) kadar canı kaldığı halde ordugaha getirildi. Onu bu halde görmeleriyle Hristiyanlarda meydana gelen üzüntü ve keder, büyük bir kavgayı kaybetmelerinden daha acı idi.

Ordu fertlerinin tamamı Godefruva'nın hayatı için göz yaşları döküyor ve hayır duaları ediyorlardı. Yarası pek tehlikeli değil ise de vücuttaki kanın ziyade çıkmasıyla kendisine tam bir zayıflık ve perişanlık hali çökmüş, uzun süre yatakta kuvvetsizce beklemişti. Tuluz Kontunun hastalığı da geçebilir duruma gelmiş ve her ikisi haftalarca ordunun akabinde tahtirevan ile götürülmeye mecbur kalınmıştır.

Haçlı ordusunu daha büyük bir tehlike ve musibet korkutmaya başlamıştı. Şöyle ki, o zamana değin aralarında sulh ve salah olan böyle her yönden ortak bir söz üzere bir araya gelmeleri bunlara bir büyük kuvvet veriyordu. Birdenbire reisler arasındaki uyum yerini, nifak ve ayrılmalara

bıraktı. Bu hal hemen ordunun bütününe sirayet etmeye başladı.

Godefruva'nın biraderi Baudouin ve Tankred biri Flemenk ve diğeri İtalyan askerlerini idare ettikleri halde, gerek düşman şövalyelerini dağıtmak ve gerek o havalide bulunan Hristiyanları korumak ve onlardan erzak ve yardım toplamak üzere ileriye sevkolundular. Bunlar önce Konya beldesine kadar ilerleyip, düşmana tesadüf eylemedikleri gibi memleketi ahaliden arınmış bulduklarından Karaman dağlarından deniz sahiline doğru yöneldiler. Tankred maiyetinde bulunan güruh ile ileride bulunduğundan herhangi bir engelle karşılaşmadan Tarsus şehri önlerine ulaştı ki, bunların Tarsus'tan on altı saat mesafede bulunan Gülek boğazından geçmiş olmaları muhtemeldir. Tarsus'un muhafazasına memur olan İslam askerleri Hristiyan sancağının şehir surları üzerine çekilmesine razı olup, imdatlarına kimse yetişmediği için teslim olmayı dahi vaat ettiklerinden Tankred şehrin önünde bu sözün ifasını ordusu ile dinlenerek, beklemekteydi. Bu sırada Baudouin güruhu da ortaya çıkarak geldi. Bunlar Karaman kırlarında yollarını şaşırıp binbir mihnet ve meşakkatle üç gün sağa ve sola gittikten sonra güçlükle bir dağ tepesine ulaşp, oradan Tarsus önünde kurulmuş olan çadırları gördüler. Bu iki güruh birbirlerine kavuştuklarında, uzak mesafeden birbirlerini düşman zannettiklerinden dolayı, kendilerinde hasıl olan korku ve heyecan yerini zevk ve sevince bıraktı.

HAÇLILAR PRENSLİKLERİ İÇİN KAVGA ETTİLER

Haçlılardan Flaman takımı yani Flemenkliler az bir yemek ile imkanları olduğu kadar bedenlerine kuvvet vererek o geceyi rahatça geçirdiler. Ancak güneşin doğmasıyla beraber Tankred'in sancağı Tarsus şehri üzerine dikilmiş görülünce, Baudouin ve arkadaşlarının haset damarlarını kaynatmaya sebep olup, Baudouin askerinin daha çok olması hasebiyle şehrin zapt ve tasarrufunun kendisine ait olmasını talep ve iddiaya kalkıştıysa da, bu konuda hakkı tasdik olunmadığından öfkelenerek, artık Tankred ve Bohemond ile onlar gibi diğer Normandiya aşağılık kimselerinin soyuna sopuna lanet edip, sövüp sayma yapmaya koyuldu. Bu konuda birçok çekişmeden sonra bu iki prensten hangisine tabi olunacağını belirlemek üzere ahalinin görüşüne müracaat olunması kabul edildi. İki taraftan görevliler seçilerek gönderildi ve seçim yapıldı. Ahalinin de seçtiği Tankred tercih edildi.

Bu haber üzerine Baudouin Müslüman ve Ermenileri eğer bu görüşlerinde ısrarlı olurlarsa kendisinin ve Godefroy'nın intikam kılıcıyla korkutarak, eğer Tankred sancağı yerine kendi sancağı çekilir ise gerek kendisinin ve gerek Haçlıların diğer prenslerinin himayelerine mazhar edilecekleri vaatleriyle düşüncelerini kendi tarafına çekmeye çalıştı. Bunun üzerine ahalî tamamen korkuya kapılarak ve diğer taraftan bu söze aldanarak onun sancağını şehir surlarına dikti. Tankred'in sancağını ise hakaretamiz bir şekilde kale surlarının dibine attılar.

Bu hakaret üzerine intikam kanı akıtmak muhakkak iken, her nasılsa Tankred takımı olan İtalya ve Normandiya

Haçlıları liderleri vasıtasıyla sakinleştirilerek, ağırbaşlılık ve sabrı tavsiye eden nasihate kulak vererek, aralarındaki tartışma konusu olan bu şehri terk edip, başka bir yeri ele geçirmek için yola koyuldular. Kale ile birçok burcu henüz Müslümanların elinde iken Baudouin samimiyetini ortaya koyarak ve hatta rica ve minnetle kendisine fetih kapısını açtırmaya muvaffak oldu. Bu şekilde kaleye sahip olduysa da daima rakiplerinden korkar bir halde, hatta Tankred'in arkasından Bohemond'un gönderdiği üçyüz kişilik Haçlı bir gece konaklamak üzere kalenin içine alınmalarını rica etmişlerken, bunları kabul etmekten çekindi. Her ne kadar Baudouin'in kendi askeri bile böyle yorucu bir sefer ile yorgun, açlık ve susuzluk belasına düşmüş, ızdırap çekmekte olan bu taifeye merhamet ricasında bulundularsa da onlar da red cevabı aldılar. Bohemond'un bu askerleri zaruri olarak açık bir ovanın ortasında hayma ile konaklamaya mecbur oldular. Diğer taraftan kalenin muhafazasından ümidini kesmiş olan İslam askeri o gece kalede bulunan Hristiyan askeri istirahat uykusuna daldıkları bir sırada, durumdan istifade ederek kaleden çıkıp giderken şehir dışında kalmış olan üçyüz askeri gafletanında basarak, hepsini öldürdüler.

Ertesi gün bu olayın dehşetli haberi şehirde yankılanınca, Haçlılar olayın yaşandığı yere gelip, yoldaşlarını baştanbaşa ölmüş, cansız, elbise ve silahları soyulmuş bir şekilde görünce ova ah ve vaveylalarıyla inledi. Bunlardan hiddet ve şiddetleriyle tanınanlar arkadaşlarının acıklı bir şekilde öldürülmelerinden dolayı silaha sarılarak, gah kalede az bir topluluk olarak kalmış Müslümanları öldürmeye ve gah öldürülen askerlerin katline sebebiyet vermeleri töhmetiyle kendi Haçlı liderlerini öldürmeye hücum ettiler. Baudouin

üzerine gönderilen öldürücü oklar arasından sıvışarak, kale burcundan birine çekilmeye mecbur oldu. Birkaç saat sonra nasılsa askeri içine gelip, onlarla beraber öldürülenler üzerine ağıt yakmaya ve şehir ahaliyle akdolunan anlaşmayı ibrâz ederek, özürler dilemeye başladı. Bu yolda sözler söyleyerek henüz İslam askeri elinde olan kale burçlarını askerlerine gösterdi. Bu dedikodu esnasında İslam askerleri tarafından burun ve kulakları kesilmiş bir takım Hristiyan kadın çıkagelince, Haçlıların kin ve gazapları şiddetlendi. Artık liderleri aleyhine olan saldırılarını unutarak, Müslümanları katliam etmeye yemin ederek, bu halde İslam elindeki bazı kale burçlarına iskele kur girmeye başladılar ve buldukları Müslüman fertleri katlederek intikam aldılar.

HAÇLILARA TARSUS'TA DENİZ YARDIMI

Bundan sonra Haçlılar şehir dışında öldürülmüş olan daha önce bahsi geçen grubun defniyle meşgul oldular. Bunları hazırlamış oldukları medfene götürmekte iken birdenbire Baudouin'e bir yeni bir yardım grubu çıkageldi. Şöyle ki, sahil tarafından bir grup donanmanın havanın uygunluğuna göre gelmekte olduğu görülmüş, işin başında düşman zannıyla askerler silahla sahile yürüyerek yaklaştığı zaman ilk gemi halkından halleri sorulduğunda, Frank diliyle cevap vermişler, Haçlılar onlara ne sebeple Tarsus sahilinde bulunduklarını ve hangi milletten olduklarını tekrar sorunca, kendilerinin Hristiyan olduklarını Flander, İsviçre ve Fransa'nın bazı eyaletlerinden geldikleri cevabını vermişlerdi. Donanma grubunda olan bu insanlar da memleketlerinden bu kadar uzağa gelen Haçlılara bölgeye geliş sebep-

lerini anlamak için “sizleri bunca vahşi kavim arasına atarak getiren nedir” diye sormuşlar, bunlar da “bizler Hazret-i İsa ziyaretçileriyiz ve gelişimizin maksadı o mübarek makamı kurtarmak içindir ve Kuds-i Şerif(Kudüs) içindir” dediler. Bu söz üzerine donanma halkı sahile çıkarak Haçlılara yakınlık gösterdiler ve kardeşçe kucaklaşmaya başladılar. Meğer bunlar sekiz seneden beri Akdeniz’de dolaşmakta olan korsan gemileri imiş. Her ne ise, Haçlıların daveti üzerine Tarsus limanına girmişler ve reisleri bir Boulonyalı (Boulonnais)¹¹⁸ olup, Baudouin ve biraderi Eustache’in kendisinin velinimetlerinin çocukları olduğunu bildiğinden grubuyla hizmet ve yardım etmeyi söz verdi. Hep birden Haçlılara iltihak ederek, varlık ve yoklukta dost ve paydaş olacaklarına sözler ve yeminler verdiler. Baudouin bu yeni kuvvet ile güçlenerek, Tarsus kalesine bir miktar muhafız bırakıp hemen Tankred’in gittiği yoldan yola koyuldu. Tankred ise Tarsus’un sekiz saat doğusunda bulunan Adana’ya gitmiş ve şehri Bourguignon¹¹⁹ şövalyelerinden Guelfe adında birinin zaptetmiş olduğunu gördüğünden Malmistra tarafına geçip, Türk askerini oradan kovmak suretiyle orasını zaptetmiş idi. Malmistra eski Mopsuestia ve günümüzde Misis¹²⁰ denilen yer olup, Adana’nın altı saat güneydoğusunda ve sahile üç saat mesafede ve eski Pyrame ve şimdi Ceyhan adı verilen nehir üzerinde bulunmaktadır. Tankredle ona sadık askerleri haklarında Baudouin tarafından cevaz verilen hakaretimiz muameleyi unutmamış olup, Bohemond tarafından kendilerine verilen

¹¹⁸ Fransa’nın Atlas Okyanusu üzerinde bulunan Boulogne şehrine mensup demektir.

¹¹⁹ Fransa’nın eski vilayetlerinden Bourgongne’ye mensup demektir.

¹²⁰ Bugünkü Yakapınar’dır (G.K.).

bahsi geçen güruh Türklerin kılıcıyla mahvedildildiğini hatırlayarak, feryat edip dururken, bir de Baudouin askeriyle gelip civar şehirde bulunan bir otlak üzerinde hayma kurduğu haberini işittiler.

Bu haber galeyana ve fitne çıkaracak sözler söylemelerine sebep oldu. Hatta Baudouin'un tekrar kendilerini tahkir ve şehri ellerinden almak için geldiğini birbirlerine bir hakiki haber gibi anlatmaya ve Tankred'e eşlik eden şövalyeler bile gerek şövalyelik namusu ve gerek Tankred ve arkadaşlarının şaruru bu konuda bir açık intikam almayı istemekte olduklarını beyan ederek, daha önceden kendisine yapılan rezilet ve tahkirleri hiddetle dile getirdiler.

Tankred ise bu şekilde şanına leke bulaştırıldığı lakırdısını işiterek, bundan sonra öfkesini yenmeye gücü kalmayıp, hemen askerini toplayarak bizzat kumandası altında Baudouin'in askeri aleyhine harekete geçti. Bu iki Hristiyan ordusu arasında bir kanlı kavga kuruldu ki, ne kardeşlik almeti olarak elbiselerinde taşıdıkları "Haç"ın görüntüsü ve ne de birbirlerine verdikleri gam, bunca mihnet ve yorgunluk, iki taraf askerinin acımasız düşmanlıklarını önleyebildi. Maamafih Tankred'in askeri az olduğundan savaş meydanı galip düşmana terk ederek, bir hayli esir bırakarak ve bu bozgunun dolayısı şaşkın ve müteessif (üzülme) olarak şehre dönmeye mecbur oldu ve o gece her iki tarafın tavırları yumuşadı. Tankred'in askeri Flemenklerin galebe çalmasını ve kuvvetini anlayıp, çünkü bu arada o kadar kan döktüğünden artık intikam almayı gerektirecek ayıp ve ar altında kalmadıklarını düşündüler. Baudouin'in askeri ise mağlup ve bozguna uğratılmış olanların Hristiyan olduğu-

nu düşünerek, ertesi gün iki taraf ordugahından insaniyetin ve dinin icabı ne ise o şekil üzere hareket etmeye tam bir niyet hasıl oldu. İki reis birbirine memurlar gönderip, fakat barış istemek şeklinde görülmemek için her iki taraf da hareketlerini kaderin ve kazanın bir hükmü olduğuna bağlayarak bu ihtilafı unutkanlık vadisine atmak üzere ahd u peymanlar ettiler. Liderler askerlerin gözleri önünde birbirleriyle kucaklaşmaya başladılar ve askerler de bu düşmanlığın üzüntüsüyle birbirini kınayarak, sonra kardeşlerinden dökülen kana kefaret olarak Müslümanlardan yeni fetihler yapmaya niyet ettiler. Bundan az zaman sonra Kilikya havalişi Tankred'in hakimiyetine geçti. Albert Aix, Bohemond'un amcazadesi tarafından zaptolunan yerler arasında Amanus dağında bulunan Çobanlar kalesi, Gençler kalesi veya Bakiler kalesi ve Asi nehri üzerine yapılmış olan Demir Köprü'nün iki saat doğusunda bir tepe üzerinde bulunan Kızlar kalesi adlı yeri saymıştır. Tankred de İskenderun'u zaptederek, eline esir düşen Müslümanları katletti. Bahsi geçen ordu, Akşehir önlerine kadar geldikleri belirtilen ordudur ki, yönünü oradan Konya üzerine doğru döndermiştir. O zamanın tarihçileri, ordunun bu bölgeye bir kral yolundan gittiğini beyan ederler. Gerçekten günümüzde Konya vilayetinde çok eskiden yapılmış bir yol mevcuttur.

Eski müellifler Konya şehrinin durumuna dair bir ayrıntılı bilgi vermeye girişmeyip, bazıları şehrin ahalsinin şehri boşaltmasından dolayı ihtiyaçların tedariki hususunda ordunun orada darlık ve zaruret içine düştüğünü ve bazıları da aksini kısaca ifade etmişlerdir. Konya'dan hareket sırasında, Haçlılar desti ve tulumlarıyla beraberlerinde su götürmeye mecbur oldular. Çünkü tam bir günlük yollarında

nehir ve çay olmadığını bölge ahalisi bunlara söylemişti. Ertesi akşam üzeri bir nehir kenarına ulaşır, ordu burada iki gün ikamet etti. Haçlıların mızraklı piyade askerinin önünden giden hafif çeteci takımı Konya'ya otuz saat mesafede bulunan Ereğli kalesine ulaşır, orada toplanmış olan Türk askeri Frankların sancağını gördükleri gibi, anılan yerden kaçtılar. Burada da Haçlılar dört gün dinlendikten sonra Meram semtine doğru yola çıkıp, Gürün dağları üzerinde birkaç gün yürüdükten sonra Göksun (Cocson)'e vasil oldular. Haçlılar burada geçinme ve beslenme eşyalarını kilitlenmiş bulduklarından, üç gün kadar da burada çadır kurarak, dinlendiler. Göksun'dan sekiz on saat mesafede ve güneybatı yönünde olan Maresie yani Maraş'a gidecek yolda da büyük meşakkat ve güçlüklerle karşılaştılar. Zira Gürün dağlarının geçmesi zor yokuş ve inişini¹²¹ geçmek gerekliydi. Zamanın vakanüvisleri adı geçen dağda sürüngen ve hayvan izlerinden başka ayak basacak bir yol bulunmadığını ve bunlarda da büyük kayalarla çalı çirpilerin her an Haçlı ordusunun geçmesine engel olduğunu rivayet ederler. Şöyle ki, şövalyeler silahlarını boyunlarına asarak götürmeye ve bazıları güç ve takattan kesilerek tepelerin üzerinden aşağı atıp, ızdırap veren yüklerini hafifletmeye ve çoğunlukla yüklerini çekmekten geri kalan atların yüklerini de adamlar çekmeye mecbur olurlardı. Robert'in ifadesine göre, adı geçen yerlerde ne durma, ne oturma ve ne de arkadaşların birbirine yardımı mümkün olabildi. Yalnız arkada bulunan bir adam önünde gidene mümkün olduğu kadar yardım

¹²¹ **Firaz ve nişib:** Yokuş ve iniş demektir (G.K.).

ediyor, önündeki ise bin zahmetle arkadaşına sadece göz ucuyla bakabiliyordu.

Haçlı müellifleri, Gürün dağını “*Şeytan Dağı*” ismiyle isimlendirdiler. Çoğunlukla yorgun düştükleri ve ızdırap çektikleri yerleri bu isimle yad etmek adetleri idi. Maraş şehri bu dehşetli eziyet ve meşakkatlerin bittiği nokta oldu. Burada Haçlı ordusuna Suriye bölgesi çehresini göstererek, gayretlerini tazeledi. Kadimde “*Germanicie*” adı verilen bu Mar’as şehrinin ahalisi Hristiyan olup, yalnız kalesi Türk askeri zaptında iken, Haçlıların bu şekilde yaklaştıkları sırada kaleyi terk ederek, boşalttılar. Burada bol zahire ve etrafında bol mer’alar olduğundan şehrin civarına çadırlar dikiyerek, burada konaklandı. Baudouin’in karısı burada vefat ederek, defnolundu. Kendisi de Hristiyan ordusuna bu yerde iltihak edip, Pisidia’da bulunan Akşehir havalisinde Godefruva’nın uğradığı tehlikeyi haber alarak, üzüntüyle tedavisi işine bizzat itina gösterdi. Baudouin’in Tarsus kalesi önünde bahsi geçen fırka hakkında meydana gelen münasebetsiz muamelesi, bütün reisler ve şövalyeler tarafından çirkin bulunarak, bu kere ordu içerisinde de aleyhinde türlü ayıplama ve homurdanmalar ağza alınmaya başlandı. Hatta William de Tyr’in beyanına göre, Godefruva da Baudouin hakkında şiddetli azarda bulundu. Her ne kadar Baudouin tam bir aşağıdan alma ve sakın bir üslupla kusurunu itiraf ettiyse de gerek bu genel kınamalardan etkilenerek reislere güvenmesi ve gerek yalnız Kudüs’ün kurtarılması meselesi en büyük hayali olmadığından, bu maksatla başka çıkarlar elde etmek niyetiyle Haçlılara karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmeyi kesinlikle lüzumlu görmez oldu. Zira doğu ülkelerinde bölgeler zaptetmek hazırlığı Baudouin’in

hırs gözünde, Kudüs'ün kurtarılmasından daha çok istenilen bir büyük hedefti. Hükümetlerin değişmelerine sebep olan ihtilaller, güya Haçlıların askerinden kaynaklanıyordu. Bir alay derbeder savaş zamanından istifade ederek, her taraftan hücum ederek, toplanırlar idi. Simeon adında biri Küçük Ermenistan'ı zaptetti ve Kilikya'nın en mamur şehirlerinden biri de Pierre des Alpes isminde bir âdi şövalyeye verildi. Yalnız Türk askerine karşı korunmasına söz vermesi şartıyla birçok ülke de bu şekilde Haçlılar arasında taksim edilmiştir ki, tarihte isimleri bile anılmaz. Hristiyan askerleri arasına servet elde etmek isteğiyle katılanlar arasında Ermeni prenslerinden Pancrace isminde biri meşhur olup, bu prens gençliğinde Kuzey İberia¹²² hükümdarı olup, ahalinin hücumu üzerine bu küçük hükümetten atılarak, İstanbul'a gelmiş ve orada bazı fesat işlere karışmasından dolayı yakalanarak hapse düşmüştü.

Haçlılar Kılıç Arslan'ın ordusunu dağıttıkları sırada bu Pancrace bir aralık hapisten firar ederek, Hristiyan askerinin kuvvetli bir şekilde kendi memleketine girer veya yeni bir kral ortaya çıkmasına vasıta olur inancıyla Haçlı reisleri yanına gelerek, hizmetini arzetmişti. Pancrace, Baudouin'in ilgili ve himmetkar tavırlarını bildiği için bağlılığını ona tahsis etmişti. Düşüğü fakirlik ve ihtiyaçlardan dolayı hamisine sunacağı bir nesnesi olmadığından hediyelere bedel olarak, Baudouin'in aklına ülkeler zaptetmek fikrini düşürmekten geri kalmadı. Pancrace aralıksız olarak Baudouin'i bu yolda kandırarak, Anadolu'nun en mamur bölgelerini Kilikya

¹²² Michaud'un burada kastettiği yer "*Peria Toros*" adıyla da bilinen "*Kafkas İberia*"sı olmalıdır (G.K.).

dağlarından Baudouin'in aç gözlerine göstererek derdi ki, *"İşte güney yönünde Kilikya'nın en mahsuldar ovaları ve daha ilerisinde Suriye ve Filistin'in güzel arazilerini, doğuda Fırat ve Dicle nehirleri ile sulanan bereketli el-Cezire bölgeleri ki, atasözlerinde "bağ-ı irem" buralara nispet olunmuştur ve ahalişi tamamen Hristiyan olmaları dolayısıyla en küçük bir işaretle size teslim olacak, Ermenistan ve el-hasılı Anadolu'nun böyle bereketli yöreleri cümleten Türk idaresinden bezginlik duymuş olduklarından, eğer bunların esaretini sona erdirmelerine yardım ederseniz, baştan sona size teslim olacakları aşikardır."*

Baudouin'in kararmış kalbinde hasıl olan güç sevdası ve şu etkileyici sözlerle bile şiddetlenen emellerinin parıltısına ulaşmak için, ordusunu çoğaltmaya ve Hristiyan askerlerinden bazı baron ve şövalyelere gizlice içindeki fikri açarak, elde edeceği çıkarlara onları da ortak edeceği vaadiyle, onların mal hırsı damarlarını heyecanlandırmaya çalışmış ise de, hiç biri Kudüs yolundan ve Haçlı bayrağı altından kaçmaya rıza göstermediler. Baudouin bunu görünce bol ganimetler vaadiyle askeri kendi emellerine ve niyetine çekmek için kollarını sıvayıp, gayret kuşandı. Çünkü Tankred'e olan malum hareketi henüz unutulmamış olduğundan ve bu sebepten topluluğun nefretini ve buğzunu çekmiş bulunmasından büyük gayretlerine hiçbir şekilde kulak veren olmadı. Ricasına red ve emeline set çekildi. Hatta kendi askerlerinden bile birkaçı sancağını terk ettiklerinden, maiyetinde çapulcuktan başka arzuları olmayan bin piyade ile ikiyüz süvari ancak götürebildi.

HAÇLI PRENSLER KENDİ KONTLUKLARINI KURMAK İSTİYOR

Baudouin'in Hristiyan ordusunu terk etmek niyetinde olduğu, liderlerin malumu olunca, bu düşüncesinden vazgeçirmeye hepsi tarafından pek çok ısrar ve ricalar yapıldıysa da Baudouin arkadaşlarının ricasına kulak asmadı. Bunun üzerine bir danışma meclisi düzenlenerek Baudouin'i alıkoymak için Haçlı ordusunun komutanları ve patriklerinin nüfuzlarının tesirine müracaat olundu. Bununla da Baudouin niyetini değiştirmede. Bilakis ayrılmasının sebeplerini artırarak, evvelkinden daha hızlı davranarak, gece karanlığından istifade etmek suretiyle mevcut maiyeti olan askeriyle ordudan çekilip gitti. Bu küçük topluluk ile Ermenistan'a doğru akın yapıp, kimse yolunu kesmeye cüret etmediği gibi, Müslümanların o havalide hükümleri altında bulunan Hristiyan ahali tabii olarak bunlara yardımcı olurlar idi.

Baudouin Misis'ten hareketle, doğu tarafına doğru bir saat uzunluğunda bir ovoidan ve bir sarp dağdan geçtikten sonra, günümüzde ihtimal ki o zaman dahi hayvan otlatmakla geçim yapan Türkmenlerle meskun bir geniş ve uçsuz bucaksız ovaya indi. Oradan da Karakapı denilen deşetli derbentlere ve sonra Antakya Gölü'ne dökülen küçük nehirler ile kesilen ot ve ağaçlardan yoksun bir memleket içine ve Telbeşir ovasına inmezden önce günümüzde Kürd Dağı¹²³ denilen geçmesi zor bir dağ silsilesi içinden gitmeye mecbur oldu.

Fırat nehrinin sağ kıyısında bulunan Telbeşir (Tel Başır) ve Ravenel (Râvenden kalesi) şehirleri Baudouin'a teslim

¹²³ Kilis tarafında bir dağdır (G.K.).

oldular. Fakat bu durum tamahkar hayallerle dolu olan Baudouin ve Pancrace'ın arasına tefrika soktu. Bununla birlikte Baudouin maksadının peşinde gitmekten geri durmayıp, rakibinin tuzaklarına cebir ve şiddetle karşılık verip, Pancrace'ın uzaklaştırılmasında başarılı oldu.

Pancrace da Baudouin'ın İsa'nın askerlerinden ayrılmasında olan hamlesi sayesinde başına bir miktar rezil adam¹²⁴ toplamış idi. Zaman ve mekanın uygunluğunu fırsat bilerek, öyle her bir vilayet, her bir şehir ve kasaba güya bir fatih ve hakimın ayak basmasını bekler görünen bir memlekette yerleşmek için hazırlık yapma gayretine düştü. Dönemin Vakanüvisleri gerek onu ve gerek onun gibi genel karışıklıktan istifade ile etrafa yayılan birçok bilinmedik durumları kararsız bir şekilde akan sel sularına benzeterek, bunların mace-ralarıyla tarihlerini yazmaya bile tenezzül etmemişlerdir. Baudouin gelip geçtiği havali ve kasabalarda Hristiyan ahali her yerde karşılamaya çıktıklarından, yolunu kaybetmek veya zahiresiz kalmak gibi arızalardan korunmuş olduğu halde, Telbeşir'den on saatte Arapların El-Bî'r dedikleri Birtha adlı yere ulaştı. Oradan Fırat'ı geçerek, en kestirme olan kervan yolunu tutarak bir sahradan sonra eski Romalıların yeşillikten arınmış bir dağ arasında yapmış oldukları dört saatlik bir yoldan geçerek, Urfa önlerine ulaştı.

Zebur'un anlattığına göre Urfa şehri de Nemrud'un yaptığı ve Ninova kadar eski bir şehir olup, Antiokos'a nispetle Antakya adı verilmiş olan ve Suriye'de bulunan Antakya'dan ayırt edilebilmek için Callirhoe adıyla yad olunması gelenek haline gelmişti. Tarihçiler Rumca "çeşme" manasına

¹²⁴ Evbaş: Çapulcu adam, rezil adam demektir (G.K.).

gelen Ruha (Rhoe) lafzından bu şehri Ruha ismiyle kayıtlı ederler. Günümüzde Urfa ismiyle anılır. Eski eser araştırmacıları şehrin kuruluşunu miladın dört yüz sene öncesi büyük Selevkos'a nispet ederler. Urfa, Tarsus dağlar silsilesinden ayrılan iki kayalık bölgenin arasını ayıran bir vadi içinde bulunmaktadır. Şehri çevreleyen daire dört mil mesafe olup, suru da adım adım dairevi ve kare kuleler, derin hendeklerle çevrelenmiş, müstahkem ve batı tarafında şehre bakan tepenin en güneyi üzerinde bir hisar vardı. Sur, kule ve hendekler günümüzde seyyahların görebilecekleri yerler ise de, hisar yıkılmış ve harap durumdadır. Hisarın içinde bir mescit ile diğer viraneler vardır. Bu hisar eskiden büyük bir şehir gibi saraylar, kiliseler, muntazam çarşı ve pazarı içinde barındırmaktaydı. Urfa, Suriye'den İran'a giden kervanların uğrağı olup, ortasında bulunan Cami-i şerif Haçlılar zamanından kalma bir kiliseden dönüştürülmüştür. Müslüman ahalinin on beş ve gayri Müslimlerin iki mabedi vardır. Urfa'nın batı yönüne doğru zeytin, badem, portakal, dut ve nar ağacı gibi meyve ağaçları ile süslü olan bahçeler görüldükçe, burasının Allah'ın bir seçtiği yer olduğuna dair hatıra gelen eski rivayetlerin doğruluğunu tasdik etmek tabii bir şeydir.

Şehir ve havalisi her nasılsa İslam eline düşmediğinden etraf ve civarındaki Hristiyanların hepsi mal ve mülkleriyle oraya iltica etmişlerdi. Kostantiniye Kayzeri tarafından oranın idaresine tayin edilen Toros (Thoros) veya Teodor (ou Theodore) adında bir Roma Prensi¹²⁵ İslam idarecilerine verdiği haraç sayesinde makamını muhafaza etmekte idi. Haçlıların yaklaşması şehirdeki evlere velvele saldı. Hakim

¹²⁵ Ermeni Thoros olarak da bilinir (G.K.).

ve mahkum Baudouin'dan yardım istemeye kalkarak, nezdine patrik ile on iki ileri gelen belde sakini saldırlar.

Bunlar Baudouin'e Irak ülkesinin sayısız ganimetleri ve hemşehrilerinin Haçlılara olan meyil ve geniş sadakatlarından bahsederek, Baudouin'dan beldelerini İslam hakimlerinin pençesinden kurtarmasını ısrarla talep ve istirham ettiler. Bu ricalarına uymada Baudouin asla bir tereddüt göstermedi.

Baudouin, talihinin bir fırsatı olarak Fırat kıyılarında kendisiyle çarpışmayı bekleyen Türk askerine rastgelmeksizin ve bu Türklerle herhangi bir savaşa mecbur olmadan, Urfa arazisine ulaşmıştı. Yolculuğu sırasında eline düşen şehir ve kasabalarda muhafızlar bıraktığı için mevcut maiyeti ancak yüz atlıya yakın bir sayıydı. Bunlar Urfa'ya yaklaştıkları zaman, bütün ahali ve yerleşik yaşayanlar ellerinde zeytin dalları ile karşılamaya çıktılar. Böyle bir küçük topluluktan, bir büyük şehir halkının kendilerini kurtarmaları için yardım ve imdat istemeleri garip bir manzara idi.

ERMENİ TOROS HAÇLI PRENSİNİN OYUNUNA GELİYOR

Urfalılar Baudouin'ın askerini o derece bir sevinç ve mutlulukla karşıladılar ki, şehrin hakimi olan Roma vasisi Thoros halkının nazarında makbul ve imdat dilenecek biri olmadığından, bu durumdan gereği gibi ders çıkararak bunları Türklerden ziyade kendisine düşman olarak görmeye başladı. Binaenaleyh, reislerinin sevgisini kazanmak ve idareyi ona verdirmek için, Baudouin'a bol mal arzettiyse de, Baudouin Urfalıların meyil ve muhabbetleriyle kendi kuvvet ve satvetinden (gücünden) daha büyük varlıklar elde edeceğini

umduğundan veya bir küçük hakim bir memuru olmayı kendisine ar saydığından velhasıl her nedense Urfa hakiminin arzettiği malı hakim görerek reddetti. Ayrıca şehri himayeden el çekmek lakırdısını bile tehdit ve korkutmak için ortaya atınca, ahali Baudouin'in gitmesiyle emniyetlerinin kaybolacağı kanaatine vararak, onu alıkoymak sevdasında Thorosla beraber ağız birliği yaptılar. Çünkü Baudouin kendisinin olmayan bir mülkü hiçbir zaman muhafaza yapmak zorunda olamayacağını açıktan açığa anlattığından ve Thoros ise evlat ve torunlardan mahrum bir nasipsiz yaşlı olduğundan, Baudouin'ı manevi oğlu tayin etti ve onun muhafızlık görevinde kendisine halef olacağına karar vererek, güya doğulular arasında geçerli bir uygulama olarak kabul edilen kanun ve resmi kural gereğince bütün ahali ve Haçlılar hazır olduğu halde gömleğinden geçirerek Baudouin'ı öpmek suretiyle babalığını ispatlamış ve Thoros'un karısı da bu merasim ve ayini icra ederek, bununla Baudouin bu ikisinin çocuğu ve halefleri makamına gelmişti. Irsen ve istihkak olarak kendisine intikal edeceği muhakkak olan Urfa'nın muhafazası işinin sağlanmasında artık zerre kadar gevşeklik gösterilmemiştir.

Gürün Dağları civarında bir vilayetin hakimi olan Konstantin adında bir Ermeni prensi de Urfa'nın yardımına koşmuştu. Çünkü o zamana kadar Türklerin ezici güçlerine dayanamayarak, direnişleri kırılmış olan Hristiyan ahali Haçlıların gelmesinden cesarete gelerek savaşa hazırlanmışlar idiler. Zira Urfa'nın kuzeybatısında ve Fırat nehrinin sağ kıyısında on saatlik mesafede, İslam ahali ile meskun Samsat adında bir şehrin hakimi Urfalıların arazisini sürekli yağma ve talan ettiği, vergilerle ahaliyi ezdiği gibi, vergi yerine ev-

latlarını bile rehin olarak almak istediğinden çoktan beri Urfalılar bu Türk hakiminin bu şartlarına tahammülden başka çare bulamamışlardı. Bu defa Haçlıların gelmesiyle içlerindeki kurtuluş ümidi ve zafer arzusu, intikam duygusuyla silahlanarak, elebaşları olması teklifini kabul etmesini Baudouin'dan rica ettiler. Kısa bir müddet içinde Samsat'ın kapıları önüne kadar hücum ettikleri gibi, etrafını talan ettiler. Fakat Baudouin şehrin az bir gayretle ele geçeceğini ümit etmediğinden orada beyhude bir savaşa oyalanırken göz koyduğu Urfa hakimliği makamını ele geçirme fırsatını kaçırmaktan korkarak Urfa'ya geri döndü. Diğer Hristiyanlar Müslümanlarla savaşıma giderlerken ihtiyar Thoros'un sarayında mutlu ve rahat bir şekilde yatağına uzanmış, dört köşe olmuş bir vaziyette beklemekte olmasını Türklerle gizli bir ittifak yaptığına yorduklarından, gizlice öldürülmesine kasdolundu. Urfalı bir tarihçinin rivayetine göre bu niyet Baudouin'dan bile saklandı.

Biçare Thoros başına gelecek beladan haberdar olduğu anda şehre bakan kale içine sığındı ve oradan yalvararak kah Haçlılardan ve kah ahaliden aman diledi. Zavallının şu imdat ve yalvarışı telef edilmesine kasdedenlerin şefkat göstermesinden çok ortalığı daha da karıştırmalarına ve içlerinden bir kısmının haddi aşarak, çarşı ve pazarlardan geçtiler ve Thoros taraftarlarının ev ve iyallerini (aile) yağmalakla da kanaat etmeyerek, kaleye hücum ettiler. Kimi kapıları kırarak içeri girmeye kimi de merdivenlerle duvardan aşmaya çalıştıkları esnada yaşlı Thoros'un tedbiri yeterli olmamış, yardımcısız kalmış ve kendini savunmaya çalışmayarak, aman dileme yoluna girmiş, kaleyi teslim edip, Urfa idaresinden el çekmeyi ve ailesiyle Malatya şehrine çekilmeyi rica

ile istemişti. Thoros'un bu teklifi tam bir memnuniyetle kabul edilerek, barış senedi imzalandıktan sonra, ahali bu anlaşmanın şartlarına tamamıyla uyacaklarına Haç ve İncil üzerine yemin ettiler.

TOROS (THOROS)'UN CESEDİ YERLERDE SÜRÜNDÜ

Bu anlaşmanın ertesi günü Thoros yol hazırlıklarını görmekte iken şehirde fitne ateşi yeniden alevlenerek, karışıklığın elebaşları namusunu yırtmaya cüret etmiş oldukları bir hakimnin varlığını ortadan kaldırmadıklarına pişman olarak, yeni baştan onun şahsına saldırdılar. Anlaşmayı sırf öç almaya hazırlık yapmak için yaptığına dair dedikodular söylemeleriyle, coşkuya gelen halk her taraftan Thoros'un varlığının ortadan kaldırılmasını her taraftan yüksek seslerle talep ettikleri sırada içlerinden azgınları kaleye girip, Thoros'u üzüntülü, kızgın ve suskun olduğu bir halde, burç üzerinden kale dibine attılar. Şerli grup onun naaşını bir süre sokaklarda ve pazarda sürüyerek, böyle bir yaşlı, ihtiyar ve güçsüz adamın idamından güya bir büyük zafere nail olmuşçasına birbirlerini tebrik ederler idi. Manevi pederini bu trajedide himaye etmek ve korumak Baudouin'un boynunun borcu iken asla olaya kayıtlı kalmamış, fakat beldenin idaresini kendi üstüne almak üzere etrafına toplanan ahali topluluğuna işin başında geri çekilerek, işin sonunda görünüşte yapılan bir teklif ile gerçekte içinde tuttuğu arzusuna karşı gelemeyerek, arzolunan idare tahtını kabul etti ve Urfalı'nın emirlik makamına oturdu. Bu suretle elim bir olayla kanlanmış bir tahta oturan, diğer taraftan da Urfalıların dönneklik mizaçlarından çekinmesinden dolayı, teb'ası kendi-

sinden düşmanları kadar korkuyordu. Bu hikaye edilen fit-nede dahli olanlar Baudouin'ın heybetinin korkusuyla kurnuntu ve titreme içinde oldukları halde, Baudouin ülkesinin sınırlarını genişletmeye girişip, zorla alamadığı Samsat ve sair beldeleri el koyduğu Thoros'un yığınla hazinesindeki mal ile satın aldı. Talihi her işte kendisine yardım ettiği için, karısı Gundesehilde'in vefatı da emelini gerçekleştirmesine vesile olup, Ermeni beylerinden birinin birader veya kızkardeşinin kızıyla evlenmekle, hükmünün geçtiği yerleri Toros dağlarına kadar genişletti. Irak coğrafyasının bir bölümü ile Fırat kıyılarında bulunan beldeler ve ülkeler Baudouin'ı hakim ve emir olarak tanıdılar. Böylece bir Fransalı şövalyenin zahmetsiz ve bir engel olmadan kadim Asur ülkesinin padişahlığına gelmesi, en zengin ve güzel eyaletlere hükümrân olması hayretler uyandıran bir hadise oldu.

BAZI KONTLAR KUDÜS EMELİNDEN VAZGEÇTİLER

Baudouin artık Kudüs'ün kurtarılması emel ve sevdasını terk ederek, yalnız kendi mülkünün korunması işiyle meşgul oldu. Böyle kısa bir sürede bunca belde ve memlekete malik olduğundan dolayı onun bu refahını görüp işiten bir çok şövalye Urfa'ya koştu. Böylece Baudouin'in saray halkı ve ordusundaki askerlerin sayısı da çoğaldı.

Bu yeni bir kontluğun kurulmasından Haçlıların elde ettiği çıkarlar, bunun haksızlık ve gaddarlıkların bir semeresi olduğunu unutturdu. Yeni Urfa Kontluğu Müslümanların beri taraflara geçmelerine bir set olarak, İkinci Haçlı Seferine kadar Franklar için Fırat tarafında en sağlam bir tabya mesabesinde oldu.

HAÇLILAR ÇUKUROVA VE ANTAKYA'YA DOĞRU HÜCUM EDİYOR

Gürün Dağları aşılmış ve dolayısıyla daha sonra da Hristiyan ordusuna Suriye bölgesi açılmış idi. Haçlılar Maraş'tan çıkarak eskiden Kalçis (Chalcis) denilen, Maraş'ın beş altı saat güneyinde bulunan Kilis tarafına geçmişlerdi. Flander Kontu Robert asilzadelerden bazı arkadaşlarıyla bin kadar piyade askerini yanına alarak ileriye doğru hareket etti. Kilis şehrinin Hristiyan ahalisinin yardımıyla Türk askerini oradan uzaklaştırarak, bu şehri zaptetti. Haçlı ordusu bu şehrin kalesi önüne gelişte, Antakya'dan burayı kurtarmak için gelmiş olan İslam askerleri derhal geri dönmeye mecbur edildiler. Artık bunlar Haçlıların Antakya'ya gidecekleri yolu kesmek ve engel olmak için kuvvetlerinin Asi nehri üzerinde bulunan yeni köprü üzerine toplanmasına karar verdiler.

Tankred'in Hristiyan askerine katılması Kilis'te oldu. Tankred Tarsus kalesi önünde göstermiş olduğu mutedil ve garezsiz tavırlarından dolayı genel bir medhe mazhar oldu. Haçlı reisleri Kilis'i zaptetmiş olan Flander kontunu şehre biraz muhafız bırakarak orduya katılmaya davet ettiler. Etrafa dağılmış olan güruhun da ordu merkezine toplanması için emir verildi. Zira sonra Suriye bölgesinin merkezine doğru hareket edecekleri için Haçlı askerlerinin toplu bir kuvvetle yürütmesi lazımdı. Hatta ordudan ayrılmayı istisnasız engellemek için bir nizamname de ilan edildi. Bu şekilde Kilis'ten hareket zamanında bütün liderler ve şövalyeler mevcut olup, yalnız servet ve zenginlik hevesiyle Kudüs yolundan uzaklaşmış olan Baudouin'ın yokluğu, umurun bakışlarından kaçmadı. Puy piskoposu Adhemar Hristiyan ordusunun tehlike ve yorucu işlere yaklaşması münasebe-

tiyle Haçlıları coşturan, ihtar eden bir nutka başladı ve dedi ki, *“Ey aziz biraderler ve delikanlılar, malumunuz olsun ki, bize pek yakın olan Antakya şehri büyük taşlardan yapılmış öyle bir sağlam kale ile muhafaza olunmaktadır ki, taşları karışımı bilinmeyen bir harçla birbirine delinmez bir derecede bağlanmıştır. Hristiyanlığın şanına düşman olup, Romanya (Romanie)¹²⁶ dağlarından ve sair taraflardan askerlerimizin önünce kaçan Türk, Arap ve Berberi’nin hepsi Antakya’da toplanmışlardır. Bunun üzerine bizlere uyanık olmak ve birbirimizden ayrılmamak ilerisini düşünmeden kaba cesarete kapılmamak, pek ileriye sokulmamak gerektiğinden, akılcı ve ihtiyatlı bir şekilde verdiğimiz karar gereği, yarımdan hep birden bütün kuvvetimizle yeni köprü üzerine hareket olunacaktır.”*

Hristiyan ordusunun öncü kolu Normandiya Kontu Robert’in kumandasında olarak en evvel yeni köprüye ulaştıysa da geçit yerinin açılarak yolun açılmasına muktedir olmadı. Zira demir bentlerle sağlamlaştırılmış ve Türk neferleriyle teçhiz edilmiş kule, köprünün başını korumakta, İslam askerlerinin safları nehrin sol tarafını boylu boyuna kuşatmaktaydı. Robert’in askeriyle köprü muhafazasına memur İslam askeri arasında savaşa başlandı. Henüz galibiyetin iki taraftan hangisinde olacağı şüpheli iken Hristiyanların büyük ordusu çıkageldi. Baştan ayağa demir giymiş olan Haçlı askerleri kollarındaki kalkanlarını yüzlerini kapatacak şekilde tutarak hemen köprüye hücum ettiler. Ardından köprüyü zaptettiler ve Haçlı fırkaları Asi nehrinin iki tarafını da tutmaya başladılar. İslam askerleri ise Antakya’ya sığındılar.

¹²⁶ Ahali arasında Anadolu’da “Rum” tabiriyle adlandırılan yerlerin ismidir. Muhtemelen Haçlıların geldiği çağda Hristiyan ahalinin yaşadığı bazı dağlık bölgelerdir.

Haçlılar, Antakya'ya dört saat mesafede bulundukları sırada, Adhemar yine söze başlayıp, *"Malumunuz olsun ki, dünkü muharebe hayli uzun sürdüğünden, biz ve atlarımız hayli yorgunuz. Dolayısıyla ihtiyat ve intizam ile ileri gidelim"* dedikten sonra prens ve şövalyelere hareketlerinde riayet edecekleri tertip ve usulü belirleyerek, bildirdi. Hristiyan ordusu Asi nehrini ve biraz daha ötesinde olan ve günümüzde Akdeniz adı verilen Antakya Gölü'nü sağ kola alarak, sonu Antakya dağına kadar uzanan tepeler silsilesini sol tarafına alarak bir ovoidan ileriye doğru yürüdüler.

Hristiyanlık dini tarihinde pek çok olay ile meşhur olan Antakya şehrinin burç ve surlarının görünmesi, Haçlıların dini gayret, şevk ve galeyana gelmelerine sebep oldu. Çünkü İncil'in hükümlerine tabi olanlara Hristiyan adı burada verilmiş ve havarilerden Petrus'un dinin en eski tesisinde bütün kiliseler üzerine birinci patrik olarak tayin edilmesi, burada olmuştur. Asırlar boyunca Hristiyanlar din büyüklüğünden Babylas¹²⁷ adlı zatın mezarını ziyaret için buraya gelirlerdi. Antakya bir hayli zaman *"kutsal şehir"* manasında olan *"Theo Polis"* ismiyle yadedilmiştir. Kudüs ziyaretçilerinin büyük saygı göstererek ziyaret ettikleri şehirlerden biri idi.

Antakya, Roma hakimiyeti zamanında da meşhur şehirlerden olup, gerek binalarının nefisliği ve gerek çeşitli imparatorlar tarafından payitaht edinilmesi bakımından, Romalılar açısından *"Doğu Bölgesi"* manasına gelen *"Reine de'l Ori-*

¹²⁷ Bu zat miladın ikiyüz otuz yedinci senesinde yani İslamiyet'ten önce Antakya Patriği olup, Hristiyanların düşmanı olan Roma generallerinden Desk (Dece)'in işkenceleri altında dünyadan göçüp gitmiştir.

ent" denilmişti. Antakya gayet verimli ve mahsulü bol bir yerde, büyük bir nehir üzerinde bulunur. Doğusunda yakın mesafede balığı bol bir güzel gölcük, batısında pagan zamanlarının meşhurlarından Dafne (Daphine) ait şehir ve çeşme yeri ile süslü bir bağ, şehrin karşısında birçok kaynağa ve geniş otlaklara sahip, eski Peyrius (Phirrios) ve Haçlı Seferleri tarihçileri tarafından "Karadağ" anlamında kullanılan "*Mountain Nuvar*" adı verilen ağaçlık dağ vardı. Bu dağ Hristiyanlık dininin başlangıcında ve ortaçağlar tarihinde inzivaya çekilmiş rahiplerin yaşadığı, bu rahiplerle dolu bir yerdi. Bunlardan en meşhuru Korunmuş Sen Jan (Saint Jean Harîz) adlı zattırki, Hrisitiyanların meşhur hatiplerindendir. Antakya kalesi güneyden dağın dört tepesini sarmakta olup, şehrin çevresine bir perde gibi çekilmişti ve şehre nazır idi. Bu tepelerden doğu yönünde bulunan üçüncü tepe üzerinde on dört burçlu bir iç kale olduğu için, güney tarafından şehre karşı zafer kazanmak mümkün değildi. Asi nehri de kuzey yönünden şehri koruduğu için bir tabii istihkam olmakla birlikte bu tarafta kalenin sağlamlığı doğu ve batı tarafların derecesinde dehşet uyandırıcı değildi. Bu kale yumurta gibi yuvarlak şekilde olup, kare şeklinde üç saatlik bir mahalli kapsamaktaydı. William de Tyr şu şekilde anlatmaktadır ki, "*Kale üçyüz altmış kadar sağlam ve geniş kuleyi barındırmakta olduğundan, onu seyredene dehşet verirdi.*" Antakya kalesi bunca yüzyıl değişimler ve birbiri ardınca depremлер görmüş olmasına rağmen, halen ayakta ve özellikle kuzey yönünde sağlamlığı devam etmekte olup, elli iki kadar burcu vardır ve bunlar düzenli şekilde bulunmaktadır. Kalenin kuzey tarafında bulunan bazı kuleler üzerinde Haçlı alameti olarak Latin Haçları şimdi görülebilmektedir. Antakya iç ka-

lesinin doğusunun büyük bir kısmı incir, üzüm, dut ve fındık ağaçlarıyla dopdoludur. Şimdi Antakya şehri denilen yerin bir kısmı eski kalenin batısının hemen altında olup, ahalisi Türk, Hristiyan ve Nusayri olarak dört bin nüfusa ulaşır. Şehirde eskiden üçyüz altmış manastır ve bir hayli mamur kilise mevcut olduğu muhakkaktır. Antakya şehri hicretin ilk asrında İslam askerleri tarafından fethedilmiş ve sonra Nikefor Fokas'ın teşebbüsüyle tekrar Romalıların eline geçmiş ve Haçlı istilasından ondört sene evvel Türkler tarafından zaptolunmuştu. Hristiyan askerinin yaklaşması münasebetiyle Müslümanlar etraftan ve civar yerlerden çocukları, aileleri, mal ve melalleriyle Antakya'ya toplanıp, sığınmışlardı.

Türkmen beylerinden olup, şehrin hakimi olan Yağısıyan (Bağısıyan) adlı kişi yedi bin süvari ve yirmi piyade ile kaleyi korumaktaydı.

HAÇLILAR ANTAKYA İÇİN YENİDEN ÇOŞTULAR

Antakya'nın kuşatma baskısı altında alınmasında malum olan engel ve tehlikeler nedeniyle Haçlı liderlerinin görüşleri ışın yaklaşması nedeniyle muhasaraya başlamanın kuşatma ve ihtiyata uygun düşmeyeceğini, böyle bir görüşte olmalarının sebebinin düşmanın büyük gücünden korkmalarından kaynaklanmadığını, mevsimin şiddeti, hastalıkların ortaya çıkması, kıtlık belası olduğunu belirttiler. Dolayısıyla Kayzer Aleksî'nin söz verdiği yardımın ve bahar aylarının gelmesine kadar civarda münasip yerlerde çadır kurularak, o vakte kadar Hristiyan ordusunun kayıplarını telafi etmek ve Avrupa'dan gelecek taze kuvvetlerle yeniden güçlenile-

ceği yolunda bazı liderler sözler söylediler. Bu sözleri dinlemek bile birçok lidere ve bu cümleden olarak Patrik Adhemar ve Godefruva'ya ağır gelerek, bunlar; *“düşmana verilen korku ve dehşetten istifade etmek daha münasip olmaz mı? Müslümanların Bağdat halifesinden ve İran Padişahından yardım istedikleri malum değil midir? Bu işte en az zaman kaybıyla İslam ordularının kuvvetlenmesini ve Hristiyan ordusunun elde etmiş olduğu üstün durumun sonuçlarını kaybetmesine sebep olur. Romalılardan yardım gelecektir deniyor, birkaç defa bozulan bir düşmana hücum etmek için Roma'dan yardıma ne hacet vardır? Avrupa'dan gelecek Haçlıların ulaşmasını beklemek görüşüne gelince, bunlardan zahmetini çekmedikleri bir seferin yalnız fetihlerinden faydalanmaktan başka ne fayda ve çıkar umulur? Korkulan kışın şiddeti ise Hristiyan ordusunu sıcak ve sert havaya tahammülden aciz zannetmek ve bunları zamanın geçmesi ve mevsimden mevsime göç eden göçmen kuşlara benzetmek değil midir? Bu ise ise aşağılamak, hakir görmektir. Böyle şevk ve gayretle donatılmış bir orduyla muhasaranın uzun bir zaman sürmesi çok uzak bir ihtimaldir. Haçlılar İznik muhasarasını ve Eskişehir muharebesini ve daha başka zaferlerini yadetmiyorlar mı? Kıtlik ve sıkıntı korkusu niçin tereddüte sebep olmalıdır? “Cenk cengi besler” sözü meşhur değil midir? Başarı ve galibiyet ile Hristiyan ordusunun her türlü ihtiyacı bol bol kazanılmış olmaz mıydı? Kısaca Haçlı askerleri için genişlik, emniyet, şan ve şöhret Antakya surlarının önündedir. Başka türlü şövalyelerle baronların zillet, rezalet ve bin bir türlü felaketten başka bir nasipleri olmayacağı muhakkaktır.”*

Bu sözler çoğu şövalye ve baronun gayret ve hamiyetlerini coşturdu. Bunun aksi görüşte olanlar dahi korkaklık töhmetiyle itham olunmak korkusuyla sessiz kalıp, susmayı tercih etmişlerdir. Bunun üzerine liderler heyetinin görüşü

doğrultusunda Antakya'nın kuşatılıp, baskı altına alınması işine başlanmasına karar verildi. Derhal Haçlı ordusu şehir surlarının çevresine yaklaştı. O asrın tarihçilerinden birinin rivayetine göre, Haçlıların renk renk yaldızlı kalkanları, demir ve çelikten¹²⁸ yapılmış zırh ve zincirli zırhlarla kaplanmış, piyade güruhunun önünde altın ve kırmızı (erguvani) renklerle süslü, gayet şaşaalı bayraklar sallanıyordu. Davul ve nakkarenin sesi ile atların kişnemesi ve ordunun gürültüsü sonsuz uzay kubbesinin eyvanına doğru yol alırdı. Asi nehrinin kıyısında oturanlar altıyüz bin Haçlıyı görürlerdi ki, bunlardan üçyüz bini silahlı savaşçılar idi. Haçlılar varır varmaz ordugahlarını kurup, Bohemond ile Tankred Sen Paul kapısının karşısında bulunan ağaç ve yeşillikten mahrum tepeler üzerinde dinlendi ve çadırlarını kurdu. İtalyalıların sağ tarafında ve Asi nehrinin sol kıyısında Babu'l-Kelb (Köpek Kapısı)'e kadar uzanan geniş arazide iki Robert, Etienne, Hugues Normandiyalı, Flemenkli ve Britanyalılarla ordugah kurdular. Daha sonra Tuluz kontu ile Puy Piskoposu da Provenslilerle yer tuttular. Raymond'un askerleri Babu'l-Kelb'den sonradan Düka Kapısı adı verilen kapının arasındaki yeri kapsar idi ki, buradan başlayarak Köprü Kapısı'na kadar olan mesafeyi de Godefroy'nun asker grubu kuşattı. Bu halde şehir üç taraftan yani doğudan, kuzeydoğudan ve kuzeyden kuşatma ve baskı altında kaldı. Kelenin güney tarafına birçok dağ, yar ve uçurumlar sebebiyle yaklaşmak mümkün olmadığından Haçlılar o taraftan hücum gücü yetiremezdi.

¹²⁸ Fulad: çelik demektir (G.K.).

Antakya'nın batı tarafında bulunan kuşatma altındakilerin çıkış yaparak, hücum etmiş oldukları ve dışarıdan gelen yardımı içeriye aldıkları yer, kalenin o tarafta bulunan kule ve surlarının o derece sağlam ve müstahkem olmamasından dolayı kuşatmacılar için epeyce kolaylık sağlamıştı. Burası Haçlıların kuşatmasına müsait idiye de kaledekilerin hücumlarının tehlikesinden emin olunabilecek bir yer değildi. Müslümanlar surun içine kapanıp, tabyalarda kimse görünmez ve şehirden hiçbir hareket ve gürültü işitilmez idi. Haçlılar bu sükun ve sükunet halini Müslümanların korkusuna yorarak, kaleyi engelsiz ve zahmetsizce alacakları ümidiyle asla ihtiyata riayet etmeden, o civarda bulunan köylere düzensiz bir şekilde yayıldılar. Etrafta ve bölgede meyve ve zahirenin bolluğu, ahalinin beraberinde götürmeyip meralarda kendi başına bırakmış olduğu koyun sürüleri ve havanın gayet güzel gitmesi, Dafne (Daphne)¹²⁹ çeşme ve yolunu, cahiliye zamanında Zöhre ve Adonis¹³⁰ mabetleri ile meşhur olan Asi nehrinin gönül açan sahilleri, Haçlı hacılarına dini niyet ve girişimlerini unutturarak, İsa'nın askerleri arasında ahlakın bozulmasına ve fuhşiyatın artmasına sebep oldu.

Haçlıların tam bir gaflet ve rehavet içinde davranmaları, kale savunmacılarına gayret ve cesaret sebebi oldu. Müslümanlar arasına kaleden huruc (çıkış hareketi) yaparak orduyu muhafazadan gafil olan ve çoğu etrafta dağılmış durumda bulunan düşmanlarına birdenbire hücum ettiler. Nefislerini tatlandırmak amacıyla nehir boylarında bulunan bahçe

¹²⁹ Eski zamanlarda Antakya şehri varoşlarından birinin ismidir.

¹³⁰ Putperestlik zamanında Zöhre'nin aşık olup, tutulduğu bir gencin adıdır.

ve köylere çekilmiş olanlar, ayakları zincirle bağlanarak esir edildiler veya öldürüldüler. Metz şehrinin en ileri gelen lideri ve Lunebourg kontu Conrad'ın oğlu Alberon da ruhani sıfatına tam zıt olan dünyevi hazlar yolunda kurban gitmiştir. Şöyle ki, dalları yayılmış ağaçların gölgesinde bölgenin Suriyeli şan şöhret sahibi aşiretlerinden birinin melikinin kızıyla zar oynarken, zikrolunduğu üzere Türkler Antakya'dan huruc yaparak, ağaçların arkasından gizlice gelip, birdenbire bunların üzerine hücum ettiler. Albert Aix adlı tarihçinin rivayetine göre bunlar beraber bulunan birkaç Haçlı ile kaçış yolunu tutmuşlar ise de Türkler biçare Alberon'u öldürmüşler ve kız arkadaşını da önce bir zarar isabet ettirmeksizin almışlar ise de, sonra istediklerini aldıklarını düşünerek onu da idam etmişlerdir. Adı geçen Alberon ile kızın kesik başlarını mancınık vasıtasıyla Haçlı ordusu içine atmışlardır. Bu vukuatın görülmesinden sonra Haçlılar intizamsızlık ve perişanlıklarına pişman olarak, Müslümanlar elinde telef olan arkadaşlarının intikamını almaya ahd u peyman (yemin) etmişlerdir. Ancak ordularında hücum için gerekli olan alet, edevat ve merdivenlerin olmaması nedeniyle, Asi nehrinin karşı yakasına İslam askerlerinin hücumlarını önlemek için iki parça köprü inşa ederek, kaledekilerin bütün geçitlerini tuttular. Şehirden çıkış ve şehre girişlerini önlemek için gayretlerini iki katına çıkararak, tedbirleri çoğalttılar.

Türkler Babu'l-Kelb'in karşısında bulunan bataklık üzerinde taştan yapılmış bir köprüden çıktıklarından Haçlılar ordularında bulunan demir aletlerden çekiç ve kazma gibi şeyleri topladılar ve faydası olmayan buradaki köprüyü tahrip etmeye çalıştılar. Daha sonra oraya ahşaptan bir kule

yaptılsa da, kaledekiler tarafından yakıldı. Artık kuşatmacılar düşmanlarının buradan çıkmasını engellemek için Babu'l-Kelb'in önüne yakın ormanlardan pazu gücüyle büyük ağaçları çekip, gayet büyük kaya parçalarını getirerek, yığmaktan başka çare bulamadılar. Antakya'nın kapılarından biri bu şekilde kapatılmış olmakla birlikte, en çok şecaatli ve bahadır şövalyeler gerekli görerek daima şehrin etrafını dolaşırlardı. Bu muhasarada Tankred'in bazı cesaretli hareketleri, kuşatma altındakilerin çıkış ve hücumlarını azaltmış ise de Haçlılar muhasara aletlerinin eksikliği nedeniyle kaleyi ele geçirmeye güç yetiremezlerdi. Hristiyan liderleri şehrin etraf ve ayakyollarını tutmadan ve Müslümanların ümitsizlik içine düşmelerini veya gaibten bir yardımının gelmesini bekler bir vaziyette, Antakya kapılarının açılmasını beklemekten başka çare bulamadılar. Muhasaranın bu şekilde sürmesi, düşmanı zorla mağlup etmeden ve yalnız savaş meydanında saldırı şiddeti ve şecaatten başka cesaret ve mertlik gösterisi bilmeyen şövalye ve baronların mizacına uygun değildi.

Muhasaranın başlangıç günlerinde Hristiyan ordusu birkaç aylık zahireyi (tahıl) telef ve israf etmişti. Bu açlıkla hasımlarını sıkıştırmak ve yok etmek isterken kendileri de o belaya düştüler. Kış mevsimi gelince her gün o bölgeye seller gibi inen yağmurlar ovaları doldurduğundan, Haçlılar sular içinde kalarak ve hele vadiler arasında bulunan haymaların (çadırların) her biri su içinde birer ıslanmış tohum gibi şişerek, rutubet yaylara gevşeklik ve yumuşama getirmiş, kılıç ve süngülere demiri yiyen pas vurmuştu. Askerlerin çoğu üstlerini örtecek elbiseden yoksun ve çıplak kalmışlar, Haçlıların en mahrum ve fakir olanları yağmur ve so-

ğuktan korunmak için ağaçlar keserek gayet küçük kulübe-
ler inşa ettiler. Ama bu dayanıksız evlerin her delik ve gedi-
ğinden gerek rüzgar ve gerekse su içeriye girdiğinden, Haç-
lılara mevsimin şartlarından kaçıp, sığınacak hiçbir köşe bu-
cak yoktu. Bunların halleri ve yerleri günden güne gittikçe
kötüleşmekte olduğundan, Haçlılar ikişer üçer yüz neferden
oluşan gruplar halinde açlık ve çıplaklıktan kendilerini
mümkün olduğunca kurtarabilecek her ne şey bulurlarsa el
koymak için dağları ve ovaları dört dolaşırlardı. Ancak her-
kes bulduğunu kendi nefsi için sakladığından ordunun ge-
neli daima aşırı sıkıntı ve zorluk içinde idi. Bu hüsrân ve zil-
let içinde meşveret heyetini toplayarak, Haçlı ve zahire der-
lenmesi için yakın yerlere bir kol asker sevketmeye karar
verdiler.

Hız. İsa'nın doğum gününde (milad), dini ayin ifa ettikten
ve ordunun tehlikeden kurtulması için dua ettikten sonra on
beş yirmi bin Haçlı Tarentum prensi ve Flander kontunun
başbuğluklarında ordudan ayrıldılar. Hamek (Harenec)
arazisine doğru gittiler. Bunlar karşılaştıkları bir fırka İslâm
askeri ile döğüşerek bir müddet sonra zahire yüklü eşekler
ve katırlar ile Antakya surları önüne geldiler. Bu güruhun
seferi esnasında kaledeki Müslümanlar huruc ederek geriye
kalan Haçlılar ile iki taraf arasında sert ve inatla süren bir
muharebe meydana geldi. Bu çarpışmada Puy Piskoposu
alemini kaybetti. Kısaca Haçlılar o derece kırıldılar ve boz-
guna uğradılar ki, olay anında orada bulunan tarihçi Ray-
mond d'Agiles naklederek, hikayesinin dindaşlarına üzüntü
verecek bir şekilde olan doğruluğundan özür dileyerek,
“Cenab-ı Hak o zaman İsevileri kendilerine kurtuluş getirecek bir
bozgun ile kendisine sığınmalarını irade buyurarak, açlık belasın-

dan kurtulmayı sağlayan bir zaferi ve ardından lütuf ve merhame-tini göstermiştir” diye yanmakta olan kalbine su serper. Bohemondla Flander kontunun getirdikleri mühimmat, Haçlı kalabalığına uzun süre yetmediğinden, her gün etrafa çete çıkılır idiyse de nasipsizlik de, günden güne artar idi. Yukarı Suriye’nin bütün ovalarını Türkler ve Hristiyanlar talan etmişlerdi. Erzak bulmak ve aramak için civar bölgelere dağılan gruplar, tesadüfen düşmanlarıyla olan kavgalarında galibiyet elde ettilerse de, bu hal orduya bereket ve bolluk getirmezdi. Uzaklık, düzensizlikler ve engeller nedeniyle Kostantiniye ile de ilişkiler kesilmiş olup, Piza ve Cenovalıların gemileri Haçlılar ile dolu olan bir ülkenin kıyısına gelmez ve zamanımızda Süveydiye (Samandağ) adı verilen Saint Si-meon limanına hiçbir Roma ve batı teknesi demirlemezdi. Tarsus’tan Haç işaretini alarak, kabul etmiş olan Flemenk korsanları da Lazkiye’ye sahip olduklarında, burası aniden Romalılar tarafından ellerinden alınarak, hapsedilmiş ve tutuklanmışlardı. Artık Haçlıların ordugahında zayi ve telef ettikleri şeyleri saymaktan ve korktukları, ödlerini patlatan çeşit çeşit mihnet ve üzüntüyü düşünmekten başka bir fikirleri kalmamıştı.

“ÂŞIK VE MA’ŞUK” BİRLİKTE HAÇLI SEFERİNE KATILMIŞTI

Toul şehri ruhani lideri başında bulunduğu üçyüz Haçlı ile Antakya’nın üç mil ötesinde bir vadiye çekilmişti. Bir gün Türkler üzerlerine baskın yapıp, reisleriyle beraber hepsini telef ettiler. Yine bu esnada Danimarka kralının oğlu Sue-no’nun da idamının işitilmesi Haçlıların kulaklarını tırmaladı. Bu genç prens beşyüz Danimarkalı Haçlıya komutan ol-

muştı. Mukaddes bölgeye doğru hareket eden bu prensin Tuzlu gölün kenarında olan Nisita'nın ortasında ve Filomelyum (Philomelium) yolu üzerine çadır kurmuş olduklarını Türkler Rumlar vasıtasıyla haber alıp, karanlık bir gecede dağlardan inerek bu güruhun ordugahına saldırdılar. Sueno savaş meydanında bahadır şövalyelerinin birbiri ardınca Müslümanların kılıç ve oklarının kurbanı olduklarını gördükten ve isabet eden darbelerden aldığı yaralarla bedeni delik deşik olduktan sonra ölüm toprağına düştü.

Tarihçiler Burgonya dükasının Florine adında olan kızının da bununla beraber olduğunu yazmışlardır. Şöyle ki bu kız, Danimarka kralının oğluna deli gibi aşık olduğundan maşukuyla (sevgilisiyle) böyle gurbet diyarına düşmüş ve Kudüs'ün alınmasından sonra birbiriyle evlenmeye karar vermişlerdi. Meğer bunların birbirlerine kavuşmalarının lahid (mezar) döşeğinde olması mukaddermiş (kaderleriymiş). Havanın soğukluğundan, arzın bereketsizliğinden ve hastalıktan Haçlılar artık bıçare ve mecalsiz kalarak şikayet ve nefret ağızlarını açmışlardı. Tatlı bir dille parmakla gösterilen bir kimse olan Bohemond bunları sabır ve tevekküle çekmeyi başardı ve şöyle bir nutuk attı, *"Ey korkmuş ve zahmet çekmekte olan Hristiyanlar, niçin böyle söyleniyorsunuz, yüce yaratan ne zaman bize halimizde refah ve bol gelir verse kibir ve gurur ile büyüklenirsiniz. Ne zaman ki, bu nimetlerden azıcık mahrum ederse, bütün can ve kuvvetinizden beri olursunuz. Demek ki, siz Tanrı kulları değil, refah ve huzur kullarısınız. Çünkü mutlu günlerinizde rab ve baba diye tanıdığınız, zorluk ve şiddet zamanlarında yanınızda bir ecnebi ve dışarıdan biri gibi oluyor."* Bu suretle konuşmanın o zaman Haçlıların düşünce ve inançlarına tam bir alakayla yapıldığı için tesirleri olmuştu.

Bununla birlikte bu gibi kuvvetli ve kesin deliller Haçlıların müptela oldukları açlık ve çıplaklığa, bu hallerden kaynaklanan çeşit çeşit hastalık ve dertlere ne çare ve deva verebiliirdi. Vefat edenlerin sayısı o kadar çoktu ki, rahipler gerekli dualar okuma işini yetiştiremedikleri gibi, ordu civarında ölüleri defnetmek için yer bile kalmamıştı.

Haçlıların karargahı artık bir asker ordusu manzarasını bütün bütün kaybetmişti. Çünkü silahıyla pek az Haçlı görünüyordu. Hemen bütün askerler elbiseden uryan olarak, kışın şiddeti altında bitkinlik içinde ve yerlerde sürünürlerdi. Bunlardan bir güruh da simalarında hayat canlılığı rengi kalmamış ve vücutları adeta iskelete dönmüş olduğu halde, ovalarda toprak altlarından ucu sivri bir demir parçasıyla bazı otların köklerini çıkararak ve bir süre tarlalara saçılmış olan dane kırpıntılarını toplayarak yaşamak için bir gölge veya hayal gibi dolaşırlardı.

Bu şekilde devşirdikleri yabani ve dikenli otları tuzları ve pişirecek odunları olmadığından öylece ağızlarına ve dillerine batırarak, yerlerdi. Bir vakitler Suriye halkının ekmeklerini bile ağza almaktan ikrah eden ve ziyafet sofralarında koyun etinin bir parça çeşnisiz tarafını bile kabul etmeyenler bu kere köpek leşleri, yerdeki haşereler, en pis ve murdar hayvanlar ile açlıklarını giderirlerdi. Baron ve şövalyeler için bir de savaş atlarının yem ve yiyecekleri kalmamasından dolayı bir yandan telef olmaları, ilave bir gam sebebi olmaktaydı. Muhasaraya başladıkları sırada yetmiş bine kadar at sayılmışken, bundan ancak iki bini sağ kalmış, onlar da savaş ve vuruşmada işe yaradıklarından kalmışlardı.

Belalara ve çeşitli musibetlere bir de firar eklendi. Haçlıların ekserine artık Antakya'yı ele geçirmek ve mukaddes ülkeye varmak ümitleri bakımından yeis (ümitsizlik) gelmişti. Bazıları Baudouin'a tabi olarak el-Cezire bölgesinde kendilerine oldukça bir boş yer aramak üzere giderler ve bir güruh da İsevilerin işgaline düşmüş olan Kilikya şehir ve beldelerine çekilirler idi. Normandiya dükası da Lazkiye'ye başını alıp gittiğinden, kendisine ordu tarafından din ve sahibi adına uyarı ve tenbih içeren üç defa çağrı yapılması üzerine ancak dönebildi. Aleksî'nin generali Tatis (Tatikios) de yardım ve zahire temin ederek tekrar gelmek vaadiyle kendi askerlerini beraberine alarak Haçlı ordusundan ayrıldı. Çünkü Tatis'in sözlerine Frankların pek o kadar güven ve itimadı kalmamıştı. Bu vaadi onların ümitlerini azaltmamış, onun ayrılıp gitmesine hiç üzülmemişlerdi. Haçlılar ordu fertlerine sebat ve gayret gösterecek Haçlıların kendilerinden uzaklaştıklarını gördüklerinde, ümitsiz halleri en son raddesine ulaştı.

Bu cümleden olarak, Melon Vikontu Gilyum (Willaume) artık mihnet ve eziyetlere dayanamayarak, firar etti. Rahip Robert bu konuda şu şekilde feryad ve şikayet ağzını açar ki, *"Bu büyük işin yürütülmesinde ana direk ve mayı olan kimseler böyle eğilip, bükülmeye başladıkları halde, diğer zayıfaskerlerin cesaret ve gayretlerinin olmamasına şaşılacak ne var?"* Haçlıların bu hüsrana ve zilletlerinden dolayı elbette kınama ve eleştiri oklarının hedefini bu kimselere çeviren ihtiyar bile bu işin bir beklenen amaca ulaşabileceğinden ümidini keserek, kaçaklar arasına kaçtı. Bunun firarı ordugah arasında pek ziyade çirkin görülerek, derhal Tankred ardından yetişerek, rezalet halinde tekrar orduya getirdi. Bütün Haçlı fertleri bu

kallesliğinden dolayı Gilyum'yı tahkir edip, ayıpladılar. Kendisinin katılmış olduğu bir davadan sonradan kaçmaya-
cağına İncil üzerine yemin ettirdiler. Gilyum'un kaçması
durumunda her kim ona uyup, peşinden giderse, katiller
hakkında olan ceza ile cezalandırılacağı ilan edildi. Lakin
Hristiyan ordusunda oldukça yayılan ahlaki bozulmuşluk
arasında insanlık fazileti bile kalacak yer bulamayıp, sanki
kaçakların kaçmalarını mazur ve isabetli görerek, kendisi de
onlara uyup Haçlılar arasındaki insanlık fazileti büsbütün
kaybolmuştu.

HAÇLILAR ARASINDA FUHUŞ

O zamanın tarihçilerinin sözlerine bakılırsa, Kudüs'ün
kurtarılması için yola koyulan bu taife arasında Babil'in
meşhur fuhşiyatı vardı. Ordugahtaki haymalarında kıtlık ve
pahalılıkla beraber nefsanî şehvetlerin ifrat noktasında ol-
ması, bir an bile bakılması güç bir haldi. Şöyle ki, şehevani
istek, oyun ve eğlenceye düşkünlük fevkalade bir derecede
ve dinen yasak şeylere yönelmedeki aşırılık, çeşitli şekiller-
deki ölümle karışmış bir şekilde bu hengame içinde görül-
mekteydi. Haçlıların çoğu bu gaflet ve musibet hali içinde
diyanet ve insaniyet namına olan tenbih ve nasihatlere de
kulak asmazlardı.

Bütün bunlarla birlikte, Puy Piskoposuyla ruhbanlar hey-
tinin seçkinleri Haçlıların ahlaklarını ve davranışlarını ıslah
etmek için ittifak ederek, büyük bir gayretle böyle laubali şe-
kilde günahlar işleyip, fasıklık yapmalarına karşı İncil'in hü-
kümelerini dinlettirip, uymalarını sağlamaya giriştiler. Çekilen
sıkıntı ve musibetleri sayarak, bunların hepsinin dini koru-

mak davasıyla yola çıkanların, dinin hükümlerinden çıkmasıyla, çeşitli ve ahmakça günahları işlemeye başlamalarından ileri geldiğini açıklayarak, anlattılar.

O sırada meydana gelen bir zelzele ile, Haçlıların çoğu tarafından bilinmeyen bir semavi işaretin ortaya çıkması bunlara Allah'ın gazabının bir ön uyarısı olarak gösterildi. Semadan gelecek bir gazap ateşinin söndürülmesi için hepsine perhiz ve ibadet emredildi. Haçlılar ordunun etrafını takım takım topluluk halinde tövbe ve yakarış iniltileri ile tavaf etmeye başladılar. İşledikleri günahlar ile dini görevlerine hilaf olarak hareket edenleri papazlar afaroz ederlerdi. Bu dini nasihatleri destekleyip, güçlendirmek için ordu liderleriyle ruhbanlar heyetinden oluşturulan bir mahkeme kuruldu. Bu tarzda suçlu ve şüphelilerin araştırılması ve te'dibi işi bu mahkemeye verildi.

Sarhoşluk ile yakalanan adamların saçları kesilir, küfür söyleyen ve kumar oynayanlar bir kızgın demirle dağlanırdı. Bir papaz zina töhmetiyle itham edilip, vücuduna değdirilen ateşten acı duyması da kanaatlerince bu töhmeti tasdik ve ispat etti. Acı duyan papazın suçlu olduğuna kanaat getirilerek, kırbaç ile dövüldükten sonra baştan ayağa çıplak bir şekilde gezdirildi. Bahsi geçen mahkeme bu tarzda kararını verdikçe, "*en-nasu harisun ala ma men*" (insanlar yasaklanan şeye düşkündürler)" kaidesi gereğince, suçluların sayısı daha da artmaya başladı. En şiddetli te'dip ve terbiye hemen herkeste denilebilecek bir hale varmış olan bu fuhşiyatın önlenmesine yeterli olamadı. Artık kadınlar ordudan ayrılarak hapsedildi ve bir örtü altında tutulmaya karar verildi. Mübalağalı ve ihtiyatsız tedbir gel görelim ki, haramı ve fuhşi-

yatı birbirinden ayırtetmeyerek, bu şekilde kaçınılmak istenen günahın daha büyüğünü işlemeye sebep oldu. Bu bela ve musibetler arasında Haçlı ordusu Şam ovasındaki ahaliyle içiçe olup, bunlar her gün ordunun hal ve sıkıntıları ile ümitsizlik halinde bulunduğunu gidip Şam ahalisine anlatmaktan geri kalmazlardı. Bohemond vahşileri bile nefret ettirecek bir şekilde orduyu bu halden kurtardı.

HAÇLILAR YAMYAM MIYDI?

Tarih yazarı bu konuda insaf ve insaniyetin gereğini yerine getirerek der ki, *“Bohemond’un bu görülmemiş muamelesini yazmak ve hikaye etmekten kalemim çekimser kalır ve yazmaya varmaz ve hikayeyi Willaum de Tyr’e bırakırım”* demektedir. Tyr’in sözleri şudur ki, *“Bohemond, hapiste tuttuğu birkaç Türkün getirilmesini emrederek, götürdüklerinde hepsini idam ettirdi. Ardından bir büyük ateş yaktırıp, kendisi ve tabilerine hazırlanan kebaplar gibi şişlere takarak onları kebab yaptırdı. Tabilerine soranlar olursa, “ordunun prens ve hakimleri daha sonra orduda bulunacak Türkler ve casusların reisler ve askerler için kebab yapılmasına karar verdiler” diye açıklama yapmalarını tenbih etti. Bohemond’un hizmetçileri verilen bu emirler ve tenbihleri tamamıyla yaptıklarında orduda bulunan yabancılar, Bohemond’un çadırı tarafına giderek, keyfiyeti bizzat gözleriyle gördüler. Kendileri de bu belaya giriftar olmaktan korkarak, hemen Haçlılar ordusundan kaçtılar ve yolda rastgeldiklerine olayı anlattılar. Bu hadise ağızdan ağıza uzak beldelere ulaşarak, gerek Antakya ahali ve gerek Şam ovasında bulunan diğer şehirlerde oturan Müslüman ahaliyi dehşet korkusu sardı. Bundan sonra Haçlılar ordusuna yaklaşmaya cesaret edemez oldular. Bohemond’un bu tedbiriyle ordu casus-*

lardan temizlendi. Artık Hristiyanların tedbir ve faaliyetleri hakkında Müslümanların bilgisi pek azaldı."

Tarihçilerden Baudri adlı kişi olayların detayını anlatmaya girişmeyip, yalnız Bohemond'un kendisini casuslardan kurtarmak için bazı şiddetli tedbirler aldığını bildirmekle yetinir. Willaum de Tyr'in anlattığı vahşiyane uygulamalardan dilini geri çekmiştir. Böyle bir tedbir ile yalnız casuslar değil, orduya eşya ve erzak getiren yabancıların bile artık ayrılacağı en küçük bir mülahaza ile bilinir.

Sonraki Haçlı Seferleri Sırasında Mısır'da esir kampına düşmüş olan Haçlı liderleri (Michaud'dan)

Puy Piskoposu bu sırada daha makul ve ruhani sıfatına münasip bir tedbire başvurmuştur. Şöyle ki, Antakya şehrine yakın olan araziye askerlere ektirip, bu şekilde Hristiyan ordusunu açlıktan emin hale getirmiştir. Kaledakilere ordunun kuşatma konusundaki kararlılık ve devamı konusunda mesaj vermeye çalıştı. Bununla birlikte bu sırada kış şiddetini azaltmaya ve Hristiyan ordusunda hastalar azalmaya

başlayıp, eski sefaletler azaldı. Malum yarısından dolayı şimdiye kadar çadırına kapanmış olan Godefruva bu sırada çıkıp, askerin gözüne görününce, asker bundan dolayı ümitlendi ve sevindi. Urfa Kontu ve Ermeni prensleri ile manastırları tarafından Haçlılar ordusuna akçe ve zahireler gönderildiği gibi, Kıbrıs, Sakız ve Rodos adalarından da erzak getirilerek, ordu kıtlık dehşetinden kurtarıldı. Haçlı ordusu bu düzen halini tevbe ve dualarına yorarak, şükrederlerdi. İşte bu esnada Mısır halifesinin elçileri Haçlılar ordusuna geldi. Hristiyan askerleri bunca çekmiş oldukları zillet ve miskinliğin izlerini bunlara göstermemeye gayret ederek, herkes parlak elbiseler giyinmiş ve en iyi silahları ile silahlanmıştı. Şövalyeler ve baronlar silahşörlük tekniğinde maharetlerini göstererek, birbirine üstün gelme yarışları ve müsabakayla meşgul oldular. Artık her tarafta çalışan, sevinç içinde dans ve devran edenlerden başka bir tablo görünmezdi.

FATİMİ ELÇİLERİ ANTAKYA ÖNLERİNE GELİYOR

Mısır elçileri ordunun ileri gelen liderlerinden oluşturulan bir heyetle gayet süslü bir çadırda kabul edildiler. Adı geçen elçiler ifadelerinde bağlı bulundukları Halifenin daima Hristiyanlar ile ittifak anlaşması yapmaktan ziyadesiyle sakındığını itiraf etmekle birlikte, fakat Haçlıların kendisinin ve Âl-i Ali (Şiilerin)'nin daimi düşmanı olan Türklere galebesi, bu Haçlıları bir intikam aracı olarak Asya tarafına Allah'ın sevketmiş olduğu inancını bildirmişlerdir. Artık Halife de Hristiyanlara içten bir meyil hasıl olduğunu, askerini yanına alarak, Filistin topraklarına ve Şam ovasına girmeye hazırlandığını beyan ettiler. Çünkü Fatimi Halifesi Haçlıla-

rın amaçlarının Kudüs'ü görmekten ibaret olduğunu haber aldığından, orada Hristiyanlara mahsus kiliseler yaptırmayı ve dinlerini himaye etmeyi, silahsız olarak gelip, bir aydan fazla ikamet etmemek şartıyla bütün hacılara şehrin kapısını açık tutacağını vaat etti. Eğer Haçlılar bu şartlara uyarlarsa, Halife'nin bunların yardımcısı ve iyiliklerini isteyeceğini, bu dostane yardım teklifini reddettikleri takdirde Mısır ve Sudan'dan, Sebte Boğazı (Cebel-i Tarık)'ndan Bağdat kapısına kadar bütün Müslüman ahaliye peygamberi vekili göreviyle hakim olan Halife'nin emrine uyarak ayaklanacaklarını, batı pehlivanlarına hilafetin gücünü göstereceklerini dile getirdiler.

Bu söz, Hristiyan heyetinde dedikodu ve şamataya sebep vererek, liderlerden biri cevap için ayağa kalkıp, Halife'nin elçilerine hitaben şu şekilde konuştu: *"Bizim tabi olduğumuz din yönetim merkezini ortaya çıkıdığı yerlerde kurmak düşüncesini bize ilham etmiştir. Bizim ahit ve yeminimizi yerine getirmemiz için yeryüzü padişahlarının yardımına ihtiyacımız yoktur. Asya'ya Müslümanlardan emir almaya, ihsan ve yardım görmeye gelmedik. Bundan başka batı hacılarına Mısırlıların yaptıkları hakaretleri henüz unutmamışızdır.*

Hakem Biemrillah zamanında Hristiyanların ne tarzda cellat ellerine verildikleri ve bunların kiliseleri ve özellikle Kumame temellerinden sökülerek, zaptedildiği hala herkesin apaçık hatırlıdır.

Evet bizim maksadımızın Kudüs'ü ziyaret olduğu şüphesizdir. Fakat bununla mukaddes mahalli yabancıların ellerinden kurtarmak için yemin bile etmişizdir. Oraya izzet veren şerefli zat elbette kendi ümmeti elinde olmasını murat eder. Hristiyanlar oranın sahip ve hamisi olmak isterler. Sizi savaş ve barıştan birini seçmek

emriyle görevlendirerek gönderen zata varın şöyle söyleyin ki, Antakya önlerinde bulunan Hristiyanların Mısır, Sudan ve Bağdat ahalisinden kesinlikle korkuları yoktur. Hakkaniyet kanununa saygı gösteren ve İsa'nın bayrağına itaat eden devletlerden başka bir idareyle ittifak anlaşması yapamazlar."

Bu zatın açık sözü her ne kadar genelin düşüncelerine tercüman olduysa da, Mısır ittifakının külliye reddini caiz görmeyip, Haçlıların barış şartları olarak tekliflerinin sonucunu Halifeye beyan etmek üzere Fatımi elçilerinin geri dönüşleri sırasında ordudan yanlarına memurlar verdiler.

Elçilerin geri dönmek üzere yola çıkmalarının ardından, Halep, Şam, Şiraz, Urfa ve Hierapolis emirleri tarafından Antakya'yı kurtarmak için görevlendirilmiş olan yirmi bin kadar süvariyle Bohemond ve Flander Kontu Robert muharebe ederek, Müslümanlar geri çekilmeye mecbur edildiler. Sığındıkları Harnık kalesinde de duramadıklarından bilahire bu kale Haçlıların eline düştü.

HAÇLILARIN KAZIKLI VOYVODA'DAN FARKI

Haçlılar yeni zaferlerini Süveydiye limanında dönmek üzere olan Mısırlı elçilere bildirmek için dört baş deveye yükleyerek iki yüz kesik baş ile bunların alınmış sülblerini¹³¹ ve soyulmuş eşyalarını gönderdiler. Diğer iki yüzünü de muhafızları yardım bekleyen Antakya kalesi içine attılar. Bunlardan birçoğunu da surların etrafında kazıklara diktiler. Bu esnada Cenova ve Piza gemilerinden oluşan bir donanmanın Süveydiye limanına geldiği şayiisi Haçlılara ye-

¹³¹ **Sülb:** İnsanın zürriyet organı ve omurga kemiği için eski dilde kullanılan bir tabirdir (G.K.).

niden cüret ve gayret getirdi. Kimisi Avrupa'nın durumundan haber almak ve çoğu erzak ve zahire tedarik etmek için Süveydiye limanına gitmeye giriştiler ve kimisi gemilerden aldıkları bazı malzemeyi yükledi. Pekçoğu da silah ve savaş aletlerinden yoksun oldukları halde orduya dönerken, yollarını kesmiş olan dört bin İslam yiğidi Haçlıların gaflet anında üzerlerine hücumla hepsini perişan ettiler. Bohemond ve Raymond ise mevcut maiyetleriyle karşı koymaya imkan olmadığını görerek, kaçmayı durmaya tercih ettiler. Bu hezimet haberi ordunun gerisinde kalan Haçlılara ulaşınca, Godefroy derhal bir fırka askeri silahlandırdı. Biraderi Östaş (Eustache), iki Robert ve Kont de Vermanduva ile Asi nehrini geçerek Haçlıları takiple meşgul olan Müslümanlar üzerine yürüdü. İki grup karşılaşıncı, İslam askerlerinin kimisi şehir tarafına ve bazısı yakındaki dağlara çekildiler.

Bu çarpışmayı kale surlarından seyreden Yağısıyan kaçanları tekrar toplayarak, savaşa devam etmek için anında seçkin bir asker grubu tertip etti. Bunları köprü kapısından dışarı çıkardıktan sonra bu kapının kendilerine zafer nail olmadıkça açılmayacağı sözüyle düşman üzerine sevketti. Bu yeni fırka da Haçlıların hücumuna dayanamadıklarından artık Türkler için kaleye yetişmekten başka çare ve sağlam bir yer kalmamıştı. Ancak Godefroy daha önce ihtiyatlı davrandığından Anktakya kapısıyla Türk fırkası arasında bulunan yüksekçe bir yerde mevzi tutmuştu. Dönme girişiminde bulunan Türkler ile muharebeye başladı. Surun üstünde toplanmış olan şehir ahalisinin teşvik ve cesaretlendirmesiyle İslam askeri de hızlı bir şekilde muharebeye tutuştu. Çarpışmanın şiddeti o kadar sert oldu ki, bunu anlatmak havsalanın (akıl sınırı) dışında kalır. Silahların çatır-

tısı ile vuruşanların naraları kumandanlarının sesini işittirmez ve yaka yakaya cenk olunurdu. Savaş meydanındaki toz dumandan galip ile mağlup ayırt edilemez oldu. Hatta bu kargaşalıkta birkaç Haçlı arkadaşları tarafından katledildi. Bu muharebede ehl-i İslam'ın bir kısmı şehit oldu. İki binden fazlası da Asi nehrinde boğularak, ukbaya doğru göç edip gitti. Kalenin burç ve surları üzerinde bu üzüntü verici olayı seyreden yaşlı ve genç herkes figan ve feryat ederlerdi. Çarpışma bütün gün sürerek, Yağsıyan akşam olmadıkça geriye kalan kılıç ehlini kaleden içeriye almamıştır. Ancak Haçlılar bu muharebeyi kazanmış oldukları halde, İslam askerlerinden fazla telef verdiklerini, zamanın tarihçileri büyük bir şaşkınlık ve hayretle tarih sayfalarına yazmışlardır. Müslümanlar gece köprü kapısının öte tarafında olan bir cami-i şerif yakınında şehitleri defnetme işiyle meşgul oldular. Bu vecibenin tamamlanmasından sonra Antakya'ya girdiler.

HAÇLILAR MÜSLÜMAN MEZARLARINI AÇIP, SOYDULAR

Müslümanların şehitleri silah ve elbiseleriyle defnettikleri Haçlı ordusunda duyulunca, Haçlıların adileri ganimet malı ümidiyle Asi nehrini geçerek, İslam şehitlerinin cesetlerini medfenlerinden çıkararak, silah ve elbiselerini çekip aldılar ve soyarak, ordugaha taşıdılar. Haçlıların bu hareketi şövalye ve baronların asla utanç damarlarına dokunmadı. Asi nehrinde boğulan ve sonra Hristiyanlar tarafından aynı nehre atılan İslam şehitlerinin başları ve cesetleri Süveydiye limanında bulunan Piza ve Cenovalılara vakayı bildirdi. Muharebenin başlangıcında deniz ve dağlara doğru firar edip,

hayatlarından ümit eseri kalmayan Haçlılar bu sırada orduya döndüler. Bu da Haçlılar arasında sevinç duyulmasına sebep oldu. Bunun üzerine Hristiyan liderler düşmana verilen dehşet ve korkudan istifade etme cihetini düşünerek, şehrin dışında bulunan cami-i şerif, ve Müslüman kabirlerini yıktılar ve enkazındaki taşlardan kaledekilerin kaleden çıkış yaparak Haçlılara hücum ettikleri köprü kapısının karşısına bir istihkam inşa etmeye başladılar. Muharebede yararlılığı görülmemesinden şikayet edilen Tuluz Kontu Raymond bu istihkamı bedeninden inşa ettirerek, maiyetinde bulunan Provenslilerle buranın muhafazasını uhdesine aldı. Haçlıların henüz ayak basmamış oldukları ve kuşatılmışların o taraftan çıkış yapmalarının önlenmesi önemli olan Saint Georges kapısının karşısına da bir istihkam inşasını kararlaştırmışlarsa da, mevkinin zor ve tehlikeli olmasından dolayı bu güç işi kimse üstüne almaya cesaret etmemişti ki, Tankred bu işi yapmayı üstüne aldı. Bu ahdini yerine getirebilmek için arkadaşlarının mertlik kesesine başvurmaya mecbur kaldı. Saint Georges kapısının biraz ilerisinde ve yüksek bir mevkide yine bu isimle anılan manastırı da Tankred ziyadesiyle güçlendirip, seçkin askerleri ile muhafazası işine başladı. Diğer taraftan da Antakya'ya zahire nakleden Suriyelilere tesadüf ettikçe, üzerlerine hücum ederek, taşıdıkları erzakı Haçlı ordusuna taşımaya mecbur eder idi. Yağısıyan'ın birkaç saat mesafede olan bir vadiye gönderdiği iki bin baş at da Haçlıların eline düşerek orduya gönderildi.

Kaledekilerde ümitsizlik arttıkça, Haçlılar arasında cüret ve cesaret artıyordu. Liderler her tarafta sebat, metanet ve varlıklarını göstererek, birlik fikri bütün Haçlıları bir nokta

üzerine toplamıştı. Aralarında tertip ve intizam tekrardan kurularak, bununla ordunun satvet (güç) ve kuvveti arttı. Ordu içinde bulunmaları günbegün fesadın ortaya çıkmasına ve çeşitli tehlikelerin artmasına sebep olan saldırgan ve serseri güruhu da o zaman muhasara işinde kullanıldı. Bu güruh kendisine Şahgeda (padişah) unvanı verilmiş olan bir kaptanın hüküm ve emri altına verilerek, Haçlıların hazinelerinden ücretle görevlendirildi. Haçlıların bunlardan biri kendisine silah ve elbise tedarikine güç yetirdiği zaman, başlarındaki Şahgeda bunu tabiiyetinden ihraç ederdi.

Bu tedbir anılan güruhu, avarelik ve zarar ziyandan kurtararak, faydalı bir hizmete sevketti. Bunlara neuzubillahi teala (Allah'a sığınınız) kabirleri kazarak, insan eti ile beslenmek kerih (hoş olmayan) işi isnat ediliyordu. Bu feci işin duyulması Müslümanların pek ziyade nefretlerinin ve korkularının artmasına sebep olmuştu.

Bundan sonra Hristiyanlar Antakya kalesi çevresine sahip olduklarından dolayı, civar ovalara tam bir gönül rahatlığı ve güvenlik içinde yayılırlardı. Şehrin kapı ve girişleri, kapatılmış olduğundan muharebe işi kesildi. Ama iki taraf birbirine vahşiyane muameleler göstererek başka bir renkte savaşırlardı.

Bir aralık bir emirzade Haçlıların eline düştü. Bu bela tuzagından azat edilmesi için fidye olarak akrabaları tarafından Antakya'nın bir burcunun Hristiyanlara teslim edilmesini istediler. Bu kaba teklif tabii olarak makul ve kabul edilebilir olmadığından emirin oğluna bir ay aralıksız olarak, her gün vahşiyane ve zalimane bir şekilde işkence ve eziyet reva görüldü. Sonunda biçare mazlum surların dibine sürtü-

tölerek, hemşehrilerinin ve akrabalarının gözü önünde idam edildi (Allah rahmet etsin-İla rahmetillah). Uzun süre Haçlıları sarmış olan kıtlık ve pahalılık bu kere Antakya'nın içinde dehşetini göstermeye başladı. Günden güne muhafızların sayısı ve gücü azalmaya başladı. Yağısıyan bunun üzerine mütareke talep etti. Eğer yakın zamanda yardıma mazhar olmazsa, teslim olacağını da vaat etti. Haçlılar daima bir emniyet gafililiğiyle bilindiklerinden, olanca kazançlarını ellerinden çıkaracak ve hasım tarafına vakit kazandıracak, kuvvet ve metanetlerini tazelemelerine fırsat verecek olan bu teklifi dinleyerek, kabul ettiler. Böyle bir gaflete götüren tedbirin birinci sonucu olmak üzere mütareke işi kabul edildiği gibi Haçlılar arasında nifak ve ayrılık alametleri görünmeye başladı. Urfa prensi olmuş olan Baudouin, Godefruva'ya, iki Robert'i ve Vermanduva kontuyla Bluva (Blois) ve Şartır (Chartres) kontlarına hediyeler ve askerlerine de akçeler gönderdi. Kasten Tarentum Dükası Bohemond ile onun takımını unutmış olmakla, Baudouin'in delikanlıca davranışından hissedar olanlar teşekkür ederken, olmayanlar alenen bu mahrumiyetlerinden dolayı sövüp sayarak, şikayet etmekte idiler. Artık arada bozuşma, ayrılık meydana gelmesine bundan başka sebep yokken, bu esnada bir Ermeni prensinin bilhassa Godefruva'ya göndermiş olduğu altın yaldızlı çadır Pancrace'ın eline düşerek, onun tarafından Bohemond'a gönderilmiş olması da karmaşa ve ihtilafın artmasına yeni bir sebep oldu. Godefruva kendisi için olan bu hediyeyi büyük bir ısrarla talep etti. Bohemond da hediyeyi iade etmekten çekindi. Bu nedenle iki taraf birbirini kınayıp, nefretini açıklamaya ve tehdit etmeye başlayarak, hemen ellerine silah aldılar. Böyle bir şeyin birbirlerinin ka-

nunu akıtmanın fitili olmasına az kalmışken, sonunda Bohemond ordunun büyük bir kısmının kendi tarafında olmadığını gördü ve hayrı tavsiye edenlerin nasihatlerini dinleyerek tartışma konusu olan çadırı sahibine teslim etti. Elbette bir gün bundan daha iyisini ve yıldızlısını ganimet olarak alacağı ümidiyle teselli oldu.

Mütarekenin ilanından beri Müslümanlar orduya ve Hristiyanlar Antakya'ya gelip gitmekte idiler. Ama her iki tarafın birbirine gayz ve kinî yatıştırılması imkansız bir derecede idi. Kavgayı kızıştıracak tavır ve hallerin bu sırada gerek Müslümanlar gerek İseviler tarafından kaynaklandığı rivayet edilir.

Bu mütarekeden faydalanarak, kuşatılanlar hariçten yardım ve başka gerekli malzemeleri tedarik etmişler ise de, kuşatanlar bu durumdan hiçbir surette istifade edememişlerdi. Sebat ile mümkün olmayan bir şeyi hile ve kurnazlıkla elde etmeye çalışmak yolu açılmamış olaydı, Antakya yedi ay muhasaradan sonra çok zaman daha kuşatma ve baskıya dayanabilirdi.

ANTAKYA'DA BİR HAİN

Bohemond'un Haçlılara katılması servet ve zenginliğini artırmak gayesiyle olduğundan, her zaman düşüncelerini buna hasretmişti. Baudouin'ın parlak zenginliği onu haset damarlarını heyecanlandırıyor, rüyasında bile onunla uğraşıyordu. Dolayısıyla Antakya'nın yönetiminin kendisinde kalmasına göz dikmişti. Kader, bu emelinin gerçekleşmesine vasıta olabilecek bir şahıs kendisine rast getirdi.

Bu adam Fîrûz adında bir şahıs olup, bazı tarihçiler onun asilzade olduğunu rivayet etmişlerse de, gerçekte bir demircinin oğlu idi. Tabiatı bozguncu, kalles (dönek) ve her an ve dakikada bin renk ve kalbe giren geliri kıt bir Ermeni idi. Sadece mal ve makam elde etmek ümidiyle İslamiyeti kabul etmişti. Bununla birlikte bu Ermeni, cüret ve ağırbaşlılığıyla tanınmış olup, büyük hırs ve mala düşkünlüğünden dolayı para için her şeyi her şeyi işler, yapardı. Bu yolda olabilecek bütün haramları kendisine mübah ve caiz sayardı. Bunların yanı sıra gayet atılgan, işgüzar ve iblis gibi adamın kalbine işlemekte maharetli biri idi. Bu nedenle Yağısıyan'ın mahrem ve mutemedi (güvendiği adam) olmuştu. Bu bakımdan üç büyük burcun emir ve muhafazası onun sorumluluğuna verilmişti. İşin başında bu kulelerin korunmasında tam bir gayret göstermiş ise de, daha sonra servet ve zenginleşmesine faydası olmayan böyle bir gelirsiz sadakatten usanmıştı. Bundan dolayı ihanet yoluna girerek, muharebeler sırasında birkaç defa Bohemond ile konuşmaya fırsat bulmuştu. Bu konuşmalarında birbirlerine kalplerindeki düşüncelerini açmışlar, Fîrûz ehl-i İslam'ın kendisine ettikleri hakaretlerden şikayet ederek, İsa'nın dinini terk ettiğini pişmanlık duyarak açıklamıştı. Antakya Hristiyanlarının görmekte oldukları zulüm ve muameleyi hikaye ettiğinden, Bohemond bu ifadelerinden Fîrûz'un içindeki niyeti anlamıştı. Kendisini teselli etmiş, Fîrûz da sırrını açıklayarak birbirleriyle sıkı bir bağ ve kardeşlik kurmuşlardı. Daha sonra yazışarak, haberleşmeye karar verdiler. Bunlar birkaç kere daha birbirleriyle bu minval üzere gizlice görüşüp, Bohemond Haçlıların idaresinin zimmetinin kendi elinde olduğunu beyan etmiş ve kendisine büyük mükafatlar vereceğini ayd u peyman

etmiştir. Fîrûz da kardeş edindiği Haçlılara bir iyilik yapmak amacıyla olduğunu ve Hz. İsa aleyhisselamın rüyasında Antakya'yı Hristiyanlara teslim etmesini emrettiğini, daha başka bunun gibi efsaneleri söylemişti.

Bohemond ise böyle hevesine uygun bir şeyi kabul için bu tarzda geleneklere dayanan sözlere gerek olmadığından, Fîrûz ile bunun nasıl uygulamaya konulacağını kararlaştırdıktan sonra, Haçlıların önde gelen reislerini çağırarak, topladı. Bu ana kadar Hristiyanların yakalanmış oldukları ve bundan sonra da yakalanacakları binbir türlü şiddetli olayı birer birer sayılarak ve bir büyük ordunun Antakya'nın yardımı gelmekte olduğunu anlattı. Buradan geri dönmenin de tehlikesini bilinmekle birlikte, ordu için bir kusur ve ar meselesi olan, Hristiyanlar için Antakya'yı ele geçirmekten başka bir kurtuluş ve çıkar yolu kalmadığını belirtti. Her ne kadar Antakya şehri alınması güç bir sağlam kale ile çevrelenmişse de herkesin malumu olduğu üzere fetihlerin daima ezici kuvvet üstünlüğü ile olmadığı ve iyi tedbirler ile zaferler elde etmenin savaş kuvveti ile elde edilen fetihlerden ne şanca ve ne de faydaca aşağı kalmayacağı Haçlıların fikrinde yerleştirdi. Bilek gücü ile elde edilemeyen bir işi hilenin inceliklerine başvurarak sonuca erdirmeye çalışmayı ve daima doğru, şecaatli hareketlerle Müslümanlardan tez davranmak gerektiği fikrini belirtti. Özellikle Antakya şehri çeşitli milletlerin oturduğu bir yer olmasından dolayı bunlardan bazılarının çeşitli maddi vaatler ile yanlarına çekilmelerinin mümkün olduğunu ifade etti. Haçlı ordusunca işin önemine göre bu konuda her türlü tedbiri almaya girişerek, aklın gereğinin yapılması gerektiğini söyledi. Hatta şehrin kapılarını açtırmaya her kim muvaffak olursa, böyle bir

hizmete mukabil ona Antakya'nın verilmesinin bile çok görülmeyeceği, uygun bir zeminde açıklandı. Bohemond gibi hırslı olan diğer söz sahibi liderlerin niyetlerini yokladılar. Bu cümleden olarak, Raymond, Bohemond'un bu sözlerinin yanlış olduğunu belirtip, reddederek, *"hepimiz bu uğurda yoldaş ve kardaş olarak birlikte bunca zorluk ve meşakkat çekilmişken, gayretimizin semeresini yalnız birimizin toplaması layık mıdır?"* deyip, Bohemond'a öfkeli gözlerle baktı. *"Bin bir türlü cömertlik, para harcanması ve ordu kullanarak tehlikelerle dolu sefere katılmayı seçtikten sonra, başarı ve galibiyetimizin semeresini, utanmamıza sebep olacak, ölçüsüz oyunlarla elde etmeye gelmedim."* diye açıkladı.

Düşmanın bölünmelerini bilek zoruyla mağlup etmek ve gayret, şecaat örneği verilmeyen zaferlere itibar gözüyle bakmayan Haçlı ordusuna bu sözleri gayet tesir etti. Çoğu lider bile Bohemond'un görüşünü eleştirerek, Raymond ile aynı fikirde olarak, Bohemond'u alaya aldılar. Tarihlerde bu muhalefetten meydana gelen kızgınlığı kastederek, Latinler arasında "Ulysse"¹³² adıyla meşhur olan Bohemond Haçlıların yakında görüşünü kabule muhtaç olacaklarını yakinen bildiği için, toplantı alanından tebessüm ederek çekildi. Haymasına vardığında ordunun her tarafına casuslar göndererek, çeşitli dehşetengiz hadiseler çıkarttırdı. Tıbbi hesap ve tahmin ettiği gibi Hristiyanları derhal korku ve dehşet istila etmişti. Birkaç lider orduda yayılan olayların aslını an-

¹³²Eski Yunan'da eski İstanbul'u muhasara eden hükümdarların en kurnaz ve hilekarı olup, Fenelon'un roman şeklinde yazdığı hayatı Türkçe'ye Yusuf Kamil Paşa tarafından 1859'da çevrilmiş olan Telemak (Telemague)'ın babasının adı "Ulysse" dir. Bu kitap aynı zamanda Türkçe'ye yapılan ilk çeviri romandır (G.K.).

lamak üzere etrafa gönderildiler. Bunlar dönerek, Musul Emiri Kürboğa'nın Fırat ve Dicle nehrinin sahilinde toplam iki yüz bin kişiden mürekkep bir ordu ile Antakya üzerine yürütmekte olduğunu ve bu ordu El-Cezire'yi tahrip ederek, Urfa civarına dehşet salıp, Antakya'ya ulaşmasına yedi gün kaldığını haber verdiler. Bu haber üzerine Haçlılar ziyadesiyle korku ve dehşete düşer oldular. Bohemond da askerlerin saflarını dolaşıp, tehlikeyi mübalağalı bir şekilde anlattı. Kendisi görünüşte diğerlerinden daha çok üzüntü ve telaşını belli eder idiyse de, içinden emeline nail olacağı ümidiyle sevinir, memnun olurdu. Haçlı liderleri ne yolda hareket gerekeceğini müşavere etmek üzere yeniden toplandılar. Meclis üyelerinden bir takımı muhasarayı terk ederek, düşmana karşı gitmek yolunu tercih ettiler. Diğer kısım da orduyu iki kısma taksim ederek, bir kısmını ordugahın muhafazasına, ikinci kısmın da Kürboğa ordusu üzerine gitmesini uygun gördüler. İkinci görüş tercih olunmak üzere iken, Bohemond söze başlayarak, *"eğer muhasara terk edilirse, Antakya muhafızlarıyla bir büyük ordu arasında kalınmış olur ve eğer ordu ikiye ayrılıp, yarısı Kürboğa ordusuna karşı gidip, bir takımı da şehrin muhasarasına kalsa iki kat hezimete düşülür."* diyerek ikinci görüşün de yanlış olduğunu meydana koydu. Daha sonra *"bin bir türlü bela ve tehlike etrafımızı sarmıştır. İhtimal ki yarın iş işten geçer. Bunca yorgunluk ve meşakkatimizin semeresi malv olup, yokolup gider. Eğer benim görüş ve düşüncemi kabul eder ve gereğince hareket ederseniz yarın Haçlıların bayrağı kale surlarına dikilir. Biz de zafer kazanmış bir şekilde Kudüs'ün fethine gideriz"* diye sözünü bitirdi.

Bohemond bu konuşmanın ardından Firûz'un muhafazası altında bulunan üç adet kuleyi teslim vaadiyle kendisi-

ne yazmış olduğu mektupları ortaya çıkararak, gösterdi. Fîrûz bu mektubunda vaadini yapacağını temin ediyor, ancak Tarentum prensinden başkasıyla mumameleye girişmeyeceğini yazarak, beyan etmişti. Ayrıca bu hizmeti karşılığında Bohemond'un Antakya hakimi olmasını talep etmişti. Bohemond ise Fîrûz'a külliyetli miktarda akçe verdiğini, onun itimad ve güveninin yalnız kendisine münhasır olduğunu belirtti. Böyle müşkil işlerde iki taraflı elde edilmiş bir güven, başarı kazanmanın sebeplerinden en sağlamı olduğunu ifade etti ve dedi ki, *"eğer ordunun kurtuluşu için bundan daha iyi bir tedbir bulunursa alkışlayıp, uymaya hazırım. Haçlıların sağlığını sağlayacak olan zaferin hisseme ait olan semeresinden rızamla el çekerim."*

Tehlike hali günden güne sıkışıp, savaş, kaçmak veya vakit kazanmak yolunda harekete geçmek şıklarından hiç biri tehlikeden uzak değildi. Rekabet yarışında söz söyleyecek olanlar korkuya kapılıp, sükut etmeye mecbur oldular. Ordu reislerinden ilk anda bu teklife muhalefet edenler, durumu göz önüne alıp değerlendirdikten sonra kabul etmeyi makul gördüler. Bunların nazarında böyle bir kısmi galibiyet hakikaten galibiyetten sayılamayacağı gibi, orduya tefrika ve dağılma hissi vererek bozulmasına sebep olacağı için buna onay vermek caiz değildi. Bununla birlikte ölmüş köleyi azat etmek gibi kendi ellerinde bulunmayan bir nesneyi sadece Hristiyan ordusunun kurtarılmasını sağlamak için feda etmeye karar verdiler. Zira herkesin gayretinin meyvesinden bir ferдин istifade etmesine razı olmak, bir ferдин çıkarına muhalefet için herkesin ölmesini caiz görmekten daha emin bir yol olduğu açıktır. Bundan başka Haçlıların maksadı Antakya'yı almak olmayıp, bu yolda silah altına

girdikleri Kudüs'ün kurtarılması içindi. Bu yolda her tür gecikme, bu dini yolculuğa, batının en bahadır şövalyelerinden duyduğu ümidin aksine idi. Maamafih mutaassıp Raymond'dan başka bütün liderler Antakya idaresini Bohemond'a vermek için birlikte hareket anlaşması yapmışlar ve Bohemond'un teklifinin süratle icra edilmesini yeminler ederek yapmaya giriştiler.

Bohemond bu meclisten çıkar çıkmaz durumu Fîrûz'a haber verdi. Fîrûz da oğlunu rehin olarak Bohemond'un yanına saldı. Daha önceden karar verdikleri hilenin uygulanması ertesi gün olarak belirlendi. Şöyle ki, kaledeki askerleri gafil avlamak için Hristiyan askeri ordugahlarını terk ederek, ilk iş olarak Musul beyinin geleceği yola doğru çekilip, gitmeye ve akşamdan sonra Antakya kalesi önünde toplanmaya karar verildi. Ertesi gün şafak vakti ile beraber orduya yola çıkış hazırlığı emri verilerek, Akşamdan birkaç saat önce Haçlılar ancak ordugahtan çıkabildiler. Tabl (davul) ve nakkare (kös) çalarak, bayraklarını çekerek çekilip gittilerse de birkaç saat sonra izleri üzerine döndüler. Tam bir sessizlik içinde yine Antakya'ya geldiler. Tarentum prensinin işaretiyle "*azınlık kardeşler (killetu'l-ahavat)*" diye bilinen adı geçen Fîrûz'un emri altında bulunan kuleye yakın ve kalenin batı tarafında olan bir dere içinde durdular. İşte bu yerde kalenin zaptına dair tedbir ve teşebbüsleri askerlere anlatılıp, bildirildi.

Bununla birlikte Bohemond ile Fîrûz'un bu tedbirleri az kalsın keşfedilip, iptal olunuyordu. Ayrıntısı şöyledir ki, Hristiyan askeri ordudan çıktıkları ve bu hilenin icraatına hazırlandıkları esnada kale içinde böyle bir haince teşebbü-

sün haberleri yayılmıştı. Bu meselede Hristiyan ahali ile mühtedilerden (dönmelerden) şüphelenilerek, hatta adı geçen Fîrûz'un da adı şüpheliler arasında yad olundu. Haçlılarla fesatlık çıkaracak bir işbirliği hareketi olduğu haberleri gizliden gizliye dolaşmış, Fîrûz kale hakimi olan Yağısıyan'ın huzuruna çıkmaya mecbur olmuştu. Yağısıyan bunun niyetini keşfetmek için şekil ve şemaline dikkatli bir gözle bakmış, bizzat konuşturmuştu. Bununla birlikte bozguncu Fîrûz metanetini koruyarak, şüpheyi üzerinden savmıştı. Hatta bu çeşit hainler hakkında alınacak tedbirleri kendisi teklif ve beyan etmeye kalkmıştır. Peşinden kalenin bazı önemli mevkilerinden olan zabıtların değiştirilmesi gerektiğini ifade ederek, açıklamasıyla bunun konuşması ve hali iyi niyetli olduğuna teminat sağlamıştı. Yağısıyan Fîrûz'un açıkladığı tedbirlerin hemen ertesi gün uygulanmasını kararlaştırdı. Bununla beraber kale içinde bulunan Hristiyanların yakalanıp, bağlanarak geceleyin katledilmele-ri için emir verildi. Hain Fîrûz ise doğruluğunu kanıtlamış olmasından dolayı iyi muameleye tabi tutularak, yine me-mur olduğu yere görevlendirildi.

Akşam üzeri kale ehli sükun ve istirahatte iken, Fîrûz tehlikelerden kurtulmuş olduğu halde teslim edeceği kule-nin içinde Haçlıların gelmesini beklemekte idi. Fîrûz'un bir kardeşi de yanındaki diğer bir kulenin kumandanı idi. Mümkün ise onu da kendi fesat fikrine almak üzere bizzat konuşarak, bu şekilde kendi içindeki fikirleri açmaya başla-dı. *“Birader malumdur ki Haçlılar ordugahlarını terk ederek Kür-boğa'nın askerini karşılamaya gittiler. Ben bunların çektikleri sefa-leti ve başlarına gelen helakı düşündükçe, bir nevi acıma hissinden gönlümü men edemiyorum. Keza bildiğin gibi Yağısıyan'ın emri*

gereğince kalede bulunan Hristiyanlar bu gece türlü hakaretlerle katledilecektir. Bunlar için de kederlenmekten geri kalamam. Bunların dininde doğduğumuzu ve daha önceden din kardeşi olduğumuzu hatırdan çıkaramam.” Fîrûz’un bu sözü biraderine istediği gibi tesir etmedi. Şu şekilde cevap verdi ki, “Birader bizim düşmanlığımızın ve nefretimizin temeli olan adamlar için sızlanıp durursun ki, buna şaşarım. Haçlılar Antakya’ya gelmezden evvel biz nimet ve huzura boğulmuştuk. Şehir muhasara olduğu günden beri günlerimizi emniyetsiz ve huzursuz bir halle geçirmekteyiz. Bizim üzerimize salmak istedikleri bela varsın onlara isabet etsin. İçimizde bulunan Hristiyanlara gelince onların çoğu hıyanet içindedir. Bizi hasmımızın eziyet verin kılıcına teslim etmek düşüncelerinde olduklarını inkar eder misin?” Bu sözü bitirmekle birlikte Fîrûz’a bir dehşet veren gözle baktığını ve bundan kendisinin hıyanet yapacağını anlaşıldığını görünce, biraderinin kendisiyle fesat konusunda elbirliği yapacağından ümidini keserek cevap vereceği yerde hemen hançerini çıkararak kardeşinin temiz niyetli sineline sapladı. Allah ona rahmet etsin, gece karanlığı şiddetli bir fırtınanın siyah bulutlarını daha da artırarak, gerek rüzgarın gürültüsü ve gerek nehirin sesi, nöbetçi askerlerin kale etrafındaki hareket seslerini işitmelerine engel olmuştu.

Kale muhafızları uyku gafletinde olup, yalnız Fîrûz kendi fesadını düşünerek, uyanık bir fitne gibi ayakta duruyordu. Bohemond tarafından gönderilen Payen adlı bir Lombardiyalı sığır derisinden yapılmış bir merdivenle Fîrûz’un kulesine tırmandığında, hain her bir şeyi hazırlamış olduğunu ifade etmek ve sadakatine şahit olmak üzere henüz katletmiş olduğu biraderinin cesedini gösterdi. Bunlar açıklandığı üzere konuşurken, kale muhafızı zabıtlarından biri

elinde bir fener ile Fîrûz'un mevkiini yoklamaya geldi. Fîrûz bir ipucu vermeyerek, Bohemond'un adamını gizledi. Kendisi zabıta karşı varıp, böyle uyanık olduğundan dolayı övgüye bile mazhar oldu. Ardından kendisi yanına gönderilen adamı gerekli tenbih ve talimatlarla acele olarak geri yolladı. Haçlıların adamı orduya gelerek, gördüğünü tam olarak anlattı ve bir dakika vakit kaybetmeden hareket etmek gerektiğini Fîrûz'dan Bohemond'a bir haber olarak getirdi. Lakin icra sırasında bu teşebbüslerindeki tehlikeleri tamamıyla idrak ettiklerinden birdenbire Haçlı askerlerine bir dehşet musallat oldu. Kale duvarına tırmanmaya içlerinden bir kimse cesaret edemedi.

Godefruva ve Tarentum prensi her ne kadar vaatler ettirirse de bir faydası olmadı. Askerler yerli yerinde kalıp cansızmış gibi durdular. Bohemond askerlerin şecaatlıları kendisine arkadaş olurlar zannıyla bir ip merdivenden tırmanmaya başladı ise de bir kimse peşinden gelmedi. Bohemond, Fîrûz'un kulesine ulaşınca böyle yavaş ve gevşek hareketlerinden dolayı Fîrûz bunu sert bir şekilde azarladı. Bohemond son sürat kuleden indi ve askerleri arasına girerek, kendilerini kabul için bütün şartların hazırlandığını haber verdi. Bohemond'un gerek konuşma tarzı ve gerek bizzat gösterdiği örnek davranış, askerin cesaret damarlarını tahrik etti.

Covel adlı bir şövalyenin cesaret ve teşvikiyle altmış asker merdivenden kuleye tırmandılar ki, bunların arasında Flander kontuyla birçok güzide lider vardı. Bunları takiben altmış nefer daha çıkıp, artık fırka fırka birbirine yardım ederek, gittikçe artan sayılarla tırmanmaya başladılar. Şöyle

ki, bunların izdiham ve hücumlarından merdivenin asılmış olduğu burç dayanamayıp, bir gümbürtü ile hendeğin içine düştü. Üzerinde bulunanlar arkadaşlarının kılıç ve mızrakları üzerine düştüler. Bundan dolayı hücum edenler arasında bir kargaşalık meydana geldi. Diğer taraftan Fîrûz bira-derinin kana bulanmış cesedi üzerinde yeni arkadaşlarıyla kucaklaşmaya, birbirine sarılmaya ve yanında bulunan diğer kardeşini de bunların intikam dolu kılıçlarına teslim etme aracılık yaptı. Velhasıl kendi kumandasına emanet edilmiş olan üç adet kuleyi Haçlıların zaptına ve tasarrufuna vererek, içinde gizlediği özünü ispat etti. Bundan sonra yedi adet kule daha Haçlıların zaptı eline düştü. Artık adı geçen hain bütün Hristiyan askerini yardıma çağırarak, kale duvarına bir merdiven daha koydurdu. Kale kapılarından birini de kırıp, askere gösterdi. Artık toplu bir şekilde şehre hücum edip, girilmeye başlandı.

Godefrua, Raymond, Nomandiya kontu alay ve taburlarına kumanda ederek, kös ve nakkarelerini çaldırarak, sokaklara girdiler. Şehrin kurulmuş olduğu dört tepe üzerinde “Allah ister, Allah ister (*Deus lo wolt, God wills it*)” korkunç sesleri etrafı inletti. Hücumun ilk anlarının şiddeti içinde Antakya’da oturan Hristiyanlar zannettiler ki, hayatlarının son saati gelmiş ve Müslümanlar keskin kılıçlarını onların üzerine doğru çevirmiştir. Müslümanlar da bu gürültünün asıl sebebini ve hangi zalim ve hainlerin elinden ölümün zehirli suyunu tattıklarını anlamak için mesken ve evlerinden uyku ile uyanıklık arasında dışarı fırladılar. İçlerinden bazıları bu tehlikeden haberdar olarak, iç kale olan dağa doğru kaçtı. Bir takımı şehrin kapılarından dışarıya doğru koştular. Kamayıp şehirde kalanlar düşmanlarının pençesine düştüler.

Bu kanlı zafer sırasında Bohemond şehri zapt işinde asla ihmal ve kusur göstermeyerek, sabah olduğu zaman bölgenin en yüce kulelerinden onun kırmızı bayrağının rengi görüldü. Bu müşahede üzerine ordugahta muhafız kalan Haçlılar da Antakya içine girmekte acele ederek, kavgaya karıştılar. Antakya İsevileri de “*Cins cinsine meyleder*” vecizesi gereğince Franklara yardım edip, hepsi elbirliği yaparak Müslümanlara o derece kılıç vurdular ki meydanlarda ölülerden tepeler oluşmuştu. Şehrin sokaklarından akan kan seller gibi çağlamıştır. Haçlılar şehirde her eve girerek, bunların herhangiinde Hristiyanlığa dair bir alamet ve eser bulamazlarsa, onu harap edip, yıktılar. Hz. İsa’yı Hristiyanların inandığı gibi telaffuz ve yad etmeyenleri bila istisna (istisnasız) hayat dairesinden uzaklaştırdılar.

HAÇLILAR ANTAKYA’YI İŞGAL EDİYOR

Bir gecede Antakya ahalisinden on binden fazla nüfus öldürülerek, dağ ve ovalara dağılmış olan avareler de takip edilerek, katledilmek ve esir alınmak üzere şehre götürüldü. Hengamenin başlarında Yağısıyan kendisine hıyanet edildiğini görüp askerlerinden ve emirlerinden hiç birine emniyet ve itimada cesaret etmeyerek, El-Cezire’ye doğru kaçış yolunu tutmayı ve Kürboğa’nın ordusu önüne gitmeyi zihninde kestirmişti. “*Gece kaçanın cennetidir (el-leylu cennetu’l-hârib)*” sözüne kanarak, gece şehirden çıkıp, arkadaşsız ve yapayalnız bir şekilde dağ ve ormanlar arasından yol alırken, bir Ermeni kömürcü güruhuna rastladı. Bunlar Yağısıyan’ın böyle bir vakitte tek ve تنها çöllük ovaya dalmasından ve simasında görülen hüznün ve keder izlerinden şehri

elinden çıkarmış olduğunu anladılar. Bunun üzerine içlerinden biri yanına yaklaşarak, emirin yanındaki kılıcı bir şekilde çekip, Yağsıyan'ı şehit etti. Başını Antakya'nın yeni sahibine götürdüler. Malum Fîrûz işlemiş olduğu hıyanet ve cinayete mükafat olarak, bol miktarda mala sahip olduktan sonra, mürted (dinden dönmüş) de oldu ve Haçın peşinden Kudüs'e kadar gitti. Seneler sonra İsevilikten de hırs ve emeli derecesinde eline bir şey geçmemiş olduğundan tekrar Muhammedî dine döndü. Sırasıyla leh ve aleyhinde bulunmuş olduğu Muhammedî ve İsevîlerin lanet ve nefretine müstahak olarak, ne kötü bir son durak olan sakar cehenminin dibini boyladı.

Hristiyanlara savaştan bitkinlik geldiğinde, iç kaleye hücum etmek teşebbüslerine kalkıştılar. Lakin burası ele geçirilmesi mümkün olmayan sarp bir kale idi. Her nevi girişim ve saldırıları neticesiz kaldı. Bunun üzerine asker ve aletlerle iç kalenin etrafını muhasara etmekle yetinerek, şehre indiler ve orada hepsi şarap ve içkilerle zaferlerini kutladılar.

OSMANLI TARİHÇİLERİNİN GÖZÜYLE

ANTAKYA SAVAŞINDAKİ ŞAŞILACAK OLAYLAR

Antakya şehri 1098 miladi senesi Haziran'ının başlarında Hristiyanların işgaline düşmüştü. Şehrin kuşatılmasına bir önceki senenin Ekim ayında¹³³ başlanmıştı. Şehrin istilasını

¹³³ Eserin Osmanlı Türkçesi ile olan nüshasında Rûmi takvim ayları kullanılmıştır. Rûmi takvimin miladi takvimden farkı Mart ayında başlaması ve 4 ay isminin farklı olmasıdır. Buna göre Rûmi takvim ayları; “Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Teşrin-i Evvel, Teşrin-i Sani, Kanun-ı Evvel, Kanun-ı Sani, Şubat” şeklinde idi (G.K.).

müteakip, Hristiyanlar şenlikler yaptılar. Hatta Raymond d'Agiles'in rivayetine göre, şövalyeler ve baronlar yola çıkış amaçlarını unutarak, geniş ziyafetler verip, bu ziyafetlerde Mecusi adeti üzere kızlar oynattılar. Fakat çok geçmeden, bu sevinç hengamesi yerini ümitsizlik ve korkuya bıraktı. Büyük bir Müslüman ordusunun Antakya'ya yaklaşmakta olduğu haberi Haçlıların kalplerine dehşet saldı.

Antakya muhasarasının başlangıcında gerek Yağısıyan ve gerek civarında bulunan ve ülkeleri Hristiyanların eline düşen diğer beyler İslam devletlerinden yardım talebi için ulaklar çıkarmışlardı. Sultanlar Sultanı Selçuklu Sultanı ile İran şahı¹³⁴ yardım sözü verdiler. Bunların daveti üzerine bütün İran, Turan, Irak, Horasan ve Anadolu'nun bir kısmıyla Şam ve ovalarının Kudüs'e ve Arabistan yanmadasına kadar olan yerlerin Müslümanları Hristiyanlar üzerine yürümeye başladılar. Kürboğa kâh Rey hakimi Berkyaruk'un ve kâh saltanat iddiası yapan Tutuş'un¹³⁵ ordusunda pek çok zaman hizmet etmiş ve defalarca mağlubiyet görmüş, bir iki kere esarete düşmüş bir yağmur görmüş kurt olduğu için, bu defa İslam ordusunun emirliği ve kumandası ona verilmişti. Halep, Şam, Kudüs, İran, Filistin ve Suriye'nin yirmi kadar emiri Kürboğa'nın maiyetinde hazır bulunuyordu. Hristiyanların külliye kahru perişan edilmesi niyetiyle el-cezire (Mezopo-

¹³⁴ Burada da kastedilen Selçuklu İran Meliki Berkyaruk olmalıdır veya ona tabi meliklerden biri kastedilmektedir (G.K.).

¹³⁵ Osmanlı Türkçesi nüshasında "*Melikşah*" olarak geçmektedir. Melikşah 1092 yılında öldürülmüştü. Tutuş ise kardeşi Berkyarukla 1095 yılında yaptığı savaş neticesinde öldürülmüştür. Tutuş'un oğulları denilmesi daha uygundur. Melik Rıdvan Halep'te ve Melik Dukak Şam'da hakimiyetlerini kurmuşlardı (G.K.).

tamya)'yi geçerek, Antakya'nın düşmesinin üçüncü günü kaleden askeri görünmeye başladı. Roger de Berneville adlı şövalye bunlarla çatışmak için şehirden çıkmışsa da derhal Müslümanların kılıçlarına kurban oldu. Kesilmiş başı öte tarafta kaldığı halde arkadaşı başsız cesedini şehre götürdü ve öylece defnettiler. Hristiyan askerlerinin kendi sonlarını düşünmeleri onları dehşet ve hayretin istilasına sürükledi. Her biri "*keşke bundan önce ölseydim (ya leyteni mittu kable hâzâ)*" temennilerinde bulunurlardı.

Bundan sonra çok vakit geçmeksizin İslam ordusunun hadsiz hesapsız sancakları görünmeye başladı. Godefruva ve Tankred nafile yere silahlanıp, düşmana karşı gitmişlerse de birçok telef verdikten sonra şehre dönüşleri Haçlılar arasında korku ve dehşetin daha da artmasına sebep oldu. O zaman Antakya'ya sahip olan Franklar güruhu uzun müddet bir muhasaraya tahammül edebilmek için gıda ve zahi-reye malik olmadıklarından, bulundukları mevkinin durumundan dolayı da yardımdan ümitleri de olmadığından fevkalade korku ve korkudan kaynaklanan bir titreme içine düşmüşlerdi. Bunlar iç kalede bulunan İslam askerine ve hem de doğu tarafındaki dağlar ile Asi nehrinin kıyılarını çadırlarıyla çevreleyen Kürboğa ordusuna karşı koymaya mecbur idiler. Halbuki, Haçlılar pazu güçlerine evvelki gibi emniyet ve itimatları kalmamış gibi görünüyorlardı. Zira bir güçlü düşmanın hücumu altında bulunan bir belde henüz zahire tedarik edecek kadar yerleşememiş bir kavmin kendi selametini sağlayabilmesinin ancak bir büyük, genel ve kesin muharebeye bağlı olduğunu akıllarına getirmediler. Kıtlık ve pahalılık kendini göstermeye başladı.

Haçlılar düşmanlarından ganimet olarak ele geçirdikleri bu kadar servet ve varlık içinde binbir türlü hakaret ve sefalete düşer oldular. Muhasaranın akabinde bazı Haçlılar bütün tehlikeleri göze alarak, niceleri Süveydiye (Saman-dağ/St. Simeon) limanına gidip, zahire alarak gelip, şehirde satarlardı. Ancak sonunda Türkler tarafından hücumla bunlar katledildiler. Asi nehrinin sahillerine gelip giden gemiler bile Suriye kıyılarından uzaklaşmaya mecbur oldular. Bundan sonra Haçlılar yeni fethettikleri şehrin kalesinden dışarı çıkamayıp, önceki halde kendileri kuşatan durumda iken içine düştükleri ihtiyacı etraftan envai (türlü) mihnet ve tehlikelerle karşılaşarak bir süreliğine de olsa tedarik ettikleri hallerini bu kere temenni eder oldular. Haçlılar evvela nakliye hayvanlarını ve sonraları da muharebe atlarını kesip, yemeye başladılar. Bu esnada bazı askerlerin kalkanlarının meşinini¹³⁶ veyahut ayakkabılarını sıcak su ile yumuşatıp, biber ve kimyon gibi baharat ile yedikleri görülür idi. Açlık belasına müptela olan bu kalabalık guruh kapıdan kapıya gezerek ölmeyecek kadar kuvvet kazanmak için dilencilğe mecbur olup, bu dilencilik halinde zengin ve fakir, asker ve emir eşit durumda idiler.

Haçlıların çoğu açlık illetinden ölmeleri muhakkak görülen bir şehirden kurtulmak için çare yolu olarak firar etmeyi buldular. Bunların bir takımı türlü tehlike ve güçlükler içinde deniz yönüne doğru kaçmaya koyulurlar ve bir takımı da Müslümanlar içine giderek, bir lokma nân (ekmek) için dinlerine varıncaya kadar feda ederlerdi. Savaş meydanında defalarca ölüm tehlikesini görmüş olan Melon kontunun aç-

¹³⁶ Meşin: Sepilenmiş koyun derisi demektir (G.K.).

lığa dayanamayıp, bu defa yine ordudan kaçtığını işitenlerin sebat üzere duran ayakları sarsılmaya başladı. Kaçanlar gece karanlığını fırsat bilerek kimi telef olmak tehlikesini de göze alarak, şehrin surunun dibindeki hendeklere atılır ve kimisi kendilerini iplerle sarkıtarak inerlerdi. Haçlıların her gün arkadaşlarından bu suretle birçoğunun kendilerinden ayrıldıklarını görerek, ümitsizlik ve sıkıntıları kat kat olur ve yeminlerini bozanlar Kahhar olan Allah'ın kahrına havale edilirdi. Bunların ahiret yurdunda Hz. İsa'ya ihanet eden havarilerden Yahudilerin uğrayacağı cezalara giriftar olması bedduaları herkes tarafından yapılır idi. Kaçaklardan bazıları Süveydiye limanına giderek orada sahile bağlı olan gemi kaptanlarına *“halatları tez kesiniz, yoksa kılıç yemi olmanız kesindir”* demelerinden dolayı bunlara *“ipten sıçrayan”* lakabıyla Haçlılar arasında lakap takıldı. Bununla muasırlarının dillerinde firar günahını işlemiş olduklarına işaret olunur idi.

Willaum de Tyr adlı tarihçi Hristiyan ordusundan firar eden şövalyelerin nam ve şanlıları hayatta olanlar defterinden müebbet olarak silinmesi gerektiği için bunların tek tek¹³⁷ isim ve unvanlarını zikredip, saymaktan kaçınmışlardır. Haçlı bayrağının altından kaçanlar arkadaşlarının beddualarına uğrayıp, birçoğu şiddetli ihtiyaçlar ve zillet içine düştüler. Birazı da mızraklarından kan damlayan İslam askerleri ile karşılaştılar ve şiddetli azap dolu son yurtlarına yuvarlandılar.

Haçlılar kıtlık, pahalılık ve Müslümanların hücumu ile tam bir sıkıntıya düştüler. Her bakımdan kurtuluş ümitleri

¹³⁷ **Alâ haddetin:** teker teker, yalnızca, ayrıca, münferiden anlamında bir kaptır (G.K.).

kesilmiş olduğu sırada İmparator Aleksi bir ordu ile Antakya'ya yönelerek, Asya-yı Suğra (Anadolu)'dan geçmekte olduğu haberi geldi. Bazı zayıf haberlerden Haçlıların bu zillet ve miskinlik hallerinin işitilmesinin ardından Hristiyan ordusunu terk ederek, batıya gitmiş olan Bluva kontu, İmparator'un otağına gelerek, Haçlıların ızdıraplı hallerini acıklı bir şekilde ifade ederek, anlattı. İmparator ordusunun ardından gelmekte olan Latinlerin böyle bir rahatsızlık verici habere itimat edemeyerek, *"aramızda ibadete layık olan rabbimiz (bu 'rab' tabirinden kasıtları Hristiyanların inancına göre İsa'nın zâtıdır) kendi kavminin bu şekilde harabına nasıl razı oldu?"* diye sualleşirlerdi. Özellikle kendilerini kaplayan bu felaket halinden bunalmış ve üzülmüş olanlar arasında Bohemond'un biraderi Guy'un hali şaşılacak kadar dikkat çekicidir. Şöyle ki, Guy, inançlarına göre fî sebilillah (Allah yolunda) yapılmış olan bir muharebede bu şekilde ortaya çıkan başarısızlığın sır ve hikmetini bilemiyordu. Guy'un tam bir ümitsizlikten yüzünü gözünü yara bere ederek ve toprakta yuvarlanarak yaptığı yakarışı ve duaları, idrak ve itikatlarının bir timsali olmak üzere harfiyen tercüme edildi: *"İlahi, senin kuvvet ve kudretin nice oldu? Hala kadir isen adaletin nice oldu? Senin evladın değil miyiz? Senin askerin değil miyiz? Hangi baba evladını, hangi padişah askerini kurtarmaya muktedir iken helake terk eder? Eğer senin için savaşa çıkanları sen böylece terk edersen, sonra senin mukaddes bayrağının altına kim toplanmaya cesaret eder?"*

Haçlılar genellikle bu sözle sıkıntılarını açığa vururlardı. Aşırı ümitsizlikten dolayı bunların düştükleri dalalet o mer-tebede idi ki, tarihçilerin beyanına göre dini ibadetler külli-yen terk edilmişti. Nice günler ruhbanlar ve cemaatlerinden bir ferd bile Hz. İsa'nın adını bile yadetmez oldu. Kayzer

Aleksi, Philomelium (Akşehir)'a kadar ilerlemişken işittiği bu haberlerden ızdıraba düşerek, seferindeki ilerlemeyi ertelemişti. Bu keyfiyet bütün Hristiyan memleketlerine dehşet saldı. Hatta her dakika Haçlıları mağlup eden Türk askeri- nin o bölgeye de gelmesi beklenir olmuştu. Aleksi'nin asker- leri ve tabileri Türklerin eline düşeceğine muhakkak gözü- le baktıkları mülklerini düşmanlarına mamur olarak bırak- mamak için bizzat kendileri tahrip ederlerdi. Kadınlar ve çocuklar ile bütün Hristiyan aileleri mal ve menallerini alıp, İmparator'un İstanbul (Kostantiniye) yolunu tutmuş olan askerinin peşinden giderek, hicret yoluna koyuldular. Bu orduda yalnız inilti ve şikayetler işitiliyor, ancak en ziya- de acısını hissettirenler Latinler idi.

Bunlar, Bluva kontunu "*İsa'nın bayrağı altından kaçıp, İm- parator Aleksi'yi yanıltıp, aldattı*" diye itham ettiler. Roma or- dusunu ileri sürüp, Anadolu'ya bir adım daha önce yetişip de Haçlıların musibetine iştirak ederek, Antakya'da bera- berce ölümü yudumlamadıklarından dolayı birbirlerini de kınamaya kalktılar. Bu esnada açlık illeti Antakya'da oldukça artmış olup, her gün Haçlılar taifesine yeni ümitsizlikler geti- rirdi. İçinde evvela can kıpırtısı görülür ve âh u figan (ağlama sesleri) işitilirken, zayıflığın bastırmasından dolayı ruhları da çıkmış gibi, Antakya şehri güya bir *şeb-i yelda-yı sükuta (en uzun sessizlik gecesine)* dalmış veyahut ahali ve sekeneden (halktan) arınmış gibi ne bir ses ne horoz ötme sesine benzer bir ses duyulurdu. Haçlıların öyle laubali bir şekilde hare- ketsiz durduğunu görenler, bunlarda ya musibetlerinden etkilenecek bir takat veya içlerinde ihtiyaç ve zaruret kal- mamıştır zannederlerdi. His ve idrakten son bir parıltı ve ha- yat neşesinden geriye bir tutam yeşerti kalmışsa o dahi gün-

den güne sönmekte, kaybolmakta idi. Raymond d'Agiles'in ifadesine göre, *"kardeş kardeşe bakmaz ve oğul babaya selam vermez oldu."*

Haçlılar birbirine tesadüf etmekten korkarak, sokaklara çıkmaktan çekiniyorlardı ve kendi kabirleri olarak gördükleri evlerin içlerine uzlete çekilmeyi seçtiler. Kalenin her gün alınma ihtimali zihinlere vesvese veriyor, muhafızları yerinden ayrılarak, boşalan bir kule Müslümanların eline geçip, iç kalede mahsur bulunan Türk askeri ise doğu yönünde açılmış olan bir kapıdan Kürboğa askerinden gönderilen yardımı alarak, bitişiklerindeki hendeği ve karşılarında yapılmış olan sıralı duvarı geçerek savaş pazarını Hristiyanların oturdukları mahalleler arasına varıncaya kadar kurarlardı. Türk askerinin böylece savaş meydanında hasım ararcasına akın etmesi ve ortaya çıkan tehlike ile yaralıların feryat ve figanı savaş değirmeninin başları üzerinde dönmesi gibi gerekli sebeplerin hiç birisi Haçlıların çoğunun gayret damarlarına arız olan ahmaklık ve durgunluğun baştan atılmasına kafi gelmedi.

Şehrin kumandasını idaresine altına alan Bohemond bunların gayretlerini harekete geçirmek için beyhude yere koştururdu. Davul ve kös sesleriyle çavuşların naraları savaş meydanına davetlerine boş yere teşvik ederdi. Bunları çekildikleri uzletgahlarından savaş meydanına çıkarmak için adı geçen Bohemond birçok mahalleyi ateşe yem yaptı. Hatta Frank şairlerinden Raoul de Caen şaşaalı bir kaside ile yarmış olan kiliseler ve sarayları müteessifane bir şekilde yadederek, bunlar Lübnan servilerinden inşa edilmiş olup,

içlerinde Cebel-i Atlas (Atlas Dağları)¹³⁸ mermerleri, billur surları, Kıbrıs bakırları, Limason kurşunları ve İngiltere demirlerinin gözlere parlaklık serpmekte olduğunu belirtmiştir. Askerlerini sözle itaate getirmekten aciz olan baronların kendilerini öne atılarak örnek olmaya, yol göstermeye de takatleri kalmamıştı. O zaman herkes ailelerini, köşk ve saraylarıyla bu mübarek olmayan halk için feda ve terk ettikleri mal ve emlakı hatırlarına getirmeye başladılar. Bunlar Hristiyan askerinin bu perişanlık ve hezimetine ve düşmanlarının üstün gelmesine manevi bir sebep bulamayıp, Wil-laum de Tyr'in ifadesine göre, Allah'a noksanlık isnat etmek derecesine kadar gelmişlerdi.

Ebu'l-Fida ve Urfalı Mateos'un beyanına göre, Hristiyanlar yalnız kendi eşyalarıyla vatanlarına dönmeye izin verilmesi şartıyla kalenin teslimini Kürboğa'ya teklif etmişlerdi. Kürboğa ise bunların teklifini reddettiğinden bazıları geceleyin kaleyi terk ederek, deniz sahiline doğru firar etmeyi düşündüler. Bunları Godefroy ile Adhemar adlı piskopos Avrupa ve Asya'da görecekləri haya ve ar ayıbını hatırlatarak güçlölkle alıkoyabildiler.

Kürboğa günden güne muhasarayı şiddetlendirerek, fetih ve zaferin elde edileceğinden kalbi mutmain (kalbi tatmin olmuş) olduğı için, Hristiyanları hep birden ayağı bağlanmış kurban gibi görüyordu. Açlık belasıyla silahı kaybolmuş birkaç aç uryan Hristiyan esir, Kürboğa'nın huzuruna çıkarılınca, bunları paslı silahlarıyla Bağdat'a göndere-

¹³⁸ Atlas Dağları, Merakeş (Fas), Cezayir, Tunus, Trablus içinde batıdan doğuya doğru uzanan dağlar silsilesinin eski ve yeni adıdır.

rek, “ehl-i İslam’ın muharebe edeceği işte böyle bir takım miskinlerdir” diye Halife’ye bildirdi.

Şam ovalarında bulunan bütün İslam beldelerinde Haçlıların zillet ve miskinliklerinin haberi büyük bir sevinçle anlatılıp, yakın zamanda Hristiyan askerinin bozulup gideceği gözlenmekteydi.

İsevî ordusunda her gün çeşit çeşit keşif ve kerametler nakil ve rivayet ediliyordu. Şahit oldukları olayları ve keşiflerinin hakikate uygun olduğunu teyit ve ispat etmek için inançlarına göre bu tecellilere mazhar olanlar, bir kulenin zirvesinden kendilerini aşağı bırakmayı ve ateşin kıvılcımlarının üzerinde rahvan (dört nala giden) at usulüyle yürüyüp, ateş üzerinde durmayı ve kellelerini cellatların önüne koymayı arz ve teklif ederlerdi. Bu tarz tecrübe ve imtihanlar, her zaman ve özellikle şiddet ve tehlikelerle kuşatılmış bulundukları bir zamanda gariplik ve harikuladeliklere çarçabuk itimat edip, inanmaya hazır olan Haçlıları inançlarını artırmak için hiç lazım değildi.

Ordunun reisleri ve fertlerinin bu tür hülya ve hayalleri gaybi vaatler ile besleyerek, geleceklerinin şimdiki hallerinden daha a’la ve mesut olacağı ümidi cür’et ve cesaretlerini yenileyerek, artırdı. Dolayısıyla Tankred, Godefruva ve emsali liderler başlarında ta birkaç kişi kalıncaya kadar Kudüs’ü kurtarmak azminden vazgeçmeyeceklerine ahdettiler.

Gaybi vaat cümlelerinden olmak üzere Marsilya Piskoposluğu rahiplerinden Pierre Barthelemi adında bir papaz uyku halindeyken üç defa Saint Andre’yi görerek, kendisine “Antakya’da kardeşim Pierre’in kilisesine git, Manastır’ın mihrabının yanında Hazret-i İsa’nın yan tarafına dokunmuş olan mız-

rağın demirini bulacaksınız. Ümmeti (Hristiyan ümmetini) ebedi saadet ve selamete ulaştıracak olan bu yüksek itibarı olan yadigar üç gün içinde açığa çıkacaktır. İşte o demir parçası Hz. İsa ümmetinin kurtuluşu ve düşmanların sinelerini yaran nesne olacaktır." diye emir ve tenbih ettiğini anlattı. Adhemar, Raymond ve Haçlıların diğer komutanları bu rüyanın ya uydurma olduğuna inandılar yahut gerçek olduğuna inandılar. Bu olaylar askerlerin ağzına düşerek, kendilerinin doğruluğuna böyle bir manevi kefil bulduklarından şevk ve sevince kapıldılar.

İLGİNÇ BİR HAÇLI EFSANESİ

Adı geçen mızrağın bulunmasına oruç tutarak hazırlan-
dılar. Üçüncü günün sabahında ruhban taifesinden ve şö-
valyelerden en muteber ve muhreremi sayılan on iki kişi se-
çilerek birçok amele ile Barthelemi tarafından gösterilip, be-
lirlenen yere gittiler. Belirlenen mevkide toprağı kazmaya
başladılar. Kilisenin içinde herkes susmuş, sessiz bir şekilde
durarak her dakika, adı geçen demiri bekleyen arkadaşları-
nın bakışlarını kamaştırması ümitleriyle Şam'a kadar ayak
üstüne ayağa kalktılsa da hiçbir şey keşfedip, çıkaramadı-
lar. Halbuki, Haçlılarda sabır ve kararsızlık gittikçe ziyade-
leşmekte olduğundan artık bir başka yola sapmak gereki-
yordu. Ufukları kaplamış olan gece karanlığı da tam olarak
bir süre müsait olup, mızrak iddiasında bulunan Barthelemi
kazılmış olan çukur kenarında bahsi geçen saygın on iki kişi
dualar okuyarak bizzat çukura indi. Aradan çok geçmeksi-
zin bu demir parçası elinde olarak çukurda ortaya çıktı. Bu-
nun ortaya çıkmasıyla beraber, orada hazır bulunanların
yüksek bir sevinç ve mutluluk sesleri Manastır'ın kapısında

beklemekte olan orduya ve oradan şehre yansıdı. Şehirde mutluluk sesinden yer yerinden oynadığı gibi avazlar kub-belerde yankılandı. Bütün emel ve ümitlerini bağlamış ol-dukları demir tam bir şenlik içinde Haçlılara gösterilip, su-nuldu. Onların hepsi Hz. İsa, düşmanlarını perişan etmek için askerini böyle bir mukaddes alet ile silahlandırmış diye inanarak, ilahi yardım ve korumanın kendileriyle beraber olduğuna asla şek ve şüpheleri kalmamıştı. Bu şekilde hasıl olan heyecan orduya taze can vererek, çektikleri mihnet ve belalar unutulup gitti. Askerlerin cesur, korkak ve güçsüz olanları yüksek bir sesle kendilerinin bir meydan savaşına girmeleri talebinde bulundular.

Liderler askerler içinde meydana getirdikleri böyle bir halden istifade etme yoluna düşerek, İslam emirleri tarafına şahsen düello ve genel muharebeye davet eden elçiler gön-derdiler.

Keşiş H'ermitte Pierre diğerlerinden daha çok coşku ve istek gösterdiğinden bu elçilik görevine seçildi. Emir in önü-ne vardığında şöyle bir sert konuşma irat etti, "*Cenab-ı Hakk'ın sevgilisi olan Hristiyan dininin liderleri (ümera-yı millet-i Mesihîye), ki şimdi Antakya'da toplanmışlardır. Beni sizin nez-dinize gönderdiler. Bu şehrin muhasarasından çekilmenizi isterler. İsevi şehitlerin kanıyla sulanmış olan bu eyaletler, bu iller Hristi-yan milletlerin mülkü ve hakimiyetinde idi. Çünkü bütün Hristi-yanlar birbirleriyle kardeş olduğundan mağdur ve mazlum du-rumda olanların intikamını almak ve Hz. İsa'nın ve ümmetinin miras kalmış olan mülkünü muhafaza etmek için Asya'ya geldik. Allah kendi kavmini cürm ve kusurundan dolayı tedip edip, terbi-ye etmek için gerçekten bir süre Antakya ve Kudüs'ün Müslüman-lar eline düşmesini dilemiş ise de, gözlerimizden akıttığımız yaşlar*

*ve yaptığımız tevbeler ve istiğfarlar adalet kılıcını kınından çıkar-
mıştır. Şimdi lütf ve merhametinden bize iade etmiş olduğu mülk
için mücadele etmeyiniz. İşte size çadırlarımızı kaldırmamız ve yola
çıkma hazırlığı yapmanız için üç gün mühlet veriyoruz. Eğer ilahi
kabulü olmayan bu gayri meşru teşebbüsünüzde ısrar ve inat eder-
seniz, Kahhar Allah'ın kahrını ve gazabını üzerinize salarız. Ancak
Hristiyan askerleri hile ve kandırma ile iş görmeye ve zaferi hile ile
kazanmayı istediklerinden muharebe şeklinin seçilmesi işini size ha-
vale ederler.” Pierre bu kelamını bitirerek, bizzat Kürboğa'ya
göz dikmiş olduğu halde, şunu da sözlerine ekledi, “Maiye-
tinde bulunan ordunun en bahadırlarını seç ve bunları adetçe denk
olan Haçlılar ile düello meydanına getir. Sen de bizzat kendin bir
Haçlı beyiyle cenge tutuş, ya da bir genel savaş emri ver, şıkların-
dan herhangi birini seçmiş olsan, çok geçmeden karşındaki hasım-
larını ve kime kulluk edip, hizmet ettiğimizi o zaman öğrenirsin.”*

Kürboğa Hristiyanların ızdırıp ve ihtiyaç hallerini bili-
yorsa da, bu sıkıntı hallerinde gösterdikleri manevi kuvvet
durumundan gafil olduğundan, bunların sözlerindeki ba-
hadırlık söylemlerine şaşırarak ve korkusuzluğundan dolayı
bir hayli sükut ettikten sonra söze başlayarak, Pierre hitaben,
“Var git, seni gönderenlere söyle ki, mağlubun hal ve şanı itaattir,
emir değildir. Böyle miskin, derbeder, zayıf, vehimli vücut ve çehre-
leri olan adamlar, ancak kadınlara vehim ve dehşet salabilir. Asya
yiğitleri böyle boş laf ile korkmazlar. Yakında Hristiyanlar bastığı-
mız toprağın bizim olduğunu öğrenirler. Bununla birlikte onlar
için bir kurtuluş yolu göstermek isterim. Şöyle ki, eğer İslam dini-
ni kabul ederlerse kıtlık belası ile harabeye dönüp, hala hakimiyetim
altına geçmek üzere olan şu memleketi kendi idareleri elinde bıra-
kır, onlara silah, giysi, ekmek ve kadınlar gibi muhtaç oldukları
şeyleri veririm. Ancak, şanı yüce Kur'an'ın hükümlerine tabi olan-

lara af ve aman ile davranmaya memuruz. Arkadaşlarına söyle ki, bugünkü gün benim af ve merhametimden istifade etsinler. Yarın Antakya'dan ancak kılıç ile ihraç olunurlar. İşte o zaman onları azap pençesinden kurtarmaya hiçbir kimse muktedir olamaz." Pierre buna cevap niyetinde bulunduyorsa da Musul hakimi Kürboğa kılıcının kabzasına yapışıp, *"bu edepsizlikle cehaletin körlüğünü bir araya getiren miskin dilenciği buradan tardedip, uzaklaştırım"* diye emretti. Hristiyan mebusları o aradan çekilmeye yardım edip, İslam askeri arasından çıkıncaya kadar birkaç defa ölümün korku salan çukurundan kurtuldular. Antakya'ya dönüşünde Pierre durumu olduğu gibi prens ve baronlar topluluğuna hikaye etti. O saatte muharebeye hazırlandılar. Çavuşlar şehrin bütün mahallelerini dolaşarak, iki gün sonra savaş olacağını tam bir şenlikle duyurdular.

Papazlar ve metropolitler Hristiyanların Mesih (a.s.) uğrunda gayret liyakatini sağlamaya teşvik ettiklerinden, bütün asker sabaha kadar dua, ibadet, istiğfar ve tevbe ile meşgul oldular. Birbirleriyle helalleşerek muharebeden bir gün evvel tesadüfen buldukları az miktardaki erzakı yiyerek bir hayli kuvvet kazandılar. O gecenin sonunda Antakya'da artık olarak kalmış olan ekmek kırıntılarından (ufak) Hz. İsa'nın etine, yağına dönüşmek inancında oldukları belirtilen ekmek şarap karışımı kiliselerde hazırlanarak, tam yüz bin nefer diz çöküp, istiğfar mihrabına dayanarak uğrunda canını feda etmeye hazırlandıkları ilahlarını (yani Hz. İsa'yı) büyük bir tazimle yiyip, yuttular. Hasılı, şafakla beraber Antakya kapıları açılıp Hristiyan askeri on iki havarilere işaret için on iki fırkaya taksim olundular. Bu halde hep birden dışarıya çıktılar. Her ne kadar Büyük Hugues uzunca bir has-

talıktan dolayı zayıf ve bitab ise de birinci fırkanın önünde kilise bayrağını taşıırken göründü. Bütün prensler, şövalyeler ve baronlar kendi tabileri ile komutanlığında hazır bekliyorlardı. Yalnız Tuluz (Toulouse) kontu yaralanarak, Antakya'da kaldı ve bu esnada kalede bırakılan kale muhafızları olan askerlerin kontrol ve komutası ona verildi.

Adhemar ruhani elbise ve savaş aletlerini kuşanmış ve techizatını almış, parlakça giyinmiş şekilde savaşla alakalı birçok tasvirle kuşatılmış, donatılmış bir halde yürüyüp, Asi nehri üzerinde bulunan köprübaşında durarak, askere dokunaklı bir nutuk attı. Dinleyen askerler de diz çökerek, saygı gösterme emaresi olarak, "âmin" nidasıyla dua ettikten sonra ayağa kalktılar. Bir kalabalık rahipler güruhu, papanın vekiline uyarak, Zebur'dan savaş surelerini okuyarak, ilerlemeye başladılar ki bu surelerin başı şöyledir, "*Allah kaim ve düşmanları kahrolsun, bozulup hezimete uğrasınlar.*"

Antakya'da kalan ruhbanlar da cümleten kadın ve çocukları burç ve surlara çekip, toplayarak, İbranilerin Amalika'ya karşı cihat yaptıkları sırada Hz. Musa aleyhisselamın Allah'ın kavminin kurtuluşuyla, düşmanlarının kınılıp, hezimete uğramalarına yaptığı dua gibi, el kaldırıp Hristiyanların silah ve galibiyetlerinin takdis edilmesi için dualar ettiler. Bunların seslerinin yankısıyla ve özellikle Haçlı ordusunun "*Allah ister, Allah ister*" nara ve nidalarıyla Asi nehri kıyıları ve civarındaki dağlar yankılandı. Bu heyecan ve dua ahengi ile Hristiyan askeri ağır ağır ilerledi. Çocukluklarından bu yana savaşa binitli olarak girmeye alışmış olanlar bu sırada zaruri olarak piyade olarak yürürlerdi. Şecaatli meşhur kimselerden niceleri katır ve binekleri değil harbe götürülmesi nor-

mal olmayan diğer hayvanlara bile binmiş halde görüldüler. Hatta Flander kontunun bindiği at kendisine verilen sadakalardan dolayı elde edilmişti. Nice güçlü liderler eşeğe binip, birçok şövalye silah ve teçhizatını ölmeyecek kadar yiyip içebilmek için satmıştı. Fakat ellerinde kalan, Türklere has olan ve güçlkle kullanabildikleri bazı silahlarla sınırlı idi. Lorainne dükası Godefruva'nın bindiği at, şehirde terk edilen Toulouse kontunun emanet olarak bıraktığı hayvanı idi. Godefruva, bu hayvanı almak için savunmasına canlarını verdikleri Nasraniyet (Hristiyan)'in haklarına yardımcı olarak getirerek, almaya muvaffak olmuştu. Askerlerin safları içinde hasta, zayıf veya açlık illetiyle incelmış, nahif adamlar görünürlerdi. Bunların silah taşımaya takatleri kalmamışken, yalnız galibiyet ümidi veya Hz. İsa uğrunda can feda etme şerefine mazhar olma kuvvetiyle yürüyüp, hareket ederlerdi.

SELÇUKLU EMİRİ KÜRBOĞA VE HAÇLILARLA SAVAŞ

Musul emiri Kürboğa'nın kalabalık asker topluluğu Antakya'nın doğu tarafında bulunmakta olup, Saint Paul Kapısı karşısına değin uzanan tepelere yayılmışlardı. Hatta Kürboğa ordusunun bir kıtası Antakya'yı muhasara sırasında Bohemond askerinin tuttuğu mevkide bulunuyordu. Ermeni tarihçilerinin ifadesine göre, İslam askeri içerisinde Kürboğa fırkası aşılması güç bir karlı dağ gibi görünüyordu.

Türk ordusu sipahsalan (ordu komutanı) ise, Hristiyanlarda muharebe kudreti olmadığından bu gelişlerini ilk anda *"kendilerinden af ve aman istemek içindir"*, zan ve hayaline kapılmıştı. Antakya üzerinde çekilen ve Hristiyanların kesin

kararlarının bildirmeye bir alamet olan siyah bayrak, Kürboğa'ya bu işin aman ve merhamet dileme ile ilgili olmadığını anlattı. Hristiyanların çıkacağı Antakya köprüsü muhafazasına tayin edilen iki bin İslam neferi Vermanduva Kontu tarafından bozguna uğratarak, dağıtıldı. Bunlardan kaçanlar Kürboğa'yı satranç oynarken bulup, olayı bildirdiler. Kürboğa kendi tarafına sığınanlardan Hristiyanların yakında teslim olacak hale geldiklerini haber vermiş olanı idam ettirdi. Sonra böyle bir ümitsizlikle savaşa kalkışan düşmana karşı koymayı ciddi olarak düşünerek, ehemmiyete aldı.

Asi nehrini geçtikten sonra Hristiyanlar bütün heyetleriyle savaş safına girdiler. Şu tarzla ki, köprü kapısından başlayarak, Antakya'ya bir saat uzaklıktaki Karadağlara kadar olan vadiyi tamamen kapladılar. Büyük Hugues ve iki Robert, Belesme ve Henoe kontu sol kol komutanlığını ve Godefruva da, Eustache, Baudouin de Bourg, Tankred, Renaud de Toul ve Evrard de Puyset'in yardımlarıyla sağ kol kumandanlığını aldı. Adhemar da, Gaston de Bearn, Comte de Die (Kont dö Di), Raimbaud d'Orange, Guillaume de Montpellier ve Amanjeu d'Albert ile ordunun merkezinde durdular. Bohemond da bir yedek kuvvet ile Hristiyan ordusunun hangi cihetinde ihtiyaç görülür ise oraya yardım için hazırlanmıştı.

Kürboğa Haçlıların savaş hareketini görerek, Şam ve Halep emirleriyle askerlerini Süveydiye limanına gidilecek yolun üzerine getirmelerini ve bu askerlerin Haçlılardan firar eden olursa bir tarafa kaçamayıp, kurtuluş kapısı bulamaması neticesini elde edecek bir şekilde bulunmasını emretti. Ordusunun büyük bölümünü Asi nehrinin sol tarafına yer-

leştirdi. Sağ cenah da Yağısıyan'ın oğullarından birinin hükmü altında idi ki, babasının ve Antakya istilasının intikamını almaya fırsat gözleyerek iki ordunun da hareketını izleyecek bir dağ kulesinde mevki tutmuşlardı. Muharebenin başlamasından önce Kürboğa'yı korku ve dehşet sardı. Bazı tarihçilerin rivayetine göre, Kürboğa hezimet ve mağlubiyete düşeceğini bazı ileri görüşlü arkadaşlarının verdiği bilgilerden çıkarmıştı. Kürboğa'nın annesi de bu haberlere binaen savaşa girmemesi için gözyaşıyla ve ağlayarak tenbih ve tavsiyede bulunmuştu. Kürboğa genel konuşmalarından çekinerek, birkaç namlı şövalye ile bazı İslam cengaverlerinin yalnızca düello yapmalarını seçmiş ve Haçlılara bildirmişti. Ancak Hristiyan liderlerin emel ve ümitleri zafere ulaşmak olduğundan bu kere de düello teklifini onlar kabul etmemişlerdir. Müslümanların bu tekliflerine ve diğer taraftan tecelli eden işaret ve alametleri Hristiyanlar galibiyetlerine delil sayarak, cesaretlenirlerdi.

Bunların Antakya'dan çıkarak, yakındaki dağlara yaklaşmalarında Müslümanlara mühalif ve kendilerine yardım eden şiddetli bir rüzgar esmeye başladı. Haçlılar ordusu şehirden çıkarak, düşman üzerine yürüdüğünde fevkalade muntazam bir halde idi. İki taraf birbirine yaklaştığında, tabi ve kös sedaları duyulmaya ve bölüklerin önünde alemler görünmeye, savaş ve kavgaya girişilmeye başlandı. İslam cengaverleri Tankred, Normandiya dükü ve Lorainne dükünün hücumlarına dayanamayıp, diğer Haçlı liderleri de yetişerek, harbe başladıklarından bir saat geçmeden kaçmaya yüz tuttular. Çünkü dağ eteklerinde Haçlıların galip geldikleri görülünce, Kürboğa'nın emir ve kumandasına gayet itaatkar olan ve maiyetlerinde on beş bin süvari bulunan

Halep ve Şam emirleri Bohemond'un askerine şiddetle hücum ettiler. Müslümanlar bu şekilde Hristiyanların etrafını kuşatmak ve tehlikesizce galibiyeti elde etmek isterlerdi. Godefruva ile Tankred, Bohemond'dan haber alarak, Bohemond'un yardımına koştular. Bunların yetişmesiyle harp başka bir renk aldı. Galip olan Müslümanlar mağlup olarak, savaş meydanı terk etmeye mecbur olduklarından ovada bulunan kuru ot ve samanlara ateş attılar. Bundan meydana gelen alev ve duman İsa'nın askerlerini içine almışsa da yine kaçanları takibe koyuldular. O zaman İslam askerlerinde korku ve yeis (ümitsizlik) ortaya çıktı ve bütünüyle kaçma yoluna seğırttiler (koştular). Bir defa daha davul ve kös vurulup, muharebeye davet olunarak Müslüman yiğitleri derin bir derenin beri tarafında olan dağ kısmında toplanmak istemişlerse de, arada engel olarak bulunan uçurumdan Hristiyanlar geçerek, Müslümanları yerlerini terk etmeye ve külliye geri dönmeye mecbur ettiler.

Kürboğa, Hristiyanların acz ve yenilgilerini Bağdat Hali-fesine ve İran Şah'ına bildirmiş, askerlerinden kendisine ha-kikaten sadık bir dost ve teselli veren bir küçük grup ile Fı-rat'a doğru kaçmış ve bazı emirler de muharebe işi daha bitmeden önce bir tarafa savuşmuşlar idi. Tankred ve bazı arkadaşları düşmanlarının atlarına binerek, Şam ve Halep fırkalarını, Kudüs emirini ve Kürboğa'nın dağılmış olan, or-dudan geri kalan askerini ta geceye kadar takip ettiler. Haç-lılar İslam'ın piyade askerinin barındıkları istihkamları ateşe vererek yakınca, bunların içinde bulunan bir hayli Müslü-man da bu alevli ateşin içinde bir yakıt oldu.

Hristiyanlar Müslümanların çadırlarına girdikleri gibi nimet ve ganimetlere el koydular. On beş bin deve ve attan bir hayli hayvanı birbirine bağlayarak alıp götürdüler. Birçok el yazısıyla Arapça olarak yazılmış evrak ve defterleri buldular. Bunlar geceyi orduda geçirerek, şark ahalisinin ihtişam ve saltanatlarını öğrenip, hayret ve gayret denizinde boğuldular. Hususen, Musul hakimi Kürboğa'nın sokak sokak bulunmuş çeşitli ve yüksek kulelerle gözetim altına alınmış olan ve bu yapısıyla iki bin adamı içine almaya yeten bir sağlam kale ve şehre benzer olan büyük çettrinin (otağ, çadır) altın iplikle sırmalanmış, kıymetli mücevherler ile şaşkınlık ve hayretli bakışlara sebep olur, göz kamaştırırdı. Haçlılar bir hayli gün ordudan şehre mal taşımakla ve soygunla meşgul oldular. Melikşah'ın arkadaşı olan eski cengaverlerin hemen hepsi uzun müddetten beri Selçuklu Devleti'ni geriletip, harap etmekte olan iç ihtilaller sırasında ölmüş olduklarından Antakya'nın yardımına gelmiş olan ordu alelacele devşirilmiş talim görmemiş askerden oluşuyordu. Bunlar da daima birbiri aleyhine ele silah almaya hazır olan birtakım rakip ve rekabet içinde olan toplulukların fertlerinden ibaretti. Kürboğa ile birlikte gelmiş olan diğer sekiz emirin her biri aralarında ayrılık ve anlaşmazlık olduğundan, bir reisin görüş ve idaresini güçlkle kabul ve tasdik edebilirlerdi. Halbuki hasımları tarafında bilakis tek kalp ve tek yumrukluk mevcuttu.

HAÇLILAR MUKADDES MIZRAĞA İNANMAZ OLDULAR

Haçlılar ordusunun çeşitli fırkaları bir nokta üzerinde savaş yaptıkları ve dolayısıyla birbirlerine yardım ve destek

verdikleri halde, Kürboğa tam aksine kuvvetini kısımlara ayırmış, birbirinden uzaklaştırmıştı. Musul hakiminin yürüyüş ve hareketinde gösterdiği ağırdan alma, Yağısıyan'a yardım etmek ve Frankları gafil avlamak fırsatını elden kaçırmamasına sebep oldu. Hasmını zayıf ve hakir, kendisini güçlü ve kahraman görmek hastalığına kapıldı. *"Karıncalar ittifak ettiği zaman, kötü yönetimleri olan kükremiş arslanları tahtlarından atar (Mûr çigan-ra çû-bud ittifak şir-i jıyan-ra bed-ranend-i pust)"* beyitinin sıhhat veren anlamı, derdi olanın kulağının bir tarafından girip öbür tarafından çıktı. Denilebilir ki, Frank taifesi bu galibiyeti mağlubiyetten büyük bir korku ve dehşet duyduklarından dolayı kazandılar. Çünkü bunlar binek ve hayvanlarını kaybettiklerinden piyade rolüne göre idman yapmış olduklarından ve Antakya'nın uzun süren muhasarasında savaş hareketlerinde tam bir ihtisas kazandıklarından İslam süvarileri böyle bir şiddetli ve sert piyadeye mukavemet edemediler. Franklar ise bu galibiyetlerini bahsi geçen demir parçasından bildiler. Tehlike ve korkular geçtikten sonra savaş sırasında Haçlılara güven ve emniyet mayası olmuş olan malum mukaddes mızrak itibar ve ehemmiyetini kaybetti. Çünkü bu demir Toulouse kontuyla Provenslilerin elinde kaldı. Etraftan adaklar ve hediyeler birbiri ardınca gelmeye başlayınca, diğer milletler bunların elinde servet, zenginlik, kudret ve itibarlarını artırmakta olan bir şeyi bırakmak istemeyerek, bunun sahih olarak ve hakikaten İsa (a.s.)'ın vücuduna değmiş olan mızrak olduğuna şek ve şüpheler isnat ve icat etmeye başladılar.

Türkler artık Haçlıların sel ve seyrü hareketine herhangi bir set ve engel olacak girişimde bulunmadılar. Suriye emirlerinin çoğu Hristiyanların bu istilasına, daimi olmayan bir

geçici durum gözüyle bakarak, kalelerine sığındılar. Esas hakimiyet ve istiklallerini yenilemek ve güçlendirmek için bu şiddetli fırtınanın diğer bölgeler üzerine yönelmesini beklediler. On birinci yüzyılın ortalarına doğru Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melikşah'ın temellerini attıkları saltanat binasının birdenbire genişleyip, büyümesi Kostantiniye'yi sıkıntı ve ızdırap içine düşürmüş, batı kavimleri içine bile korku salmıştı. Az zamanda bu büyük saltanat binasının enkaz ve kalıntıları üzerinde diğer hükümetlerin şekillendiği görüldü. Hristiyanların zafer kazanmasından sonra en birinci işleri oralarda Hristiyan gelenek ve göreneklerini yeniden getirmeye itina göstermek oldu. Ordunun liderleri, batı prenslerine ve ahalisine mektuplar göndermek için toplantı yaptılar. Bunda gösterdikleri gayret, ilerleme ve ele geçirdikleri bölgelerden bahsederek, *"Bizdeki sefa ve sevincin hiç misli görülümüş ve işitilmiş değildir. Zira hayat ve mematımız Hz. İsa'nındır."* diye yazdılar. Galibiyetlerinden ortaya çıkan sevinç ve mutluluğu tekdir edip, değiştirmemek için çektikleri mihnet ve musibetleri asla kaleme almadıkları gibi, akıllarına bile getirmediler. Kudüs patriğiyle Latin kilisesinin liderleri de Avrupa'ya gönderdikleri yazışmalarda bu konulardan hiç söz açmadılar. Ancak yeniden asker toplanıp, yardım gönderilmesini istemeleri ile örtmek istedikleri afet ve belaları hissettirdiler. Bunlar mektuplarında, *"Gelin gelin ey batıdaki dindaşlarımız. Her hanedandaki iki er vardır. Harb ve darbe en çok güç yetireni silahını eline alsın. Haçı alarak vaat ve yeminlerinin ifasına girişmeyip de kalanlar eğer, Haçlı kardeşlerinin ardından giderek onlara katılmazlarsa Hristiyan toplumundan atılıp, reddedilsinler. Musibetlerin oklarının belası onların gayretlerini hedef alsın ve kilise o tarz kimselerin cenazelerini kabul etmesin."*

HAÇLILARA KUDÜS YOLU AÇILIYOR

Bu esnada Haçlılar Vermanduva Kontu Hugues ve Hanover Kontu Baudouin'den oluşan bir elçilik heyetini İstanbul'a gönderdiler. Bu sefaretin memuriyeti de Aleksi'ye Haçlılara Kudüs'e kadar ordusuyla yoldaş olacağına dair yaptığı vaadi hatırlatmaktan ibaret idi. Hanover kontu, diğerinden ileride giderken ve İznik dağlarını aşarken aniden Türkmenlerin hücumlarının pençesine düştüler. Haçlı tarihleri bu adamının hayat macerasının ve başından geçenlerin ne olduğunu bildirmemiştir. Vermanduva kontu yol arkadaşının düştüğü ölüm korkusu ve tuzaktan haberdar olarak bir ormana gizlendi. Daha sonra İstanbul'a ulaştığında elçisi olduğu Haçlı ordusunu külliye hatrından çıkararak, o tarafa memuriyetinden yeniden haber göndermeye bile tenezzül etmediği gibi batıya dönmek arsızlığını seçti.

Bu esnada Haçlılar liderlerden Kudüs'e sevkolunmalarını yalvarışlarla istemekten geri kalmıyorlardı. Ulaşmak için geçecekleri mesafenin açık olduğu ve yolları üzerinde kendilerine bir taş parçası atmaya cesaret edebilecek bir şehir ve topluluk bile bulunamayacağı zannındaydılar. Kudüs seferi gibi bir büyük önemli işi iyi bir sona ulaştırmak için reisler arasında ittifak ve ittifakın ne derecede gerekli olduğu bu vesile ile de görüldü. Ordu danışma şurasında liderlerden her birinin görüşü başka olduğundan bunların bilinen işleri düşmana yeniden kuvvet ve cüret gelinceye kadar beklemenin mahzurlarının olduğunu göstermeye ne her ne kadar gayret ettilerse de etkili olamadılar. Baronlar ve şövalyeler o zamana değin çeşitli meşakkat ve sıkıntılara tahammül ettikleri halde her nasılsa birdenbire mevsimin sıcaklığından

korktular ve sonbahara kadar Antakya'da ikamete meyleder oldular.

Bunların bu şekilde birden niyet değiştirmelerinin sebepleri içinde tabiatıyla itiraf etmekten kaçınacakları bazı durumların da olması uzak bir ihtimal değildir. Çünkü Suriye'nin toprağında olan feyz ve bereket, Bohemond'un Antakya ve Baudouin'in Urfa emirliklerine sahip olmaları çoğunun hırs ve tamahlarını tahrik etmiş ve bu seferlerinin dini yönünden düşüncelerinin uzaklaşmasına sebep olmuştu. Haçlılar çok geçmeyip, önceki düşüncelerinden pişman olmaya başladılar. Haçlı ordusunu bir illet istila ederek, Antakya'nın her tarafından cenazeden başka bir şey görülmez oldu. İlk aşamada ordu ile birlikte gelmiş olan kadınlar tائفesi ve fakirler güruhu diğerlerinden evvel ölümün zehirli suyunu tattı. Almanya'dan ve Avrupa'nın diğer taraflarından gelmekte olan Haçlılar da sanki orada hayat nefeslerini tüketmek için gelmişlerdi. Bu hastalıktan bir ay zarfında elli bin kişi liderlerden birkaç namlı şövalye ve baron ile birlikte ukba (ahiret) semtine yolcu oldular. Bu ümitsizlik hali ve matem içinde Puy Piskoposu Adhemar da İsrailoğulları kavminin lideri gibi arz-ı mev'ûd (vaat edilen topraklar)'ı görmeden mihnet ve meşakkatin sıkıntısı altında ezilerek sonsuzluk toprağının içine defnolundu. Adhemar Haçlılar arasında o derece nüfuz ve itibar kazanmıştı ki, hayatı müddetince herkesi İncil'in hükümlerine davet ederek, liderler arasında uyumun tamamlayıcısı konumunda idi. Bu zat dünyadan göz yumduğu anda ordudaki uyum ve hukuk yerini ayrılık ve zorbalığa bıraktı. Emirler arasındaki birlik ve beraberlik kayboldu. Adhemar'ın naşı demir parçasının bulunduğu mahale defnolundu. Cenazesinin alayına

bütün orada hazır bulunanlar hüznünlü gözyaşı dökerek, saygı ile katıldılar. Vefatına acıyan reisler vakayı Papa Urban'a bildirdiler. Mesih'in ordusunun bayraklarını takdis ve Haçlılar arasında uyum ve ittifak temellerini yeniden tesis etmek üzere Papa Urban'ın bizzat orduya gelmesini talep ettiler.

Mesih'in askerlerini harap ve berbat hale düşüren bu müthiş illet bile kalpleri ürkmüş ve korkmuş reislerden nifak ve aç gözlülüğü silemedi. Toulouse Kontu Raymond, Bohemond'un kısmetinin bolluğuna hasedinden dolayı Hristiyanların Kürboğa ordusunu hezimete uğrattıkları gün, kendi muhafazasına verilen Antakya kalesini Bohemond'a teslim etmekten çekindi. Bu muhalefesinde hak ve hakkaniyet tavrında görünmek için Bohemond'a Kayzer Aleks'i'ye ettiği yemini hatırlattı. Haçlıların pazu zoruyla ellerine geçirdikleri bir şehri kendi mülkü olarak tutmaya çalışarak, söz ve yemirinin de zıddına konuşmasıyla yapılanları başa kaktı ve incitti.

Bu bakımdan Bohemond, Raymond'ün tahakküm edici tavırlarından dolayı şikayet dilini açtı. Zaferle elde ettiği istihkak ve hakkını muhafaza etmek için kuvvet kullanacağını söyleyerek, tehdit ve korkutmaya başladı. Hatta günlerden bir gün Mesih'in ordusunun reisleri Saint Pierre kilisesinde Haçlılık işlerinin yürütülmesi konusunda danışma toplantısı yaparlarken aralarında anlaşmazlıkları ortaya çıkararak, öyle mukaddes bir mahalde bile Raymond kin ve gazabını açığa vurdu. Bohemond da diğer reisleri kendi tarafına çekmek için çeşitli parıltılı yalanlar uydurmada en küçük mertebe çekinmedi.

Prensler ve baronlar zikredilen müthiş illetin sirayetini engellemek ve erzak kıtlığının önünü almak için maiyetindeki askeriyle Antakya'dan çıkıp, civardaki vilayetlere akın etmeye karar verdiler. Bunun üzerine Bohemond askeriyle Kilikya taraflarına gidip, orada Tarsus ve Malmistra (Misis/Yakapınar)'yı ve daha başka bazı şehirleri zaptederek, kontluğuna bağladı. Raymond'un askerleri de Suriye'ye doğru ilerleyerek, el-Bâri şehrine bayrak dikti ve ahalisini cümleten idam etti. Willaume de Tyr'in rivayetine göre Raymond, el-Bâri şehrini Provensli Guillaume de Tillet adlı şövalyeye verdi. Bu şövalyeye yedi mızraklı süvari neferi ile otuz piyade askeri verdi. Fakat bu şövalye yine işgüzarlığının semeresi olmak üzere yedi atlıyı kırka ve otuz piyadeyi de seksene çıkarmıştır.

Suriye'den İslam askerlerinin çekilmesi münasebetiyle Haçlılar yer yer o havaliyi istila ettiklerinden yağma ümidi ile her yanda yayılan Hristiyanlardan başka kimse görünmez oldu. Bunlar kah tasallut ve yağmaları altına düşen eşya ve malları birbirlerinden çalıp, almaya ellerine silah alarak uğraşırlar, kah gittikleri memleketlerde bir şey bulamamalarından veya şiddetli mukavemete uğradıklarından dolayı üzüntülü ve hüsrana uğramış şekilde dolaşıp dururlardı.

Haçlılardan bazıları Kudüs'e gitmek işini gözetledikleri halde ellerine geçirdikleri şehirlerde oturmayı seçen arkadaşlarıyla görüşmeye gidiyorlardı. Bunlardan birçoğu da el-Cezire Müslümanları ile muharebe etmek için veya zalim yönetimi yeni teb'asını inciten Baudouin'ı korumak için onun yanına gidiyorlardı. Bazı arkadaşlarıyla Fırat nehri kı-

yılarını kendisine akın sahası olarak seçmiş olan Folk adlı şövalye Türkler tarafından katledilerek, kendisiyle birlikte bulunan eşi Halep Melikliği'ne bağlı yerlerden A'zaz ili emirinin huzuruna götürüldü. Bu kadın yüz güzelliği ve güzellikte zamanının seçkin bir hatunu olduğundan beyin askerlerinin komutanlarından biri âşık olarak, izdivaç işini beyinden istedi. A'zaz emiri bu komutanın ricasını kabul ederek, evlenmesine müsaade etti. Bu komutan adı geçen kadına olan muhabbetinden dolayı Haçlılar ile olan muharebeden kaçınarak, bağlı olduğu A'zaz emirine duyduğu sadakatten dolayı Emir ile muharebe etmekte olan Halep hakimi Rıdvan'ın ülkesine hücum etti. Melik Rıdvan da bu muameleden intikam almak kasdıyla kırk bin askerle A'zaz tarafına hücum etme niyetinde olduğu haberi duyulunca, bahsi geçen komutan Hristiyanlardan yardım istenmesini nasihat etti. A'zaz emiri de Godefruva'ya ittifak işini teklif etti. Godefruva ilk anda tereddüt yüzünü göstermiş ise de Emir'in ısrarla ricalarda bulunması ve her türlü güvensizliği ortadan kaldırmak için rehin verme suretiyle oğlu Muhammed'i yanına göndermesi üzerine ittifak ahidnamesi iki tarafça imzalandı. Latin tarihçilerinden birinin rivayetine göre, anlaşmanın tanzim olunduğunu ve Hristiyanların yakın bir zamanda geleceklerini Emir'e haber vermek üzere iki posta güvercini ayağında mektupla A'zaz'a uçuruldu.

Halep hakiminin ordusu birkaç defa Godefruva tarafından bozguna uğratarak, yağma ve talana başladığı A'zaz bölgesini terke mecbur edildi. Bu muharebeden sonra Emir'in rehin olarak Antakya'da bulunan oğlu o esnada Haçlılar arasında ortaya çıkarak dehşet saçan bulaşıcı hastalıktan etkilenerek vefat etti. Godefruva ölen rehin Muham-

med'in naaşını İslam adetleri üzere pahalı kumaşlarla sarıp, kefenleterek, babasına gönderdi. Beraberinde gönderdiği adamlara Muhammed'in vefatından kardeşi Baudouin'i kaybetmişçesine üzüntü duyduğunu Emir'e ifade ve beyan etmelerini tavsiye ve telkin etti. Kudüs seferine göre ehemmiyeti olmayan bunun gibi vukuatlarla vakit ve mevsim geçmekte, Hristiyan liderlerin çoğu da şehir civarında bulunan köy ve kasabalarda dağınık ve perakende bir şekilde ikamet etmekte idiler.

HAÇLILARDA ACAİP BİR OLAY

Daha önceden hareket ve gitme işini ertelemek için bazı semavi alamete inanan ve hareket etmeyi ona bağlamayı adet edinen Haçlılar taifesinin ahmakça düşüncelerine aşığıda anlatılan acaibliklerin görülmesi büyük bir tesir yapmıştır. Şöyle ki, Antakya muhafızları geceleyin semanın bir tarafında bir ışık gördüler. Albert Aix adlı tarihçinin sözüne göre, bahsedilen ışık güya bütün gök yıldızları üç dönüm bahçe genişliğinde bir daire şeklinin içinde toplanmış olduğu halde kömürün fırında yandığı gibi parlamakta ve ışık saçmaktaydı. Bu yıldızlar topluluğu açıklandığı üzere şehir üzerinde uzun bir zaman asılı kaldıktan sonra nurlandırdığı yuvarlak çerçeve kırılarak, havaya dağıldı. Bu ilginç olayı seyredenler feryada başlayarak, halkı uyarıp, uyandırdılar. Cümle ahali hanelerinden dışarı çıkarak, kimisi bunda ilahi bir işaret ve Kudüs'te toplanan Müslümanların Haçlıların gelişiyile dağılacaklarının ve kimisi de daha önce Hristiyan dininin hükmünün geçtiği bir yer olduğu halde sonradan İslam eline giren ülke ve beldeleri zaptedip, yeniden ele ge-

çirmek için İsevi ordularının yeryüzüne yayılacaklarının hususi alameti saydılar. Fakat ekserisi bu teselli veren hayallere itimat etmezlerdi. Haçlılar birkaç aydan beri Antakya'da ölümlerin çokluğundan dolayı bir an bile dinlenme yüzü görmediklerinden gelecekteki hallerini böylece gamlı ve kederli olacak zannederek, ızdırap duyuyorlardı. Kudüs'ü görme emelinde ümidini kaybetmiş olanlar yukarıda bahsedilen garip hadiseden Haçlıların öldürülmesi ve perişan edilmesinden başka bir mana çıkarmazlardı. Ancak sonraki olaylar korktukları gibi olmayıp, çok geçmeksizin Mesih dininin reisleri Antakya'ya dönerek, Yukarı Suriye'nin bazı beldelerini kontrolleri altına aldılar. Bu seferin en mühim vukuatından biri Hama ile Halep arasında bulunan Ma'arra'nın baskı altına alınıp, işgal edilmesidir. Herkesten evvel Raymond Ma'arra'nın önüne gelmişti. Normandiya ve Flander kontları da askerleriyle beraber Raymond'a katıldılar. Şehrin yerli halkı Antakyalıların uğradıkları felaket durumuna düşmek korkusundan dolayı ümitsizce kendilerini savunmaya kalktılar.

Bu taraftan Hristiyanlar da ganimet ümidiyle kale kuşatmaya girişerek, sura merdiven dayamaya çalıştıkları esnada kuşatma altındakiler de bunların üzerine taş, ok ve yanan zift yağdırıyordu. Willaum de Tyr'in rivayetine göre, su konmamış kireç ile arı kovanları da atıyorlardı. Velhasıl birkaç hafta bu şekilde muharebeden sonra şehir Hristiyanların zaptına düştü. Ahalisinin muhasara esnasında İsevi dini hakkında gösterdikleri hakaret ve şiddetli savunmaları Haçlıların gazap ateşini şiddetlendirdiğinden camilere ve yeraltındaki mahzenlere gizlenmiş olan bütün Müslüman ahaliyi katliama tabi tuttular. Fakat çok geçmeksizin kendileri de

erzak kıtlığı belasına düştü. Müslümanlara gösterdileri zulüm ve merhametsizliğin Allah tarafından verilmiş cezası olarak, kıtlıktan dolayı ızdırapları o dereceye ulaştı ki, şehit ettikleri ehl-i İslam'ın cansız bedenlerinden ölmeyecek kadar yemeye mecbur oldular.

Bunca kanlı çatışmalar arasında tarihte büyük üzüntü veren olaylardan biri de¹³⁹ Hristiyan prenslerin işgal ve ele geçirmek için çeşitli mihnet ve meşakkatlere katlanmak zorunda kaldıkları, son derece ızdıraplı olaylara düştükleri şehir için bile inatkar bir şekilde çatışma ve tartışmaya girmiş olmalarıdır. Galibiyet ve zaferi elde eden Haçlılar içinde bir-biri aleyhinde şikayet ve tehdit sesleri ağızdan çıkan ah u figan seslerine karışmıştı.

Muhafazaya gelmiş olan Bohemond şehrin bir kısmını zaptetmek istemekteydi ve Raymond ise Ma'arra'nın ortak-sız bir şekilde kendisine ait olması lazım geldiği davasına kalkışmıştı ve böylece bir tür ihtilaf ortaya çıkmıştı. Her ne kadar prens ve baronlar Rugia'ya toplanıp ıslah yolunu bulmaya çalışmışlarsa da gayretleri bir fayda sağlamamıştır. Maimbourg adlı papaz der ki, *"Bu heyetin gerçek kumandanı olan Yüce Yaratıcı, kavmin büyükleri ve bilginlerinin nefsanî kinlerle fesada teslim olmuş olan halini insanların ve zayıfların gayretleriyle ıslah etti."* Şöyle ki, neticede askerler bir meşru' ve mukaddes sebep için feda etmeye yemin etmiş oldukları canlarını, kanlarını böyle rezil kinler uğrunda dökmeyi çir-

¹³⁹ Burada Michaud'un kendi üzüntüsünü beyan ettiği görülmektedir. Michaud'a göre, Haçlı liderleri aralarında tartışmaya düşmüşler ve Haçlı birliği korunamamıştır, o halde bu üzüntü verici bir olaydır. Bu durum bölgede yaşayan Müslümanların lehine bir gelişme olarak görülebilir. Ancak Haçlıların birliklerini kısa sürede sağladıkları bilinmektedir (G.K.).

kin gördüler. O sırada Kudüs'ün Mısırlıların zaptı eline düştüğü haberi de yayılmıştı. Artık Haçlı ordusu şikayetle karışmış dedikodularla Antakya ve Ma'arra için bu arkası gelmeyen tartışmalara *"ne zamana kadar (ta-be-key)"* demeye başladılar. Mısırlılar (Fatimiler) ise Türk askerinin bozulmasıyla Hristiyan ordusunun kendi üzerlerine doğru gelmelerinin geç kalmasından istifade ederek, Filistin topraklarını istilaya başlamışlardı.

Bu haber, Haçlıların öfkesinin ikiye katlanmasına sebep olarak, artık alenen Raymond ile onu bu yanlış yola sevkedikleri ithama kalktılar. Bu sırada kendileri arz-ı mukaddese (mukaddes topraklara) yola çıkmak ve girmek, yeminlerini yerine getirmek için hazırlıklar ve gerekçeler aramaktan başka bir emel ve kastı olmayan liderler seçilmesi düşünce-sini de açıklamaya başladılar. Ruhbanlar heyeti, ilahi gaza-bın gelmesiyle ve kendi askerinin bayrağının altında itaat halinde durmaktan çıkacağını söyleyerek, Raymond'u korkuttular. Nihayet Ma'arra'da bulunan Haçlılar da kale ve burcu yıkmaya karar verdiler. Kavmin hiddet ve heyecanı o derecede idi ki, bir takım zayıf ve hastaların koltuk değne-ğiyle kale duvarı üzerine gelip, gayret pençeleriyle koparıp hendeğe attıkları taşları üç çift öküz çekemezdi.

O zaman Tankred cebren veya savaş hilesi ile Antakya'nın iç kalesini kontrolleri altına alarak, Kont Saint Gilles'in sancağı yerine Baudouin'in sancağını çekti. Raymond talepleri konusunda yalnız kalıp, reisleri kendi yanına çekmek için hazinesini gözler önüne sererek, ahalinin kıl u kalini (dedikodusunu) söndürmek için yakın beldelerden alınan ganimet mallarını taksim etmeye başladı. Ancak gerek har-

cadıklarından ve dağıttıklarından ve gerek istediklerinden ve rica ettiklerinden bir sonuç elde edemedi. Sonunda askerin meramına uymaya mecbur olarak, itikatlarına göre tevbe ve itaat yoluna girerek, Ma'arra şehrini ateşe verip heybetli ateşin aydınlığını yollarına kandil yaparak çıplak ayak ve gözyaşlarıyla şehirden çıktı. O halde Zebur'dan tevbe ve istiğfar ile nağme yapan rahipler cemaati huzurunda hırs ve tamahından vazgeçerek, Hz. İsa'nın mezarını kurtarmak için defaatle bozmuş olduğu malum yemini tekrar ederek, usulen yeniledi.

Askere yolculuk işareti verilerek, Tankred ve Normandiya dükası yeminlerini yerine getirmek için sabır ve duraklama göstermeksizin Toulouse Kontu Raymond'a katılarak esas almak için geldikleri semtlere doğru yola koyuldular. Her taraftan İslam ve Hristiyan ahali Haçlıların karşılanması için gelip kimisi kendileri için istirhamda, kimisi de yardım dilerlerdi. Haçlı ordusu etrafta savaş ve cedel olmadan zahirelerini elde ediyorlardı. Bu seferler esnasında sarfettikleri gayretlerin ve ordularının etrafa saldıdığı dehşetin en leziz semeresi de "*ölüp gitmişlerdir*" zannıyla üzüntü gözyaşı dökükleri birçok Haçlı esirinin ehl-i İslam tarafından serbest bırakılarak, kendi ordularına gelip, katılmaları olmuştur. Raymond, Robert ve Tankred'in takımları Kudüs üzerine yürümeyip, eskiden Epifanya adı verilen Hama'ya ve Ems denilen Hurma yani Humus'a gitmiş ve daha sonra deniz sahiline yanaşıp, Lübnan dağı eteğinde, Trablus'a birkaç saat mesafede olan Archas kalesini muhasaraya girişmişler idi.

Bununla birlikte Antakya'da kalan presnler maiyetlerinde bulunan Haçlı ordusunun dedikodusunu önemsemeyerek, sefere çıkmak için hazırlık bile yapmazlardı. Bunların her biri diğerinin hareketini bekleyerek hepsi tatil yapar gibi dururlardı. Biraderi Baudouin'ı görmek üzere Urfa tarafına gitmiş olan Godefruva dönüşünde bu atalet halinden usanarak Kudüs'e gitme talebinde bulunan Haçlılar şikayet ağzılarını açarak derlerdi ki, *"Allah tarafından bizi yönlendirmeye memur olanlara, bir seneden beri burada kalmamız ve ikiyüz bin asker kadar olan telefimiz yeterli değil mi? Bundan sonra Antakya'da kalmak isteyenler buranın eski ahalisi gibi kahr ve helak olsunlar. Madem ki zaptettiğimiz her bir yer bizim mukaddes maksadımıza engel oluyor, artık gerek Antakya ve gerek silahımızla aldığımız diğer kaleler ve ülkelerin hepsi birden ateşe verilsin. Bizim gayemizden başka maksatları olmayan liderler seçip, tayin edelim ve uğruna sefere çıktığımız Hz. Mesih'in yolu üzerine gidelim. Eğer günahımızın gereği olarak Yüce Yaratan gayretimizi ihsanla sonuçlandırmazsa, o halde üzerimize musallat olan kıtlık, pahalılık ve diğer belalar bizi öldürmeden evvel vatanımıza dönmeye teşebbüs edelim."*

Hristiyan askeri içinde bu türden şikayetler ayyuka çıkardı. Ama bir sonucu ve semeresi olmazdı. Lorainne dükası ve diğer liderler hala askere harekete geçme işaretini verip vermemekte tereddütlü idiler. Haçlıların çoğuna bu türden bir gecikme ümitsizlik vererek, artık Suriye'yi terk ve batıya dönmekten başka bir şey düşünmez oldular. Şöyle ki, ordu büyük meclisi civarda bulunan limanlara bekçiler tayin ederek, bu yolda bulunanları salıvermemek tedbirini almaya mecbur oldular. Sonunda prensler kendi bağlılarının talep ve ısrarlarına dayanamayarak, Mart'ın birinci günü askerin

Antakya'dan hareketine karar verdiler. Belirlenen gün geldiğinde Bohemond Godefruva ile Flander kontunu bugün Lazkiye adı verilen Laodicée'ye kadar uğurladı. Fakat ülkesini zaptederler korkusuyla Antakya'ya dönmeye girişti. Gerek Urfa ve Kilis taraflarına çekilmiş olan ve gerek Avrupa'dan yeni gelen Haçlılar Lazkiye şehrinde orduya katıldılar. Avrupa'dan gelenler arasında birçok İngiliz şövalyesi mevcut idi.

SURİYE BÖLGESİ İŞGAL EDİLİYOR

Godefruva ile arkadaşlarının gelmesine kadar Raymond Arka kalesini muhasaraya başlamış idi. Askerini teşvik edip, cesaretlendirerek kendi aç gözlülüğü yolunda onları da yoldaş eylemek için emeklerine karşılık şehrin yağmasını vaat ediyor, iki yüz kadar Hristiyan esirinin kurtulacağını söylüyordu. Haçlılar ve özellikle liderleri arasında akılların ve düşüncelerin meyli işte bu yöne bağlı olduğundan ve bu tarafa doğru gittiğinden önlerine gelen her bir şehir kendilerine Kudüs'ü kurtarmak maksadını unutturuyordu. Godefruva ile Flander kontu Lazkiye'den çıktıklarında gidiş yollarında birbiri ardınca günümüzde Cebele adı verilen Valenia ve eski zamanlarda Antaradus adı verilen Tartusa'ya uğradılar. Bu son şehir henüz Raymond Ple takımı tarafından işgal ve kontrol altına alınmıştı. Lübnan dağı eteğinden bir çok nehir kaynağı çıkarak bölgedeki birçok mekanı sular, bölgeye feyz ve bereket verir. Raymond'u, altı bin altın alarak bir Müslüman şehrini muhasara belasından kurtarmasından dolayı itham ettiler. Askerler güruhu hep birden Arka kalesi önünde toplandıklarında Godefruva ile Tankred,

Raymond'u bunların girişimlerine yalan ve hıyanetle engel olduğu için kinamaya başladılar.

Hristiyan ordusu Arka muhasarasına devam etti. Ancak şehir yüksek kayalar üzerine bina edilmiş olduğundan kale-
nin zaptedilmesi mümkün değil gibi görünüyordu. Kuşat-
macılar kale ehlini kıtlık istila etmesini gözetip dururken az
zaman içinde bu bela kendilerine geldi. Bu kıtlık da Antakya
muhasarasında olduğu gibi Haçlıların fakirlerine ot yoldur-
du. Eli iş tutanlar yağmacılıkla geçinmek için etrafa yayıl-
maya, zayıflar ve kadınlar da onların insaniyet ve merha-
metleriyle geçinmeye mecbur oldular. Ordu da bunlara ga-
nimetlerin onda birini tahsis ederek yardım etti.

Sonraki Haçlı Liderlerinden IX. Louis Capet Hasta Döşeginde (Michaud'dan)

Haçlıların pek çoğu yorgunluk şiddetiyle güçsüz ve bıça-
re duruma düşmüş, açlık ve hastalıktan adem (yokluk) di-

yarına göçmüş¹⁴⁰ ve bazısı dahi düşmanların ellerine düşmüştü. Haçlı olaylarının başlıcalarını not edip, yazmış ve askerler arasında ilim ve malumatıyla itibar bulmuş olan Pons de Balasun ile o zaman tarihlerinin ilim, fazilet, takva ve şecaatini medhedip, sitayişle (övgüyle) bahsettikleri Puşen kontu (Comte de Bouchain) Anselm de Ribomon (Anselm de Ribaumont) Hristiyan heyeti arasında olmamasından dolayı hüznün ve üzüntü duyulanlardandır. Kont ve baronların askerlerin hayal ve hülyalarını kendi nüfuz ve yönetimlerinin bekası ve savunması için kullanmaya son derecede ihtiyaçları olduğu bilinmekteydi. Ancak orduda amaçların çeşitli olması nedeniyle, mesela bir güruhun mucize, acaib veya ilginçliklerden sayarak değer ve itibar verdikleri bir nesneye diğer bir fırka kin, haset ve itiraz düşüncesiyle, muhalefet ettiklerinden inanmazlardı. Haçlılar arasında böyle birbirine fikrin muhalif gruplar ortaya çıkarak, hareket ve coşku halinde bulunan bu topluluğa anlatılan çeşitli olağanüstülüklerin leh ve aleyhine herkes kendisinin kabul ettiği tarafın zan ve inancına göre hırs ve gayrete gelirdi.

Antakya muharebesinde Haçlıların cüret ve gayretinin artmasının sebebi olan malum mızrak hakkında Arka muhasarası esnasında şek ve şüpheler ortaya çıktı. Kuşatmacı askerler birdenbire birbiri aleyhine feveran eden iki büyük gruba ayrıldı. Normandiya dükasının sarayındaki kilisenin papazı Arnold adlı rahip bu mızrağın sıhhatini inkarda herkesten ileri atılmaya cesaret ederek, kendi tarafına bütün

¹⁴⁰ Adem diyarı: “*Ahret*” anlamında kullanılmaktadır. Burada “*adem*” kelimesi mutlak anlamda hiçlik kastedilerek kullanılmamıştır. Bu kelimenin daha çok “ölüm, dünyadan yok olma” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır (G.K.).

Normandiyalıları ve Fransa'nın kuzey tarafından gelen Haçlıları çekti. Saint Gilles kontunun maiyetinde bulunan Marsilya rahibi Barthelemi tarafına da Güney Fransa'nın Haçlıları katıldı. Bu Barthelemi sade görünüşlü bir adam olup, halkı inandırmak istediği efsanelere herkesten evvel kendisi kanar idi. Barthelemi bu kere kendi inancınca yine bir tecelliye mazhar olmuştu. Şöyle ki, Hz. İsa'yı çarmıha bağlanmış olduğu halde görüp, kendileri inançsız olanlara lanet ve nefret ederek, sadece akıl ve delillerine güvenmelerinden dolayı ilahi sırları araştırmaya ve kanıtlamaya kalkışan mülhid (dinden çıkmış) ve zındıkların (dinsizler), *Hain Yuda'nın*¹⁴¹ ceza ve helakinin aynısına düşer olacağı vaadini söyleyerek, buyurmuş olduğunu herkesin huzurunda beyan etti.

O zaman Havariler ve Hristiyan dininin evliyalarının delil ve şahitliklerinin sıhhat ve adaletine olan inançları derecesinde Barthelemi'nin hikayelerine itimat etmekte olan Provenslilerin bu müşahede ile buna benzeri olağüstü keşif olayları, hayal ve tasavvurlarına daha da bir güç, kuvvet verdi. Ancak Arnold, Haçlı ordusu bunca nefsinin tutan ve dindar büyük piskoposlarla dopdolu olduğu halde İsa Mesih'in böyle bir âdi papaza görünmesine şaşırıyordu. İlahi kudretin her şeyde vasıta olduğunu ve müdahalesi olduğunu inkar etmemekle birlikte Hristiyan askerinin bahadırliklarından, gayret ve uğraşlarından başka hiçbir olağanüstülük kabul etmezdi. Malum demir parçası mızrağın koruyucusu olanlara götürülen mal ve hediyeler fakirlere dağıtılmakta olduğundan ve bu güruhun ise orduda çoğunluğu

¹⁴¹ Hz. İsa'yı ihbar ederek tutuklattıran kimse olup, havarilerden bir kimse idi. "Yehuda" veya "Yuda Şem'ün" adıyla da bilinir (G.K.).

bulunduğundan bunlar Arnold aleyhinde söz çıkardılar. Haçlıların çektikleri cefa ve belaların onunla taraftarlarının inançsızlığının bir kötülüğüdür dediler. Günden güne sayısı artmakta olan Arnold ise kendi takımıyla aynı dili konuşarak, Hristiyanların içine düştükleri musibetleri aralarında dağınıklık ve ayrılık olmasına, birkaç böyle olağanüstülükle uğraşanların şamatayla dolu hallerine yorardı.

Bu mücadele ve münazaalar (tartışmalar) arasında kuzey vilayetlerinin Haçlıları güney takımına muharebelerde şecaat göstermediklerinden ve yağmagirliğe zafer şanından ziyade heveskar ve arzulu olduklarından, at ve katırlarını süslemekle vakit geçirmekte olduklarından ayıplayıp, suçlamaktaydılar. Onlar da karşılık vererek, Arnold taraftarlarının inanç noksanlıklarını ve katı küfür ve isyankar bir şekilde alayla alışlarını yerip, çirkin görüyorlardı. Kesin olarak inançsız olanlar, getirdikleri deliller ve burhanlar ile bir yeni keşif ve gaybi görüntüye karşı koyarlardı. Bunlar, Barthelemi'nin söylediklerinin hepsini tasdik ederek, kah dört İncil'den birinin yazarı olan Markos, bazen Hz. Meryem, bazen sakalının yarısı yanmış ve yüzünden keder alameti belirmiş olarak, mukaddes mızrağın keşfolunduğuna bir dakikacık inanıp, itimat etmeyi kabul etmemekten dolayı birkaç gün cahim cenenneminde tutulduğunu bildiren, vefat etmiş Adhemar görünür idi.

HAÇLI PAPAZIN ATEŞLE İMTİHANI: ORDEAL (ATEŞ İMTİHANI)

Barthelemi bu vakte değin söz ve fiillerinin revaç bulmasına ve ihtimal ki kendi hayallerine güç katacak şekilde taraftarlarının rivayet ettikleri efsanelere aldanıp, dayanarak

her türlü dedikodu ve cidale son vermek için kendisi hakkında ateş imtihanı (ordeal)'nın yapılmasına razı oldu. Barthelemi'nin bu rızası Hristiyan askerinin sükut etmesine sebep oldu. Hristiyanların hepsi hakkın hükmüne şahit olmak için çağrılıp, davet edildi. Belirlenen günde bir genişçe ovanın ortasına zeytin ağacı dallarından bir yığın yapılarak, Nemrud'un ateşine benzer bunun yüksek alev ve dumanları gökyüzünde uzamakta iken Barthelemi çıplak ayak ve köhne elbisesiyle etrafını sarmış ve tam bir sessizlik ve sükutla ilerlemekte olan bir ruhban güruhu ile çıkageldi. Kendisi de malum mızrağı elinde ipek bir kumaşa sarılmış olduğu halde tutmakta idi. Bunlar bu ateş yığınının birkaç adım kalıncaya kadar yaklaştıklarında Saint Gilles kontunun sarayının rahibi şu sözleri alenen ve duyulacak şekilde söyledi, *"Eğer bu adam gerçekte Yüce Mesih'i karşı karşıya gördüyse ve eğer havari Andre mukaddes mızrağı buna gösterip, yerini bildirdiyse bu alevli ateşin ortasından selametle geçsin. Ama aksine yalan söylemişse elindeki mızrak ile yansın, kül olsun"* deyince hazır bulunanların hepsi büyük bir dalga halinde hareket etmeye ve gazaba gelerek, *"takdir ve ilahi irade yerini bulsun"* diye bağır-dılar. O halde Barthelemi dizini yere kadar büküp, yere kapanarak sözlerinin sıhhatine hakkı şahit göstererek, kendisini rahiplerin ve bütün İsevilerin hayır duasına ısmarlayarak ateşe girdi. Bu yığın içinde birbirine çatılarak bir kemer şeklini almış olan iki ağaç Barthelemi'nin geçmesi için bir boş alan bırakmaktaydı.

Raymond de Gilles'in rivayetine göre Barthelemi biraz alevler içinde durarak, Allah'ın muhafazasıyla elbisesinin hiçbir tarafı yanmadan ve mızrağı saran ipeğe de kesinlikle ateş isabet etmeden çıktı.

Etrafa toplanmış olan büyük kalabalıktan her bir kimse adı geçen papaza yaklaşarak, yaratan insan tabiatını değiştirmiştir, zannıyla papazın vücuduna dokunmak istediğinden, biçare büyük izdihamda büyük bir şiddetle sıkıştırılarak, elbisesi parçalanmış ve vücudu berelenmişti. Eğer Raymond Pile birkaç güçlü kuvvetli adamla beraber kalabalığı dağıtıp, bu korkunç baskıdan cansiparane bir şekilde kurtulma çabasıydı. Barthelemi'nin orda herkesin arkasında kalarak eziyet görmesi muhakkak idi. Fakat birkaç gün sonra Barthelemi bu fani aleme veda etti. Hatta ölüm sekeratı halindeyken verdiği haberlerin doğruluğunu ispat için böyle bir dehşetli imtihanın yapılmasına kendisini mecbur etmesinden dolayı kızgınlıkla¹⁴² kendisine taraftar olanlara beddualar ederdi. Papazın cesedi ateş yığınının olduğu yerde defnedildi. Barthelemi'nin bizzat kendi gördüklerine ısrarlı bir şekilde ve sade dille inancı ve itimadının, kendisini feda ve kurban etme derecesine gitmesi hemşehrileri olan Provensliler indinde nam ve şanın aziz ve saygın bir yer almasına sebep oldu. Bununla birlikte Haçlıların çoğu ateş imtihanı şeklini önemseyerek, malum mukaddes mızrak ile olunan müjdelere inanmaktan uzaklaştılar. Artık bundan sonra anlatıldığı üzere, harikalar, olağanüstülükler, ilginçlikler bekleme durumu kaybolmuş oldu. Haçlılar Arka kalesi önüne toplandıklarında Aleksi tarafından gönderilen bir elçilik heyeti geldi. Kayzer Latinleri idare derdine düşerek eğer gerekli hazırlıkları yapmaya fırsat verirlerse Filistin topraklarına doğru bir orduyu yanına alarak kendileriyle yola çıkacağını vaat etti. Aleksi mektubunda Haçlıların ta-

¹⁴² **Kemal-i germi:** kızgınlıkla, hararetle demektir (G.K.).

sarrufları altına girmiş olan Anadolu ve Suriye beldelerinin kendi idaresi eline teslim edilmesi için yapılan anlaşmanın uygulanmamasından dolayı şikayet ediyordu. Bununla birlikte, bu şikayeti yumuşak bir dil ile söyleyip, isteyerek bu konuda olan serzenişleri kendisinin de ıslah ve tamir edeceği bazı haksızlıkları olduğunu göstererek, gayet çekingen ve ihtiyatlı bir şekilde dile getirmişti. Bu elçi heyeti orduda iyi bir şekilde karşılandı ve kabul edildi. Çoğu lider kendilerine yapılan töhmetlerden beri ve bunları meşru bir kalıba koymak gerekçesini yazacak yerde Antakya muhasarası esnasında firar suçunu seçmiş olmasından dolayı Kayzer'i sivri ok gibi dillerine dolayarak, Hristiyan askerine yaptığı yemine vefa duymadığı için yeminlerini bozanlar zümresine katılar.

HAÇLILAR GELDİĞİNDE KUDÜS FATİMİLERİN ELİNDEYDİ

Mısır halifesinin de Latinler hakkında politikası aynıyla Aleksi'nin tutmuş olduğu yola benziyordu. Aleksi'nin onlarla münasebetleri "*sevgisinden değil korkusundan (la lihubbihi bel lihavflihi)*" olduğundan, zamanın olaylarına ve yeni gelişmelere göre zayıflardı. Aleksi'nin kendisi bir zamanlar Türkler ve Hristiyanlarla konuşmakta ise de, bir taraftan dindaş olmadıklarından ve diğer taraftan da Suriye bölgesini kendisinden düşürüp, aldıklarından dolayı kırılmış ve gücenmişti. Halife, Türklerin geri çekilmesinden istifade ederek, Filistin topraklarını mülküne katmış olduğundan, şimdi Frankların da burayı zaptetmeleri korkusundan Haçlı ordusuna elçiler gönderdi. Bunlar Aleksi'nin elçilerinin gidişinden biraz sonra orduya geldiler. Franklar Antakya muha-

sarası esnasında Mısır'a göndermiş oldukları arkadaşlarının da bu arada dönmesiyle sevindiler. Elçiler tehlikeli olan görevlerinin sonunda Mısır askerlerinin kuşatmış olduğu Kudüs şehri önüne götürülerek, Mısırlılar arasında gösterişli tören alaylarıyla gezdirilmiş ve Frank taifesi gibi bir savaşçı kavmin ittifakına sahibiz diye övünmelerini açığa vurmuşlardır.

Haçlılar ya yırtıcı ve ölümcül tehlikeler saçan hayvanlara yem olmuş veya tutsaklık zincirlerine vurulmuşlardır, tahminiyle arkalarından ağlamakta oldukları arkadaşlarını büyük bir coşkuyla ve muhabbetle kabul ettiler. Bunlara çektikleri mihnet ve kederlerden, geçtikleri yerlerden ve özellikle Hz. İsa'nın mübarek beldesini sormaktan bir müddet usanıp, bıkmadılar. Orduda herkes birbirinden Mısır elçilerinin gelişleri neden idi acaba, savaş mı sulh mü getirdiler diye soru sorarlardı. Özel olarak yapılan bir toplantıya Fatımi elçileri de getirilerek, bunlar metbu'larının (halifenin) hayır temennisi düşüncelerini sözlerinin başına koyarak, Kudüs kapısının ancak silahını bırakan Hristiyanlar için açılabilceği ifadesiyle meramlarının son sözünü söylediler. Antakya muhasarası sırasında bulundukları zillet ve ümitsizlik halinde de reddetmiş oldukları böyle bir teklife Hristiyan liderleri tahammül edemeyip, bunlara cevap olarak, Filistin topraklarına acele bir şekilde ayak basılması kararını aldılar. Elçileri günlerden bir gün Nil kıyısında da silah kullanacakları sözüyle tehdit ettiler. Atık bunun üzerine Haçlılar ancak sefer hazırlığı meşguliyetine düştüler. İçinde nice mihnet ve bela gördükleri ordugahı çeşitli şevk ve gürültülerle ateşe verdiler. Arka muhasarasını baştan atmak, fakat Raymond'un beğenmeyip, kendi silahına itaat ettirmek iste-

diği bir şehrin önünden Hristiyan ordusu karargahın hayma direklerini bozarak, yola çıktı. Raymond da yalnız Kudüs'ü kurtarmaktan başka zikir ve fikirleri olmayan arkadaşlarıyla birlikte ister istemez, kerhen yola koyuldu.

KUDÜS'Ü İŞGALE DOĞRU YOLA ÇIKIŞ

Önceki bölümde anlatıldığı üzere Antakya'nın muhasarasında üçyüz bin Haçlı bulunduğu halde, bunlardan ikiyüz bini hastalık, açlık ve muharebeden telef oldu. Pek çoğu da seferin meşakkatlerine tahammül edemeyerek, Kudüs'ü görmek emelinden ümidini kesip Avrupa'ya döndü. Bazıları da Antakya, Urfa ve sair zaptettikleri şehirlere yerleşmeyi seçmiş olduklarından asıl Kudüs seferi için ancak elli bin kişi kalmıştı.

Bununla birlikte Haçlı seferi liderleri ilerlemekte asla tereddüt yüzü göstermediler. Maiyetlerinde olan geriye kalan ordu mevcudu da önceki gibi bir sürü kalabalıktan ibaret olmadığı gibi, adetçe ne kadar az ise serkeşlik ve erzak azlığı belasından o derece emin olan, bolluk içerisinde bir küçük topluluk idiler. Bunlar Trablus emirini kanlı bir muharebede bozguna uğratarak, onu barış yapmak ve payitahtını korumak için vergi vermeye mecbur ettikten sonra, hepsi birden Kudüs'e doğru yola koyuldular.

Mevsim İlkbahar (Nevbahar) mevsimi, zaman çiçeklerin açtığı zaman olduğundan Fenike Denizi (Doğu Akdeniz/Levant) ile Lübnan dağı arasında bulunan ova ve belde-leri baştan sona çeşit çeşit burcu burcu kokan çiçekler ile süslenmiş ve dolu bir halde gördükçe, arz-ı mev'ud (vaad edilen topraklar)'a varışlarıyla muştı (müjde) neş'esi saran

ve özellikle Doğu Akdeniz sahillerinin mahsullerinden şeker kamışını¹⁴³ hayatlarında ilk defa görüp, bununla beyinlerini saran şaşkınlık, hayret tatlarını tattılar. O tarihte Suriye bölgesinin çoğu yerinde ve bilhassa Trablusşam'da bu ürün gayet bol bir şekilde bulunuyordu. Albert Aix'in rivayetine göre, Haçlıların Ma'arra ve Arka muhasaralarında içine düştükleri zahire kıtlığı esnasında imdatlarına şeker kamışı yetiştirilmiştir. Sonuçta, zamanımızda ticaretin başlıca ve önemli parçalarından olan şeker, o zamana kadar Batı Avrupa'da tamamen meçhul idi.

Haçlı seferlerinin sonuna doğru Haçlılar bu mahsulü Avrupa'ya tanıttılar. Latinlerin İtalya ve Sicilya'da yetiştirmeye başladıkları zaman Batı Müslümanları da Gımata bölgesinde bu ürünü ziraat etmeye başlamışlardı. Sonra oradan da İspanyollar Madère adasıyla Amerika'da bulunan sömürgelerine taşıdılar. Rahip Robert'in ifadesine göre, Kudüs'e gitmek için üç yol olup, birincisi bütün ova ve geçip gitmesi kolay olan Şam yolu, diğeri mühimmat nakline uygun olmayan, geçmesi zor olan Lübnan yolu ve üçüncüsü de sahil yolu idi ki, Haçlılar denizde dolaşan Piza, Ceneviz ve Flemenk gemilerinden erzak ve zahirelerini tedarik edebilmek için bu yolu seçtiler.

¹⁴³ Nây-ı sükkeri: Şeker kamışı demektir (G.K.).

Kudüs (Daru's-Selam, Jérusalem) (Michaud'dan)

[Artık Haçlılık idealinin kutsal “Cennetinin Krallığı”nı kurma yolu ufuktaydı. Cennetin Krallığı’nı kimin kuracağını bir önemi yoktu. Sonuçta orası cennetin krallığı idi. Ve yine sonuçta bütün Hristiyanlar bu “kutsal Haça” ve “kutsal krallığa” sahip çıkmalı idi].¹⁴⁴

{Haçlılar Kudüs Krallığı’nı kurarak, bölgedeki Müslümanlar ile uzun süren bir komşuluk dönemi yaşadılar. Bu komşuluğun sonuçları siyasi ve sosyal bakımlardan ayrıca üzerinde durulacak kadar büyük olmuştur}.¹⁴⁵

¹⁴⁴ (G.K.).

¹⁴⁵ (G.K.).

HAÇLI SEFERLERİ İLE ALAKALI OKUNMASI TAVSİYE EDİLEN KİTAPLAR LİSTESİ^(*)

- Ahmet Rıza Bey, *Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası*, Ankara, 1988.
- AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmud, *Musameretü'l-Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar*, Çeviren: Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2000
- Albertus Aquensis (Albert d'Aix), *Histoire des Croisades*, Neşreden: F. P. G. Guizot, Paris, 1823.
- ALPTEKİN, Coşkun, *Dımaşk Atabegliği (Tuğ-Teginliler)*, Marmara Ün. Yay., İstanbul, 1985.
- AŞUR, Said Abdu'l-Fettah, *Hareketü's-Salibiyye*, I. Cilt, 7. Baskı, Kahire, 1997.
- ALTINAY, Ahmet Refik, *Haçlılar 1095-1291*, Haz. Güray Kırpık, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007.
- Baillly, Auguste, *Bizans Tarihi I-II*, Tercüman Binbir Temel Eser, İstanbul, (Tarihsiz)
- BENGİSU, Bülent, *Tapınak Sövalyeleri*, İstanbul, 2002.
- BLOCH, Marc, *La Société Féodale (Feodal Toplum)*, Çev.: M. Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1995 ve Doğu Batı Yayınları, Ankara, Ekim 2005.
- BURCKHARDT, Jacob. *İtalya'da Rönesans Kültürü (Dil Kultur der Renaissance in Italien)*, Çev: Bekir Sıtkı Baykal, Maarif Basımevi, İstanbul, 1957.
- CAHEN, Claude, "İslam ve Haçlılar", Çev. İsmet Kayaoğlu, *Belleten*, Sayı:200.
- CAHEN, Claude, *Pre-Ottoman Turkey*, London, 1968 (Türkçesi: Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Çev. Yıldız Moran, 3. Baskı, İstanbul, 1994).
- CARIM, Fuad, *Haçlı Seferler ve Kruvazadlar*, İstanbul, 1999.
- Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev.: Tevfik Bıyıklıoğlu, İstanbul, 1937
- CONNERTON, Paul, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, Çev. Alaeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- DANIŞMEND-NÂME, Haz.: Necati Demir, Niksar, 1999.
- DEMİRKENT, Işın, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *İEF Tarih Dergisi*, Sayı 35'ten Ayrı Basım, İstanbul, 1994.

^(*) (G.K.).

- DEMİRKENT, Işın, "Haçlı Seferleri Kaynaklarının Büyük Külliyyatı: Recueil des Historiens des Croisades'te Doğulu Tarihçiler", *Belleten*, Sayı: 210.
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- DEMİRKENT, Işın, *TDV İslam Ansiklopedisi* "Haçlılar" Maddesi.
- DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan*, TTK, Ankara, 1996.
- DEMİRKENT, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I-II*, TTK, Ankara, 1990.
- DUBY, Georges, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Çev. M. A. Kılıçbay, Ankara, 1990.
- DVORNIK, Francis, *İznik'ten Vatikan'a Konsiller Tarihi*, Çev. Mehmet Aydın, TTK, Ankara, 1990.
- EBU'L-HAYR-İ RUMİ, *SALTUK-NÂME*, Kültür Bak. Yay., Haz.: Ş. Haluk Akalın, C.I, Ankara, 1988-1990.
- El-Azımî, *Tarih (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara, 1988.
- ERER, Raşid, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1947.
- FEBUE, Lucien, *Rönesans İnsanı*, Çev. M. A. Kılıçbay, Ankara, 1995.
- FOREY, Alan, "Military Orders 1120-1312, *History of the Crusades*, ed. Jonathan Riley-Smith, Oxford University Press, 1997, p.213.
- HALLAM, Elizabeth, *Chronicles of the Crusades*, Guild Publishing, London, 1989.
- HAMILTON, Franklin, *The Crusades*, The Dial Press, USA, 1965.
- HEMINGWAY, *Çanlar Kimin İçin Çalıyor?*, Bilgi Yayınevi 2. Baskı, Çev.: Erol Mutlu, İstanbul, 1993.
- HEYD, W. *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, Çev. Enver Ziya Karal, TTK, Ankara, 1975.
- HILLENBRAND, Carole, *The Crusades Islamic Perspectives*, Edinburg University Press, 1999.
- HITTI, Philip, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Çev. Salih Tuğ, 4 Cilt, İstanbul, 1995.
- HOLT, P. M., *Haçlılar Çağı*, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999.
- HUNTINGTON, Samuel, *Medeniyetler Çatışması*, Ankara, 1995.
- İbn Kesîr, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul, 1995.
- İbn-i Cübeyr, *Rihle*, Dar Sader, Beyrut, 1964.

- İbnu'l-Fûrat, *Tarihü'd-Düvel ve'l-Müluk*, Neşreden: C. K. Zureyk, Beyrut, 1942.
- İbnu'l-Kalânîsî, *Zeyl Tarih Dimaşk (History Of Damascus)*, Neşreden: H. F. Amedroz. Leiden, 1908; İngilizceye Çev. H.A.R. Gibb, London, 1932.
- İbnü'l-Esîr. *El-Kamil Fî't-Tarih Tercümesi*, Çev. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yay., İstanbul, 1987.
- İLHAN, Mehdi, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23-25 Haziran 1997)*, İstanbul, TTK, Ankara, 1997.
- JOINVILLE, Jean de, *Bir Haçlının Hatıraları*, Çev. Cüneyt Kanat, İstanbul, 2002.
- JONES, Terry and EREIRA, Alan, *Crusades*, London, 1996.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *İA " Selçuklular" Maddesi*.
- KAŞGARLI, Mehlika Aktok, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara, 1990.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, "Ortaçağın Orta Malı Olmadığına Dair", *Doğu Batı Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 33, Ankara, Ağustos-Eylül-Ekim 2005.
- KIRPIK, Güray, *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009.
- KOMNENA, Anna, *Alexiad (Malazgirt'in Sonrası)*, Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996.
- KURAT, Akdes Nimet, *Çaka Bey*, TKAE Yay., Ankara, 1987.
- KURAT, Akdes Nimet, *IV.-XVII. yüzyıllar arasında Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 1992.
- LEVÇENKO, M. V., *Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İstanbul, 1999.
- LEWIS, Bernard, *Çatışan Kültürler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995.
- MAALOUF, Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Telos Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1998.
- MERÇİL, Erdoğan, "Büyük Selçuklular" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt:7, İstanbul, 1992.
- MICHAUD, Joseph François, *History of the Crusades*, Trans. W. Robson, I. Volume, London, 1852.
- MORRİSSON, Cécile, *Les Croisades (Haçlılar)*, Çev.: Nermin Acar, Ankara, Temmuz 2005
- NOMIKU, H., *Haçlı Seferleri*, Çev. Kriton Dinçmen, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- OLDENBOURG, Zoé, *The Crusades*, New York, 1966.

- OSTROGORSKY, George, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara, 1981.
- PIRENNE, Henri, *Ortaçağ Kentleri*, Çev: Sadan Karadeniz, İstanbul, 2000.
- Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. O. Duru, İstanbul, 2001.
- READ, Piers Paul, *Tapınak Şövalyeleri*, Çev. S.G.Erdem, Ankara, 2003.
- RILEY-SMITH, Jonathan, *Haçlılar Kimlerdi? (What Were The Crusades?)*, Çev.: Berna Kılınçer, İstanbul, 2004.
- RUNCIMAN, Sır Steven, "Avrupa Medeniyetinin Gelişmesi Üzerindeki İslami Tesirler", *Şarkiyât Mecmuası III*, İstanbul, 1959.
- RUNCIMAN, Sır Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3 Cilt, Çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara, 1998.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih*, 2 Cilt, 7. Baskı, Ankara, 1999.
- ULUÇAY, Çağatay, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1956.
- Üsâme İbnü'l-Münkîz, *Kitabu'l-İtibar*, Çev.Yusuf Ziya Cömert, Ses Yay., İstanbul, 1992.
- VASILIEV, A. A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi (History of the Byzantine Empire)*, Çev. Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, Ankara, 1943.
- Vital, Orderic, *Collection Des Memoires A'L'Histoire De France*, Cilt: 29, Guizot-Briere, Paris 1823.
- ZWEIG, Stefan, *Yıldızın Parladığı Anlar*, 4. Baskı, İstanbul, 2004.

Michaud'nun Haçlı Seferleri Güzergahlarını Gösteren Haritası

Dizin

- Abdülaziz, 9, 11, 16
Adana, 187
Adel, 151
Ademar, 89, 90, 161
Adenburg, 110
Afrika, 33, 37, 42, 79
Ahmed Ârifî, 17
Ahmet Cevdet Paşa, 9, 17
Ahter-i Kebir, 127
Aix-la-Chapelle, 36
Akdeniz, 79, 187, 204, 283
Akşehir, 7, 178, 180, 181, 189, 191, 247
Alarik, 32
Albertus, 154, 166, 286
Aleksios, 6
Ali Fuad, 3, 17, 28
Ali Fuat Bey, 5, 23, 26, 27, 28
Almanya, 33, 63, 64, 79, 86, 90, 92, 102, 105, 106, 116, 118, 123, 129, 132, 134, 264
Alp Arslan, 68, 70, 262
Alp Dağları, 83, 137, 139
Amalfi, 54, 138
Âmed, 41
Amelika, 106
Anadolu, 6, 10, 22, 45, 61, 65, 66, 70, 72, 74, 77, 80, 85, 141, 148, 155, 156, 163, 170, 177, 178, 181, 192, 203, 242, 246, 247, 281, 286
Angers, 59, 91
Anna Komnen, 140, 141, 149
Antakya, 7, 9, 41, 70, 194, 195, 202, 203, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 216, 219, 220, 223, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 247, 250, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 273, 274, 275, 276, 281, 282, 283
Antaradus, 274
Arabistan, 32, 41, 68, 242
Arganthon, 157, 159
Arka, 274, 275, 276, 280, 282, 284
Arnavutluk, 140, 142
Arnold, 276, 277, 278
Arz-ı Mukaddes, 39, 47, 59, 92
Asi, 155, 189, 202, 203, 204, 205, 208, 209, 210, 224, 225, 243, 244, 255, 257
Askaniyos, 160
Asya, 33, 37, 42, 66, 68, 70, 78, 81, 90, 94, 103, 105, 128, 155,

163, 221, 222, 246, 249, 252,
253

Atina, 48

Attila, 33

Autun, 62

Avrupa, 2, 5, 6, 14, 15, 25, 26,
32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 45,
46, 54, 61, 66, 69, 74, 75, 76,
78, 83, 85, 90, 93, 94, 95, 96,
100, 103, 105, 107, 116, 118,
120, 129, 133, 134, 140, 156,
159, 206, 224, 249, 262, 264,
274, 283, 284, 289

Avusturya, 23, 26, 110, 132, 139

Azadia, 178

Bâb-ı Âli, 20

Bab-ı Efrahim, 52

Babylas, 204

Bağdat, 36, 40, 41, 42, 68, 69,
207, 222, 223, 249, 259

Bahr-ı Ahmer, 39, 69

Baldwin, 150

Balkan, 10

Balkan Savaşları, 10

Bamberg, 64

Barthelemi, 250, 251, 277, 278,
279, 280

Baudri, 220

Bavyera, 110, 116

Bazil, 43, 108

Belçika, 23, 27, 105

Belgrad, 109, 111, 153

Belizer, 33

Benuva, 39

Berberistan, 33

Berkyaruk, 242

Bernard, 37, 288

Beytüllahm, 30

Birinci Dünya Savaşı, 10

Birtha, 195

Bitinya, 156

Bizans, 6, 41, 43, 64, 72, 85, 86,
115, 125, 128, 151, 286, 288,
289

Blakern, 153

Bluva, 136, 149, 151, 173, 228,
246, 247

Bohemond, 138, 140, 145, 146,
147, 148, 151, 152, 161, 169,
171, 172, 173, 175, 184, 185,
187, 189, 208, 214, 219, 220,
223, 224, 228, 229, 230, 231,
232, 233, 235, 237, 238, 240,
246, 248, 256, 257, 259, 264,
265, 266, 270, 274

Bulgaristan, 63, 64, 108, 109,
112, 123

Burgondlar, 63

Burgonya, 45, 106, 214

Butumit, 168

Büyük ilim Tarih, 14

Calut, 100

Cambrai, 63

Cehennem, 61

Cenab-ı Hakk, 32, 252
 Ceneviz, 284
 Cennet, 61
 Cenova, 38, 54, 223
 Cenovalılar, 45, 80
 Cermenya, 32
 Ceyhan, 187
 Ceyhun Nehri, 40, 66
 Champagne(Şampanya), 106
 Chartres, 136, 149, 228
 Chevalierler Ocağı, 95
 Chevaliers, 60
 Citoyen, 77
 Clermont, 88, 90, 92, 93, 99,
 132, 133
 Comte, 94, 257, 276
 Conrad, 210
 Covet, 238
 Cudi Dağı, 39
 Çelipâbiler, 47
 Dafne, 205, 209
 Daire-i Maarif, 16
 Dar-ı İsa, 30
 Darul'-Fünun, 16
 Davut, 100, 102, 155
 Delâilü'l-Hayrât, 25
 Devlet-i Âliye, 22
 Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 17
 Divan-ı Hümayun, 20, 21, 26
 DİZİN, 291
 Doğu Günlüğü, 19

Dragon Suyu, 158
 Drave, 110
 Durazzo, 140
 Düka Kapısı, 208
 Edhem Pertev, 3, 17
 Edirne, 110, 115, 142
 Ehl-i Salib, 17, 28
 Ehl-i Salib, 15
 Ehl-i Salib Tarihi, 17, 28
 El-Cezire, 233, 240
 Eli, 39, 275
 Emiko, 119, 120, 121, 123, 132
 Emin, 16, 23, 26, 27, 28, 37
 Emrû'l-Acîb fi Tarih-i Ehl-i Salib,
 11, 25
 Engürüs, 107, 122
 Epifanya, 272
 Ermeni, 7, 22, 192, 196, 198,
 201, 221, 228, 230, 240, 256,
 288
 Ermenistan, 42, 43, 192, 193,
 194
 Eskişehir, 171, 178, 180, 207
 Eşrar-ı Tatar, 15
 Ethem Pertev Paşa, 5, 23, 24,
 28
 Etienne, 136, 149, 151, 208
 Fars, 66, 80
 Fatih, 125, 136
 Fatih William, 125
 Fenelon, 232

- Fenike Denizi, 283
 Fenn-i Celil Tarih, 14
 Fırat, 42, 67, 68, 155, 193, 194, 195, 197, 198, 201, 233, 259, 266
 Filibe, 110, 142
 Filistin, 30, 34, 35, 39, 46, 53, 54, 57, 59, 64, 68, 69, 70, 81, 98, 107, 169, 193, 221, 242, 271, 280, 281, 282
 Franklar, 6, 36, 76, 144, 152, 201, 243, 261, 281
 Fransa, 6, 9, 23, 26, 28, 32, 33, 37, 38, 45, 63, 73, 76, 79, 80, 83, 88, 90, 91, 92, 105, 106, 108, 130, 132, 133, 134, 136, 138, 139, 142, 150, 186, 187, 277
 Frioul, 139
 Frison, 96, 136
 Frotmond, 38, 47
 Gauthier, 106, 109, 124, 127, 157
 Gazneli Sultan Mahmut, 66
 Gemlik, 125, 126, 160, 167
 Gilyum, 60, 112, 159, 172, 174, 179, 216
 Godefroy, 131, 132, 142, 143, 145, 146, 147, 153, 154, 159, 161, 165, 166, 171, 175, 182, 183, 184, 191, 207, 208, 221, 224, 228, 238, 239, 243, 249, 250, 256, 257, 259, 267, 273, 274
 Gol, 32, 76
 Gol(Gaule), 32
 Goltota, 82
 Gorgon, 160
 Got, 32
 Gotşalk, 116, 119
 Greguvar, 31, 77, 79, 83, 87, 89, 92, 130, 134
 Guibert, 79, 87, 90, 97, 131, 137
 Guillaume, 60, 112, 131, 136, 159, 257, 266
 Guillaume de Tyr, 112, 159
 Gülek, 183
 Gürün, 190, 191, 198, 202
 Hâbnâme, 25
 Hac, 5, 37, 49, 54, 159
 Haç, 30, 34, 63, 89, 93, 94, 95, 97, 98, 101, 103, 105, 118, 131, 188, 200, 213
 Hadrianus, 29
 Hakem Biemrillah, 5, 43, 47, 222
 Halep, 25, 223, 242, 257, 259, 267, 269
 Hama, 269, 272
 Hanri, 130, 134, 136
 Harnek, 212
 Harun Reşit, 35, 36, 37
 Hazar, 71

Hazret-i İsa, 32, 89, 91, 97, 101, 103, 117, 187, 250
 Helenapolis, 157
 Heraklius, 5, 34, 35, 72
 Heybeliada, 27
 Hicaz, 49, 51
 Histoire des Croisades, 3, 18, 23
 Horasan, 126, 155, 242
 Hristiyan, 5, 15, 30, 33, 37, 44, 45, 53, 54, 55, 56, 61, 62, 66, 69, 76, 77, 78, 85, 89, 91, 93, 105, 127, 129, 158, 166, 168, 172, 175, 176, 178, 181, 183, 185, 186, 188, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 202, 203, 204, 206, 211, 217, 220, 222, 226, 234, 235, 239, 243, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 257, 258, 262, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 281, 282
 Hukuk-ı Milîl, 20
 Humus, 272
 Hun, 32, 107
 Hunkari(Hongrie), 33
 Hunni, 33
 Hüdavendigâr, 15
 Hz. Meryem, 36, 278
 Hz. Muhammed, 49
 Hz. Ömer, 5, 35, 56
 Hz. Süleyman, 34
 I. Abdülmecit, 11

II. Abdülhamid, 11, 28
 II. Abdülhamit, 20, 22, 23
 II. Keyhüsrev, 5, 34
 II. Mahmut, 11, 15
 III. Selim, 11
 III. Viktor, 79
 İberia, 192
 İbnü'l-Emin Mahmut Kemal, 28
 İfritogulları, 112
 İkinci Silvester, 44
 İncil, 32, 53, 73, 76, 77, 102, 200, 204, 217, 264, 278
 İngiltere, 10, 22, 60, 79, 92, 108, 125, 249
 İran, 5, 23, 27, 34, 67, 68, 156, 196, 207, 242, 259
 İsa, 6, 29, 30, 32, 36, 38, 46, 48, 56, 58, 59, 60, 82, 89, 91, 97, 101, 103, 113, 117, 119, 122, 131, 138, 144, 146, 187, 195, 209, 212, 223, 230, 240, 245, 246, 247, 250, 252, 254, 256, 259, 261, 262, 272, 277, 282
 İskandinavya, 103
 İslam, 5, 9, 14, 15, 16, 17, 36, 42, 45, 49, 62, 69, 70, 82, 86, 126, 145, 154, 155, 162, 164, 165, 166, 169, 175, 183, 185, 186, 196, 197, 198, 202, 203, 206, 207, 210, 212, 224, 225, 230, 242, 243, 245, 250, 252, 253, 256, 257, 258, 259, 261,

266, 268, 270, 272, 286, 287,
288

İslamiyet, 15, 35, 40, 50, 67, 74,
85, 91, 127, 204

İspanya, 27, 33, 79, 90, 92, 96,
108

İstiklal Harbi, 10

İsveç, 32, 79

İsviçre, 139, 186

İşkodra, 140

İtalya, 27, 45, 54, 79, 80, 83, 87,
92, 126, 130, 137, 138, 139,
148, 161, 184, 284, 286

İzmit, 156

İznik, 6, 62, 70, 126, 127, 154,
155, 156, 158, 159, 160, 161,
162, 163, 165, 167, 168, 169,
170, 172, 207, 263, 287

İznik Gölü, 127, 160, 167

Janzedik, 33

Jean Joseph François Poujoulat,
19

Jerber, 44

Julyen, 30

Kadıköy, 156

Kafkas, 71, 192

Kafkasya, 2, 33

Kahire, 69, 286

Kalabriya, 51, 139

Kanuni Sultan Süleyman, 16

Kara Folk, 56

Karadağ, 22, 205

Karadeniz Boğazı, 45

Karaman, 74, 183

Karasu, 171

Kartaca, 33, 39

Kastamonu Valisi, 25

Kayzer, 5, 33, 41, 60, 62, 74,
116, 124, 137, 138, 141, 143,
144, 146, 147, 148, 149, 151,
155, 206, 246, 265, 280

Kenise-i Kumame, 38

Kıbrıs, 64, 221, 249

Kılıç Arslan, 155, 163, 168, 169,
172, 173, 175, 176, 177, 192

Kırım Savaşı, 20

Kırmızı Bayrak, 25

Kızıldeniz, 39

Koloman, 108, 110, 111, 117,
132

Konstantin, 29, 30, 43, 60, 62,
64, 74, 79, 108, 198

Konstantin Dukas, 64

Kont, 7, 94, 136, 142, 150, 161,
165, 171, 182, 224, 257, 271,
276

Kont de Forez, 165

Kont Hug, 136, 171

Konya, 7, 70, 178, 183, 189

Kostantin(Constantin), 29

Kruvazalar, 91, 101, 106, 112,
115, 119, 128

Kserigordon, 126

Kudüs, 5, 6, 7, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 47, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 78, 79, 80, 81, 82, 86, 90, 91, 94, 96, 97, 101, 103, 104, 108, 117, 124, 132, 136, 138, 145, 154, 187, 191, 193, 201, 202, 204, 214, 217, 222, 233, 235, 241, 242, 250, 252, 259, 262, 263, 266, 268, 271, 272, 273, 274, 282, 283, 284, 285

Kudüs Patriği, 65, 82

Kudüs(Kuds-i Şerif), 29

Kumame, 5, 29, 30, 34, 38, 47, 52, 56, 58, 60, 62, 64, 82, 222

Kumame Kilisesi, 5, 29, 34, 47

kutsal Haça, 285

Kürboğa, 7, 233, 236, 240, 242, 243, 248, 249, 253, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 265

Ladislav, 107

Latin, 69, 76, 86, 111, 124, 145, 147, 151, 154, 172, 205, 262, 267

Lazkiye, 64, 213, 216, 274

Legion de Honour, 18, 26

Lehistan, 79

Lethbald, 62

Leytha, 122, 123

Lietbert, 63, 64

Ligur, 126

Lisan-ı Azbu'l-Beyan-ı Osmani, 16

Livre, 131

Loches, 59

Lombardlar, 63

Lübnan, 43, 248, 272, 274, 283, 284

Maarif, 16, 21, 26, 27

Mabeyn-i hümayun, 27

Macaristan(Engürüs), 64

Macarlar, 33, 106, 107

Malatya, 199

Malazgirt, 288

Malmistra, 187, 266

Maltepe, 169

Manastır, 70, 250, 251

Marsilya, 250, 277

Mayence, 64, 121

Meclis-i Vâlâ, 26

Mehmet Emin Âli Paşa, 16, 26

Melik Dukak, 242

Melik Rıdvan, 242, 267

Melikşah, 68, 70, 72, 155, 242, 260, 262

Melon, 216, 244

Menef(Memphis), 48, 52

Meram, 190

Meryem Kilisesi, 38

Mesih, 52, 58, 62, 89, 94, 254, 265, 269, 273, 277, 279

Meuse(Muz), 105

Mısır, 10, 18, 27, 34, 37, 43, 44,
48, 52, 72, 74, 221, 223, 281,
282

Michaud, 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11,
17, 23, 28, 164, 192, 270

Misis, 187, 194, 266

Mişo, 5, 17, 23, 28, 41, 61, 69

Mithat Paşa, 21, 22

Moğol, 15, 70

Moğolistan, 33

Monteskiyö, 73, 93

Moselle(Mozel), 105

Mozburg, 122, 123

Mösyö Mesmer, 50

Muhteşem Kanuni Sultan
Süleyman, 16

Mustafa Şekib Bey, 22

Müdamûd, 52

Napoli, 51, 138

Napolyon, 9, 10

Nemrud, 195, 279

Nikefor, 108, 206

Nil, 39, 45, 68, 282

Nim, 91

Ninova, 195

Nisefor Fokas, 40

Niş, 31, 110, 112, 115

Normandiya, 95, 136, 148, 149,
161, 166, 171, 172, 173, 175,
184, 203, 216, 258, 269, 272,
276

Oder, 33

Orange, 181, 257

Orderic Vital, 125

Ortodoks, 77

Osmanlı, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11,
12, 14, 15, 16, 17, 20, 23, 26,
28, 33, 61, 100, 107, 152, 164,
241, 242

Osmanlı Devleti, 10

Osmanlı Türkçesi, 2, 3, 9, 11,
16, 23, 100, 241, 242

Osmanlılar, 15

Panonya, 107

Papalık, 39, 44, 78, 79, 83, 87,
89

Papaz Tudebode, 176

Paris, 18, 21, 28, 62, 133, 150,
286, 289

Paris Kongresi, 21

Paskalya, 56

Pavlus, 52, 91, 137

Pazar Köyü, 126, 127

Peçenek, 140

Petrus, 52, 56, 79, 91, 137, 204

Phrygie, 178, 179

Picardie, 80

Pierre, 1, 80, 81, 83, 84, 85, 88,
105, 106, 107, 109, 110, 111,
112, 114, 115, 116, 117, 119,
124, 125, 128, 157, 192, 250,
252, 253, 265

Pierre l'Ermite, 80

- Pirene, 52
 Pisidia, 191
 Pisidie, 178
 Piza, 80, 124, 213, 223, 225, 284
 Plaisance, 86, 88, 108
 Poyl, 51
 Puy, 89, 90, 95, 138, 139, 202, 208, 212, 217, 220, 264
 Pyrame, 187
 Raşid Erer, 10
 Ratisbonne, 64
 Raven, 44
 Ravenel, 194
 Raymond, 90, 139, 149, 152, 161, 167, 171, 181, 208, 212, 224, 226, 232, 235, 239, 242, 248, 251, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 274, 279, 280, 282
 Ren, 64, 102, 106, 119, 120, 121, 130
 Renaud, 126, 157, 257
 Resûl, 13
 Rey, 242
 Ribomon, 276
 Richard, 60
 Riha(Eriha), 52
 Rinaldo, 157
 Rober, 52, 60, 61, 96
 Robert, 52, 96, 136, 149, 161, 174, 177, 190, 202, 203, 208, 216, 223, 224, 228, 257, 272, 284
 Rodolf, 130
 Roma, 5, 6, 29, 30, 33, 34, 35, 37, 39, 52, 60, 63, 70, 74, 77, 78, 79, 91, 93, 102, 124, 130, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 147, 149, 151, 152, 153, 158, 160, 161, 181, 196, 197, 204, 207, 213, 247
 Roma Devleti, 31, 74, 147
 Roma Kilisesi, 77, 79, 91, 93
 Romalılar, 40, 60, 70, 73, 142, 144, 146, 167, 169, 181, 204, 213
 Romen Diyojen, 77
 Ruen, 91
 Ruhban, 45
 Runciman, 10
 Saint Georges, 226
 Saint Jérôme, 30
 Saint Porphyre, 30
 Sakarya, 170, 171
 Sakkara, 48
 Salerne, 173
 Saltanat, 141
 Samsat, 198, 201
 Sanisyos, 39, 47
 Sasaniler, 34
 Sava, 106, 112
 Sebte Boğazı, 222
 Sebük Tegin, 66

Selçuklu, 6, 7, 9, 66, 68, 155,
242, 260, 287

Selçuklu Türkleri, 6, 66, 155

Selçuklular, 66, 155, 288

Semlin, 110

Sempronius, 110

Sen Greguvar, 31

Sen Jerom, 30

Sen Porfir, 30

Sent Elen, 30

Sent Elen(Sainte Héléne), 30

Sent Mari Major, 39

Sırat-ı Mustakim, 13

Simeon, 82, 192, 213, 244

Slavonya, 107

St. Etienne, 107

Sudan, 222, 223

Sultan Abdülaziz Han, 16

Sultan Mesut, 67

Suriye, 7, 18, 34, 35, 37, 40, 42,
43, 45, 57, 64, 68, 70, 72, 74,
169, 191, 193, 195, 202, 213,
215, 242, 244, 261, 264, 266,
269, 273, 281, 284

Süveydiye, 213, 223, 225, 244,
245, 257

Şam, 43, 45, 219, 221, 223, 242,
250, 251, 257, 259, 284

Şarkiyat, 9

Şarلمان, 5, 36, 75, 95, 129

Şartır, 136, 228

Şeria Nehri, 52, 65

Şeyh Şâbân-ı Velî, 25

Şiraz, 223

Tameşvar, 139

Tankred, 153, 171, 173, 174,
183, 184, 187, 188, 193, 202,
208, 211, 216, 226, 243, 250,
257, 258, 259, 271, 272, 274

Tanrının Ordusu, 106

Tarente, 138

Tarsus, 7, 43, 70, 183, 184, 186,
191, 196, 202, 213, 266

Tartusa, 274

Tataristan, 66

Tedmür, 48

Telbeşir, 194, 195

Temlikus, 41

Tibre(Tiber), 102

Ticaret, 4, 287

Titus, 34

Toros, 7, 192, 196, 201

Toulouse, 90, 161, 164, 255,
256, 261, 265, 272

Tours, 91

Trablus, 249, 272, 283

Trablusgarp, 10

Trablusgarp Savaşı, 10

Trakya, 115

Tuğrul Bey, 67, 262

Tuluz, 90, 181, 182, 208, 226,
255

Tuna, 106, 108, 110, 111, 112, 123, 129, 181
 Turan, 156, 242
 Tutuş, 70, 242
 Türkler, 5, 66, 156, 158, 206, 210, 213, 219, 224, 244, 261, 267, 281, 286
 Tyr, 179, 191, 205, 219, 220, 245, 249, 266, 269
 Ulysse, 232
 Urban, 6, 83, 86, 88, 90, 91, 92, 137, 265
 Urfa, 70, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 221, 223, 228, 233, 264, 273, 274, 283, 287
 Urûc-ı Meryem, 99
 Utrecht, 64
 Ürdün Irmağı, 30
 Vakfiye, 46
 Valenia, 274
 Vandallar, 32, 33, 63
 Venedik, 54, 124, 139

Venedikliler, 42
 Vermanduva, 137, 142, 143, 175, 224, 228, 257, 263
 Vezirhanı, 171
 VII. Gregoire, 77
 Vistol, 32, 33
 Viyana Kongresi, 20
 Volga, 108
 Yağısıyan, 206, 224, 226, 228, 230, 236, 240, 242, 258, 261
 Yahudi, 120
 Yahudiler, 30, 45, 120
 Yakapınar, 187, 266
 Yehuda, 52, 65, 277
 Yılan Nehri, 158
 Yunan, 22, 27, 232
 Zebur, 102, 195, 255, 272
 Zemm-i Betâlet, 25
 Zemun, 110, 111, 113
 Zeytin Dağı, 52, 62, 65
 Zimiscés, 41, 42, 43